EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Romanul unui erou fără genealogie — ca și eroul din „Castelul" lui Kafka — fără nume — ca și „Străinul" lui Camus — în care fuziunea cu eseul lărgește aria de cuprindere a realității în ansamblul ei, iar procesul treptat al autodefinirii personajului central antrenează dezvăluirea unor concepții sociale și filozofice, respingerea convențiilor, miturilor, detronarea pseudo-valorilor...

Lei 7

86

1969

MIROSLAV KRLEŽA • LA HOTARELE RAȚIUNII

CM

MIROSLAV KRLEŽA

LA HOTARELE RAȚIUNII

COLECȚIA MERIDIANE

CM

Coperta de: *MIRCEA DUMITRESCU*

Miroslav Krleža

NA RUBU PAMETI

ROMAN

Zora
Izdavačko Poduzeće
Zagreb 1960

Miroslav Krleža

La hotarele rațiunii

Roman

În românește de
Gellu Naum și *D. Radimac*

Editura pentru Lite atură Universală

București — 1969

I

Despre prostia omenească

Noaptea, în discuţia intimă pe care o am cu mine însumi, nu izbutesc în ruptul capului să găsesc o motivare logică şi să-mi explic de ce, de la o vreme, prostia omenească mă scoate atîta din fire. Dacă prostia altuia ne-ar supăra ca o durere de dinţi, lucrul ar mai fi cît de cît explicabil ; un dinte bolnav te indispune, durerile pricinuite de el nu te lasă să dormi. Pe cînd aşa ?

— Cum adică „aşa" ?

— Păi uite cum : totul în viaţă e condus de nişte legi mai profunde ale firii, pe care, în ultima vreme, ştiinţa le-a botezat „legi naturale" : de ce, bunăoară, o felie de pîine cu unt, scăpată din mînă, cade întotdeauna cu partea unsă în jos, şi niciodată invers ? Întîmplare ? Nu ! Lege. Lege cosmică. Sau, ca să luăm alt exemplu : de ce, cînd călătoreşti cu trenul, fumul locomotivei vine totdeauna spre partea ferestrei unde te-ai aşezat ca să admiri peisajul ? Acestea sînt, vedeţi dumneavoastră, întrebări

fără răspuns, fiindcă sînt probleme cu totul neclare, s-ar putea spune chiar inexplicabile, iar mintea omenească e îngrozitor de neputincioasă ; şi atunci, dacă cineva se enervează din pricina prostiei omeneşti, e foarte probabil ca nici el să nu fie prea dăruit cu inteligenţă. Nu zic că trebuie să faci parte dintre „gînditorii" neisprăviţi şi semidocţi care „gîndesc că noţiunea „ploaie" e mai materialistă decît noţiunea „Dumnezeu" şi care, atunci cînd se apucă să declame cu emfază, aş putea zice chiar, patetic, că ploaia e pur şi simplu ploaie, că ploaia nu e nimic altceva deci decît ceea ce este — adică „ploaie", şi că, prin urmare, ploaia e un „fenomen natural" şi nicidecum o ploaie divină, nu mai poate nimeni să scoată o vorbă cît de cît inteligentă din cauza cotcodăcelii lor liber-cugetătoare, ca şi cum prin simpla transferare a ploii în rîndul „fenomenelor naturale" s-ar fi rezolvat şi ultima problemă deschisă a cugetării umane, începînd de la prima ploaie şi pînă astăzi. Îndrăzniţi numai să-i spuneţi unui asemenea „gînditor" că noţiunea deteologizată a ploii nu vă e absolut clară, că dumneavoastră personal nu credeţi în originea divină a apeductelor cereşti, dar că o plimbare prin ploaie vă e, în orice caz, mai plăcută decît un potop de cuvinte cu pretenţii de filozofie, — ei bine, domnul inchizitor se va repezi să vă taie beregata în numele „liberei cugetări", aşa cum v-ar fi tăiat-o odinioară în numele oricărui alt imperativ : să te fi îndoit atunci că ploaia e de natură divină, ţi-ar fi fost la fel de fatal pe cît îţi e azi dacă te îndoieşti

că noţiunea „ploaie" nu e de loc explicată numai prin faptul că ai trecut-o în rîndul „fenomenelor naturale", şi aşa mai departe, cam în felul ăsta, de fapt, nu mai ştiu nici eu exact ce vroiam să spun. Îmi dau perfect de bine seama că nici ce înşir eu acum, cufundat în solilocviul meu, nu dovedeşte cine ştie ce inteligenţă ; dar dacă m-am luat de prostia omenească şi am fost atît de neghiob, încît să nu ştiu să evit asta, degeaba stau acum şi mă lamentez în faţa prostiei cosmosului ! Doar nu-i de loc uşor să te apuci să dezlegi prostiile omeneşti !

Acum, fie că e sau nu dată de la Dumnezeu, e sigur că prostia omenească nu se iroseşte pe măsură ce acţionează. De multe ori, de la o prostie omenească la alta, e drum de secole : aidoma luminii unei stele stinse, prostiei nu i s-a întîmplat niciodată să nu ajungă la destinaţie. Mesajul ei pare a fi, într-adevăr, cosmic, în sensul superior, pluvial, nedeteologizat al cuvîntului : prostia e o forţă cosmică ; ea acţionează exact ca gravitaţia sau ca lumina, ca apa sau, în genere, ca orice element cosmic. Prostia e îndrăgostită de ea însăşi şi amorul ei propriu nu cunoaşte limite. Prostia s-a împodobit cu demnităţi şi onoruri, cu titluri şi ranguri ; ea poartă lănţişoare de aur, zornăie din pinteni, zărgăne din cădelniţe şi poartă joben pe savantul ei cap. Iar prostia asta cu joben e un element pe care l-am putut cerceta mai îndeaproape, fiindcă printre jobenaţii ăştia am avut şi eu cinstea şi plăcerea de a-mi petrece mica şi neînsemnata mea viaţă

— un biet personaj, aproape inobservabil în ambianța în care mă aflam.

Ei bine, acest *homo cylindriacus* al nostru, indigen, autohton, național și de rasă, ca să-i spun așa, care conduce de regulă vreo instituție omenească, pozînd în strălucirea demnității lui de burghez, gîndește cam astfel despre sine : în numele celor șapte mii de doctori ai jobenatei noastre științe eu mă aflu aici în fruntea științei respective ca exponentul ei cel mai savant și mai demn de tot respectul ! Pînă în ziua de azi, fiecare cuvînt rostit de mine a fost la locul lui, iar în savantele mele tratate, publicate de jobenata noastră academie, nu există nici măcar o singură greșeală de ortografie, deși se știe cît de complicată a devenit ortografia noastră. Chiar și faptul că îndreptarele noastre ortografice se schimbă de cîteva ori pe an, chiar și faptul acesta e grăitor în privința calităților demne de luat în seamă ale rasei noastre jobenatcaligrafice și ortografice ! Sînt președintele a douăzeci și trei de societăți ; iar ursitoarea, care veghează la căpătîiul fiecărui prunc nou-născut, mi-a prezis că voi fi patron și fondator, președinte de onoare și președinte, pionier, ideolog, orator la înmormîntări și la dezveliri de monumente, și că, cu timpul, voi deveni eu însumi una din siluetele de bronz ce populează parcurile noastre. La umbra jobenului meu și în demnitatea mea de abonat la serviciul telefoanelor, cu taxele plătite totdeauna la zi, sînt cel pentru care s-au tipărit în anuarul telefonic nu mai puțin de patru rînduri de titluri și subtitluri ale funcțiilor mele

civice ; sînt omul care, din principiu, n-a semnat în viața lui, pentru nimeni, nici o poliță și care nu și-a cumpărat niciodată în rate măcar o cutie de sardele, căci mi-am trăit viața, corectă și venerabilă, în limitele propriei mele solvabilități, fără datorii, fără nici o pată morală, civică sau de oricare altă natură, fără să planeze deasupra mea nici o umbră politică, deschis ca un registru comercial, expus la vedere, oricînd și oricui, corect, manierat, ponderat, limpede, prevenitor, patriot-model, cetățean model și neobosit truditor-model pentru mine și pentru semenii mei, familist onorabil, care nu s-a culcat niciodată cu altă femeie în afară de soția pe care, chiar din prima noapte a fericitei noastre căsnicii, am făcut-o mamă a unui viitor domn doctor, viitor președinte și viitor jobenat, fiindcă pronia cerească poruncitu-ne-a nouă : nașteți-vă, domnilor doctori, și zămisliți viitori domni doctori, căci Universul pentru asta a și fost creat, ca să ne înmulțim noi, jobenații, oratori la inaugurările monumentelor și la înmormîntările oamenilor de vază, în ultimă instanță, noi înșine oameni de vază și viitori titulari ai unor străzi și piețe din capitala noastră, din metropola noastră, din toate orașele civilizației viitorului.

Intrebare : pot oare să folosesc cuvîntul „om" pentru un asemenea domn doctor, purtător cu ifose a numeroase decorații și gata oricînd să-și dea viața la „fruntariile creștinătății" ?

Acest încercat luptător pentru idealurile națiunii, acest corifeu al culturii noastre milenare e o mască cenușie la balul nostru doctoral, un

fenomen încă nedemascat. Şi dacă s-ar apuca cineva să-l demaşte, ce-ar mai rămîne din el? Trei diplome, şapte lucrări savante în care s-a căznit să demonstreze cum pot fi înmulţite, împărţite sau clasificate nu ştiu ce fenomene, douăzeci şi două de cariere egale cu tot atîtea succese în viaţă, o catedră, trei catedre, un proces de moştenire, o neîntreruptă şi permanentă cantitate de plictiseală cu o durată medie de zececincisprezece mii de zile, din care se remarcă îndeosebi plictiseala duminicală (circa două mii de duminici ploioase, pline de plictis), cu plimbările prin grădina botanică, cu peştişorii de aur din bazinul parcului şi cu fumatul unei ţigări, stînd pe-o bancă, sub un tei; cîteva călătorii în marile oraşe nordice (cu clasa a treia, prin hoteluri de mîna a doua), fără vreo altă înclinaţie, pasiune sau emoţie deosebită. Într-un cuvînt: o mască purtînd pantofi numărul patruzeci şi doi, avînd două sau trei punţi de aur în gură şi scobindu-se în nas prin nişte odăiţe întunecoase în care gîlgîie apa în rezervor deasupra unui scaun decupat; un personaj cenuşiu, anost, printre atîtea alte personaje cenuşii şi anoste; un exemplar dintr-o grămadă de exemplare identice; un ins pe care nu-i chip să-l măsori cu vreun etalon uman, căci ţine, fără doar şi poate, de era antediluviană a prostiei omeneşti; un animal nenorocit care îşi opune blindajul de pachiderm la orice argument al raţiunii.

Căci ce e oare azi raţiunea umană dacă nu un freamăt nervos şi o bîjbîire neurastenică, în peisajele diluviene ale realităţii? Noi, oamenii cu nervii răscoliţi, sîntem împresuraţi de tembeli, de proprietari de imobile, de proprietari ai fabricilor de sifoane, de domni burghezi şi micburghezi, care poartă pe cap meloane de pîslă cînd se înmormîntează unii pe alţii. Şi ce să facă omul cu un asemenea semen şi concetăţean, cu un asemenea patriot-model şi membru în comitetul central al cutărui sau cutărui partid, care mai e şi preşedinte al urbei, consilier, fabricant, filantrop şi activist public, şi protestează, sub semnătură proprie, în oficiosul propriului partid, împotriva faptului că astăzi „se folosesc autovehicule grele care, în primul rînd, ameninţă să ruineze propria noastră tracţiune animală", iar în al doilea rînd „deteriorează şi distrug sistemul de ţevi şi canale de scurgere construit la noi după vechiul procedeu al cărămidarilor". Prin „autovehicule grele", distinsul nostru cetăţean subînţelege (ironic) autocamioanele militare; dar, fiindcă îi lipseşte curajul civic de a se pronunţa împotriva parăzilor militare, el îşi publică profundele cugetări în organul partidului, într-un fel, ca să-i zicem aşa, simbolic. Omul nostru se exprimă în metafore. După ce globul pămîntesc a fost incendiat în şaptezeci şi şapte de părţi, după ce casa lui cu etaj, din strada care poartă numele ofticosului incapabil şi pseudopoet Hyperion Aladar Cyprian Balenteković,[1] a fost clădită pe douăzeci de milioane de ţeste găurite, ciuruite, sfîrtecate, ale concetă-

[1] Balenteković — echipament cu „papă-lapte".

ţenilor săi europeni, după ce, în urma vijeliei care a zvîrlit în aer Europa ca pe un petec de ziar vechi şi mototolit, au rămas în ruină nu ştiu cîte duzini de oraşe ale bătrînului continent, după ce o Asie întreagă s-a prăbuşit în sînge, în ciumă, în flăcări, în pulbere, în catastrofă, ca o carieră de piatră dinamitată, domnul consilier urban şi proprietar al imobilului din strada Cyprian Hyperion Balenteković protestează împotriva folosirii „autovehiculelor grele" pentru că „deteriorează sistemul de canalizare", primejduind astfel scurgerea normală a ţevilor din closetul valoroasei şi importantei sale case cu etaj. Protestînd de pe o poziţie birjărească împotriva „autovehiculelor grele", ascultînd cum pîrîie pereţii propriului domniei sale imobil, cum i se zguduie acoperişul deasupra capului şi cum zăngăne paharele în bufetul din sufragerie, domnul consilier se revoltă împotriva realităţilor contemporane, dintr-o perspectivă cavalerească ; el trăieşte în rama aurită a unei oleografii demodate, în care cavalerii în zale se întrec în luptă cu monştrii ; iar idealurile lui de adept al birjei şi le înfăţişează înveşmîntate în purpură şi în hermină ; şi-şi dă viaţa pentru ideea de „patrie", în vîlvătaia focurilor şi în fîlfîitul steagurilor însufleţite de patosul cruciadelor, vărsîndu-şi sîngele nobil „pentru onoarea Crucii şi pentru sfînta Libertate". Fireşte, „Onoarea Crucii" înseamnă biserica în stil baroc Sfînta Maria, pe care dumnealui o vizitează de Crăciun şi de Paşti, iar „sfînta Libertate" vrea să însemne mărunta lui fabrică de sifoane sau maşina lui de filetat şuruburi, la care, undeva, în subsolul imobilului, trudesc din greu doi prăpădiţi în zdrenţe, pentru ca domnul senator să poată vinde apoi pacheţele cu şuruburi avînd pe etichetă vulturul heraldic cu crucea de aur în gheare, simbolul „sfintei noastre libertăţi" milenare, al libertăţii de a fileta şuruburi, de a umple sifoane şi de a ocroti sistemul canalelor de scurgere. Omul nostru pluteşte cu cîţiva centimetri pe deasupra realităţii.

Luaţi dumneavoastră *Weltanschauung-ul* acesta „liberalist", prins în ramă poleită, pe care-l aveţi în faţă aidoma unei gravuri în patru culori înfăţişînd indiferent ce dramă sau bătălie sau încoronare triumfală din evul mediu, şi încercaţi să-i explicaţi unui asemenea domn, concetăţean al dumneavoastră, că logica lui de ocrotitor al birjei nu prea se ţine pe picioare. Ce credeţi că o să vă răspundă ? Ori că sînteţi un individ moralmente descompus sau un agent al nu ştiu cărei puteri străine, ori, în cel mai bun caz, că sînteţi un pic deranjat la cap.

Ani de-a rîndul mi-am dus viaţa în menajeria noastră pestilenţială, aproape ca un surdomut, pitit şi retras ca un melc, ca o adevărată tîrîtoare ; ani de-a rîndul am cugetat la prostia omenească, simţind vag cum din feluritele acte umane răzbate o forţă lăuntrică, ciudată şi obscură, care-i stînjeneşte pe oameni la fiecare mişcare, o forţă care îi împiedică să trăiască o viaţă integră şi autentică, o forţă primejdioasă care-i otrăveşte şi-i macină ; fenomenul cotidian al prostiei omeneşti îl socoteam drept ceva firesc :

„Omul s-a ridicat într-o bună zi pe picioarele dinapoi şi a început să umble, ca un biped, iar prostia se tîrăşte în urma lui ca o umbră ! Prostia e sora întunericului, prostia ar vrea să readucă bipedul printre rubedeniile lui patrupede, prostia nu-l lasă pe om să se avînte spre stele, aşa cum forţa gravitaţiei nu-l lasă să zboare !"

La drept vorbind, iubeam oamenii. Îmi plăcea să-i iert, mă entuziasmau aptitudinile omeneşti, iar atunci cînd prostia omenească se ivea şi izbutea să-şi subjuge cîte un elan splendid al voinţei sau al patosului uman, trăgîndu-le după ea în noroi, în murdăria cuvîntului scîrnav, dădeam unui astfel de eşec al nobilei porniri umane o interpretare cît se poate de firească, de binevoitoare şi de conciliantă : „Dacă pînă şi păsările se întîmplă să cadă obosite, fiindcă nu pot să zboare într-una, de ce le-am cere oamenilor să plutească necontenit mai presus decît demnitatea lor ?" Sau : „Cel ce vrea să se înalţe deasupra semenilor săi e la fel ca o roată pe-un drum noroios : se avîntă înainte, dar nu poate să nu se şi murdărească !"

Prostia omenească e o putere obscură dinlăuntrul nostru, o forţă a haosului primitiv pe care oamenii n-au biruit-o încă, dar pe care fără doar şi poate o vor birui totuşi ; tocmai în asta şi constă sensul progresului uman : treapta diferitelor civilizaţii se află în raport invers cu treapta prostiei omeneşti.

Pînă la vîrsta de cincizeci şi doi de ani am dus o viaţă cît se poate de plicticoasă şi de monotonă, de burghez mediocru şi jobenat :

eram un zero corect într-o mulţime de alte zerouri cenuşii şi corecte ; mă plictiseam în exerciţiul aşa-ziselor obligaţii ce-mi reveneau în calitatea mea de zero ; făcusem, între timp, trei mii cinci sute de plimbări duminica după-amiază, pînă la cărămidărie sau pînă la cimitirul de la marginea oraşului ; trăiam în tihna şi în nespusa monotonie a contactului conjugal cu soţia mea legitimă, care mi-a dăruit trei fete (trei gîşte neroade) ; în calitatea mea de referent juridic al unei organizaţii industriale, aveam un venit acceptabil : eram reprezentantul juridic al întreprinderilor şi cartelului Domaćinski. Într-un cuvînt, despre mine, despre viaţa mea personală, particulară sau publică, nu s-ar fi putut scrie nici o frază care să treacă dincolo de cadrul celor mai normale prescripţii ale schemei cenuşii şi impersonale după care se conduc vieţile a mii şi mii de zerouri cu joben pe întinsul patrioticei noastre patrii şi în toate nenumăratele civilizaţii patriotice de pe întregul glob pămîntesc.

În jurul meu clămpăneau scheletele egoiste ale semenilor mei ; eu, mă agitam din cînd în cînd la procese, ca apărător juridic al patronului, întru dreapta susţinere a intereselor zise colective ale cartelului, în afacerile cu produsele întreprinderilor Domaćinski ; moştenisem de la o rudă depărtată o vie foarte frumoasă, cu o vilă făcută din bîrne ; trăiam în plicticosul cerc familial al soţiei mele, fiica unui farmacist obtuz din provincie, care, cu ceaiul lui medicinal pentru digestie, stricase intestinele unei întregi ge-

nerații își construise în orașul nostru, cu ajutorul aceluiași ceai, trei case cu cîte trei etaje ; locuiam într-un apartament frumos, bine luminat, aspectuos, cu balcon, într-una din cele trei case construite datorită ceaiului medicinal (casa era proprietatea mea, mi-o dăruise farmacistul, în semn de simpatie deosebită), iar prin intermediul unor verișoare de-ale soției aveam legături cu unele figuri marcante din aparatul nostru funcționăresc. Și trăind astfel, ca un respectabil proprietar de imobil, funcționar, mă mișcam în cercul altor funcționari și proprietari de imobile, fără să mă preocupe cît de cît vulgara noastră politică autohtonă, fără să fiu stăpînit de vreo patimă anume, ascultîndu-i pe alții cînd povesteau despre războaie, bătălii, aventuri, planuri grandioase și, în genere, despre lucruri și evenimente mari. În linii mari, așa am viețuit, ascultînd, fumînd și dormind duminica pînă la nouă, iar în celelalte zile pînă la șapte și jumătate : minimum nouă ore de somn, pentru odihna nervilor și pentru o digestie bună și netulburată.

Discuții despre pictură am ascultat ani de-a rîndul și din belșug, căci soția mea urmase pe vremuri academia de arte plastice. De ce făcuse asta, ar fi greu de spus, fiindcă n-avea talent aproape de loc, dar îi rămăsese înclinația către pictură, obișnuința de a vizita expozițiile și de-a cumpăra tablouri, din care pricină și domnii artiști plastici îmi onorau casa cu vizitele lor, iar la noi se discuta mult despre tablouri, despre tehnica picturii, despre vînzări de tablouri, și, din cînd în cînd, despre pictură ca atare. Despre muzică se discuta de asemenea foarte mult, căci fetiței noastre mai mari, Agnesa, îi fusese descoperită o foarte frumoasă voce de mezzosoprană, ceea ce o îndemnase pe soția mea să-i facă rost de un loc la conservator. Și cum Agnesa se pregătea să devină solistă (să facă o strălucită carieră de soprană de coloratură), la noi se cînta mult, se discuta despre operă, despre concerte și despre artă. Și cum soția mea era, în genere vorbind, o femeie multilateral înzestrată și trecea, în mediul nostru îngust și înapoiat, drept o doamnă cultă, cu educație aleasă, drept un suflet nobil, în cea mai frumoasă accepție a cuvîntului, iar eu, pe de altă parte, venisem pe lume cu însușirile unui om naiv și ospitalier, prin casa noastră se perindau mulțime de oameni. Fiind sociabil din fire, îmi erau dragi oaspeții și căutam totdeauna să-i primesc cît mai bine, ca unul, pe cît mi se părea mie, destul de respectat și, mai mult sau mai puțin, iubit de toată lumea.

În orășelul nostru se bîrfește și se calomniază din plin, la tot pasul (ca în toate tîrgușoarele nenorocite care vor să joace rolul de metropolă, din care pricină își asumă, în provinciile lor obscure și înapoiate, tot soiul de sarcini peste puterile lor) ; despre mine însă, atît cît am putut verifica pînă la cei cincizeci și doi de ani ai mei, nu s-a auzit niciodată vreun cuvînt cu adevărat urît sau rostit în dușmănie. La drept vorbind, eram atît de anonim, de invizibil și de discret, încît nimeni nu observa măcar că exist.

Nimeni, niciodată, n-a spus despre mine că aş fi furat ceva de la cineva (o linguriţă de argint sau mai ştiu eu ce) ; nimeni n-a putut spune vreodată că i-aş fi luat altuia bucata de la gură, că aş fi ocupat vreun post mai bun sau mai avantajos în detrimentul altcuiva. Şi, în grotescul vălmăşag al prostiei noastre autohtone, nimeni nu mi-a terfelit numele cu ceva mai deosebit : despre faptul că am suferit, în prima tinereţe, de o boală venerică, nu se prea ştia ; iar în afara necazului acestuia, nu se petrecuse nimic mai de seamă în epoca aceea a vieţii mele. Şi apoi, chiar dacă ruşinea asta ar fi fost dată în vileag, în condiţiile de la noi ar fi părut cu adevărat lucrul cel mai nevinovat care s-ar fi putut lansa pe seama unui om agreabil, de treabă, jobenat şi burghez, cu situaţie onorabilă, cu soţie bogată, cu cîteva case pe străzi principale, cu vilă proprie şi cu cont curent la băncile serioase din centru. (Că sînt un individ depravat, ros de-o boală venerică, un nemernic care şi-a contaminat propria soţie, am aflat abia mult mai tîrziu, cînd atmosfera din jurul meu a început să se încarce, cînd totul în preajmă s-a învolburat peste noapte şi cînd am ajuns în centrul atenţiei opiniei noastre publice ; că nevastă-mea îmi punea coarne de mai bine de şapte ani cu prietenul intim al casei, că sînt un desfrînat, după cum singur mărturisisem, că pînă şi copiii mei nu sînt de fapt ai mei, toate acestea mi-au ajuns la urechi abia în partea aceea a trecerii mele prin viaţă cînd tihna celor treizeci de ani se destrămase şi cînd, cu

prilejul revizuirii generale a prejudecăţilor, m-am arătat cu totul altul decît cel ce părusem că sînt de-o viaţă întreagă în ochii celor din jur şi chiar în ai mei). Căci se poate prea bine întîmpla ca omul să treacă şi pragul celui de-al cincizecilea an fără să-şi fi trăit vreodată, fie şi o singură clipă, propria lui viaţă. Mai întîi, nefericitele păţanii ale unei copilării debile şi împrăştiate ; apoi, romantismul, războaiele, aventurile, femeile şi beţiile, în patosul orb al primei tinereţi. Totul s-a petrecut parcă într-un fel de galop : în frenetica succedare a evenimentelor şi a chipurilor omeneşti, n-am apucat să arunc măcar o privire înapoi, iar cînd m-am oprit ca să mă dezmeticesc şi să judec lucid ce se întîmplă cu mine, am dat cu ochii în oglindă de-un bătrînel ramolit, cu ochii bulbucaţi şi cu paradentoză, un soi de burduf ridicol, cu ceafa căptuşită de grăsime şi cu o guşă de clapon sub bărbie, o mutră jalnică şi pleşuvă de nătîng obez şi leneş, care, cu o convingere cvasiparanoică, ţinea în mînă o sabie copilărească, de lemn, luînd nuieluşa aceasta fragilă drept îndemnul celei mai pure atestări morale, drept spada capabilă să lupte pentru cinstea şi onoarea drapelului, împotriva unei întregi civilizaţii mărunte, înapoiate şi ridicole.

Începînd cu scurta perioadă cît am fost în serviciul statului ca şef de cabinet al unui imbecil, pe timpul unei guvernări confuze, funcţie din care am demisionat ca să mă angajez apoi ca referent juridic la cîteva întreprinderi industriale, fabrici de lighene, de cherestea etc., şi pînă

la sfîrşitul căsniciei mele cu doamna Agnesa, soţia mea, fiică de farmacist, cu care m-am căsătorit din dragoste pură, juvenilă, mi-am petrecut toată viaţa ocupîndu-mă de problemele altora, bătîndu-mi capul, nu prea înzestrat şi nici prea organizat, cu necazurile altora. I-am iubit, cu abnegaţie şi devotament, cu dragoste aproape samariteană, pe toţi cei din preajma mea, şi, compensînd printr-o tainică simpatie faţă de cei năpăstuiţi unele eşecuri personale sau întîmplări neplăcute în relaţiile cu semenii mei, mă consolam şi mă mîngîiam cu o bunăvoinţă caldă, aproape creştinească. Dacă se întîmpla să mă înşele cineva făcîndu-mă să-i semnez o poliţă, nu mă supăram niciodată, din principiu, şi în nici un caz n-aş fi refuzat să-i iscălesc şi a doua oară o poliţă aceluiaşi escroc : ştiam, de fiecare dată, să descopăr cîte un gest corect, lăudabil al respectivului individ drept contraargument că „întîmplarea cu poliţa a survenit într-un moment de slăbiciune". „Aşa sînt oamenii", îmi spuneam pentru a rămîne de acord în sinea mea cu ideea de bază că pe oameni trebuie să-i iubeşti fiindcă sînt mai mult proşti decît răi, păstrînd convingerea adîncă şi intimă că nimeni încă, în lungile veacuri de experienţă umană, n-a găsit leac prostiei omeneşti şi că felul cum stau astăzi lucrurile, pe jumătate sub semnul umanului, pe jumătate sub cel al prostiei, va mai persista încă multă vreme în stihiile din jurul nostru şi din noi.

Observînd oamenii cu o curiozitate mereu vie, am băgat de seamă cum aruncă unii în alţii

cu murdărie, în virtutea unei necesităţi greu de înţeles, adînc sădită în ei şi care acţionează aidoma gravitaţiei : în oameni există o forţă obscură care-i trage în jos, spre pămînt, în noroi. Oamenii se persecută reciproc, se simt persecutaţi de-un gest, de-o privire, de-un cuvînt şi se adulmecă unii pe alţii cu o suspiciune animalică. În fond, oamenii sînt nişte animale bipede care îşi fură unii altora ideile şi banii (aşa cum în junglă maimuţele îşi fură una alteia nucile de cocos), iar după ce se satură de furat şi se opresc o clipă ca să-şi savureze izbînda, în timp ce-i încearcă rîgîiala unei mulţumiri sătule, fredonează euforic valsuri, urinînd în closetul subteran al cîte unui local de noapte sordid, unde se strecoară prin perdeaua de fum şi prin miasma de catran acordurile abia auzite ale orchestrei : o ducem bine, ne-am înfruptat pe săturate din truda altuia, ne tăvălim pe perne, ne-am îmbătat, slăvit fie numele Domnului.

Carne caldă, înfăşurată în ţesături, desprinsă din natură şi pusă pe picioarele de dinapoi : în biserică, la tribunal, pe scenele teatrelor, la amvon, la catedră, în closete, în cîrciumă, în cazărmi, această carne caldă, îmbrăcată după enigmaticele reguli ale feluritelor costumaţii istorice, divizată în caste sacrosancte, această mizerabilă carne omenească etatizată, în dresura unei ordini diabolice, e totalmente pierdută în faţa enormei cantităţi de întrebări deschise şi nu se poate descurca în haos ; părţile ei, separate una de alta, se percep fiecare numai pe sine, uitînd

cu desăvîrşire de semenii întru carne ; şi aşa, din teamă şi prostie, se înşfacă una pe alta cu dinţii de beregată, răscolite de spaima animalică în faţa beznei. Oamenii sînt umpluţi cu educaţie, cu superstiţii, cu prejudecăţi şi cu minciuni, ca manechinele cu paie. Oamenii îşi joacă rolurile, asemeni marionetelor, după cum le-au montat alţii, după ritmul străin al unei muzici care pentru ei, ca oameni, e cu totul de neînţeles. Oamenii se rotesc în cercul dement al aşa-numitului carusel al determinismului social, şi ca pe nişte căluşei de bîlci, călăreţii pe caii de lemn ai prejudecăţilor sociale sînt realmente convinşi că galopează cu o viteză ameţitoare în cercul închis al „succesului". Iar cînd se întîmplă, periodic, să se strice căluşeii, şi cînd bieţii călăreţi fără minte se pomenesc zvîrliţi pe neaşteptate din făgaş, temerarii călăreţi ai propriilor cariere nu se mai pot descurca fără căluşeii de lemn ; eu, unul, n-am avut încă prilejul să cunosc nici un om dintre cei aşa-numiţi normali şi inteligenţi, care să-şi fi asumat curajul de a-şi trăi viaţa pentru sine, fără scrisorile lui de afaceri, fără paragrafele lui, fără biroul lui cu scuipătoare şi cu ştampilă, într-un cuvînt : fără prejudecăţi şi fără credinţa în idoli de lemn. Ofiţerii rămaşi fără cai şi fără înjurături după războaiele pierdute, bancherii ruinaţi, cîntăreţii fără voce, funcţionarii concediaţi, politicienii eşuaţi, toate paiaţele astea de bîlci, ca nişte sinistraţi după o inundaţie, sînt tîrîţi la gunoi de curentul prejudecăţilor şi-şi uită esenţa de făptură umană ; paiaţele astea umplute cu paie sînt

convinse că întreg carnavalul s-a terminat tragic numai fiindcă le-a zburat vîntul pălăriile lor de clovni. Dacă, din întîmplare, asta li s-ar fi întîmplat altora, lucrul li s-ar fi părut comic. Oamenii se bucură totdeauna de nenorocirea altora, uitînd că nenorocirea altora e, de fapt, propria lor nenorocire. Eu am avut de cînd mă ştiu pe lume slăbiciunea înţelegerii faţă de tot ce-i omenesc, după vechea, după clasica formulă că, în fond, slăbiciunile omeneşti sînt elementele acelei enigme umane care face din om un biet nenorocit vrednic de milă.

Oamenii se înşală reciproc, îşi spun minciuni cu neruşinare, se amăgesc cu linguşiri şi adulări abia camuflate, lucru care, de multe ori, măsurat cu etaloanele lor umane, li se pare incomparabil mai îndrăzneţ decît dacă şi-ar spune unii altora adevărul curat. Oamenii sînt egoişti fiindcă nu sînt sătui, fiindcă se tem de foame ; sînt răuvoitori fiindcă au fost jigniţi şi umiliţi ; sînt nedrepţi, fireşte, dar nici semenii lor nu sînt drepţi cu ei ; sînt nefericiţi, obidiţi, înrăiţi, jerpeliţi, sforăie pe sub plăpumi împuţite şi se pizmuiesc unii pe alţii pentru un ibric de cafea, pentru o pernă curată, pentru o bicicletă nouă, ciondănindu-se pentru orice fleac, ca ciorile din copac cînd îşi dispută (dialectic, după toate probabilităţile) dreptul de întîietate la ochiul unui hoit omenesc.

Pe oameni trebuie să-i iubeşti, să fii serviabil şi prevenitor cu ei, să-i primeşti ca o gazdă ospitalieră, cu o strîmbătură de zîmbet binevoitor pe obraz, o strîmbătură dulce, de mar-

țipan, ca purcelul de Anul nou din vitrinele cofetăriilor. Asta am propovăduit eu ca principiu social și directivei acesteia de bază m-am și conformat, ani de-a rîndul ! În fața ușilor deschise, trebuie să-i întîmpini totdeauna pe oameni cu brațele deschise, din toată inima, să fii prevenitor, să fii spiritual, să-i distrezi cînd sînt prost dispuși, să-i ospătezi, să cumperi pește, maioneză, vînat, răcituri, vin, tutun, brînzeuri (brînzeturi multe și variate, fructe meridionale), să te grăbești vesel spre casă, încărcat de pachete și sticle cu băutură, spre odăile calde, luminoase, unde așteaptă mesele bogat așternute. Așa gîndeam că e bine și, ca urmare, cultivam sociabilitatea și ospătam în casa mea o droaie de șarlatani și de nerozi, de nerozi și șarlatani, în nesfîrșite serii... Cît e noaptea de lungă, trebuie să asculți prostiile altora, să te lași sîcîit de egoismul altora, să admiri glumele altora, să asculți muzică stupidă interpretată de diletanți fără talent — așa îmi spuneam în sinea mea. Și, potrivit propriilor mele directive autosugerate, mi-am petrecut întreaga viață sub papucul propriei mele ospitalități, gata să fac orice serviciu, plin de abnegație, ca un nerod de treabă despre care propriii lui pseudoprieteni gîndeau că e un ins naiv și destul de politicos, că în casa lui nu-i cine știe ce distracție, dar că se gătesc mîncăruri cît se poate de acceptabile și că se bea (aproape totdeauna) un vin destul de bun. Din cauza purtărilor nelalocul lor și a obrăzniciilor unor prost crescuți, în norii de fum, în aburii de alcool, s-a depus treptat în

mine, de-a lungul anilor, un sentiment de greață, de scîrbă și de repulsie și un fel de neliniște vagă, dar încordată, care lua uneori, față de anumiți indivizi, forma unei iritări răscolitoare. Din cînd în cînd, mi se părea totuși stupid să pierd nopți în șir în tovărășia unor palavragii care o țin noapte de noapte într-o flecăreală neroadă și veșnic aceeași : despre nu știu ce partide, despre calomnii și tertipuri înlăuntrul acestor partide, despre statute, despre bătălii etc., bătînd apa-n piuă într-o nesfîrșită și nespus de plicticoasă cotcodăceală despre vrute și nevrute. Observasem eu și mai înainte la unii oameni relativ tineri semne vădite de îmbătrînire, o îngrijorare față de zilele negre, lipsa oricărui entuziasm pentru simțăminte nobile și altruiste, ascunderea timidă a oricărei convingeri, un simț deosebit de dezvoltat al propriului eu și mai ales al proprietății : acesta e „acoperișul meu“, acestea sînt „cunoștințele mele“, aceasta e „soția mea“, „opinia mea“, „cărțile mele“, „veniturile mele“ (în general, „totul al meu“), iar cînd vedeam asemenea oameni tineri declamînd monologuri bîlbîite, umflînd peste măsură importanța oricărei tulburări, cît de neînsemnată, a digestiei „lor“, mă întrebam în gînd ce-o să fie peste un deceniu sau două cu acești tineri domni, speranțele și avangarda intelectualității noastre, și nutream o oarecare suspiciune față de aceste odrasle flecare ale doctorilor întru flecăreală, ale colegilor mei de școală care născuseră deja următoarea generație senilă de doctori, dansatori, avocați cu faimă

şi asistenţi veterinari, populînd clinicile animale şi ospiciile. Mai observasem şi altădată că, sub măştile lor, oamenii sînt neprietenoşi, reci, de o indiferenţă crudă faţă de tot ce nu intră pentru moment în sfera interesului lor direct, că sînt mărginiţi, agasanţi, sîcîitori, că se ponegresc reciproc din pricina unei miopii inimaginabile, că nu-şi onorează obligaţiile, că nu-şi plătesc datoriile, că, asemenea unor maimuţe neroade şi superstiţioase, aleargă orbeşte, vanitoşi şi avizi de glorie, după avantaje şi satisfacţii (mai ales satisfacţii intestinale şi comodităţi trupeşti). Şi, asaltat de asemenea stări sufleteşti deprimante şi vizionare, încercam să mă depărtez de zarva omenească, fiindcă în grajdul unor astfel de rumegătoare aerul devenea cîteodată prea sufocant. Lîngă oameni pute, dar e cald. În singurătăţi e pustiu. Ştim noi destul de bine cum e sub coada altuia, dar fără această adulmecare nu se poate trăi...

II

Cina de la via directorului general Domaćinski

Potrivit misterioasei şi, în fond, cosmicei legi a prostiei omeneşti, probabil că aş fi dus-o mai departe aşa, prins în plasa propriilor mele contradicţii, pînă la mormînt — inert, leneş, un pic înăcrit şi neghiob, ca unul care-şi face veacul prin cîrciumi cu flecari, cu nătărăi, cu amici, discutînd despre migraţiunea popoarelor, despre războaie, despre biserici, despre cărţi, despre crocodili, despre remarcabila valoare terapeutică a ceaiului de nalbă, despre păstrăvi şi rechini, dacă într-o bună zi n-ar fi survenit întorsătura pe care, în istorioara aceasta a noastră, aş putea-o numi, cu un termen patetic, fatală. În viaţa oricărui om există cîte un asemenea moment, pe care romancierii îl numesc „fatal". Acest moment l-am trăit şi eu — se împlinesc în toamnă doi ani de atunci — şi asta numai şi numai pentru că (acum nu-mi mai aduc bine aminte care a fost motivul direct) mi-a trăsnit prin cap să spun ce gîndeam în clipa aceea.

Gîndul pe care l-am rostit atunci nu era de loc important şi nici deosebit de original. Asemenea gînduri îmi roiau şi-mi mişunau prin minte de ani de zile, iar astăzi, după tot ce s-a întîmplat, mi se pare că ele sînt identice cu cele mai banale gînduri de fiecare zi ale oricărui concetăţean de-al nostru, doar că nu-i trece nimănui prin cap să le împărtăşească şi altora ! Oamenii nu sînt chiar atît de proşti, încît să nu ştie ce e permis şi ce nu e, dar nimeni dintre noi nu e suficient de naiv, de curajos sau nebun ca să declare în mod public lucrul acesta, chiar dacă n-a călcat niciodată vreuna din cele zece porunci !

Toţi sîntem nişte măşti, toţi sîntem machiaţi şi fiecare dintre noi simte nevoia să-şi dea jos masca măcar o clipă, să se demacheze, să dea glas măcar o dată gîndului său cel mai intim. Dar mi s-ar fi părut şi mie o poveste de necrezut şi chiar niţeluş gogonată dacă mi-ar fi spus cineva că un singur cuvînt ar putea să arunce în aer o întreagă viaţă, ca pe un balon căruia i se rupe ancora, că un singur cuvînt ar putea să-l smulgă pe un sibarit trecut de cincizeci de ani dintr-un cerc de spiţeri, de jobenaţi şi de burghezi, mistuindu-se apoi o dată cu el în neguri şi depărtări ; mi s-ar fi părut o poveste de necrezut de n-aş fi trăit-o personal, de doi ani încoace, sub aureola unui gest, ridicol, fireşte, dar, pe de altă parte, s-ar putea spune, eroic.

La via domnului director general Domaćinski, pe veranda frumoasei sale vile, se adunaseră la cină, împreună cu doamna Domaćinski (o vieneză flecară, care şi-a început ascensiunea socială ca mică vînzătoare de patiserie într-o cafenea) şi cu soţia mea Agnesa, lîngă care şedea profesorul de canto al fiicei mele mai mari, baritonul X (despre care am aflat ulterior că e de şapte ani amantul soţiei mele şi care acum e pe cale chiar să-i devină soţ legitim), vreo cîţiva reprezentanţi ai elitei noastre : *homo cylindriacus, vir doctus, magnificus,* cu fiul său doctor în filozofie şi privatdocent, *cylindriacus* şi el ca şi papá, încă vreo doi-trei cylindriaci, doctori în drept, cu mult stimatele lor soţii, un domn senator şi membru în comitetul central al unui partid patriotic, şi proprietar al imobilului din strada Hyperion Balentekovid (adversarul vehiculelor grele). Şi uite aşa, în atmosfera plăcută, blîndă, călduţă a serii aceleia de septembrie scăldată în lumina neobişnuit de verde a lunii, conversaţia era dominată, fireşte, de gazdă, domnul director general Domaćinski. Domnul director general Domaćinski, preşedintele corporaţiei industriale al cărei secretar general şi referent juridic eram eu, director general al cartelului al cărui reprezentant juridic eram tot eu, fabricant de dulapuri metalice şi de oale de noapte, din care exportă în ultimul timp cantităţi imense în Persia, altminteri autodidact, odinioară chelner, contrabandist, apoi furnizor al armatei, bancher, proprietar de imobile, armator, membru în conducerea Golf-clubului, ignorant căutînd să rostească într-una cuvinte care i se par că au o rezonanţă impunătoare şi enigmatică — „ocassion“, „chauffeur“, „mica antanta“, tré-

sor" — şi făcînd asta cu atîta siguranţă infatuată de parcă toate ar fi clare ca doi ori doi — ei bine, fireşte (*de facte stante pedes*) domnul director general, deci, ţinea unul din faimoasele lui monologuri, de soiul celor pe care asistenţa le ascultă cu o expresie gravă şi oficială în toate camerele industriale, de comerţ, tehnice şi tehnico-dentare şi la toate mesele festive profesionale, colegiale, directoriale ş.a.m.d., unde la dreapta domnului director general se află persoane cu poziţie financiară mai slabă şi oarecum subordonate : *homo cylindriacus, vir doctus, magnificus,* cu fiul său doctor şi privatdocent, viitor logodnic al unicei fiice a domnului director general, domnişoara Renata Domaćinski, domnul senator şi proprietar al imobilului din strada Balenteković, fabricant de cuie din tablă (dependent, pe producţie, de domnul director general), alţi cîţiva domni doctori cu funcţii de jurişti şi jurisconsulţi, dentişti şi ginecologi ai clientelei directoriale, şi, în sfîrşit, eu cu soţia mea Agnesa şi cu baritonul ei, ca un fel de anexă triunghiulară a cinei acesteia copioase începută cu purcel de lapte la frigare şi încheiată cu un tort cu cremă de cafea groasă ca noroaiele panonice ; sub globurile albe, de sticlă, care răspîndesc o lumină lăptoasă şi în jurul cărora se rotesc fluturi de noapte, sclipeau ceştile de argint în care fumega moca şi sticlele în care licărea faimosul *riesling* din via proprie a domnului director general Domaćinski, de profesie pivnicer, chelner şi viticultor.

Domnul director general înmulţeşte : doi ori doi, evident şi logic, fac patru iar patru împărţit la doi face doi, evident, iar doi minus doi egal zero, evident, şi capitalul aduce dividende, logic, iar dividendele se adaugă la capital şi sporesc profitul, perfect evident ; şi uite aşa, oamenii se încaieră pentru pieţe, evident, şi tot aşa, logic, se ajunge la conjunctură. Iar evreii trebuiesc boicotaţi, evident, fiindcă nu intră în cercul de interese al conjuncturii oalelor de noapte fabricate de domnul director general cu destinaţia Persiei, şi în plus, nu sînt „de-ai noştri", evident, iar treburile de pe globul pămîntesc trebuiesc puse în ordine, evident, energic şi logic, aşa cum se procedează astăzi, folosind carabina, browning-ul şi spînzurătoarea, evident ! Slavă Domnului, raţiunea a triumfat. Lumea nu mai e atît de neghioabă încît să se lase dusă de nas cu nişte fraze revoluţionare !

În calitatea lui de şef şi de patron, domnul director general e un pisălog pedant care-i sîcîie de ani de zile pe cei din preajmă, afişîndu-şi cultura de absolvent a patru clase primare. Dar semnătura lui are greutate. Nătărăul ăsta, absorbit cu totul în turuiala lui, zbîrnîind ca o sfîrlează pe o masă goală, nu se mai aude decît pe sine. Îndrăgostit de propria-i demnitate, el gîndeşte în superlative despre cîte ştie şi despre cît e de inteligent, şi ţine predici în faţa a tot felul de comitete, a rectorilor, a universităţilor, în faţa presei, a societăţilor de binefacere, a tot soiul de delegaţii, de partide, de artişti, în faţa opiniei pu-

blice, în fața întregii societăți, el, domnul director general, care a fost, care a văzut, care a auzit, care a aflat ceva de la cele mai înalte cercuri administrative, el, care a fost decorat, el, pentru care s-a pus o placă memorială, el, pentru care s-a bătut o plachetă memorială, el, care a călătorit prin lume, care a avut prilejul să se convingă personal, care e convins că lucrurile stau așa și așa, și că așa au să rămînă : cine poate, oase roade, iar forța hotărăște totul. Acum un an, cînd a izbucnit greva la fabrica lui de oale de noapte, domnul director general a fost de-a dreptul genial. El nu se lasă dus de nas cu nu știu ce șmecherii sindicale ; și cînd s-au apucat ăia să-i explice cum că muncitorii din fabrică ar duce-o greu, pe domnul director general l-a uimit mai ales faptul că oamenii nu sînt în stare să priceapă niște lucruri atît de elementare ! „Lui îi merge mai binișor în treaba asta, fiindcă el e unul singur, pe cînd muncitorii sînt o mulțime. Ce naiba ! Ar fi trist dacă în toată treaba nu i-ar merge „bine" măcar unui singur om !" El știe bine cît de prost se rezolvă lucrurile astea la Frankfurt, la Nűrnberg, la Salamanca. El l-a citit pe Rosenberg, știe ce e bagajul colonial, iar satul nostru e bun numai de pus să tragă la căruță și nu să facă pe vizitiul. El știe cum se gîndește la „Kei Orzei" [1] și tocmai de aceea — mă rog frumos — încă din nouă sute op'șpe, cînd chiar aici, în via asta, de pe veranda asta, i-a împușcat personal pe cei patru

[1] Quai d'Orsay — stîlcit în text.

bandiți, pe cei patru mujici rebeli, cadre verzi, [1] pe porcii ăia de revoluționari, el știa în ce direcție va evolua Europa, fiindcă, în fond, așa e logic, căci, evident, așa o cer interesele opiniei publice europene, interesele moralei și cinstei europene, interesele — vedeți dumneavoastră, în ultimă instanță — interesele unui popor sănătos și vrednic să trăiască !

Toate acestea erau, vedeți dumneavoastră, în ultimă instanță, perfect evidente și perfect logice, mă rog frumos. Și, timp de treizeci de ani, am ascultat și eu o liotă întreagă de asemenea directori generali declamînd cum că au fost la fața locului, cum că s-au putut lămuri personal, cum că li s-a dat aprobare în cele mai înalte cercuri administrative, cum că tot ce ei creează, comercializează, agonisesc, împușcă, e în interesul opiniei publice europene, în interesul moralei europene, în interesul, la drept vorbind și în ultimă instanță, al unei națiuni sănătoase — mă rog frumos. Și niciodată, pînă în noaptea aceea de septembrie, la lumina verde a lunii, o noapte neobișnuit de înmiresmată, de caldă și de înstelată, niciodată pînă atunci nu mi-a dat prin cap să mă obiectivez, că creez o distanță între mine și un astfel de orator, să mă despart de masca mea cenușie și să încep să înot în propriul meu curent. Taina unei asemenea pasivități s-ar putea explica și prin meseria mea stupidă și anostă. Lucrînd ani de zile ca avocat

[1] Soldați cu stare de spirit revoluționară, care, la sfîrșitul anului 1917, părăseau în masă armata austro-ungară.

al băncilor, al oalelor de noapte, al soldurilor, al polițelor, apărînd lucruri și relații lipsite de conținut, incompatibile cu obiceiurile mai bune, omul pierde pînă la urmă distanța, se abrutizează, se tîmpește și-i tîmpește și pe alții, devine jobenat și nerod, devine ginere de farmacist și soț încornorat (de-un bariton), se simte un fel de zero mizerabil, și așa se pierde în neant, ca o umbră ! Iar acum, în această unică clipă dramatică, umbra s-a preschimbat în om și a vorbit. Atîta tot...

Mai apoi, cînd „evenimentul" a început să fie povestit și răspovestit, cînd afacerea a căpătat proporții scandaloase (cînd se povestea prin oraș că am scos browningul din buzunar, că venisem de la bun început foarte agitat și cu mare întîrziere, că între mine și prietenul soției mele, baritonul X, avusese loc, înainte, în salon, o scenă încordată), mai apoi, deci, s-au povestit cîte și mai cîte ; că l-aș fi întrerupt într-una pe Domaćinski în timp ce el vorbea ; că aș fi scăpat paharul din mînă, fiindcă eram atît de agitat chiar înainte de a ne așeza la masă, încît se vedea cît de colo că eram cu totul distrat, cu totul absent, nervos pînă la isterie. Dar toate acestea nu sînt de loc adevărate. Dimpotrivă, eram cît se poate de calm, de recules și de atent la fiecare amănunt. Îmi amintesc că masca stupidă și apoplectică a bețivanului bătrîn și buhăit, cu monoclu de aur, cu mustăți zbîrlite și cu sprîncene stufoase mi s-a părut într-adevăr un obiect absurd, obtuz și găunos, că-mi făcea impresia unui lucru artificial, montat, reglat, a unui lucru lipsit de viață proprie, construit și pus să vorbească

și să umble ca o păpușă fantomatică ; aveam senzația că văd ceva impersonal, modelul unui anumit om, și nu un om propriu-zis ; și tocmai această impresie a mea că nu e vorba de un om viu, ci de-o păpușă de lemn, excludea, în ceea ce mă privește, posibilitatea oricărei tulburări, și cu atît mai mult emoția. Față de jucăriile dintr-o cutie omul devine totuși un fel de supraom : disproporția dintre tine și ele e atît de mare, încît, într-o asemenea clipă, este exclus să-ți pierzi controlul nervilor. Îmi aduc perfect de bine aminte că tocmai în noaptea aceea mă simțeam calm și cu mult deasupra situației : ședeam în vie, pe verandă, în societatea cherchelită a elitei noastre doctorale, doctor eu însumi printre domni doctori, rectori, decani, asistenți, veterinari, obstetricieni, directori general, cu doamnele lor, cu soția mea, avocat eu însumi printre avocați, referent juridic al unei corporații industriale, proprietar de imobil printre alți proprietari de imobile, o mască printre alte măști, european eu însumi, într-o oarecare măsură, printre alți europeni ; ședeam pe scaun, după o cină copioasă, în fața ceștii de cafea ; gustam din riesling (nu băusem, în total, nici două pahare) și ascultam cum domnul director general le povestea doamnelor, soției sale, soției mele, fiicei sale (lîngă care ședea, îngrijorat și plin de incertitudinile unei riscante așteptări, viitorul ei logodnic), fiicei mele mai mari, Agnesa (așezată între mamă și bariton) ; domnul director general le povestea cum, în nouă sute op'șpe, toamna, tîrziu, cînd aici, la noi, își făceau de

cap cadrele verzi, el a împuşcat cu propria lui mînă patru bandiţi, unul după altul, ca pe nişte iepuri: pe primii doi i-a împuşcat lîngă scara beciului, pe unul ceva mai încolo, lîngă spalier, iar pe altul colo jos, în fundul viei, tocmai cînd se pregătea să sară gardul. Îşi puseseră în gînd să pătrundă în beciurile domnului director general, iar el i-a împuşcat cu carabina, pe doi, în cap, ucigîndu-i pe loc, pe cel de lîngă spalier cu două focuri trase în plămînul stîng, iar cel de lîngă gardul viu de colo, din fundul viei, a murit într-un lac de sînge. Îi plesnise o arteră, la gît.

Şedeam la masă, înconjurat de doamne, domni, burghezi; îmi ţineam mîna dreaptă pe masă, iar cu arătătorul şi cu degetul mare învîrteam uşurel piciorul octogonal şi neted al paharului. În mişcarea aceasta rotundă a paharului, vinul licărea la lumina bătrînei lămpi cu gaz, globul neted şi lăptos al lămpii se reflecta în luciul rieslingului; lumina lunii era verde, în vie se auzea ţîrîitul greierilor, iar domnul director general Domaćinski îşi depăna vesela lui povestire, cum în nouă sute op'şpe a împuşcat ca pe nişte cîini, chiar aci, la cîţiva paşi de verandă, patru oameni. Domnul director general e bancher, e proprietar de moară, negustor de vinuri, angro, viticultor, fabricant de cherestea, industriaş cu vază, om din neamul nostru; el îşi are „jobenul", „portretele", „Kei Orzei-ul" lui; el a construit noul altar principal al bisericii parohiale din apropierea viei; el e cel ce face danii bisericii acesteia în stil baroc, a cărei siluetă albă se

profilează colo, în vale, la lumina lunii; în cele două ferestre principale ale bisericii domnul director general a încrustat motive policrome, pe sticlă: un înger plîngînd în faţa mormîntului deschis al lui Hristos şi un Hristos în Iordan, totul stilizat, în caractere gotice; „Donat de A. Domaćinski, în numele său şi şi al soţiei sale Helena". Şi-atunci, ar mai fi putut cineva să-i explice acestui domn donator, că el, mă rog frumos — evident şi logic — e cel mai ordinar şi mai vulgar tip de ucigaş, de criminal şi de cretin moral? Ar mai fi putut cineva să-i explice troglodituIui ăstuia că e un criminal şi un asasin ordinar, nu fiindcă a ucis, nu fiindcă i-a asasinat pe cei patru „cîini turbaţi" cum le zice el, — ci pentru că în seara aceea povestea întîmplarea ca pe o faptă demnă de laudă, din nouă sute op'şpe, cînd el, prooroc şi „politician perspicace, a ştiut şi a prevăzut încă de acum optsprezece ani în ce direcţie o să evolueze politica europeană"? Şi chiar dacă ar fi izbutit vreun om să-i explice individului ăstuia că în viaţa omenească mai există şi alte fapte decît cele făcute cu carabina, toţi idioţii adunaţi în jurul mesei aşternute cu damasc alb şi al lămpilor lăptoase ar fi socotit că un asemenea om e sau beat, sau ţicnit sau, măcar, naiv. Dacă omul nostru ar fi demonstrat cu o logică implacabilă că nu e de loc beat şi că nu face decît să gîndească logic, dacă şi-ar fi dezvoltat tema şi ar fi arătat că ţăranii noştri, „porcii de rebeli" care erau cadrele verzi, în fond n-au fost de loc bandiţi, că pe atunci crăpau zidurile unei

temniţi, ale unei nedrepte stări de lucruri care dăinuia de secole, că atunci se afla în plină desfăşurare o adevărată catastrofă internaţională, o catastrofă elementară, primordială, că răzvrătitul din zilele acelea n-a fost cîtuşi de puţin un „cîine turbat", şi că dimpotrivă, în el a vorbit demnitatea sclavului umilit, domnii ăştia de la masa de pe verandă nu l-ar fi putut înţelege, fiindcă ei n-au absolut nici o premiză pentru înţelegerea unei astfel de logici.

„Cîinii turbaţi" îşi puseseră în gînd să-i prade beciurile, să-i golească preţioasele butoaie cu riesling, şi el şi-a descărcat carabina în ei, pentru apărarea *rieslingu*-lui propriu, care fără doar şi poate că era rieslingul lui ; dar cînd ceilalţi „cîini turbaţi" (mopşii chesaro-crăieşti) au făcut să curgă, sub formă de rechiziţie, acelaşi *riesling* al său, propriu, (ba chiar şi sîngele altora, care era şi el al cuiva), domnul director general, după cum e şi firesc, n-a tras în reprezentanţii autorităţilor chesaro-crăieşti, fiindcă ei prădau *riesling*-ul în mod legal, în conformitate cu legile pozitive privind rechiziţiile. Pe vremea aceea domnul director general, cum e şi firesc, nu se afla pe front, ci, în calitatea lui de furnizor de carne, untură şi rachiu, cîştiga binişor de pe urma unui măcel care — logic şi evident — n-a fost de loc un „măcel criminal", ci un „război drept" dus numai pentru ca maimuţoii de teapa lui să poată cîştiga cinstit şi patriotic ! Şi, în genere vorbind, cum pot fi „pozitive" nişte legi care n-au la bază decît violenţa nelegiuită ? Şi de ce n-a tras cu arma domnul director general în cei ce săvîrşeau rechiziţia ilicită a rieslingului său în timpul războiului, ci a tras în „cîinii turbaţi" care au cutezat să latre împotriva nelegiuirii, care au fost, la drept vorbind, singurii garanţi ai legalităţii în sensul superior, moral, al cuvîntului ? Căci de n-ar fi fost sfărîmat cadrul „legal pozitiv" al nelegiuirii care era războiul, domnul director general n-ar mai fi fost astăzi un „reprezentant al tinerei noastre industrii" şi nu şi-ar mai fi exportat în Persia, în această calitate, lighenele de tinichea şi oalele de noapte ; n-ar mai fi prezidat nici reuniuni de comitete şi nici distinsa noastră societate din seara asta ! Pentru un pahar de riesling, patru capete umplute de sînge ! Totul e atît de criminal, de sîngeros, de morbid !

Şezînd la masă, cu capul plecat, cu degetele mîinii drepte pe piciorul neted al paharului, adîncit în gînduri, calm cu desăvîrşire, fără umbră de enervare, am spus încet şi distrat, în discuţia mea lăuntrică, mai mult pentru mine, că „totul e atît de criminal, de sîngeros, de morbid."

Întîmplarea a făcut ca fraza aceasta nevinovată a solilocviului meu să pice într-o mică pauză, între două propoziţiuni ale domnului director general, deci într-o linişte desăvîrşită. Şi tocmai din cauza liniştii aceleia desăvîrşite fiecare cuvînt al meu, luat în parte, şi-a amplificat întrun fel sensul. Mai apoi, se povestea prin oraş că aş fi scos un urlet bezmetic, furios, că aş fi sărit în sus şi că aş fi smuls faţa de masă, că aş fi urlat la cei prezenţi că sînt moralmente nişte

cretini, ba chiar că aş fi scos limba şi le-aş fi dat cu tifla, după care aş fi şters-o prin vie, ca un haiduc. Nimic din toate astea nu-i adevărat. Cufundat în gîndurile mele, am spus, cît se poate de domol, aproape sentimental, ca într-un oftat discret, că totul e atît de morbid. Era mai mult un comentariu adresat mie însumi. Doar n-avea nici un rost să mă angajez într-o discuţie cu nişte neghiobi care niciodată n-au ştiut şi n-au vrut să gîndească în vreun fel logic de pe urma căruia nu s-ar fi ales cu nici un profit. Dacă în clipa aceea cuvintele mele au avut vreun sens mai adînc, el nu putea fi decît cel care a fost în realitate : un gest de lehamite făcut mie însumi şi vrînd să spună că n-are rost să-ţi pierzi vremea în discuţii sterile cu nişte marionete, cu nişte idioţi, cu nişte fenomene impersonale reprezentînd un anumit soi de produs social, dar care nu sînt oameni, ci paiaţe şi mostre ale unei mărfi !

Lucrurile au ieşit însă pe dos. Fraza rostită de mine, banală şi desuetă la urma urmei, constatarea mea că totul e atît de morbid, a explodat ca o petardă deasupra mesei, deasupra norului de fum de pe verandă, deasupra veselei de argint, a lămpilor şi a măştilor aflate acolo.

Domnul director general care în clipa aceea tocmai îşi aprindea cea de a treia havană, dihania asta cu buzele ţuguiate, cu fruntea îngustă şi masivă brăzdată de cute orizontale, privind pieziş pe sub monoclu, cu chibritul aprins în mîna dreaptă ridicată în sus, a uitat o clipă

să-şi sugă havana. Ţinînd trabucul pe jumătate stins în mîna stîngă, între arătător şi degetul mijlociu, cu chibritul aprins în dreapta, s-a aplecat spre mine şi m-a întrebat, plin de mirare, la ce anume mă gîndisem cînd spusesem că totul e sîngeros şi criminal ?

— Păi la toate astea : la rieslingul dumneavoastră, la cei patru împuşcaţi pe care îi numiţi „cîini turbaţi", la faptul că ne povestiţi toate astea, acum, toate astea...

— Cum toate astea ? Nu înţeleg, continuă să mă privească nedumerit domnul director general, aşteptînd să-i explic ce anume mormăisem acolo, printre dinţi, ca să poată apoi să mai tragă liniştit de două-trei ori din havană, pînă nu i se stinge chibritul în mînă.

— Cum adică morbid ? Ce anume e criminal şi sîngeros ?

— Păi ce ne povestiţi acum, şi faptul că vă lăudaţi că aţi împuşcat patru oameni. Oricui i se poate întîmpla să împuşte un om, cînd se află într-o situaţie fără scăpare. Dar să se laude că a ucis, asta n-o pot face decît cei cu predispoziţii criminale. Iată ce spuneam că e morbid.

— Cu alte cuvinte, aprobi jaful de atunci ? Ei bine, dacă-i aşa, regret că nu te-am împuşcat şi pe dumneata, al cincilea după cei patru !

Toate astea au fost rostite în vin, în fum, într-un nor de fum, dar cu o convingere şi o aroganţă de subofiţer care zbiară la recruţi. O clipă, s-a auzit cum un biet fluture de noapte izbea cu desperare din aripi în golul globului alb şi lăptos al lămpii. Apoi a urmat o pauză des-

tul de lungă. Îmi amintesc că lampa de petrol aflată deasupra fructierelor cu struguri şi fursecuri, mi se părea ciudată, neobişnuit de tulbure, asemeni luminilor murdare pe care le-ar răspîndi felinarele unui dric demodat. Toate feţele celor din jurul mesei se întorseseră spre mine, întrebîndu-mă parcă din ochi de ce continuam să tac ? Aveam senzaţia că sînt la teatru, pe scenă, că joc într-o piesă şi că mi se aşteaptă replica : dacă nu deschid gura să vorbesc, întregul spectacol se va opri, teatrul va fi compromis, cortina va cădea peste scena deschisă.

Stăteam aşa, nemişcat, cu mîna dreaptă pe faţa de masă, simţind între degete muchiile netede ale piciorului octogonal al paharului, şi-mi amintesc că simţeam cum îmi pulsează sîngele între degetul mare şi arătător. Pulsaţii ritmice pe sticla octogonală, pulsaţii uniforme, unu, doi, trei, patru, cinci, şase, şapte ; şi era rîndul meu să vorbesc ; toţi cei din jurul mesei încremeniseră, de parcă ar fi trebuit să ne fotografieze vreun amator neîndemînatic, cu capul vîrît tocmai atunci după cîrpa neagră, iar noi aşteptam ţăcănitul aparatului, pentru ca apoi viaţa să înceapă iar, zgomotoasă, veselă, cu vin, cu glume, cu rîsete, să se reverse în lumina lunii, să-şi ia zborul ca fluturele acela care, după o zbatere înfricoşată, ţîşnise din globul de sticlă pierzîndu-se dincolo de bolta verandei, sus, deasupra capetelor noastre, în depărtările verzi ale nopţii calde de septembrie.

Cît eram de stăpîn pe mine o arată faptul că şi astăzi mai ţin încă minte fiecare detaliu, ori-

cît de neînsemnat ; aşadar, zvonurile care au circulat mai apoi prin oraş, potrivit cărora aş fi fost desfigurat şi aş fi scos nişte urlete animalice prin care răzbătea o fierbere şi o patimă anormală, dementă, sînt cu totul lipsite de temei. Eram calm şi perfect conştient de implicaţiile fiecărui cuvînt sau gest. Simţeam că mai exista încă posibilitatea unui aşa-zis deznodămînt convenţional, ca pentru orice cîine dresat care a îndrăznit să latre la stăpînul său : să-şi vîre coada între picioare şi să se bage sub masă, pînă nu primeşte un picior în coaste sau o lovitură de curea. În faţa ochilor mei se aflau deschise o mie de posibilităţi, un întreg evantai de alegeri posibile în vederea unei ieşiri. Puteam foarte bine să dau drumul la cîteva consideraţii generale asupra sensului noţiunii de „morbid", de „moral insanity", fără să spun nimic în fond, dar recunoscînd totuşi că domnul Domaćinski era un politician genial şi extrem de perspicace din moment ce, încă din nouă sute op'şpe, ştiuse că oamenii trebuiesc ucişi ca nişte „cîini turbaţi"... Dar tocmai pentru că îmi rostisem doar fraza de încheiere a celui mai intim monolog fără nici un gînd ascuns, fără nici o intenţie rea sau agresivă (căci concluzia se ivise logic şi fluturase cu totul întîmplător peste capetele neghiobilor de pe verandă), am simţit deodată, fascinat de inocenţa micului meu adevăr, că dacă în clipa aceea mi-aş fi vîrît coada între picioare, ar fi însemnat într-adevăr să dispar sub masă, adică să devin o javră exact în clipa cînd, după cincizeci de ani,

rostisem pentru întîia oară ceea ce mi se păruse omeneşte logic. Şi n-am putut s-o fac.

Punţile de aur, danturile de porţelan, boturile roşii de pe sub ochelari şi monocluri, mirosul cald de trup femeiesc, privirea din cale afară de tîmpă şi de îngrijorată a nevesti-mi, havana lui Domaćinski, mîinile domnului magnificus amîndouă ridicate spre cer, stupidul lui apel academic : dar cum se poate, domnule doctor ? — şi cred, mai ales apelul solemn al acestui magnificus la demnitatea mea academică, la splendoarea burgheză a titlului meu academic, — toate astea m-au depărtat într-atît de cercul creaturilor pe jumătate bete din jurul mesei, încît mi-am luat mîna de pe piciorul paharului şi am dus-o spre buzunar, cu gînd să-mi scot tabachera. Nu ştiu cum mi-o fi interpretat Domaćinski gestul cînd mi-am dus mîna dreaptă spre buzunarul de la spate al pantalonilor (să-mi aprind o ţigară din cutia lui, mi se părea cu totul nepotrivit cu seriozitatea situaţiei), dar, judecînd după zgomotul scaunelor răsturnate şi după învălmăşeala produsă la capătul mesei, în jurul lui Domaćinski, am avut impresia că el, închipuindu-şi poate că vream să-l împuşc, a înşfăcat o sticlă. În clipa aceea, prin vălmăşagul gesturilor şi al exclamaţiilor (ce-i asta ? cum de-i posibil ? Cel mai bine ar fi ca domnii să se calmeze ; e vorba doar de o neînţelegere) am auzit glasul gros şi răguşit al lui Domaćinski, în jurul căruia domnii oaspeţi şi făcuseră cerc. Directorul general îmi cerea, poruncitor şi fără discuţie, să-mi retrag cuvintele şi să-mi cer scuze,

dacă nu vroiam să mă împuşte şi pe mine ca pe-un cîine !

Mi-am aprins ţigara şi m-am ridicat de la masă.

— Cui să-i cer scuze ? Şi de ce ? N-am făcut decît să constat că dumnealui se laudă că a împuşcat patru oameni, ca pe nişte cîini turbaţi. Eu rămîn la părerea că o asemenea mentalitate e criminală şi morbidă. N-am de loc intenţia să cer scuze, mai ales unui bandit care mă ameninţă că o să mă împuşte şi pe mine. Numai faptul că sînt musafir în casa aceasta mă împiedică să iau faţă de noua lui ieşire criminală singura atitudine logică în astfel de situaţii !

Ce s-a mai întîmplat, nu ţin minte în amănunt. Toată lumea zbiera, iar peste vocile tuturor bubuia vocea de bas a lui Domaćinski, strigînd că o să mă împuşte ca pe un cîine. Masiv şi mătăhălos, sălbaticul acesta împinsese în lături droaia de doctori şi de senatori, şi răcnea ca un bezmetic că el n-o să se lase insultat în propria lui casă, că o să-şi facă singur dreptate, că o să mă strivească pe loc. Apoi s-a năpustit spre mine, iar eu, văzînd cum îi luceşte revolverul în mînă, am răsturnat masa cît ai clipi, şi, sărind peste farfuriile, lămpile şi paharele căzute, am dispărut în noapte. Clinchet de sticle, de tacîmuri şi de lămpi, ţipete îngrozite pe veranda cufundată în semiîntuneric ; iar afară, în noapte, adierea vîntului printre castani, ţîrîitul greierilor, razele lunii, şi o linişte, o linişte verde, plină de rouă şi de stele. Adierea vîntului printre crengi, ţîrîitul greierilor, stelele...

Furtună deasupra orăşelului nostru

În colţul nostru de lume mărunt şi prăfuit, întîmplarea aceasta a căpătat proporţii nemaipomenite. Împotirva mea s-a pornit o campanie necruţătoare şi m-am pomenit, peste noapte, singur cuc în mijlocul unui viespar dezlănţuit de prejudecăţi şi de prostie grosolană. Totul a început stupid, ca Invitaţia la vals de Karl Maria Weber, bucata adorată a soţiei mele Agnesa, fiică de farmacist.

Floriani R.M., un *bonvivant* de modă veche, despre care cu greu s-ar putea stabili dacă e vreun *maître d'hôtel* ieşit la pensie sau vreun canonic bonom, cu nelipsita lui guşă cărnoasă stil secolul optsprezece, altminteri om stilat, spilcuit, îmbrăcat totdeauna mai mult decît cu grijă, purtîndu-şi veşnic mănuşile în mîna stîngă, o persoană extrem de manierată şi, în genere, cuviincioasă la prima vedere (pînă nu-i descoperi brăţările de sub manşetă), un domn care serveşte cu deosebită atenţie, oricui, tabac dintr-o

preţioasă tabacheră de aur cu monogramă încrustată cu briliante, impecabilul domn în vîrstă care, din principiu, îşi salută totdeauna primul cunoscuţii nu numai fiindcă e binecrescut (şi bine îmbrăcat), ci şi fiindcă, înainte de toate, e convins că modestia reprezintă cel mai vădit însemn al adevăratei nobleţi, gentlemanul acesta cumpănit în toate, purtîndu-şi bustul uşor aplecat înainte şi spre dreapta şi care îşi tîrăşte discret în mers talpa piciorului drept pe trotuar, omul acesta cu pas măsurat şi, altminteri, cu măsură în toate gusturile, convingerile şi pasiunile lui, domnul acesta care, bucurîndu-se de faima de-a fi persoana cea mai manierată din orăşelul nostru, nu avusese niciodată, cu nimeni, nici o neînţelegere, nici un conflict, a fost printre primii care nu mi-au mai răspuns la salut. Pe cînd juca o partidă de pocher, la club, el a declarat sus şi tare, ostentativ, că e întru totul de acord cu Domaćinski şi că, într-adevăr, ar trebui să fiu împuşcat ca „un cîine turbat"...

Formula „ar trebui împuşcat ca un cîine turbat" au difuzat-o, ba chiar s-ar putea spune că au popularizat-o, domnii Szarvas. De trei generaţii încoace, domnii Szarvas sînt înalţi funcţionari. Vlăstarele clanului acestuia cu sînge albastru sînt nişte trîntori, rotarieni şi francmasoni, care deţin reprezentanţa juridică a unor firme comerciale de automobile şi de maşini de scris. De cîţiva ani, mă aflu cu ei într-un foarte complicat conflict succesoral, din partea soţiei mele Agnesa. Şi apoi, ca să fiu sincer, de domnii Szarvas nu m-am apropiat niciodată cu inima des-

chisă şi cu simpatie. Cunoşteam prea bine familia aceasta de escroci, din povestirile nevesti-mi, care le era rudă ; ştiind deci din culise cum stau în realitate lucrurile cu ticăloşii aceştia care, în calitate de judecători, împărţeau dreptatea după cum le cereau propriile lor interese şi relaţii, iar în calitate de procurori călcau peste cadavre, peste cămine şi peste vieţi distruse, cunoscînd aşadar slugile acestea ale unor interese străine, gata oricînd să facă orice serviciu oricui putea să plătească bine, pe consilierii aceştia imperiali, decoraţi cu cele mai înalte distincţii, pe proprietarii aceştia de imobile aflaţi veşnic în procese cu chiriaşii, nu i-am iubit niciodată, ce-i drept, iar ei s-au răzbunat acum din plin, după cum e şi logic, la urma urmei. Unul dintre Szarvasi fusese spion austriac pe vremea absolutismului şi pata aceasta a neamului transformată în predicate chesaro-crăieşti era socotită drept o tradiţie glorioasă în familia Szarvas-Daljski. Egon de Szarvas, unul din cei mai tineri descendenţi ai stirpei acesteia nobile, în viaţa lui particulară cel mai desfrînat şi mai uşuratic amorez, ale cărui interese le-am apărat la trei procese de divorţ în răstimp de doi ani, un juisor înnăscut care n-a trăit o singură clipă măcar în afara unor preocupări erotice extrem de complicate şi de zbuciumate, un reprezentant infatuat şi neghiob al pseudonobilimii noastre, ocupîndu-se cu vînzarea de pansamente, dar fiind, în fond, un soi de partener erotic gata să presteze tuturor protectorilor săi, bărbaţi sau femei, servicii feminine sau masculine, a lansat primul vestea

despre „infernul pitigrilliano-strindbergian al căsniciei mele". De la el, sau mai bine zis prin intermediul lui, am aflat că soţia mea Agnesa e una din „cele mai nefericite femei de pe glob" şi că de ani de zile nutreşte „ca pe un ideal unic, să scape de tirania, de beţiile şi de desfrîul meu".

Pare bizar, da e cît se poate de adevărat : în cele cîteva zile dramatice am aflat despre soţia mea Agnesa mai mult decît izbutisem să observ de-a lungul unei întregi căsnicii plicticoase şi anoste. Înainte de scandalul cu Domaćinski, habar n-aveam că nimeni pe lume nu mă ura şi nu mă dispreţuia mai tare decît propria mea soţie.

Amalia Aquacurti-Szarvas-Daljska, văduva generalului austriac Aquacurti, ai cărei bunici şi străbunici muriseră prin ospicii continuînd pînă şi acolo să dea semne de megalomanie crezîndu-se împăraţi, papi şi amirali, mumia asta bătrînă, debilă mintală şi ştirbă, şi-a însuşit teza talentatului ei nepot Egon de Szarvas-Daljski, şi, de la oficiul acesta poştal, a început să circule zvonul că mi-am molipsit soţia cu boli venerice, că de ani de zile duc o căsnicie nenorocită, că sînt un exaltat, un smintit, un zurbagiu, un iresponsabil, într-un cuvînt, că sînt numai bun de trimis la balamuc, fireşte că nu în calitate de amiral, de papă sau de împărat, ci de cretin ordinar !

Aşadar, povestea a început la partida de pocher a bătrînului R. M. Floriani ; ştirea a fost amplificată de vărul soţiei mele, Egon de Szarvas-Daljski, iar bătrîna hoaşcă Amalia a prelucrat-o

cu îndemînare de expert, întărind-o cu nenumărate dovezi convingătoare. De la bătrîna Aquacurti au preluat-o şi difuzat-o prin oraş tot soiul de gaiţe, de ciori şi de papagali : Csungovitz, Damaschini, Dagmar Varagonska, şi mai apoi tot muieretul din familiile Domaćinski şi Balentković, toate nevestele de rectori, directori, doctori, asistenţi, după care au prins să se agite alde Csupek şi alde Gumbek şi torentul a continuat să se umfle : că am scos pistolul din buzunar, că am fost împiedicat în ultima clipă să nu-i împuşc pe toţi cîţi se aflau de faţă, că am dărîmat întreaga vilă, că mi-am prins soţia *in flagranti*, că ea m-a prins pe mine *in flagranti*, că la analiza sîngelui mi-a ieşit pozitiv, că susţin în gura mare concepţii subversive, că mi s-a făcut percheziţie acasă, că am fost pus în cămaşă de forţă etc... etc...

Şi s-a alarmat lumea, de parcă s-ar fi ivit ciuma în oraşelul nostru. Tagma aceea de oameni şterşi şi plicticoşi, de vînători provinciali, roşi de molii, care, cînd sînt întrebaţi de anchetatorii politici despre propriile lor convingeri politice, răspund în public, ca persoane publice şi sub semnătură proprie, că nu fac politică — soiul acela de domni începu să şuşotească prin cafenele cum că aş fi „un individ politiceşte periculos", şi că „în interesul moralei politice ar trebui să fiu înlăturat din societate, întrucît propag principii dizolvante şi anarhiste de acţiune individuală !" Cerşetori, vagabonzi intelectuali, schizofrenici, nerozi cu sînge albastru convinşi că sînt descendenţi ai unor pretendenţi închipuiţi la nişte domnii imaginare, scriitoraşi plini de ambiţii bolnave, plagiatori ai unor nerozii străine, demnitari, oratori, predicatori, imbecili ronţăind pralinele unor cariere anoste, toţi căţeluşii ăştia mici şi ridicoli, gata să lingă talpa oricui pentru un pişcot, toţi stîlpii ăştia ai unei lumi clădite pe chiuretaje, reprezentanţi ai unei ştiinţe poruncite de sus prin ordine administrative, toată liota asta care s-a hrănit ani de zile în casa mea, care mi-a furat ţigările, care mi-a consumat chintale întregi de peşte şi de vînat, toţi negustoraşii ăştia de potcoave şi de cuie, toţi procuriştii obezi de prin întreprinderile bancare ale lui Domaćinski (căsătoriţi cu fete de măcelari înstăriţi, din cine ştie ce fund de provincie), toate soiurile de babe grase, buhăite, cu feţele roşii, umflate parcă de scarlatină, pline de broşe şi brăţări de aur, s-au strîns bot lîngă bot, ca o turmă de dobitoace, într-un vălmăşag idiot de minciuni şi de calomnii, s-au lăsat prinşi într-un vîrtej de spaimă şi de prejudecăţi, şi-au început să şuiere şi să şuşotească cum că soţul doamnei Agnesa, ginerele farmacistului care a inventat cunoscutul ceai medicinal pentru digestie, proprietarul imobilului cu trei etaje şi cu balcon de pe strada principală, a înnebunit, că a vrut să-l împuşte pe directorul general Domaćinski, că a fost impiedicat la timp, şi că afacerea va fi încheiată la tribunal.

Bijutieri, dentişti, negustori ambulanţi, şefi de secţii tehnice, romanişti, violoncelişti, vînzători de încălţăminte, liber-cugetători, lamarcki-

eni, medici pediatri, comercianţi cu ridicata şi funcţionari particulari, cosmeticieni şi dermatologi, croitori, baroni, proprietari de imobile, mistificatori de tot felul, specializaţi în a-şi îndoi spinarea în şapte direcţii deodată — fiecare însă posedînd şi oferind spre vînzare cîte cinci perechi de recomandări, asemeni negustorilor ambulanţi de oglinjoare şi umeraşe — domni croitori pricepuţi în a croi cu condeiul cărţi după măsură şi la comandă, palavragii, agitatori plătiţi să latre împotriva propriilor lor convingeri, oameni de nimic care fac chete pentru copiii din flori flecărind în acelaşi timp despre pericolul atacurilor aeriene împotriva oraşelor lipsite de apărare, bancheri faliţi, administratori ai finanţelor statului, semnatari de proclamaţii politice în care nu cred nici ei, mincinoşi jurîndu-şi în mod public ataşamentul faţă de nişte convingeri pe care le detestă şi le neagă din instinct ca opuse gîndirii lor pozitive, contrabandişti, ziarişti, organe de presă, beţivani, nefumători, domnişoare bătrîne, toată gloata aceasta pestriţă a început să se agite ca un stol de vrăbii înainte de furtună ; şi îmboldiţi de logica propriei lor digestii, a propriului lor stomac, a plăpumii lor calde, au început toţi să mîrîie, să latre, să gesticuleze, să calomnieze, să bîrfească, să iscodească, să lanseze zvonuri, într-un cuvînt, să se ocupe cu pasiune de cazul avocatului principal al lui Domaćinski, ginerele farmacistului şi proprietarul imobilului cu balcon din colţul străzii, de lîngă statuia episcopului.

De mic copil purtam în mine o spaimă nemaipomenită faţă de figurile de ceară. Imitaţia aceasta de capete sau de mîini omeneşti, cu spoiala ei grotescă, mi-a stîrnit din copilărie o inexplicabilă şi tulburătoare strîngere a măruntaielor. Pînă şi în primele clase ale şcolii medii, ororile din ponopticumuri îmi provocau o diaree cumplită. De ce oare un trup de vită sau de porc, spintecat şi expus în vitrina unei măcelării, nu-ţi dă senzaţii de vomă şi nu-ţi răscoleşte maţele ? Hălcile de carne, sfîrtecate şi însîngerate, sînt dovada sigură a unei ucideri respingătoare şi mîrşave ; dar spintecătura criminală a măruntaielor unui porc, de pildă, expusă în vitrina unei cîrnăţării, îşi are, într-un fel, sensul ei, pînă una alta mai mult sau mai puţin real şi condiţionat sigur de faptul că sîntem carnivori : unui carnivor autentic şi nedenaturat i se pare chiar frumoasă o halcă dintr-un porc gras, pătată cu sînge, fiindcă, înainte de orice, ea e comestibilă ! Un mulaj de ceară dintr-un panopticum, înfăţişînd o secţiune prin rinichi, prin intestine, prin organele digestive sau genitale, produce o aversiune morbidă. Preparatul acesta din ceară, modelul acesta stupid al stupidei absurdităţi şi al lipsei de noimă a vieţii, oroarea aceasta sulemenită melancolizează creierul omenesc ; şi nu pot alunga impresia că reflexul acesta de ceară al realităţii vitale, mulajul acesta matematic exact, copia aceasta fidelă, scrupulos imitată, duplicatul acesta al modelului viu ne produce atîta repulsie numai fiindcă în el viaţa se obiectivează la

gradul de absurditate odioasă, lipsă de sens şi repulsie cu care creierul omenesc reacţionează la absurditatea existenţei ca atare. Prin asemenea unghere prăfuite ale lumii, cufundaţi în instincte, în războaie, în necazuri personale, în menajerii, în organe genitale adevărate, însîngerate, în rîie, în furuncule şi în măruntaie, în rîsete, în clinchete de pahare şi în muzică, în goana după pîine şi succes, — noi uităm de obicei că viaţa e, într-adevăr, la fel de stupidă ca un mulaj de ceară înfăţişînd secţiuni prin rîie, furuncule, organe genitale, maţe şi măruntaie ulcerate, fiindcă omului nu-i e scîrbă de nici un lucru care ar putea fi fecundat sau consumat. Eu însă, ce-aş fi putut fecunda sau consuma în panopticumul delirant din jurul meu ? În faţa mea totul s-a descompus ca un organ genital femeiesc ros de cancer, în mulajul de ceară al unui panopticum de bîlci. Şi iată-mă acum, un biet imbecil trecut de cincizeci de ani, care şi-a petrecut toată viaţa irosindu-şi cu amabilitate zilele în tovărăşia unor neghiobi. Iată-mă începînd să reacţionez cu scîrbă la dementele desfăşurări de fapte din jurul meu.

Şi asta nu fiindcă n-aş fi bănuit mai dinainte cum stau, de fapt, lucrurile cu oamenii. Ştiam că statisticienii oficiali care publică tomuri groase despre stările de lucruri de la noi şi din lume, domnii aceştia savanţi, îşi piaptănă şi-şi dichisesc datele după cum cer dispoziţiile administrative superioare, în aşa fel, încît W.C.-urile (canalizarea în genere, drenarea ţinuturilor mlăştinoase), construcţiile de nave, de locomotive şi

căi ferate, totul să apară în tomurile lor (pe care altminteri nimeni nu le citeşte şi nu le ia în serios), ca fiind în creştere, fiindcă e un obicei internaţional ca toţi cetăţenii să aibă impresia că-i mai bine de trăit pe lume dacă W. C.-urile, canalele, puştile, tunurile şi îndeobşte maşinile sînt în creştere. Cu asemenea domni şi şefi prestigioşi ai statisticii noastre puteam să petrec, să beau şi, ca între confraţi, să joc şah, să discut pînă şi problema Extremului Orient. Acum însă, iată despre ce este vorba : ce atitudine să ia omul faţă de-un asemenea statistician cînd el îşi pune în gînd să te considere o cifră oarecare a unei stări sociale şi să te includă în rubricile lui, de pildă, să zicem, la rubrica deţinuţilor : atîţia şi atîţia deţinuţi, plus unu, şi unu ăla sînt tocmai eu ; sau la rubrica schizofrenicilor : atîţia şi atîţia schizofrenici, plus unu, care, de asemenea, trebuie să fiu tot eu ! Că istoricului i se poate comanda o istorie pe măsură, după nevoi („pe linia oportunităţii"), ştiam ; că de la medic poţi cumpăra certificate, de la critic recenzii, de la femeie iubire, şi că la o masă bună poţi să obţii un rang mai înalt şi, în genere, o avansare, ştiam cît se poate de bine. În piesa asta am jucat şi eu pînă la un anumit punct. La balul ăsta mascat am fost şi eu, personal, una din măştile nenorocite şi idioate. Tratîndu-i pe oameni ca pe nişte răniţi sau ca pe nişte bieţi pigmei, îmi avusesem metoda mea proprie, metoda compătimirii şi a simpatiei faţă de cei năpăstuiţi, faţă de cei lipsiţi de inteligenţă proprie, personală, originală şi care, deci, pe de o parte, nu

pot să aibă nici o morală proprie, nici voinţă proprie, iar pe de altă parte nu sînt de loc vinovaţi că figurează în piftia noastră autohtonă doar ca o zeamă fiartă, gelatinoasă, mediocră, cenuşie în ignoranţa, analfabetismul şi paralizia ei generală.

Îmi compătimisem deci semenii, iar modul meu de a gîndi suna cam aşa : faci pictură şi n-ai pic de gust, mai precis eşti un autodidact şi habar n-ai cum ar trebui să pictezi de fapt, şi nici cine ştie ce talentat nu eşti. S-ar putea întîmpla să sfîrşeşti oricînd ca un naufragiat, victimă a unei pasiuni mai elevate. Eu am să-ţi cumpăr deci, împotriva convingerii mele, unul din tablourile tale slab pictate, fiindcă nu ţi le cumpără nimeni, fiindcă prin expoziţia ta suflă vîntul şi miroase a cameră mortuară, fiindcă totul, şi laurii din ghivece şi ecoul ostenit al paşilor vreunui trecător rătăcit, totul pare trist, de parcă pe undeva, pe după paravan, ar zăcea cu adevărat un mort ! Sau : scrii cărţi şi eşti neglijent, superficial şi cam tîmpit ; habar n-ai de nimic, şi ai şi început să dai primele semne de senilitate. Altminteri, joci rolul unei personalităţi locale, predici idei cît se poate de găunoase, faci gură, nu crezi în propriile tale sentimente, semeni confuzie şi, amăgindu-te singur, îi amăgeşti pe cei din jurul tău ! De ce asta ? Nu-ţi cumpără nimeni cărţile, şi chiar dacă se găseşte vreun biet naiv care să-ţi frunzărească bizara anghinare, îl apucă imediat durerea de cap. Iar dacă îţi apare vreo recenzie, pe tine te apucă durerile de cap. Nonsensuri dureroase şi migrene, în toate părţile. Şi, la ce bun, mă rog ?

Patosul prefăcut al minciunii. În biserici, Dumnezeu e un chip de lemn, ca şi sfinţii de prin altare. De lemn este deci şi fiecare cuvînt rostit de pe amvon : o profesiune de lemn, burgheză, prost plătită, şi un clămpănit de proteze dentare. Şi tot ce se petrece în preajma bisericii, pentru sau împotriva ei, e tot de lemn. Sacerdoţii la modă ai noilor concepţii despre lume le neagă celor medievali dreptul la existenţă. Iar o discuţie despre Dumnezeu cu ateii burghezi din ziua de azi e la fel de plicticoasă ca bazaconiile înşirate de habotnicii medievali îmbrăcaţi în sutane de franciscani. De altfel, e mult mai dificil să fii un ateu la nivelul spiritual al acestei idei decît un popă neghiob gata să scuipe de trei ori cînd aude numele lui Luther, ca israelitul ortodox cînd a dat mîna cu Belzebut. Prin spitale, în jurul meselor de operaţie, măcelarii în şorţuri albe sînt la fel de vanitoşi ca actriţele la teatru : importantă şi mai presus de orice, e ideea de succes. În genere, totul în viaţă e chestiune de succes, iar succesul în sine înseamnă somn. Somn într-o locuinţă confortabilă, cu apă caldă şi rece, somn fără dureri de măsele şi fără somnifere, somn liniştit, sănătos : să-ţi adoarmă conştiinţa, să nu-ţi funcţioneze raţiunea, să călătoreşti în vagon de dormit şi să fumezi cele mai fine tutunuri. Succesul e un scop în sine şi pentru sine. Succes de dragul succesului. Şi, de dragul succesului, totul : minciuni mari şi mici, mese festive, ceaiuri, cercuri,

prieteni, escrocherii, dihonii, războaie, cariere. De dragul succesului se joacă roluri, se poartă măşti. Toţi tremură de frica insuccesului, toţi visează succese, catedre, izbînzi, portofolii, ranguri, bani, vînzări de tablouri. Noţiunile s-au încîlcit de tot, singurul etalon e succesul : ucizi oameni, porţi pantofi suedezi, eleganţi şi cu botul ascuţit, porţi pantaloni călcaţi, ai unghiile lăcuite, călătoreşti, faci comerţ, construieşti imobile, stîrneşti războaie, scrii cărţi, pictezi, apari pe scenă, în cabinete, în ziare, fără să te gîndeşti că, de fapt, viaţa n-ar trebui să fie aşa cum se gîndeşte despre ea prin cabinete, pe scenă sau în ziare. Şi acum, iată cheia necesară pentru înţelegerea situaţiei mele, în văgăuna noastră prăfuită, după aşa-zisul eveniment de la via directorului general Domaćinski : pînă în momentul acela, stătusem şi observasem de la o anumită înălţime, poate nu prea mare, poate chiar de la înălţimea balconului meu de la etajul întîi, balul mascat care forfotea jos, în stradă, la picioarele mele, şi nici măcar nu-mi trecuse prin minte că eu însumi eram tot o mască oarecare în vălmăşagul acela al mioapei noastre neghiobii şi, oarecum, şi al ruşinii noastre. Cînd m-am pomenit însă în mijlocul zarvei descreierate, raporturile s-au schimbat : din observator pasiv şi tăcut, am devenit omul care n-a mai vrut să-şi joace rolul, pur şi simplu fiindcă şi-a dat seama că-l juca fals. Am încetat deci să mai joc rolul samariteanului, al milosului preocupat exclusiv de necazurile altora, şi am putut să-mi dau imediat seama că în situaţia aceasta

nouă, inedită pentru mine, totul a devenit mult mai complicat decît părea în primul moment. În decursul celor treizeci de ani cît mi-am jucat de bine, de rău rolul, oamenii îşi formaseră despre mine imaginea unui om tăcut, pasiv, blînd, adică a unui semineghiob, imaginea domnului doctor care ne poate invita la cină, care ne poate cumpăra un tablou sau ne poate semna o poliţă. Dar gîndul că individul acesta anost şi impersonal, proprietar al unui imobil cu balcon şi ginere de farmacist ar putea să-şi aibă opinia lui personală, ba încă o opinie care nu se potriveşte de loc cu a noastră, depăşise limitele imaginaţiei lor nu prea întinse şi îi derutase pe neaşteptate. Iată motivul, la prima vedere inexplicabil, pentru care au căzut mai toţi de acord că în capul meu s-a dereglat o rotiţă şi că, în ceea ce mă priveşte, lucrurile nu stau de loc bine şi normal : pesemne că mă ţicnisem, din moment ce nu mai gîndeam după logica lor. „Logica lor" e un fel de joc de societate, convenţional, care se joacă după o anumită regulă. Iar regula jocului e următoarea : lumea e aşa cum e, şi nu trebuie îndreptată. Joci domino ca să cîştigi ; tot restul nu-i decît „filozofare"... Eu nu filozofasem niciodată *pro foro externo* şi fusesem convenţional din spirit de abnegaţie. Asta avea să mi se răzbune. O viaţă întreagă îi compătimisem pe oameni şi mă purtasem faţă de ei cu o condescendenţă politicoasă, fiindcă ştiam ce li se ascunde sub piele şi-mi părea tot timpul rău pentru ei văzîndu-i cît sînt de neputincioşi şi de şterşi, văzîndu-i atît de înlemniţi, văzîndu-i jucării atît

de ieftine și de jalnice în mîinile altora, inevitabil desfigurați de propria lor prostie. Putusem deci să le împărtășesc necazurile, să-mi pierd vremea cu procesele lor, să compătimesc pseudotalentele noastre văzînd cum își duc traiul prin odăițe igrasioase, cum rabdă foamea umblînd cu capu-n nori, cum n-au nici o aptitudine mai acătării în afară de o foarte slabă, aproape neglijabilă îndemînare a degetelor : pentru modelat lutul, pentru atins clapele, pentru meșteșugit două-trei rime. Dar cînd lumea asta de palavragii neisprăviți s-a zbîrlit alarmată în fața cazului meu „patologic", cînd toți negustorii ăștia de delicatese, agenții de bursă, docenți pensionați, zugravi și stihuitori fără talent, toți nătărăii ăștia miopi s-au răzvrătit, după legea firii lor iepurești, împotriva mea ca împotriva unui fenomen de *moral insanity*, cînd, cu indignare, au început să mă includă pe ordinea de zi a tîmpeniei lor, atunci am încetat și eu să-mi mai joc rolul de om cumsecade și tăcut. Și așa, am ajuns în situația de a le răspunde cunoscuților mei cu propriile mele gînduri, iar la grosolăniile lor am început să întorc spatele, fără comentarii : bună ziua, la revedere, vă salut !

Ce alta i-aș putea spune unui asemenea ghitarist intelectual, unei asemenea personalități zămislite sub lentila microscopului nostru cultural (personalitate care pictează peștișori de aur sau scrie poeme despre merele din farfurie), cînd vine spre mine, cu căpățîna lui seacă (țuguiată ca o minge de rugbi) și cînd, de la fantastica înălțime a propriei sale megalomanii, mă bate, vezi

Doamne, binevoitor pe umăr, și-mi spune că n-are importanță, că n-ar trebui să-mi fac atîtea probleme din toate astea : ei, dragă doctore, nu-i nimic ! Ți-ai pierdut o clipă controlul nervilor ; o să te duci puțin la odihnă, undeva, în străinătate și totul o să se termine cu bine !

— Unde mi-am pierdut controlul nervilor ? Cînd mi l-am pierdut ? Unde să mă duc la odihnă în străinătate ? Și de ce ? De ce ? Fiindcă i-am spus unui Domaćinski că e un criminal ? Păi chiar asta și este ! Iartă-mă, dar, după cele întîmplate, sînt convins că am dreptate !

— E hai, las-o încolo de treabă, domnule doctor ! Exagerezi, totuși, un pic ! Nu se pot face afirmații atît de grave, așa... Generalizarea e totdeauna periculoasă.

— Cum „așa" ? Ce generalizare ?

— Păi așa, fără răspundere morală ! Viața nu-i o grădiniță de copii ! Ce naiba ! sîntem copii ?...

Am în față un terchea-berchea știrb și cîrlionțat, grozav de antipatic, un poet liric nespălat. Îi pute gura și mîinile îi asudă pe cînd își suge nervos țigara. E administrator al unui azil de copii ofticoși. În timpul războiului a fost sergent, la contabilitate, și a furat la bani cu nemiluita, devenind apoi proprietarul unui imobil. Acum participă și el la „edificarea tinerei noastre economii", colaborînd, în calitate de liric-exaltator, la preamărirea dezvoltării noastre economice (de asta îl și cunosc, căci i-am publicat niște poezii în revistele camerelor de comerț). Ce să-i mai răspund ? Cel mai inteligent lucru e să-mi

scot pălăria, să-l salut şi să dispar : la revedere ! Sluga dumitale !

În lumea de mic-burghezi nerozi din jurul meu s-a produs o derută de neînchipuit. Toţi aceşti literaţi-proprietari de imobile, cîrciumari şi administratori de preventorii şi orfelinate, toţi aceşti trompetişti şi internişti, care se tîrăsc de-a valma unii peste alţii şi se vîră unii într-alţii îngrăşîndu-se ca teniile în măruntaiele altora şi mişunînd ca viermii prin cranii străine, toţi aceşti copii de umbrelari şi de muzicanţi, prostănaci cu cîte trei nume şi particule de noblețe, trăind la umbra marilor noastre nume, aceşti cititori în stele care fură textele altor cititori în stele, toţi aceşti contrabandişti de cocaină, falsificatori ai asigurărilor muncitoreşti, cărămidari, peruchieri, judecători militari scoşi la pensie, s-au alarmat la ideea că, printre ei, trăieşte şi respiră un concetăţean de-al lor, un tip cît se poate de mediocru, care îndrăzneşte să-i întrerupă la jumătatea frazei, să-şi scoată tacticos pălăria şi să-i lase în mijlocul străzii, după ce le-a întors provocator spatele şi şi-a văzut de drum de-a lungul aleii, ca un vapor sub pavilion propriu. Am observat că pe oameni îi irită mai ales logica. Faţă de logică, toţi sînt alergici !

Mă opreşte pe stradă fostul ministru Pankracije Harambašević, un domn cu favoriţi, care, pe cînd era ministru, s-a pricopsit cu cîteva case făcînd nişte emisiuni de timbre, fantastice şi de necrezut. Învăţătorul ăsta de şcoală elementară sau arpentor după adevărata lui profesie, care,

pe cînd era ministru, a izbutit să se strecoare ca delegat la Liga Naţiunilor, iar astăzi joacă şah într-una din cafenelele mai curăţele de pe aleea din centrul oraşului, simte nevoia să-mi exprime personal profunda lui indignare în ceea ce priveşte ieşirea mea faţă de directorul general Domaćinski.

Am eu, cît de cît, idee ce rol a jucat bărbatul acesta eminent în dezvoltarea „tinerei noastre economii" ? Lichiorurile noastre, cărbunele nostru, lemnul nostru, ţesăturile noastre, presa noastră, toate, ca să vorbim cinstit, sînt opera personală a numitului domn Domaćinski, despre care n-ai decît să ai ce părere pofteşti, dar ca să-i conteşti rolul de pionier jucat în edificarea economiei noastre, ar fi prea de tot ! Şi tocmai fiindcă eu cunosc (este exclus ca eu să nu cunosc tocmai rolul acesta de pionier al lui Domaćinski), tocmai de aceea e de neînţeles...

— Ce e de neînţeles ?

— Cum adică, ce e de neînţeles ? Păi, iartă-mă, doctore dragă, nu-mi închipui că o să negi acum...

— Ce anume ? Ce să neg ? Şi chiar dacă aş nega ceva, ce legătură ar avea cu lichiorurile sau cu ţesăturile noastre, care nu sînt ale mele, şi deci nu pot fi nici ale noastre ! Poate că ţesăturile sînt ale dumneavoastră...

— Mda, iartă-mă, domnule doctor... Mă rog, nu-i cu supărare ! Dumneata, — cum s-ar zice, eşti jurist de meserie şi vei fi ştiind mai bine decît mine dacă e mai oportun să negi sau să nu negi.

— Exact, domnule ministru! Eu sînt jurist, nu filatelist. Nu colecţionez mărci poştale. Şi nici ministru nu sînt...

— Dumneata ar trebui să fii pus sub observaţie! Nu eşti conştient de implicaţiile pe care le pot avea spusele dumitale! Ce înseamnă aluziile astea grosolane? Nu înţeleg ce vrei să spui. Pardon!...

— Repet, domnule ministru, că eu nu mă pricep absolut de loc la timbre poştale, că n-am fost niciodată funcţionar la poştă şi că n-am lucrat niciodată cu timbrele. Eu sînt avocat. Îmi timbrez actele şi plătesc taxa de timbru, dar nu-mi fac casă din taxa aceasta! Bună ziua!

În întîlnirile de pe stradă, lipsite de orice sens, n-am făcut decît să păstrez consecvent linia bunului-simţ, fără vreo intenţie anumită. Iar atunci cînd l-am aruncat pe tînărul von Petretich în bazinul de sub arteziană, n-am făcut-o de loc dintr-un acces de nebunie, ci dintr-un gest omenesc, perfect inteligibil, de legitimă apărare, mai mult morală decît fizică. Mucosul şi neisprăvitul ăsta, fals aristocrat de provincie, fiu al unui tată care apucase să trăiască pe picior mare, cu mult peste posibilităţile lui reale, a crescut într-o ambianţă în care se gîndeşte cu logica celor mai de duzină tarabagii, ceea ce înseamnă: fii umil cînd ţi se apropie scadenţa poliţelor şi fii neînchipuit de arogant cînd poţi să zornăi trei ţechini în buzunar. Domnul Petretich, deci, fost ofiţer de cavalerie, iar acum partener la vînătoare pe terenurile latifundiarilor („aristocraţi"), în tovărăşia lor, sau mai bine

zis ca trepăduş al lor, s-a apropiat de mine în parc, pe cînd mă aflam în dreptul bazinului de sub arteziană şi mă uitam cum se zbenguiesc peştişorii aurii — la umbra nuferilor, în timp ce balonaşele de oxigen, mici şi argintii, urcau vertical spre suprafaţa sticloasă a apei, adunîndu-se ca nişte picături de argint în jurul frunzelor verzi şi plate. El s-a apropiat de mine pe la spate, şi, îmi amintesc perfect, nici nu mi-a întins mîna şi nici nu şi-a scos pălăria. Lovindu-şi tacticos ţigara de capacul tabacherei de argint, licheaua, care e cu cel puţin cincisprezece ani mai tînăr ca mine, s-a oprit acolo, în faţa peştişorilor, şi, după ce şi-a proptit piciorul drept de marginea de piatră a bazinului, a rînjit spre mine, ironic, de-a dreptul provocator, ca un om care caută harţa cu orice preţ.

— Dumneata, domnule doctor, te holbezi la apa asta de parcă te-ar frămînta gînduri de sinucidere.

— Da de unde! Mă uitam la peştişorii ăştia aurii! Nu ştiu dacă ai privit peştii aflaţi în vase de sticlă: ei nu deosebesc sticla de apă şi înoată într-o direcţie pînă ce simt cu gura că prin sticlă nu se poate înota mai departe. Apoi îşi uită experienţa, pînă ajung în cealaltă parte a vasului. Prostia lor ţine o veşnicie...

— Şi eu care ziceam că poate ai de gînd să te îneci! Aud că Domaćinski vrea să te provoace la duel! He-he!

— La duel? Pe mine? Domaćinski?

— De ce te miri atîta ? Un tarabagiu ca Domaćinski, un burtă-verde ca el, n-a provocat încă pe nimeni la duel. Ei bine, doctore ! Dacă mi-ai fi spus mie cîte i le-ai trîntit în obraz bătrînului parvenit, află că te umpleam de sînge cu cravaşa de bătut cîini ! Dar Domaćinski, ce vrei, gîndeşte în felul lui.

— Dumneata, va să zică, nu m-ai fi onorat cu o provocare la duel ! Şi de ce, mă rog ?

— Ar fi însemnat să-mi pătez onoarea ! Pentru imbecilii de teapa dumitale e bună cravaşa. Te-ai înjosit într-atît, încît nu ţi se mai poate pretinde nici un fel de satisfacţie ! Eşti un comunard !

Ce să-i răspund unui maimuţoi care şi-a petrecut zece sau cincisprezece ani din viaţă pe spinările nu ştiu cîtor iepe şi care, în afară de pielea groasă a şezutului, n-ar putea dovedi cu nimic că a făcut vreodată vreun efort mai nobil ? Maimuţoiul ăsta a ascultat de douăzeci şi două de ori „Farmecul unui vals" ; încolo, e gol pe dinăuntru, ca o scorbură. L-am plesnit peste bot, cu atîta sete, încît s-a prăvălit peste peştişorii aurii. În jurul nostru s-au strîns o mulţime de copii, de guvernante şi de poliţişti. Întîmplarea mi s-a părut cu totul ciudată : să te vezi într-o birjă, escortat de poliţie, alături de un om din care se scurge apa şi care, pe drum, m-a mai şi scuipat de vreo două ori în obraz ! Ar fi sărit să mă lovească, dar fiindcă îşi fracturase un os la încheietura mîinii stîngi, doi poliţişti îl ţineau vîrtos, convinşi că au de-a face cu un descreierat iresponsabil ; din cînd în cînd, maimuţoiul urla de durere, atît de tare, încît mi se părea şi mie că înnebunise. După noi veneau în goană o droaie de copii şi de slujnice. Mai apoi, la poliţie, lucrurile s-au lămurit. Din clădirea poliţiei am ieşit pe rînd : mai întîi el, iar după cîteva minute eu, şi am plecat fiecare cu alt taxi.

A doua zi, mi-a trimis martori. Pe unul îl chema Bokanowsky şi era reprezentantul unei firme americane de maşini de cusut (nobilul Bokanowsky) ; celălalt, Faltonini, a fost arestat cu vreo şase luni mai tîrziu sub acuzaţia de spionaj. Mai apoi, l-am întîlnit la arestul preventiv al tribunalului departamental. Între mine şi cei doi martori ai domnului von Petretich — domnii Bokanowsky şi Faltonini — a avut loc o scenă violentă. I-am azvîrlit afară. După trei zile, s-a prezentat la mine un tip de acelaşi soi, un anume von Floden-Foncière Italo, cu un proces-verbal cuprinzînd cele întîmplate ; l-am dat afară şi pe el, cu proces-verbal cu tot. Ce tîmpenii !

— Zău, amice, ai cam luat-o razna — mi-a spus fabricantul de săpun Bachmayer. Nu se poate s-o ţii aşa, pînă la absurd, cu poziţia dumitale ! Ba te repezi la oameni cu revolverul în mînă, ba dărîmi o casă întreagă, ba arunci oamenii în apă ! Iar prietenilor dumitale binevoitori le întorci spatele ! Nu merge aşa, domnule ! Gîndeşte-te un pic şi dumneata la ce duc toate astea ? La anarhie, la revoluţie !

Ce să-i răspund unui săpunar ca Bachmayer, conservator şi binevoitor ? Să încep să-i explic sau să-l las în plata Domnului ? Să-i spun că nu eu am scos revolverul, ci Domaćinski ? Că nu eu m-am lăudat cu o crimă, ci acelaşi Domaćinski ? Că n-am jignit, primul, pe nimeni, şi că n-am făcut decît să reacţionez la grosolăniile unor indivizi ? Că nu eu l-am ameninţat pe von Petretich cu cravaşa de cîini, ci el m-a ameninţat pe mine ?

— Nu, domnule director ! Dumneata nu eşti la curent cu ce s-a întîmplat ! Porneşti de la o premiză greşită ! Eu n-am de gînd să-mi pierd vremea acum povestind amănuntele, iar dumneata nu ştii cum stau lucrurile în realitate.

— Cum să nu ştiu, domnule doctor, ce naiba ! Uite, chiar aseară a fost la noi nevasta dumitale şi i-a spus plîngînd nevestei mele că e cea mai nenorocită femeie din oraş ! Că nu înţelege ce se întîmplă cu dumneata şi se gîndeşte că ar trebui făcut ceva, în interesul dumitale. Şi eu cred că cel mai bun lucru ar fi să te arăţi unui medic, şi să pleci cîtva timp, la odihnă...

— La revedere !

Şi tot aşa, conflicte pe stradă, la restaurant, în parc, în tramvai, o ceartă aici, o greşeală dincolo, o vorbă de la unul, un mesaj de la altul, părerea cutărui cerc, convingerea cutărui grup ; apoi sfaturi de la unul, ameninţări de la altul : că propria mea soţie mă socoteşte nebun, că mi-am compromis relaţiile cu cartelul, că socrul meu, farmacistul, s-ar fi lepădat în public de mine, că lucrul cel mai nimerit ar fi să mă arăt medicilor, să caut un compromis, să-mi cer scuze, să mă gîndesc serios la situaţia mea. Pe scurt, cursa devenea din zi în zi mai nebună, mai bezmetică, şi uneori începuse să mi se pară şi mie că ne-au zburat pălăriile în aer şi că ar fi greu de ghicit cum au să se termine toate astea. Un lucru însă mi-a devenit clar : trebuie neapărat să rămîn logic, căci, orice ar fi, logica e totdeauna o călăuză sigură ! Ce-i drept, eram destul de singur, dar singurătatea nu e o dovadă suficientă că omul n-are dreptate.

IV

Adio

A treia zi după cina de la vie am trimis la cartel o scrisoare prin care anunţam că sînt bolnav şi că, potrivit indicaţiilor medicului, „pentru o perioadă de timp nedefinită" nu-mi voi putea exercita obligaţiile de serviciu ; la această scrisoare strict oficială, redactată pe un ton sec, ataşasem certificatul medical eliberat de un cunoscut de-al meu, chirurg : inflamaţie a apendicelui, cu eventuală operaţie.

A doua zi mă sună la telefon doctorul Marko Javoršek, fost ministru, avocat, fost marxist, ministru social-democrat al unui resort economic în cadrul unui guvern regal alcătuit pe baza unui program care putea fi orice pe lume, numai marxist nu ! În întreprinderile directorului general Domaćinski, ex-ministrul Javoršek juca rolul de consilier economic, fiind pe de o parte prieten personal al domnului director general, iar pe de alta membru în diferite consilii directoriale : al fabricii de cherestea, al celei de oale

de noapte, al morii, ba chiar şi al unei drogherii şi parfumerii aflată sub patronajul unei cunoscute, mondene şi cochete zeiţe egiptene. Domnul ministru Marko Javoršek, care ca avocat semna Marc Antoniu şi se bucura de prestigiul unui foarte marcant tribun al plebei şi al unui extrem de talentat orator, m-a vizitat în propria-mi locuinţă la o oră dinainte fixată, şi anume la douăsprezece şi cinci fix, chiar a doua zi după ce fusese primită scrisoarea mea.

— Aşadar, vă rog să fiţi acasă, dragă doctore. La douăsprezece şi cinci voi fi la dumneavoastră.

— Într-adevăr ! La douăsprezece şi cinci se şi afla la mine, iar la douăsprezece şi un sfert situaţia devenise cît se poate de clară : venise din ordinul lui Domaćinski, care îmi cerea satisfacţie totală, formulată în scris, după cum urmează : 1. Regret că l-am jignit ; 2. Retractez toate elementele de calomniere, care sînt incontestabile. În caz contrar : 1. Domnia sa îmi va desface contractul fără nici o formalitate ; 2. mă va deferi justiţiei. Domnul ministru Marc Antoniu era de părere că ar fi în interesul ambelor părţi să se ajungă la o soluţie de compromis. O scrisoare formală din partea mea l-ar scuti pe Domaćinski de obligaţia, desigur foarte neplăcută, de a mă deferi justiţiei, iar pe de altă parte „ar fi mai avantajos şi pentru mine ca scandalul să fie lichidat, ca să zicem aşa, ca între europeni şi gentlemeni, cu termen de concediere şi cu drepturile de lichidare garantate de lege, şi nu să fiu dat în judecată şi să zbor din

serviciu în condiţii care pentru mine desigur că nu prezintă nici un fel de avantaje materiale deosebite".

I-am declarat domnului ministru Marc Antoniu să aibă amabilitatea de a-i comunica domnului Domaćinski că n-am de gînd nici să-i scriu vreo scrisoare şi nici să-i dau satisfacţie. În ceea ce priveşte concedierea fără formalităţi şi respectiv darea în judecată, îi stau la dispoziţie. Accept desfacerea contractului şi iau la cunoştinţă că voi fi deferit justiţiei. Aspectul material al problemei nu mă interesează!

— Iertaţi-mă, domnule doctor, eu, fireşte, nu intenţionez cîtuşi de puţin să vă dau sfaturi, fiindcă, la urma urmei, presupun că sînteţi conştient de toate consecinţele juridice ale acestui neplăcut incident; îmi veţi îngădui, totuşi, să vă spun prieteneşte, ca între noi, colegial (ba mai mult: tovărăşeşte) că nu-mi pot înlătura impresia — cum să spun — că vă aflaţi, totuşi, într-o stare de surescitare nervoasă care vă împiedică să vă obiectivizaţi pînă la acel punct care, fără îndoială, ar fi necesar pentru adoptarea unor hotărîri atît de importante. Ştiţi doar: e vorba de articolele 299, 300 şi 301 din c.p. Nu încape îndoială că sentinţa va fi împotriva dumneavoastră. Domaćinski e o persoană marcantă, unul din reprezentanţii cei mai de vază ai economiei noastre, purtător al unei serii de decoraţii naţionale şi străine etc. etc. De ce să ne irosim zadarnic vorbele şi timpul? Vă aflaţi

într-o situaţie care, fireşte, nu e de invidiat, dar, oricum, tot e mai bine să luaţi o hotărîre pe linia minimei rezistenţe, iar afacerea să se încheie pe linia oportunităţii, adică a răului minim, decît... etc. dragă colega, he-he! Mie, desigur, îmi e foarte neplăcut, he-he — şi vă rog să credeţi că aveţi toată simpatia mea; oricît mi-ar fi de neplăcut faptul că am apărut aici în calitate de mediator, cred totuşi că, personal, n-aveţi nici un motiv să-mi puneţi la îndoială prietenia; tocmai de aceea mi se pare neapărat necesar să vă fac să înţelegeţi că orice om, cît de cît obiectiv, nu se poate să nu fie de acord cu mine în aprecierea situaţiei: dumneavoastră, pare-se, vă aflaţi sub impresia frazelor proprii şi n-aveţi destulă forţă morală ca să priviţi situaţia în faţă şi să vă împăcaţi cu gîndul că, în viaţă, adeseori, e mult mai bine şi mai simplu să înghiţi o lovitură de bîtă ca să scoţi un avantaj decît să te pierzi aşa, nervos şi copilăreşte, în incertitudini de adolescent, ratîndu-ţi eventual şi ultima şansă!

— Printre cei şapte mii de doctori în drept şi retorică de la noi, nu există unul care nu m-ar sfătui exact ca dumneavoastră. Totuşi, nu ştiu ce v-aş putea spune mai mult decît am avut onoarea să vă spun: accept desfacerea contractului şi iau act de chemarea în judecată! Îmi menţin integral declaraţia că Domaćinski e un criminal, un asasin şi un bandit.

— Domnule coleg, daţi-mi voie să observ că prea vă lăsaţi, cum să spun, subjugat de o frază. Nu sînteţi de loc concret! Ce înseamnă

să-l declari pe cineva bandit ? Dincolo de injuria verbală, asta nu poate însemna absolut nimic !

— După cele petrecute acolo, pe verandă, eu îl consider pe Domaćinski un tip criminal ! Nu înţeleg în ce anume nu sînt concret. Moralmente, Domaćinski e fără îndoială un idiot ! Ce înseamnă să fii bandit ? Asta vi se pare că nu e concret ?

— Dar bine, prietene, ţinînd seama de circumstanţele legale pozitive, dovediţi o totală lipsă de realism ! Ce povestiţi dumneavoastră poate fi socotit literatură, dar nu e de loc concret ! Cu asemenea lucruri nu se face politică. Ce fel de politică mai e şi asta ? Cu fiecare cuvînt nou pe care-l rostiţi aduceţi alte ofense grave !

— Nu înţeleg ! Aţi venit aici să mă învăţaţi cum se face „politică" ? Eu n-am făcut niciodată politică şi orice intenţie de acest gen, oricît de uşoară, e foarte departe de mine !

— Există o politică şi în sens figurat, iubite colega ! În viaţă, totul e politică, adică mijlocul de care ne servim pentru a atinge ţelul urmărit ! Politica e o dexteritate care ţine seama de un anume coeficient, vedeţi dumneavoastră, de coeficientul forţelor reale ! Da ! Şi, în cazul de faţă, forţele reale de care dispuneţi sînt atît de slabe, încît, fără îndoială, veţi pierde bătălia. Iar bucuria propriei înfrîngeri e martiromanie de fată bătrînă, nu-i politică ! Eu, ca om politic, m-am aflat în situaţia de a înghiţi şi bîte şi broaşte şi şoareci şi noroi şi sticlă pisată, iar

uneori — credeţi-mă — şi foc ! Politica, dragă colega, e o treabă afurisită, credeţi-mă. Eu însă nu m-am lăsat niciodată condus de stările mele nervoase !

— Şi, pînă la urmă, ce aţi realizat ? Să faceţi dintr-un fost tribun al maselor lacheul unui bandit şi al unui criminal. Dacă asta vă e dovada dexterităţii politice, atunci vă mulţumesc pentru sfaturile bune ! De altfel, ca să mergem mai departe, daţi-mi voie să vă spun că repertoriul dumneavoastră îmi e foarte cunoscut ! V-aş putea recita pe de rost, dinainte, tot ce aţi putea să-mi spuneţi : că oamenii sînt oameni, că viaţa e un fel de luptă pentru existenţă, adică un fel de război ; că la război, ca la război, şi că toate lucrurile trebuiesc luate drept ceea ce sînt în realitate ; că prostia omenească e o forţă teribilă, şi că nivelul conştiinţei proletariatului e condiţionat de nivelul clasei burgheze ; apoi că natura nu face salturi şi că zidurile sînt mai tari decît capetele noastre ; că noaptea toate pisicile sînt negre ; că la ce bun să te ocupi cu scormonitul unor fleacuri absolut secundare, din moment ce totul în viaţă e determinat de mijloacele de producţie ; că principalul e să lucrezi pentru mase, şi nu individual ; că eu sînt — fără doar şi poate — un individualist şi, ca atare, nu văd nimic în afară de persoana mea, de stupida şi de mărginita mea insignifianţă mic-burgheză ; că toate acestea sînt un fel de artă pentru artă, un fel de distracţie de salon, bună pentru cei fără ocupaţie, căci prin moralizare individuală nimic nu poate fi urnit din loc etc.

etc. Ei bine, toate astea le socotesc vorbe goale şi nerozii, înţelegeţi ? În clipa de faţă, pe mine politica nu mă interesează absolut de loc, înţelegeţi ? Absolut de loc. Iar dacă cineva e totuşi politician, socialist, regalist şi republican în acelaşi timp, cum sînteţi dumneavoastră, apoi n-ar trebui să-mi ţină mie lecţii de politică !

— De ce nu, mă rog ?

— Fiindcă eu fac parte dintre gentlemeni, şi nu dintre pseudopoliticieni ! De-aia !

Domnul Marc Antoniu Javoršek se uita la mine cu intensă curiozitate. În fond, nu era lipsit de oarecare inteligenţă şi am avut un moment impresia că-i văd licărind în ochi o uşoară, o foarte uşoară undă de simpatie, aproape imperceptibilă. A urmat apoi o pauză. Aveam senzaţia că el se va ridica şi va pleca. Dar s-a stăpînit. Domnul ministru şi-a întins mecanic mîna spre cutia de ţigări.

— Îmi daţi voie ?

— Poftiţi, vă rog !

Am vrut să-i aprind ţigara, dar n-aveam chibrituri. Nici domnul ministru n-avea. M-am ridicat şi am deschis uşa dinspre camera de alături (sufragerie), ca să aduc chibrituri. În uşă, se afla mult stimata doamnă Agnesa, iubita mea soţie, surprinsă de mişcarea mea bruscă şi neaşteptată. Ascunsă acolo, ea trăgea cu urechea la discuţia noastră.

— Pardon ! Scuză-mă ! N-avem chibrituri ! spune te rog să ni se aducă nişte chibrituri... Şi niţel coniac !

Am închis uşa şi m-am întors lîngă domnul ministru.

Incidentul cu soţia mea îmi era cît se poate de neplăcut ; din punct de vedere tehnic însă mi-a fost, din păcate, imposibil să-l camuflez sau să-l dreg în vreun fel. Am ridicat din umeri, am făcut de vreo două-trei ori ocolul camerei şi, fără să scot o vorbă, mi-am reluat locul în fotoliu. Camerista care a apărut discret pe uşa cealaltă, aducînd cele cerute, a pus pe masă o tavă de argint cu chibriturile şi cu sticla de coniac, apoi, aruncîndu-mi pe furiş o privire speriată, ba mai mult, înspăimîntată, a dispărut la fel de discret. Eu n-am dat nici o atenţie nimicurilor acestora, dar atunci mi-a venit în minte un lucru pe care-l mai observasem, şi anume că servitorii din casă mă priveau cu spaimă şi cu milă totodată, că mă socoteau nebun !

Cui să se adreseze omul în asemenea împrejurări ? Unuia din cei şapte mii de doctori în medicină generală, drept sau teologie pe care-i avem ? Unuia din cei o jumătate de milion de funcţionari la stat şi particulari ? Celor două sute cincizeci de miniştri, dintre care unul se află aci, de faţă, ba încă unul care se autointitulează marxist ? Statuilor de bronz din oraş ? Feroviarilor ? Zeţarilor ? Miniştrilor plebei, cum e cel de faţă ? Cameristelor ? Propriei mele cameriste, care mă socoteşte nebun ? Prostituatelor ? Preoţilor ?

— În sănătatea dumneavoastră, domnule ministru !

— Noroc, colega !

Am ciocnit, am băut coniacul, ne-am aprins ţigările, apoi am turnat din nou coniac, mai întîi în paharul domnului ministru, apoi în al meu, şi ne-am cufundat din nou în tăcere. Nici eu, nici el, nu izbuteam să găsim cuvîntul potrivit.

— Iertaţi-mă, domnule ministru, dacă întrebarea mea o să vi se pară indiscretă ; dar mă interesează grozav în clipa de faţă : dumneavoastră o să fiţi reprezentantul juridic al lui Domaćinski în afacerea aceasta ?

Marc Antoniu Javoršek păru încurcat. Culoarea rumenă-închisă, aproape violetă, care-i acoperi faţa, ba chiar şi gîtul, mi s-a părut că avea în ea ceva sincer. Ceva aproape omenesc. Cînd omul simte că un semen al lui ar putea fi lovit de dambla, candidatul acesta la moarte îi devine totdeauna drag, într-un fel.

— Nu, în nici un caz. Din cîte ştiu, actul de acuzare va fi semnat de doctorul Hugo.

— Doctorul Hugo-Hugo ? E un bun jurist !? Şi e un orator excelent !

— Da ! E un bun orator. Un adversar redutabil. Dumneavoastră cui îi veţi încredinţa apărarea ?

— O să mă apăr singur ! Sau, mai bine zis, n-o să mă apăr de loc ! O să accept condamnarea, fără apel, şi o să-mi fac pedeapsa. Cred că o să capăt cam şase pînă la opt luni !

Privirea cu care m-a învăluit Javoršek era aceeaşi, oarecum nesigură şi bănuitoare, ca a cameristei Micika ! Ministrul mă privea şi respira agitat, din ochi i se desprindea cam urmă-

toarea judecată : păi bine, omule, ce-i cu dumneata ? Să fie chiar adevărat ce se spune prin oraş, că ţi-ai pierdut minţile ? Oare nebunia apare aşa, simplu, fără nici o introducere, în douăzeci şi patru de ore ?

Din nou un moment de tăcere. Apoi am ridicat iar păhărelele şi, închinînd cu un gest mut, am dat amîndoi coniacul pe gît, după care am pus păhărelele la loc pe tava de argint. Pe urmă, am turnat iar, întîi într-al lui, apoi într-al meu.

— Mulţumesc, doctore, eu nu mai pot — a spus domnul ministru, atingînd politicos gîtul sticlei cu degetul arătător. Şi, curmîndu-mi astfel ultimul act de politeţă altruist-ospitalieră, s-a ridicat de la masă, a aţintit o privire caldă, adîncă, chipurile sinceră, în pupilele mele, şi s-a apropiat cu un aer intim de mine, atît de mult, încît i-am simţit stofa costumului şi suflul cald al respiraţiei duhnind a coniac, a bere şi tutun. — Pesemne că a mai tras înainte cel puţin trei halbe de bere, — mi-am zis în sinea mea ; şi, învăluit în aburul berii din gura lui ministerială, aplecîndu-mă uşor spre dreapta, ca să evit jetul acesta cald, m-am ridicat şi eu. Şi-am stat aşa, faţă în faţă, ochi în ochi, timp de cîteva secunde. Apoi el s-a aplecat din nou spre mine, cald, aproape intim, luîndu-mă de amîndouă mîinile, ca pe un copil. Palmele îi erau umflate de sînge, calde şi umede. Şi, ca şi cum ar fi vrut să mă mîngîie, el şi le-a plimbat peste palmele mele, peste încheieturi, peste coate, pînă la clavicule, aproape pînă la gît. Apoi m-a strîns prieteneşte

și m-a bătut ușor peste umeri, cu un fel de simpatie duioasă.

— Dragă colega și prietene, jur că nu vă pot înțelege ! Hai să discutăm chestiunea asta intim, prietenește ! Între patru ochi ! Ca de la om la om !

— Vreți să fiu sincer pînă la capăt ?

— Bineînțeles.

— Și n-o să mi-o luați în nume de rău dacă am să vă spun deschis ce gîndesc ?

— Ei, asta-i bună, colega ! Mai încape discuție ? Numai pe baza unei depline și sincere încrederi reciproce se poate clădi ceva serios și ca lumea. Asta-i de la sine înțeles.

— Atunci, vă rog, luați loc !

Ne-am afundat din nou în fotolii. Eu mi-am aprins o țigară. Simțeam cum ministrul îmi pîndește orice mișcare, cît de mică, veghind atent ca nu cumva să-i arunc sticla cu coniac în cap.

— Fumați cam mult, domnule doctor !

— Da de unde ! E a treia țigară pe care o aprind de azi-dimineață. Așadar, mi-ați îngăduit să spun ce gîndesc și n-o să vă jignească sinceritatea mea ? Aflați atunci că nu putem discuta amîndoi ca de la om la om, fiindcă nu am pic de încredere omenească în dumneavoastră !

Spre marea mea surprindere, domnul ministru a rămas la locul lui, într-un calm desăvîrșit. Ușoara licărire pe care i-o zărisem mai înainte în ochi pierise acum și el mă privea calm, stingheritor de calm, de la o distanță enormă, de la distanța la care sînt priviți pacienții în clinicile de boli nervoase. În clipa aceea se afla,

din toate punctele de vedere, cu mult deasupra mea. Privirea lui era privirea unei rațiuni calme, degajată de zbuciumul nervilor. Privire de corb bătrîn și ostenit, care și-a isprăvit de mult croncănitul.

— Țineți minte cumva discuția pe care am avut-o odată, lîngă biserica protestantă ?

— Lîngă biserica protestantă ? O discuție ? Iertați-mă, dar nu-mi aduc aminte. Habar n-am despre ce e vorba. Credeți-mă, regret, dar nu-mi amintesc nimic.

— Ei bine, puteam să pun mîna-n foc că nu vă mai amintiți nimic despre discuția aceea ! Au trecut de atunci vreo șapte-opt ani. După cum e logic, lucrurile fără importanță se șterg extrem de repede din memorie. Așa e și firesc ! Pentru mine însă, discuția noastră a rămas — aș putea spune — de neuitat, și îmi voi lua îngăduința, dacă n-aveți nimic împotrivă, să vă reîmprospătez memoria. Cu o condiție însă !

— Mă rog, mă rog... Numai că nu știu despre ce nouă condiție mai e vorba...

— Cu condiția să nu mă fixați cu privirea aceasta medical-samariteană, de parcă ați sta de vorbă cu un pacient ! Țineți seama, rogu-vă, că nu sînt un pacient și că, după cîte îmi pot da seama, în toate acestea nu-i absolut nimic patologic ! Soția mea sau camerista mea n-au decît să mă socotească nebun, dar dumneavoastră, din moment ce m-ați onorat cu această vizită în calitate de însărcinat cu afaceri al domnului director general Domaćinski și din moment ce aveți gata pregătite împotriva mea o plîngere și

o pedeapsă, după cum am stabilit, conform art. 297, 299, 300, 301 c.p., atunci, în mod logic, trebuie că aţi eliminat ipoteza iresponsabilităţii mele. Căci la ce ar mai putea servi o acuzaţie, conform art. 301 c.p., împotriva unui calomniator iresponsabil, nebun, de pildă ? Să vă spun, deci, cum a fost cu discuţia noastră de lîngă biserica protestantă. În ziua aceea, dogorea o arşiţă cumplită, era una din zilele acelea blestemate cînd dinspre sud-est suflă un vînt fierbinte, cînd tocul pantofului ţi se afundă în asfaltul moale, cînd sudoarea îţi scaldă tălpile şi omoplaţii, cînd pe străzi stăruie puternic mirosul de femeie, cînd întregul oraş miroase a liceu de fete. În asemenea zile suflă sirocco stîrnind nori de praf ; frunzişul copacilor a supt pînă şi ultimul strop de umezeală, iar cînd o frunză se izbeşte de alta se aude un sunet aproape metalic, de parcă le-ar fi năpădit o scleroză cenuşie, sinistră, şi n-ar fi vorba de frunzele unor castani adevăraţi ; întreaga alee pare atunci modelată în beton, cufundată în lavă, presărată cu cenuşă, sură ca o pînză de sac impregnată cu făină, murdară, prăfuită, lipicioasă ; şi totul e înecat în infernala lumină a uriaşei lămpi de cuarţ care pîrjoleşte de sus, din golul albastru-pastelat, absurd, ca un veritabil foc infernal. Şi totul e infernul pur, autentic, nealterat, al ticăloasei noastre veri, după care tînjim atîta. Într-o asemenea zi ne-am întîlnit amîndoi, la umbra aleii, exact în faţa bisericii protestante. Vă cer iertare, dacă ce am să spun acum o să vi se pară un amănunt demagogic, cu o uşoară nuanţă de pamflet ; dar

pentru impresia mea despre personalitatea dumneavoastră e un lucru deosebit de important, căci aşa am simţit eu în ziua aceea şi asta este esenţial pentru neîncrederea pe care o am în dumneavoastră : aţi apărut atunci la umbra copacilor, îmbrăcat într-un costum de buret, cu pantofi albi, cu cravată în dungi, cu pălărie de panama, cu cămaşă de mătase, proaspăt îmbăiat, bărbierit, parfumat, destul de tînăr încă, zvelt, plin de un elan vital superior, zîmbind radios, după prima ţigară fumată de dimineaţă, după cum mi s-a părut, sănătos şi fără griji, într-un cuvînt, ca un adevărat ministru socialist, ca un carierist care îşi are dividendele lui, slujba lui solidă şi bănoasă la un cartel, fireşte, capitalist, relaţiile lui în societate, cariera lui, care pesemne încă n-a ajuns la apogeu, şi trece astfel prin lume, voios, aş zice triumfător, da, da, triumfător ! Alături de noi, într-un şanţ adînc de trei metri jumătate şi lat de şaptezeci şi cinci de centimetri, cîţiva muncitori instalau o conductă de gaz. Întreaga alee din preajma bisericii protestante înota într-o duhoare de gaz, iar jos, în fundul şanţului, în fundul mormîntului aceluia mocirlos, duhoarea era pesemne de nesuportat, fiindcă zdrenţăroşii aceia goi pînă la brîu ieşeau din două în două minute afară ca să tragă în piept un pic de aer curat, şi-şi dădeau jos de pe faţă nişte cîrpe cleioase, pline de noroi, un soi de batiste pe care şi le legaseră peste nas ca să se apere de duhoarea gazului, pe lîngă care mirosul ouălor stricate ar putea fi luat drept ambră. În oricare altă civilizaţie, osîndiţilor acestora fără

vină, condamnaţilor acestora la temniţă grea, la muncă silnică pe viaţă, li s-ar fi dat să-şi pună pe faţă nişte măşti de protecţie ; la noi, au fost vîrîţi în duhoarea aia cu nişte cîrpe soioase în gură. În ce soi de cîrpă s-o fi transformat pleura sanchiloţilor noştri, cred că nu mai e nevoie să spun. Şi mai mult decît năpăstuiţii aceştia, m-au impresionat hainele lor, atîrnate pe gardul bisericii, garderoba amărîţilor ăstora născuţi prin Zagorje şi Medjumurje, fostele lor haine din ale căror buzunare se zărea ici o bucată de pîine, colo o foaie de ceapă. Amiază de vară, arşiţă cîinească, iar lîngă noi lazării aceştia înviaţi din morţi, trăgînd în plămîni zăduful îmbîcsit, prăfuit, înăbuşitor, plin de miasme, sorbindu-l ca pe-o picătură de elixir preţios, oamenii aceştia ca nişte spărgători mascaţi cu cîrpe negre, mişcîndu-se osteniţi sub dogoarea soarelui, ca nişte pisici bolnave în jurul focului. Ne-am dat mîna, iar eu v-am atras atenţia asupra zdrenţelor atîrnate pe gardul bisericii protestante şi a bucăţilor de pîine care se zăreau printre mînecile moarte şi peticite : în oricare altă civilizaţie, factorii de răspundere s-ar fi interesat de procurarea unor măşti de gaze, pe cînd aici, uitaţi-vă cum arată garderoba proletariatului nostru. Dacă nu altceva, atunci măcar zdrenţele astea împuţite, înşirate pe gard, sînt un document al condiţiilor în care trăim !

— Văd că tot sentimental aţi rămas, domnule doctor — cam aşa mi-aţi răspuns. Romantism tip opt sute optzeci. Compătimirea noastră nu-i poate ajuta cu nimic. Asta-i una la mînă. Şi apoi,

eu unul nici nu-i compătimesc măcar ! Lor le merge mai bine decît nouă !

— Cum ? Nu înţeleg. Cui îi merge „mai bine decît nouă" ?

Ăstora, le merge mai bine decît nouă, intelectualilor, proletarilor cu mîini albe, aşa mi-aţi răspuns !... Cu optsprezece dinari pe zi, cît ia un prăpădit de-ăsta, el cîştigă de fapt sută la sută peste nivelul necesităţilor lui. Cu nouă dinari, el îşi acoperă toate nevoile ! Noi însă, colega, noi, domnul meu, nu cîştigăm nici treizeci la sută din cît am avea nevoie pentru standardul de viaţă al intelectualilor de rangul nostru din Europa. De ce aş compătimi carnea asta balcanică, analfabetă ? Eu mă compătimesc pe mine, domnule doctor, te compătimesc pe dumneata, şi nu pe prăpădiţii ăştia ! Ei sînt fericiţi, n-au nici un fel de cerinţe, sforăie frumuşel cît ţine iarna, sub un acoperiş cald, şi-şi prăjesc acolo cîrnaţii lor puturoşi ! Mai lăsaţi lamentaţiile, pentru numele lui Dumnezeu ! Ăsta-i hamletism curat... Nu garantez că v-am citat exact, dar cam aşa aţi binevoit să vă exprimaţi. Eu vă ştiam socialist în convingeri, vă ştiam ministru socialist, tribun al mulţimii, orator la mitinguri de masă, marxist, ca să zic aşa, şi mi-am permis să observ, cu toată modestia, fără pic de rea intenţie, că felul dumneavoastră de a privi lucrurile nu pare a fi chiar sută-n sută marxist.

— Da ? Şi ce-i cu asta ? Ce, eu am jurat pe Marx ? Marx şi-a scris analiza lui acum optzeci de ani, iar eu îmi bat capul cu poliţele mele, astăzi ! Eu n-am fost niciodată un marxist monist, dom-

nule doctor! Din principiu, nu cred în nici o dogmă!

— Iar eu n-am fost absolut niciodată marxist, domnule ministru! Vă salut!

Așa ne-am despărțit acum șapte ani. De-atunci și pînă azi, dacă nu mă înșel, în afară de niște fraze extrem de banale și de convenționale, n-am mai avut prilejul să schimbăm împreună nici o idee mai precisă, cu adevărat omenească. Iar acum, îmi cereți dintr-o dată să am încredere omenească în dumneavoastră. Nu am, domnule ministru, nu pot să am o asemenea încredere și aș minți spunînd că o am. Mi se pare cît se poate de logic să vă mărturisesc lucrul acesta...

A urmat din nou o pauză, în care domnul ministru Javoršek și-a stins îndelung țigara în scrumieră. Iar cînd și-a ridicat capul și m-a onorat cu privirea, părea că obosise și că toată povestea îl plictisise. Și a vorbit apoi cu un glas ostenit, blazat, ca un om rutinat, care a avut de nenumărate ori de-a face cu asemenea treburi penibile, denumite în presa lor „spălatul negrelei de pe boabele de cafea".

— Indiferent de coloritul intens sentimental al modului în care ați prezentat discuția noastră din fața bisericii protestante, îmi amintesc acum vag de întîlnirea aceasta, cînd în costumul meu de buret v-am făcut impresia unui om tînăr și proaspăt, ba chiar a unuia cu aer triumfal. Dacă de la întîlnirea amintită au trecut șapte ani, după cum spuneți, atunci, din păcate, faptele arată exact contrariul: pe vremea aceea înotam în datorii; eram frămîntat de niște crize extrem de complicate în legătură cu divorțul de cea de-a doua soție a mea, aflat în curs; pe la Paști îmi operasem rinichiul stîng; într-un cuvînt: ați pornit de la premize greșite. Nu reneg nici un cuvînt din cîte am rostit și din cîte mi-ați reprodus acum ca o placă de patefon! Recunosc: se poate să fi vorbit așa, fiindcă, în linii mari, am și acum aceleași păreri în privința aceasta. Nu sînt un mucos la vîrsta pubertății și nici nu mă stăpînesc primele fierbințeli ale marxismului, ca pe dumneavoastră, scumpul meu proprietar de imobil! Dar dați-mi și mie voie să vă spun ca de la om normal la om normal: cuvintele dumneavoastră bombastice nu sînt decît un fel de onanie a unui ins relativ sătul și relativ bine situat. Debitați niște fraze de papagal și niște absurdități neroade. Să spui despre un om că e un criminal fiindcă a împușcat patru spărgători fiind, oarecum, în legitimă apărare, și asta într-o vreme cînd anarhia bîntuia în dreapta și-n stînga ca o ciumă, să nu ai încredere omenească în cineva numai fiindcă s-a plimbat într-o dimineață la umbra copacilor unei alei, în costum de buret? Ce-i asta? Ia mai slăbiți-mă! Astea sînt mofturi stupide de fată bătrînă și isterică, cu viața sexuală dereglată, și nu modul de gîndire al unui cetățean cu răspundere, care ar trebui, totuși, să țină mai mult la demnitatea lui cetățenească!

— Pardon! Dumneavoastră ați venit în casa mea după informații, sau ca să mă jigniți? Am acceptat desfacerea contractului, și am luat act de darea în judecată. Între noi, deci, orice cu-

vînt în plus mi se pare de prisos ! Domnule ministru, puteţi ieşi prin uşa din mijloc. Bună ziua !

M-am ridicat şi am trîntit după mine uşa de la sufragerie.

Rezemată de bufet, cu faţa scăldată de lacrimi, cu batista mototolită între degete, stătea doamna Agnesa. Credeam că o să urmeze o scenă colorată, dar totul s-a terminat surprinzător de repede, ca o extracţie de măsea cu anestezie generală. Pînă deschizi ochii, măseaua s-a şi dus ! Introducerea soţiei mele a fost, ce e drept, melodramatică : distrusesem fericirea noastră, viitorul copiilor noştri, pe scurt, tot ce constituia pentru ea scopul vieţii. Şi nu mai putea să continue aşa, nu mai putea şi nici nu mai vroia. Aut-aut !

Între cina de la vie şi acest aut-aut ultimativ al soţiei se scurseseră cinci zile. Cina avusese loc sîmbătă ; marţi îi trimisesem scrisoarea lui Domaćinski, miercuri avusesem istorica întîlnire cu Marc Antoniu Javoršek, iar apoi, a doua zi, adică joi, a urmat ruptura cu Agnesa. De duminică şi pînă joi, în casa noastră viaţa decursese absolut normal în aparenţă. Poate că totul avusese o nuanţă cam prea politicoasă, cu intervale mari de tăcere ; în rest, reprezentaţia se desfăşurase destul de lin. La masă, în clinchet de tacîmuri, avînd de jur împrejur feţe aplecate şi priviri sfioase („ia te uită, cu tata se petrec lucruri ciudate, dă semne de anormal"), eu mă purtam cu doamna Agnesa şi cu fiicele mele ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic, căci, de fapt, nici nu se întîmplase nimic. Mă prefăceam că nu observ ce gîndesc ele, şi anume că se întîmplase ceva care îmi tulburase, ca să zic aşa, echilibrul spiritual, şi jucam toţi un joc foarte complicat şi primejdios, la hotarul raţiunii şi demenţei. Eu mă purtam ca şi cum n-aş fi ştiut că copiii ştiu ceva ce nu puteau să ştie pentru simplul motiv că acel ceva nu exista, iar copiii se prefăceau că nu ştiu un lucru devenit notoriu, discutat de toate slugile la bucătărie şi confirmat chiar de mama lor : că se întîmplă ceva cu tata, şi că ar trebui să i se pună cămaşa de forţă. Cu doamna Agnesa nu mă aflasem între patru ochi (fiindcă de vreo doi-trei ani dormeam separat, iau eu, din pricina zgomotului de pe stradă, mă retrăsesem într-una din camerele care dau spre curte), iar în clipa aceea, în sufragerie, cînd a apărut în faţa mea fără mască, în toată demnitatea mărginirii ei mic-burgheze, recunosc că n-am fost tocmai la înălţime : datorită faptului că mă aflam încă sub impresia proaspătă a momentului cînd o surprinsesem trăgînd cu urechea la uşă, enervat, pe de altă parte, de discuţia cu Javoršek, am fost cam prea expeditiv şi poate mai logic decît s-ar fi cuvenit, avînd în vedere că era vorba de lichidarea unei căsnicii care urma să-şi serbeze în curînd nunta de argint.

— Prin urmare, să-ţi repet, să-ţi rezum întrucîtva cuvintele : voi toţi cei din jurul meu sînteţi de acord că de mai bine de-un an nu fac

altceva decît să provoc pe toată lumea, pe unde apuc. În faptul că Domaćinski a împuşcat patru oameni, că s-a lăudat pentru a şapte sute şaptezeci şi şaptea oară cu isprava asta, că a spus cît regretă că nu m-a împuşcat şi pe mine ca pe un cîine turbat, că s-a năpustit cu revolverul la mine şi că, la nevoie, ar fi şi tras în mine ca într-un cîine, dacă n-o ştergeam ca un cîine, nu ţi se pare nimic scandalos, ba chiar eşti de acord cu Domaćinski, cu vaca de nevastă-sa, cu escrocul lui de avocat, cu toţi cretinii ăştia din jurul nostru, cu toţi maimuţoii şi farmaciştii ăştia ; eşti de acord că ar trebui să fiu pus în cămaşă de forţă numai şi numai fiindcă am îndrăznit să spun o dată deschis ce gîndesc ! Ba încă mă mai şi ameninţi cu ultimatumuri : sau vă cad în genunchi şi vă cer iertare la toţi, sau sufăr consecinţele, căci tu socoteşti că nu e în interesul tău şi al copiilor să trăiţi sub acelaşi acoperiş cu un dement, cu un nevropat exaltat. Părerea ta e că stimabilul tău bariton va şti să-ţi crească copiii, mai bine decît mine care nu ştiu să fiu recunoscător faţă de binefăcătorii mei ! Că iată, Domaćinski m-a ţinut ca-n palme, iar eu l-am scuipat în obraz ! Provoc scandaluri publice prin parcuri, o droaie de lume aleargă după birja cu care sînt dus la poliţie. Am scos limba şi m-am strîmbat la bătrînul Floriani ! Ministrului Harambašević i-am spus verde în faţă că fură timbre ! Mi-am compromis existenţa ! Familia ! Fericirea copiilor ! Şi acum, în toată harababura asta încîlcită : aut-aut ! Sau să recunosc că m-am smintit, nu de tot, dar oricum, două'şcinci la sută,

şi cu restul de şapteşcinci, cît mi-a mai rămas mintea sănătoasă, să regret cele întîmplate, să repar toate izbucnirile astea, să dreg cît de cît lucrurile, pocăindu-mă ; sau să înţeleg că nu mai am dreptul să primejduiesc mai departe liniştea şi fericirea familiei mele ! Am înţeles. Am să plec. Consimt la divorţ. Iau vina asupra mea. Şi, în orice caz, mă bucur grozav de un lucru : că n-am să mai fiu silit să merg la „Carmen" şi să-l admir pe Escamille ! Nici o teamă ! Eu nu sînt don José. Adio !

V

Scandalul de la hotel

La hotelul „Europa“ am devenit locatarul camerei nr. 242, ceea ce, trebuie să recunosc, nu prea mă încînta. Dintre cărţile pe care le rumeg de ani de zile nu s-a găsit în zilele acelea nici una care să-mi arate ce să fac. Nici Erasmus, nici Buda şi nici chiar sfîntul Augustin nu şi-au asumat, în mod absolut platonic, culpa adulterului, din imboldul — ca să zic aşa — al unei toane de o clipă ; iar eu căutam de zor pe atunci o carte specială, o carte care să mă poată învăţa ce să fac în situaţia mea încurcată.

În oala provincială a pseudoliberalismului nostru mutarea mea neaşteptată la hotel cît şi faptul că îmi recunoşteam deschis vina în ceea ce priveşte despărţirea de soţia mea, doamna Agnesa, au întărit şi mai mult ostilitatea iritată faţă de persoana mea neînsemnată şi în orice caz nevrednică de atîta atenţie. Mai deunăzi, cînd m-am întîlnit cu vechea mea cunoştinţă, doctorul Werner, un redactor-şef cunoscut şi stimat, liber-

cugetător şi francmason, şi cînd la atacul lui direct — „din moment ce comiţi neghiobii atît de evidente împotriva propriei dumitale persoane, ar trebui, în propriul dumitale interes, să fii închis într-un ospiciu“ — i-am răspuns că e un filistin anost, el a început să bîiguie ceva despre Europa, despre modul de gîndire european, despre îndatoririle cetăţeanului european faţă de sine însuşi, şi, în genere, n-a izbutit să formuleze măcar o idee mai ca lumea din care să rezulte de ce faptele mele trebuiau taxate drept demente, anormale, patologice şi neeuropene.

— Cum naiba să nu fie fapte de european, cînd eu locuiesc în „Europa“, ba chiar la hotelul „Europa“ ? Şi-apoi, ce-am făcut la urma urmei ? I-am spus doar unui bandit sadea că e un bandit, şi cam atît ! De ce am spus asta unui tîlhar ? Fiindcă a zbierat că o să mă împuşte ca pe-un cîine ! De ce nu i-am spus-o mai demult ? Habar n-am ! Şi de ce, în afară de mine, nu i-a mai spus-o nimeni ? Nici asta nu ştiu ! Dar că întregul oraş gîndeşte la fel despre Domaćinski cred că nu e nevoie să-l conving pe Werner, care crede şi el tot aşa ! Am afirmat deci un lucru care corespunde sută la sută părerii mele, iar părerea asta a mea e împărtăşită de tot oraşul, numai că nimeni nu vrea să o spună ! De ce ? Din o mie de motive ! Dacă mi-aş fi păstrat pentru mine părerea, aşa cum făcusem în cele mai felurite ocazii timp de peste treizeci de ani, toate ar fi rămas neschimbate. Aşa, am fost dat afară din

slujbă, am să fiu judecat, mi-am asumat vinovăţia unei infidelităţi conjugale — pe care — *nota bene* — n-am comis-o ; stau la hotel, fiindcă, la urma urmei, trebuie să stau şi eu undeva ; şi acum iată-te pe dumneata, domnule prieten, ca liber-cugetător şi ca francmason ce eşti, reprezentant al presei liberale şi liber-cugetătoare, vorbindu-mi cu infatuare despre „Europa". Care „Europă" ? Iartă-mă, dar aş vrea totuşi să aflu şi eu odată ce e în fond „Europa" asta ? Ce trebuie să înţeleg prin mult lăudata dumitale „Europă" ? Unde-i „Europa" asta ? Ce vrea „Europa" asta ? Şi în ce relaţie deosebită te afli, mă rog, dumneata cu „Europa" asta de ai dobîndit privilegiul deosebit de-a te putea referi personal la ea, ca şi cum dumneata ai fi, personal şi în exclusivitate, reprezentantul ei juridic şi moral, pe cînd eu n-aş fi ? Cu ce m-am făcut eu vinovat faţă de „Europa" asta ? Cînd ? Şi de ce ?

— Doctore dragă, fii bun şi calmează-te ! N-am vrut să te supăr ! Te rog, calmează-te ! S-ar putea să ai perfectă dreptate, sigur. Dacă ţinem seama însă de circumstanţe, et cetera, et cetera...

— Asta ştiam ! Sigur... însă, *et cetera*... Acest „sigur, însă *et cetera*" al dumitale îmi e foarte cunoscut ! Te rog ca înainte de-a adopta poziţia lui „sigur, însă *et cetera*", să reconstituim faptele : stau la masa mea, în cafenea, aici, unde locuiesc de două săptămîni (aşadar, cu toate că masa asta se află într-un local public, totuşi, datorită faptului că eu locuiesc în hotelul ăsta, ea e acum mai mult a mea decît a dumitale) ; eu îmi citesc ziarul, iar dumneata eşti atît de amabil, încît, din proprie iniţiativă, mă onorezi cu prezenţa dumitale şi mă întrerupi din citit ; şi aşa, ne pomenim faţă în faţă, ca doi oaspeţi cu drepturi egale ai cafenelei ; singura deosebire e doar că dumneata te afli la masa mea, şi nu eu la a dumitale. Dumneata ai un singur drept : să te ridici, să mă saluţi şi să pleci. Dreptul acesta îl ai, nici vorbă, şi e singurul pe care nu ţi-l contest. Cît priveşte însă competenţa mea, îţi refuz în modul cel mai categoric vreun drept de a-mi da lecţii sau de a mă sfătui să fiu calm, cu atît mai mult cu cît n-ai nici un motiv să faci asta ! Pentru mine, nici un fel de „însă et cetera" al dumitale nu e un argument ! Nu sînt nervos, nu sînt irascibil, sînt cît se poate de calm ; te rog să ţii seama că toate presupunerile despre nu ştiu ce dereglare a sistemului meu nervos sînt total gratuite, că am ajuns în situaţia în care mă aflu nu din pricina nervilor, ci din pricina logicii ! Iar în legătură cu faptul că ai început, după cîte văd, să-ţi vîri nasul în alcovul vieţii mele conjugale, află, rogu-te, că am rupt relaţiile cu soţia mea, ca un încornorat ce eram, fiindcă devenisem batjocura întregului oraş de mai bine de-un an ! Ce era să fac ? S-o dau în judecată pe mama sau pseudomama copiilor mei ca pe o adulteră, acum, după ce ea a reuşit să-i convingă pînă şi pe proprii mei copii că sînt nebun ? Însă, vezi, et cetera !...

Şi fiindcă veni vorba, nu ştiu dacă mai ţii minte : spre sfîrşitul lui nouăsute op'şpe, pe

vremea cînd editai „Cumpăna" (săptămînal pentru probleme culturale și politice), iar eu mai eram încă în uniformă de ofițer austriac, ți-am adus o dată un articol de-al meu : „Dați-ne o mie de oameni", iar dumneata mi-ai respins această primă încercare publicistă spunîndu-mi că „e scrisă strălucit, că pentru «Cumpăna» ar fi o achiziție excelentă, însă *et cetera...*" Ei bine, „însă *et cetera*" ăsta al dumitale stă între noi de peste optsprezece ani ; sub aspectul acesta, relațiile dintre noi nu s-au schimbat cu nimic : eu, din întîmplare, am sărit peste un astfel de „însă *et cetera*" filistin ; și cu ce drept vii dumneata acum să mă ameninți cu cămașa de forță, de pe pozițiile unui „însă *et cetera*" universal, în interesul unui nu știu ce „european" despre care nu știi singur dacă ține de morală, de interese, de Dumnezeu, de familie, de vreun talmeș-balmeș ideologic sau familiar et cetera, însă...

Pe fața doctorului Werner, redactor-șef al unui prestigios cotidian liberal, liber-cugetător și ateu notoriu, s-a ivit un zîmbet blajin, ceea ce vroia să însemne că și-a scos masca și că, pentru o clipă, mi se arată într-adevăr cu propria lui fizionomie. Ciudat, dar și-a amintit de articolul meu „Dați-ne o mie de caractere sau o mie de oameni" și amintirea aceasta a lui nouă sute optsprezece l-a încălzit vizibil : om cu memorie neobișnuită, el mi-a citat peste două treimi din articol și, deodată, discuția a căpătat un ton mai cald. Doctorului Werner se pare că îi face nespusă plăcere să discute despre zilele

cînd apărea în propriii săi ochi ca un personaj impunător, ca un far măreț în bezna istoriei.

O tipografie mică, mucegăită, împuțită, la subsol, în fundul unei curți mocirloase ; în tipografie clămpăneau cîteva mașini și totul mirosea a catran, a șoareci, a unsoare de mașină, totul era umed pînă la genunchi : pe pereți, evantaie de igrasie și de mucegai ; pe jos, lemnul ud și moale al scîndurilor slinoase, care se îndoiau sub talpă dîndu-ți senzația că înaintezi pe un teren mlăștinos și că, la orice pas, te poți pomeni în noroi. Uriașul dreptunghi al unei ferestre simple, aidoma cu al ferestrelor de atelier, o sobă de tuci mică și încinsă pe care clocotea o căniță cu apă (doamna de la contabilitate, palidă și bolnavă de bronșită, își fierbea ceaiul), cîțiva zețari cu papuci de pîslă, cîteva dîre de fum albăstrui plutind prin maghernița compartimentată din fundul curții, iată cum arăta începutul ascensiunii scumpului nostru doctor Werner, și iată-l înduioșat în fața imaginilor acestora ca în fața unui mormînt iubit.

Din maghernița dosnică, murdară și igrasioasă a început doctorul Werner, spre sfîrșitul războiului, să-și depene rețeaua de idei, de concepții, de puncte de vedere, de propuneri și de programe ; din mica și împuțita ei tipografie, „Cumpăna" își desfăcea în fiecare vineri aripile pe deasupra mlaștinii noastre. Iluziile fluturau luîndu-și zborul din „Cumpenele" acestea mici, format în 16, colorate în verde. Pe de o parte, un zvon de clopote argintii și dragi prin coclaurile noastre, icoana celor mai înflăcărate

speranţe de libertate, egalitate, fraternitate; iar pe de alta, un *business* mic şi rentabil, care creşte zi de zi; prăvălia merge tot mai bine, abonamentele se înmulţesc, sporeşte din ce în ce influenţa asupra aşa-numitei opinii publice, încep conferinţele, discuţiile, flecărelile despre cooperative, despre cooperatism, despre formarea de uniuni ale consumatorilor, despre sindicate, despre mişcări, partide, mase populare, despre succesul mandatului între mandate: despre portofoliu!

Într-o bună zi, s-a ivit în redacţia „Cumpenei", în fundul curţii, un tînăr ofiţer de artilerie, sosit din Budapesta, direct de la graniţa ucraineană. Bărbos, învelit în postavul murdar şi mototolit al mantalei cu care se întorsese de pe front, zornăind din pinteni şi purtîndu-şi sabia grea, de cavalerist, el îi adusese doctorului Werner planul său, clădit pe experienţele din război ale unui intelectual: daţi-ne o mie de oameni, o mie de caractere!

În mijlocul mocirlei noastre, prin care se scurg zoaie grase şi slinoase ca o ciorbă însîngerată, unde totul înoată în excrementele proprii, ideile noastre, pînă la ultima, s-au adaptat realităţii sătule mic-burgheze — friptură de pui, purcel la frigare, căprioară vînătorească cu smîntînă, şi dulceaţă de afine roşii, becaţe, fazani, potîrnichi, miei, curcani, *riesling*, vişinată, cocteil, rachiu şi în mijlocul acestei ghiftuieli, beţii, orgii generale, în mijlocul bîrfelor şi şuşotelilor despre secretele de afaceri ale altora, în mijlocul cîrdăşiilor şi tranzacţiilor de tot felul, un tînăr ofiţer cere, doctorului Werner şi „Cumpenei", o mie de caractere. Căci dacă mia asta nu va coborî în mijlocul poporului, dacă mia asta nu va găsi posibilitatea ca aici, în propriul nostru pămînt, să fie aşezate temeliile unei înnoiri umaniste generale, totul va rămîne precum a fost, doar că în locul grofilor Khuen sau Tisza sau al lui F. — J. I[1] vor cîrmui nişte indivizi noi, iar starea hunică va continua să dăinuiască şi de-acum încolo, ca un strigoi, în hotarele răposatului comitat maghiaro-tătăresc! Înconjuraţi de-o şleahtă de semiintelectuali obtuzi, ignoranţi, meschini, miopi, mărginiţi, vicleni, avem nevoie de cel puţin o mie de oameni care se tem de propria lor capcană morală, care se tem ca într-o bună zi să nu cadă victime propriei lor contradicţii sub forma indiferent cărei forme de succes social, negaţie, de fapt, a tot ce nouă ni se pare astăzi ideal. Căci idealul nostru, al idealiştilor, nu poate fi să devenim nişte nemernici îmbogăţiţi, care se îngraşă din slănina propriei lor capcane prin înaltele cercuri administrative, în fotolii ministeriale sau prin consiliile directoriale ale băncilor. Şi în nici un caz nu e îngăduit ca acesta să fie singurul rezultat al marelui măcel criminal, fiindcă atunci o astfel de eliberare naţională n-ar mai fi, în fond, nici un fel de eliberare! Unicul drum care poate asigura o ieşire este drumul edificării omului liber şi modern, iar descoperirea şi edificarea omului, et cetera, desigur. însă et cetera...

[1] Frantz — Joseph I (1830—1916) — împărat al Austriei, rege al Ungariei.

— Desigur, însă *et cetera,* tocmai asta nu ți-a convenit dumitale. Din nouă sute paişpe şi pînă în nouă sute op'şpe, patru ani încheiaţi, dumneata ai stat în odaia dumitale încuiată, simţindu-te, pe bună dreptate, într-un fel de vid. N-am să susţin că era mai inteligent să-ţi pierzi vremea pe front; dar cînd oamenii sînt în război, e mai bine să lupţi laolaltă cu ei, oricît de dement ar fi lucrul acesta, decît să-ţi macini nervii în singurătatea odăii, mai cu seamă cînd eşti un tribun, un militant public, un politician, un iniţiator, un redactor-şef. Îmi amintesc că în nouă sute optsprezece, pare-mi-se că pe la începutul primăverii (ţin bine minte, căci pe la începutul lui martie am fost şi eu transferat din sectorul ucrainean la *Personalsammelstelle* Laibach) te simţeai cu totul în aer, fără suport, fără punct de sprijin, fără bază, speriat atît de forţa brută militară a puterilor centrale cît şi de anarhia cadrelor verzi, şi prins de panică în faţa vidului nostru autohton. Stupidul război chesaro-crăiesc ne-a dezvăluit tuturor că am trăit în cicluri de eşecuri istorice şi că toate catastrofele astea n-au rămas, din păcate, fără urmări negative. Îmi amintesc că mi l-ai citat pe Herzen, tocmai pe Herzen, iar ideea mea de a cere o primă mie de oameni de caracter, care, ca primă falangă, să creeze prima sută de mii, ţi s-a părut fantezistă, aventuristă, nerealistă, romantică. Prea provocatoare. Riscantă. Şi astăzi? Tot romantismul iluziilor de prin 1917—18 zace în urma noastră, în trecutul depărtat, aş putea spune, istoric, fără exagerare. Şi ce-a rezultat

din toate astea? Ai avut două soţii legitime, trei soţii legitime, trei amante, treizeci şi trei de afaceri neplăcute; le-ai cumpărat femeilor gulere de blană, brăţări de aur, covoare scumpe; ai sprijinit, cu gazeta dumitale, unsprezece guverne diferite; ai limuzină proprie, vilă proprie, obligaţii proprii, credite, fonduri, credite noi; editezi cel mai prestigios cotidian, pe care acum îl finanţează firma Domaćinski, şi te agiţi fiindcă un paranoic oarecare a îndrăznit să-i spună bancherului care te subvenţionează că e un bandit! Totul pare un fel de amorţeală a creierului şi a conştiinţei, o beţie sterilă şi un fel de prostituare! Un singur lucru te-aş ruga: mai slăbeşte-mă, frate, cu rolul ăsta plicticos de predicator! Mă închin dumitale şi subvenţiilor dumitale. De o viaţă întreagă cumperi într-una conştiinţe, de doi-trei gologani, însă *et cetera.* Dar, în fond, la ce bun toate vorbele astea? Două lumi, două criterii, două logici, două mentalităţi! Să nu mă înţelegi greşit: eu n-am fost niciodată moralist şi n-am de gînd, cîtuşi de puţin, să devin acum. Dimpotrivă, îmi am o imagine a mea, proprie şi ciudată, despre întregul univers al valorilor morale; pentru mine, morala e o chestiune de gust. Singurul etalon al raţiunii mi se pare cel al formei. Astăzi, nu există nimic pe lume în legătură cu omul, care să nu fie deformat. Lipsa de gust înseamnă lipsă de raţiune, fiindcă ce e raţional, adică în consens cu viaţa şi cu legile firii, nu poate să fie decît armonios şi cu gust. Or, la noi, ia şi fă o secţiune prin viaţa oricărui

om de-al nostru, mediocru sau eminent! Totul e lipsit de gust! Cînd Domaćinski al dumitale a zbierat la mine să-mi vîr coada între picioare, mi s-a părut că ar fi lipsit de gust să tac în faţa troglodituIui ăstuia care nu cunoaşte nici o altă lege în afară de a revolverului. Şi cînd propria mea nevastă, după douăzeci şi patru de ani de căsnicie, mi-a cerut să-mi recunosc vina şi s-o regret, deşi sînt convins că n-am comis nimic reprobabil, că am conştiinţa curată, şi că deci nu am ce să regret, i-am spus adio! Puţin îmi pasă de ce gîndesc oamenii din jurul meu, de ce trăncănesc sau de ce visează. Ceea ce ei socotesc că ar fi armonios, sau cu gust, sau moral, sau frumos, e monstruos, respingător şi diform. Citeşte operele stihuitorilor, considerate că ar fi lirică, vezi tablourile pictorilor de azi, vezi cum îşi amenajează oamenii locuinţele, ce fel de politică fac, şi o să te convingi la fiecare pas că ai de-a face cu o lipsă de gust generală. Pe ai noştri îi preocupă problema stomacului, a hemoroizilor, a folclorului nostru, cariera, politica ; talmeş-balmeş în cap, iar în inimă sînge de broască ; şi, în situaţia asta, dacă un cîrnăţar sau un patriot oarecare de-al nostru gîndeşte sau crede că *tamburica* e cel mai grozav instrument muzical, nu mă mir de loc ; dar ca printre moraliştii contrariaţi din jurul meu să dau şi peste un Werner, la asta nu m-aş fi aşteptat. Din moment ce se arată contrariat, un moralist ar fi de dorit să-şi justifice punctul de vedere şi cu alte argumente decît

cele pe care le aud zilnic de la concetăţenii mei : paranoia, nervi, demnitate, bunul nume burghez şi alte asemenea prejudecăţi fără noimă sau cum să le zic.

Contrar tuturor aşteptărilor şi spre marea mea surprindere, doctorul Werner nu ştia cum să mai găsească cuvinte ca să se scuze că fusese — cum de altfel îi demonstrasem — atît de lipsit de gust, încît să poată da crezare zvonurilor după care în cazul meu ar fi poate, totuşi, vorba de-o tulburare trecătoare a echilibrului nervos. După o lungă şi caldă introducere, licheaua asta bătrînă şi patentată a început să-mi spună pe un ton mieros cum că, într-adevăr, îi pare nespus de bine că s-a putut convinge care-i realitatea, fiindcă, fără nici o îndoială, în cazul meu nu e de loc vorba de o criză juvenilă ; eu sînt, incontestabil, un om cu experienţă şi inteligent, iar el înţelege pe deplin logica adîncă, aproape simbolică a gesturilor mele ; şi cu toate că, la drept vorbind, nu împărtăşeşte întru totul opinia mea, în principiu el e atît de liberal, încît poate să înţeleagă că, în cazul meu, e vorba, în fond, de un îndelungat proces de maturizare şi că eu, încă din nouă sute optsprezece, păşisem de fapt cu mult înaintea realităţilor, anticipînd oarecum cursul normal al progresului nostru, *et cetera*, *et cetera*, însă el e, totuşi, de părere — altminteri, *et cetera*...

Părea că se convinsese, totuşi, că nu stă de vorbă cu un neurastenic exaltat, căci mi-a pus pe neaşteptate o întrebare foarte lucidă, burgheză şi practică : aflase că vreau să-mi vînd

casa și vroia să știe dacă-i adevărat. Problema îl interesa și avea să-mi explice imediat de ce.

— Da, vînd casa din Piața Episcopiei, cu un milion trei sute de mii ; casa e neipotecată și are o rentabilitate de șapte și jumătate la sută. El cunoaște imobilul ; prețul, în linii mari, i s-a părut convenabil, și a spus că mîine o să-și trimită avocatul la mine...

— Pe doctorul Hugo-Hugo ?

— Da, pe Hugo-Hugo !

— Te rog să nu-l trimiți ! Pe domnul ăsta nu țin de loc să-l văd.

— Pot să știu și eu de ce ?

— E avocatul lui Domaćinski...

Lucrul acesta nu prea i-a convenit, căci cu doctorul Hugo avea legături de afaceri ! Dar în fine ! Așadar, să-l scuz încă o dată, căci el n-a avut nici un pic de rea intenție, și numai din cea mai pură simpatie, pe care mi-o poartă neștirbită de ani de zile, a fost împins doar de propriile mele interese ; dar cum, fără îndoială, pornise de la niște premise greșite, o să fie tare bucuros dacă vom izbuti să rezolvăm în interesul amîndurora eventuala noastră relație de afaceri, sub forma unui contract de vînzare-cumpărare, et cetera — la revedere !

— La revedere, dragă domnule doctor !

Tot timpul cît a durat discuția aceasta sub semnul lui „da, sigur, însă et cetera", alături de masa mea, exact în spatele meu, a stat doamna Jadviga Jesenska.

Brună și planturoasă (cîntărea peste optzeci de kilograme), la cocheta vîrstă de patruzeci și șapte de ani, aflată în toamna tîrzie a unei frumuseți odinioară exuberantă, dar acum ofilită, Jadviga Jesenska, doamna pe care cu vreo șase-șapte ani în urmă o asistasem într-un proces de succesiune extrem de complicat, o naufragiată în felul ei, locuia la același hotel „Europa", la același etaj cu mine, în camera 246. Prin oraș se vorbea că ar trăi acolo ca un fel de angajată a hotelului, ca un fel de damă de companie pentru străinii mai distinși care pretind nu numai să facă dragoste, ci doresc și o conversație cultă și spirituală cu o femeie manierată. Jadviga Jesenska avea la activul ei trei sau patru căsătorii și vreo cîteva sinucideri în care, pe cît se povestea, jucase un rol funest. Ea însăși făcuse o tentativă de sinucidere cu ocazia unei compromițătoare afaceri de contrabandă cu stupefiante (mai tîrziu, în fața instanței, i s-a stabilit totala nevinovăție), și hoinărise prin străinătăți, ținînd gestiunea tripourilor, prin hotelurile mai de soi. În seara aceea se plictisea și lăsîndu-se pe scaun cu spatele spre mine, atît de aproape încît i-am simțit căldura obrajilor, m-a întrebat dacă n-aș vrea să facem — ca de obicei — o partidă de șah.

De cînd mă mutasem la „Europa" jucasem cu Jadviga Jesenska cel puțin treizeci de partide, fără să cîștig, cred, nici una. În principiu — pe cît se părea — Jadviga nu juca mai bine decît mine : rezultatul a cel puțin cincizeci la sută din partidele noastre atîrnase, pînă la ultima miș-

care, de-un fir de păr ; dar pînă la urmă tot eu pierdeam, mereu în acelaşi fel : Jadviga ori îşi făcea o altă damă ori părea pe punctul de a şi-o face. Jucătoare cu siguranţă mai dibace, mai concentrată şi mai ingenioasă decît mine, ea domina jocul încă de la primele mişcări, prefăcîndu-se însă, cu abilitate şi viclenie, că joacă, chipurile, cu un partener de forţă egală.

În seara aceea, eu n-aveam chef de joc. Mi se părea că sînt prea distrat ca să pot susţine o partidă de şah. Era una din serile ploioase şi plicticoase, cînd Jadviga Jesenska simţea imperios nevoia să se întîmple ceva. Ne-am dus deci împreună la Tref-bar şi, la al şaptelea sau al optulea pahar de whisky, Jadviga mi-a mărturisit că trăsese cu urechea la discuţia mea cu doctorul Werner. Femeie cît se poate de discretă, damă de consumaţie la hotel, ea nu rostise timp de paisprezece zile încheiate nici un cuvînt despre cazul meu ; acum însă, la „Tref-bar, pe cînd beam whisky împreună, mi-a spus că subscrie la tot ce-i spusesem fostului ei soţ, bătrînei secături de Werner, mai cu seamă în privinţa moralei şi a gustului. Jadviga cunoştea perfect şcoala asta de moralişti simandicoşi. Avusese de-a face cu ei prin tripouri şi prin paturi : aceşti aşa-zişi moralişti sînt cei mai ordinari porci !

La al unsprezecelea pahar de whisky am constatat că Jadviga are degete moi, catifelate, calde, braţele răcoroase, părul mătăsos şi parfumat, că, în general, e plină de farmec, că e o pisicuţă bătrînă, durdulie, dolofană, intimă şi

caldă, cu pulpe masive, cărnoase, că e plăcută, dulce, spirituală ; şi totul s-a terminat în camera ei, nr. 246, după tipicurile hotelului : cu nelipsitul scîrţîit al patului, cu şuieratul ţevii de la baie în timp ce te cuprinde toropeala, şi cu plicticoasa întoarcere în camera 242, cărînd în braţe tot felul de obiecte inutile : umbrela, jartierele, pardesiul, nişte umeraşe, cînd nu mai ştii unde îţi e pălăria, unde îţi e ceasul cu lanţ, dacă nu ţi-ai uitat cumva portmoneul, ce-i cu jartiera stîngă, unde-i ziarul, unde-s ţigările, chibritul, cravata, unde-i cheia, iar lumina de pe coridor e, bineînţeles, stinsă, şi zbîrnîie liftul, şi din fundul coridorului vine cineva, caraghios de tot, fiindcă de asta există coridoare la hoteluri, ca să poată trece clienţii hotelului prin ele...

Această mică şi, oricum ai lua-o, nevinovată aventură cu Jadviga Jesenska, a degenerat într-un şir întreg de scandaluri nemaipomenite. Faptul că eu şi Jadviga jucam şah într-una din cafenelele cele mai distinse din centrul oraşului, i-a scandalizat pînă într-atîta pe moraliştii noştri, încît cafeneaua, care pînă atunci era de obicei goală la ora aceea — între zece şi douăsprezece noaptea — începu să mişune de clienţi. Doctori, decani, asistenţi, docenţi cu doamnele, domnul senator din strada Hyperion Balentežković şi nelipsitul doctor Hugo-Hugo începură să vină la o cafeluţă, între nouă şi douăsprezece seara, la cafeneaua „Europa". Într-una din seri, după ce mai întîi îl trimisese în recunoaştere

pe nepotul ei, Egon de Szarvas, şi-a făcut apariţia pînă şi bătrîna doamnă general Aquacurti-Szarvas-Daljska, despre care nu s-ar fi putut spune că manifestase pînă atunci vreun interes deosebit pentru gambitul damei, aşa cum se practică în viaţa de noapte a metropolei noastre. Să joci şah înconjurat de o turmă neghioabă şi veninoasă, de-un întreg sistem de spionaj, nu-i o distracţie prea plăcută, din care cauză doamna Jadviga Jesenska şi eu am hotărît să ne mutăm la Tref-bar. Cum însă acolo nu se juca şah, ne-am mulţumit să bem whisky ; şi imediat au început să se înghesuie la Tref-bar docenţi şi rectori, decani şi asistenţi cu doamnele respective, iar printre ei, aidoma microbului de tetanos, veşnic omniprezentul doctor Hugo-Hugo, din care pricină xilofonista ofticoasă de la bar, închipuindu-şi în mod greşit că îmbulzeala clienţilor în localul acesta de noapte s-ar datora măiestriei ei interpretative, a cerut direcţiei să-i mărească gajul. Eu şi doamna Jadviga am evadat atunci la o cîrciumă dosnică de la marginea oraşului, dar am fost dibuiţi şi acolo ; am schimbat, pe rînd, cinci cîrciumi, ne-am întors iar la „Europa", dar în zadar : eram urmăriţi cu o perseverenţă impresionantă şi, în orice caz, demnă de o cauză mai nobilă. Atunci am hotărît, doamna Jadviga Jesenska şi eu, să mergem în fiecare duminică, cu o birjă deschisă, pînă în oraşul de sus, şi să asistăm la slujba de dimineaţă într-o biserică mai distinsă, ceea ce a stîrnit o indignare generală, concretizată printr-o ploaie de scrisori anonime.

Avînd o vastă şi îndelungată experienţă în privinţa scrisorilor anonime, Jadviga Jesenska îmi spunea că toate scrisorile noastre provin negreşit din cercul neveste-mi. Doamnei Agnesa nu-i e de ajuns că am luat asupra mea, cavalereşte, o vină inexistentă ; ea simte profund nevoia morală de-a se indigna necontenit în faţa vieţii mele imorale, morbide, demente, pe care o părăsise la timp, aşa cum pasagerii părăsesc vaporul care se scufundă. Am crezut-o pe Jadviga Jesenska admiţînd că, din păcate, ar fi putut să fie vorba de scrisori anonime trimise de soţia mea, căci o credeam pe Jadviga Jesenska în tot ce privea femeile şi secretele lor. Jadviga Jesenska era o excelentă cunoscătoare a femeilor, şi lucru destul de rar, constituind o trăsătură neobişnuită pentru o femeie, Jadviga Jesenska se ruşina în sinea ei că e femeie. Poate că tocmai sentimentul acesta bizar, al nimicniciei proprii, condiţiona principalul secret al succesului şi al farmecului ei. Jadviga se aşternea în faţa amanţilor ei ca un covor, oferindu-se cu un sentiment de vinovăţie mut şi firesc ; iar dacă, eventual, acesta nu constituia decît un truc, trebuie recunoscut că fusese ales cu multă inteligenţă. Încă de pe cînd era doar o fetişcană, Jadviga murea de ruşine în singurătatea aşternutului ei feciorelnic şi se simţea grozav de păcătoasă fiindcă pe sub ferestre i se furişau micii amorezi de la şcoala de dans, dîrdîind ca nişte căţei zbîrliţi sub felinarul cu gaz. Pe femei le urîse din cea mai fragedă copilărie, simţind pînă şi faţă de propria ei mamă un fel de refuz rece şi

nemotivat, din care pricină își trăise viața într-o deplină singurătate. Toate femeile bătrîne care îi populaseră copilăria, pe cînd locuia la bunică-sa, în provincie, se mișcau ca niște spectre în bezna nopții, cu lumînarea în mînă, luptîndu-se cu puricii sau întreținînd relații intime cu oala de noapte de sub pat... La matroanele acestea demodate și cuvioase, din prima ei copilărie, totul era minciună : și bigudiurile, și corsetele, și dinții, și morala și evlavia. Buze vopsite, piept strîns, șolduri căptușite cu pernițe, mijloc încorsetat, convingeri false, pleavă în cap și venin în inimă. În livada bunicii o văzuse pe văcăreasa Ana urinînd sub un cireș, din picioare, pe sub fustă, și întîmplarea aceasta, în fond cît se poate de firească și de banală, o zguduise atîta, încît, din clipa aceea, noțiunea de femeie îi apărea invariabil asociată în minte cu imaginea văcăresei în fustă de pînză albastră, plisată, stînd crăcănată deasupra șuvoiului călduț ; o arătare groaznică, respingătoare, fără centură și fără morală, femeia fără corset și fără falsă prefăcătorie, care urinează atunci cînd îi vine. Repulsia aceasta față de tipul femeii neîngrijite, murdare, fără corset, stăruia încă în atitudinea Jadvigăi față de toate femeile.

Epoca tinereții ei, de la începutul secolului, fusese încă semifeudală, amintind, prin mentalități, de bresle și haremuri ; Jadviga fusese, pesemne, una din primele femei de la noi care, în mijlocul indignării generale îndrăznise să-și aprindă o țigară în locul cel mai public din orașul nostru, la cafenea. Aceste prime țigări publice ale Jadvigăi Jesenska aveau ceva de pionierat, într-o vreme cînd lumea spiona cu îndîrjire orice birjă care trecea noaptea pe uliță, ca să vadă cine se afla înăuntru, și cînd nimeni nu întreba ce e și cu ce se ocupă un om, ci doar cine fusese taică-su, căci era socotit distins să ai tată intelectual, bunăoară grefier sau pristav al administrației regale... Un tînăr student în drept, băiat de douăzeci și unu de ani, fiu al doctorului Benjamin Skalinski, distins pristav al guvernului, se împușcase în frigurile pubertății, iar vina morții acesteia juvenile căzuse pe Jadviga, care atunci abia împlinise șaptesprezece ani. În odaia sinucigașului fusese găsit un teanc întreg de scrisori de dragoste, pe care tînărul Skalinski i le scrisese Jadvigăi. Judecînd după tonul, după motivele și după nebuneasca zugrăvire a anumitor detalii pornografice, nu putea fi nici o îndoială că existase între copii o legătură fantastică, morbidă, funestă, violentă, desigur trupească. Mama lui Benjamin, doamna Lucia, care avusese o teamă instinctivă față de Jadviga (ca eventuală viitoare noră), și nu o putuse suferi din primul moment, făcuse în cadrul anchetei morale întreprinsă de pristavul Skalinski declarații grave și compromițătoare în legătură cu tînăra fată : că venea adeseori la ei acasă, că făcea plimbări lungi și dese cu răposatul, și că, o dată, intrînd pe neașteptate în camera băiatului, o găsise pe fată șezînd pe genunchii lui. Jadviga se apărase împotriva aparențelor rămînînd cu fermitate la ceea ce declarase cu ocazia primului interogatoriu : că habar n-are

de nimic, că nu-i ajunsese niciodată în mîini vreuna din scrisorile compromițătoare (ceea ce, într-adevăr, părea foarte plauzibil, căci așa-zisele scrisori „ale ei", dacă i-ar fi fost înmînate, nu s-ar mai fi aflat printre hîrtiile răposatului), că nimic din ce scria în scrisori nu avusese și n-ar fi putut să aibă loc între ei. Într-un cuvînt, Jadviga negase totul.

Legăturile ei cu familia Skalinski se datorau maică-si, prietenă intimă a doamnei Skalinski. Defunctul Benjamin îi spusese, ce-i drept, că ar vrea să se logodească cu ea după ce își va termina examenele ; dar ea, personal, nu dăduse nici o atenție vorbelor lui, fiindcă flăcăul acesta tînăr și încrezut nu-i inspira nici un fel de simpatie.

Familia Skalinski avea un salon de modă veche, în stilul anilor optzeci, cu perdelele dintr-o țesătură deasă, din bumbac, de culoare vișinie, care se deschideau cu ajutorul unor rotițe de lemn puse pe cornișe. Cînd trăgea cineva perdelele, roțile se izbeau una de alta scoțînd un sunet sec, ca niște schelete mici. Din pricina perdelelor acelora nesuferite, din pricina culoarului întunecos și respingător în care mirosea totdeauna a tigaie încinsă și a closet, din pricina ușilor vopsite în cafeniu (care sporeau parcă înfățișarea lugubră a locuinței), dar mai ales din pricina siropului de mure prost preparat, care mirosea a scutece de copil, și din pricina tînărului însuși, care-i spunea la ureche cuvinte obscene, Jadvigăi nu-i plăcuse niciodată locuința, vizitele și nici doamna Skalinski sau altcineva din

familia aceasta antipatică. Odată, cînd îi adusese cadou doamnei Skalinski niște prăjituri (mama o trimitea adeseori cu prăjituri calde, puse sub un șervet, și cu complimente, de la etajul întîi la al doilea), după ce rămăseseră cîteva minute singuri în salonul roșu, Benjamin încercase, cu o mișcare destul de energică, s-o ciupească de coapsă, pe sub fustă, deasupra jartierei ; dar ea îl amenințase că-i strigă pe părinți, și el dăduse înapoi. Apoi, făcînd un salt de-a dreptul animalic, tînărul se apropiase de fereastră, înșfăcase colivia cu canarul și o aruncase în grădină.

În localul poliției, domnii moraliști ascultaseră spovedania fetei, dar nimeni nu crezuse măcar un cuvînt. Un domn cu ochelari auriți îi poruncise fetei să treacă în odaia de alături și să se dezbrace pînă la piele. Apoi, Jadviga fusese examinată și, fiind găsită virgină, i se dăduse drumul să plece. Călcată în picioare, siluită, scuipată. Așa începuse viața ei, sortită să sfîrșească prin hoteluri mai de soi, pentru distracția străinilor mai distinși. Iar pentru ca încurcătura să fie și mai sinistră, maică-sa, o gîscă zăpăcită (văduva unui arpentor de provincie, cu douăzeci și șapte de ani mai bătrîn decît ea), încercase să se arunce sub roțile trenului, dar leșinase lîngă linia ferată și fusese găsită noaptea de niște trecători, zăcînd în noroi. Mama nu mai trăise apoi nici șase luni, iar după înmormîntare, Jadviga rămăsese exclusă din toate școlile medii, stigmatizată și absolut singură, într-un orășel cu plopi, cu semafoare verzi lîngă calea ferată învăluită în ceață, cu plimbările făcute fără

vlagă pe lîngă gardurile caselor de la mahala, unde latră cîinii, iar felinarele pîlpîie anemic pe deasupra trecătorilor singuratici. Bezna pașilor ei istoviți învăluise totul în preajmă și Jadviga nu mai știa ce-ar mai fi putut să încerce. De atunci și pînă astăzi, orășelul nostru înseamnă pentru ea o hoinăreală nespus de dureroasă de-a lungul unor garduri străine, o hoinăreală singuratică fără țintă, care se repetă într-una — de trei sute șaizeci de ori între o toamnă și alta ; iar hoinăreala aceasta searbădă crește și devine imaginea halucinantă, misterioasă, sufocantă, a unui oraș închis, a unei rătăciri fără ieșire prin orășelul nostru sau prin orașe ceva mai mari, imaginea tristă a vieții unei femei, a unei vieți care s-a scurs fără să se fi întîmplat nimic din ce ar fi meritat într-adevăr să fie trăit.

În fond, de ce avusese parte ? De scandaluri, numai de scandaluri și de ocară. Indigestii, migrene, junghiuri în mitră, afecțiuni la rinichi, nervi, necazuri bănești și necazuri în general, amoruri și avorturi (o serie întreagă de amoruri și de avorturi), partide de bridge prin tripouri înecate în fum. Partide de bridge cu babornițe bogate, care-și zornăie brățările cu briliante și se cîntăresc reciproc în funcție de valoarea șiragului de perle ; bătrîne decrepite, sulemenite, scofîlcite, respingătoare, bătrîne care degajă un miros dulceag de urină și folosesc parfumuri tari împotriva transpirației, bătrîne care habar n-au să joace cărți și discută toată noaptea despre serviciul de la hotel, despre aspic, despre mese. Despre hotelurile bune din străinătate. Hoiturile

astea imbecile, sulemenite, împopoțonate, înzorzonate cu panglicuțe, îmbrăcate în blănuri scumpe, privesc toate lucrurile din jurul lor prin ciobul de sticlă, mizer, afumat, murdar, al unui *„entre-nous"* respingător, morbid și scîrbos : *„Entre-nous* — spuneți-mi, știți cumva, cine i-a cumpărat blana de vulpe doamnei X ? Dar broșa doamnei cutare ? Dar brățara doamnei cutare ? Dar vila ? Dar mașina" ?

Și atunci, cum e mai cinstit ? Să cîștigi brățară, vilă, mașină, trăsură, servitori, iahturi, giuvaeruri, hîrtii de valoare și să devii o burgheză distinsă, sau să nu cîștigi nimic ?

Ea nu cîștigase nici o vilă, de aceea era socotită ca marfă ieftină ; dacă ar fi locuit în propria ei vilă, ar fi fost socotită o doamnă respectabilă ! Nu, nimeni nu are în viață o convingere fermă, statornică, adevărată, eroică. Nu există caractere. Totul e făcut din hîrtie de ziar murdară, cu senzații de ultimă oră. Și gunoiul ăsta se vinde pe la chioșcuri, se citește prin closete și poartă apoi numele de morală ! În fond, totul e un bordel sordid ! Ce înseamnă să te culci în scîrbă cu niște domni plini de coșuri pe față, cu niște voiajori mai distinși, care se deosebesc de tagma subalternilor numai prin faptul că-și îngrijesc cu deosebită atenție hemoroizii sau catarul intestinal ? Încet, încet, viața Jadvigăi devine un soi de toropeală, de neîncredere în vorbele oamenilor, o flecăreală plictisită din care ar reieși că totul a fost odată, undeva, și că acum bătrîna ghitară zace spartă și azvîrlită în dugheana cu vechituri.

Jadviga umblă pe străzile murdare și constată că în percepțiile, în gîndurile, în pasiunile și în visurile ei pătrunde încet și melancolic (și monoton, ca o ploaie de toamnă) blînda și crepusculara tristețe a îmbătrînirii. E tot mai clar și mai vădit că oamenii din jurul ei sînt surzi și reumatici, că respiră greu, că gîfîie și scîncesc de cîte ori sînt nevoiți să se aplece după vreun obiect scăpat din mînă... Totul în oameni pare tulbure și fără culoare : se plîng de datorii, se bîrfesc, își fac case cu cîte patru-cinci etaje, fac negoț cu obiecte voluminoase, cumpără vapoare, mine, terenuri cu vie, și, pe cînd joacă bridge, toți se vaită, prefăcuți și îngrijorați, că sînt grozav de ocupați, și povestesc într-una că au atîta de lucru, iar în fond nu fac nimic : joacă bridge și scîncesc toată noaptea, după o clipă de amor, pe care, altminteri, o plătesc destul de prost.

Jadviga Jesenska umblă fără nici un fel de gînduri pe străzi, se uită la ferestrele oarbe, zidite, ale casei verzui de peste drum, iar umbrele copacilor din față se mișcă pe zidul spălăcit al casei acesteia singuratice, și casa i se pare că ascunde ceva misterios. Cu siguranță că între zidurile ei s-a petrecut ceva sinistru. Jadviga a devenit bănuitoare și superstițioasă ; o supără orice fleac : faptul că cineva, cu tocuri de cauciuc la pantofi, s-a furișat încet pe lîngă ea sau că o femeie gușată a behăit ca un ied, și că gușa i s-a mișcat deasupra gulerului murdar, ca o ființă vie. Aseară, a trecut pe lîngă balconul Jadvigăi un băiat care ducea în brațe o tobă

învelită cu o husă neagră. Și asta a tulburat-o atît de tare, încît i-au dat lacrimile. Fereastra din partea de miazănoapte a străzii, fereastra aceea cu storul pe jumătate tras, face să se nască în ea gîndul obsedant și suspicios că acolo ar locui cineva care ticluiește minciuni și urzește intrigi periculoase și care pentru ea, personal, sau pentru altcineva din anturajul ei, reprezintă o primejdie. Ieri, s-a gîndit toată după-amiaza cum o fi arătînd la față persoana necunoscută ; după asta a visat niște infirmiere, culoarul unui spital prin care umblau pești în halate albe, și un om care și-a scos din gură, cu două degete, o proteză de aur ; apoi o dîră de lumină a căzut pe proteza de metal și, lovindu-se de obiectul acesta respingător, a fost reflectată în sus, vertical, pînă departe, în nori. De azi-dimineață Jadviga își dă într-una în cărți și mereu îi cade valetul de treflă, ceea ce înseamnă veste proastă în casă, sau, oricum, ceva neplăcut ; și persoana aceea necunoscută, din dosul ferestrei cu storul pe jumătate tras, persoana misterioasă care ticluiește minciuni, e știrbă, buboasă și poartă guler de cauciuc și cravată cenușie, cu bobițe albe, ca o coadă de bibilică tibetană, cum purta și răposata ei bunică.

Sîntem sau nu definitiv pierduți ? Ne-am pomenit în balamucul ăsta, dar uneori se pare că, totuși, s-ar putea găsi o ieșire : din cei patruzeci și opt de ani ai ei tăvăliți în noroi, din clipele desperate cînd trebuia să asculte cum sforăie lîngă ea, în pat, niște neghiobi străini și murdari, să plece undeva, departe, într-o iluzie

de linişte, sub un acoperiş care să nu fie nici hotel, nici bordel, nici mănăstire, nici redacţie, nici fotoliu ministerial.

N-am crezut niciodată în cărţi, dar de data aceasta valetul de treflă al Jadvigăi a însemnat într-adevăr veste proastă în casă. Cîteva nopţi mai tîrziu, pe cînd dormeam cu ea în camera mea nr. 242, am auzit bătăi în uşă. Destul de indiscrete, aproape obraznice.

— Cine-i ?

— Poliţia !

— Care poliţie ?

— Poliţia ! În numele legii, deschide !

Jadviga, goală puşcă, prea leneşă ca să se scoale, şi-a tras plapuma peste cap şi a bombănit ceva despre nişte porci neruşinaţi. Eu m-am dat jos din pat, aşa cum eram, în costumul lui Adam, şi am deschis uşa cu un gest candid.

— Poftiţi vă rog ! Ce doriţi ?

— Ce faceţi aici, aţi înnebunit ? m-a întrebat o voce din penumbra culoarului prost luminat.

— Dorm, în calitate de client al hotelului, în patul meu. Păcătuiesc desfrînîndu-mă, dacă n-aveţi nimic împotrivă. Dar dumneavoastră cine sînteţi, dacă îmi daţi voie să întreb ?

— De la poliţia de moravuri...

— Aşa va să zică ? Încîntat de vizită ! Poftiţi înăuntru ! Doriţi cumva să semnăm un proces-verbal ? Să ne aruncăm pe fereastră ? Să ne înscriem în Armata salvării ?

O mutră ştirbă, buboasă, cu guler scrobit, rînji în penumbră, îşi scoase pălăria mototolită, apoi dispăru spre capătul coridorului, fără să

scoată o vorbă. Celălalt, care spusese că e de la poliţia de moravuri, mai zăbovi o clipă, mă privi ţintă în ochi, de parcă s-ar fi pregătit să-mi pună vreo întrebare importantă, aproape fatală, apoi se întoarse cu vădită intenţie de a pleca, dar reveni în pragul uşii, se uită curios în cameră, şi înţepeni acolo ca un prost, de parcă n-ar fi ştiut ce trebuia să facă.

Jadviga Iesenska se ridică în capul oaselor în aşternut, dădu plapuma la o parte şi scoase limba la intrus : be-e-e !

— Cu asta vă culcaţi ?

— Da ! Cu asta ! Şi ce ?

Încet la minte cum eram, abia atunci mi-am dat seama că totul s-ar putea să nu fie decît o păcăleală.

— Dar dumneavoastră cine sînteţi ? Arătaţi-mi legitimaţia !

— Legitimaţiile sînt la colegul meu !

— La colegul dumneavoastră ? Şi unde-i colegul dumneavoastră ? Unde a dispărut ? Dacă vrea să controleze cum se doarme prin hoteluri, era logic să rămînă aici.

— S-a dus după o patrulă, ca să vă aresteze !

— Aşa ! Atunci aşteaptă să mă îmbrac ! Dacă-i vorba să fiu arestat, atunci arestaţi-mă cu bretele şi cu papion !

Cînd am terminat cu îmbrăcatul nu se mai vedea nimeni, pe nicăieri. Pieriseră. Am alarmat personalul hotelului : habar n-avea nimeni despre o poliţie de moravuri. Fusese o mistificare. După cum mi-am putut da seama mai tîrziu, în timpul procesului de divorţ cu doamna Agnesa,

trucul acesta grosolan fusese pus la cale de avocatul ei, domnul Hugo-Hugo. Convinși, pe de o parte, că sînt iresponsabil, iar pe de alta închipuindu-și că aș putea să-mi retrag recunoașterea vinovăției — doamna Agnesa și domnul bariton, viitorul ei soț, împreună cu domnul doctor Hugo-Hugo, stabiliseră astfel, prin martori plătiți, comiterea unui adulter incontestabil cu doamna Jesenska. În felul acesta era exclusă din partea mea orice încercare de a amîna luarea unei hotărîri.

Indignat că mi se putuse întîmpla un asemenea lucru la un hotel ca „Europa", m-am mutat a doua zi, împreună cu doamna Jadviga Jesenska, în casa mea de la vie. Visul doamnei Jadviga de a se odihni sub un acoperiș care să nu fie nici de hotel, nici de bordel, se împlini astfel, cum se dovedi a nu fi lipsită de temei presimțirea ei legată de individul necunoscut cu fața buboasă, cu guler scrobit și papion gri cu bobițe albe. Jadviga era o vizionară în felul ei, și nu te plictiseai stînd cu ea la un pahar de vin, discutînd cît sînt oamenii de neghiobi și de nefericiți și ascultînd urletul vîntului de toamnă în jurul casei, focul duduind în sobă și pe ea, pe Jadviga, povestind despre dragoste, care, după ea, e cea mai mare dintre minciunile lumii. Iubise cu adevărat o singură dată în viață, dar și atunci totul fusese stupid.

Jadviga fusese prima soție a lui Werner, demult, înainte de război, pe vremea cînd el scotea „Tribuna" și cînd treburile îi mergeau

încă prost. Locuiau într-un apartament sărăcăcios, cu două camere, și n-aveau servitori, iar ea gătea singură, își cîrpea singură lucrurile și fuma cele mai ieftine țigări. Într-o bună zi, pe cînd Jadviga stătea în bucătărie și prăjea clătite, sună la ușă un tînăr de vreo douăzeci de ani. Zărindu-l prin vizorul ușii, Jadviga își dădu seama imediat că tînărul trebuie să fie vreun debutant în literatură, care își aduce manuscrisele să i le arate lui Werner, soțul ei, redactorul „Tribunei" și eminență provincială în pavilionul nostru literar provincial. De cîte ori deschidea ușa vreun tînăr necunoscut, ea se purta rece, așa cum se poartă toate soțiile redactorilor faimoși ai publicațiilor literare, care fac clătite la bucătărie și deschid ușa debutanților !

Vin așa, la ușa ei, niște tineri necunoscuți ; își aduc primele lor manuscrise, intră prin ușa asta murdară în literatură, în glorie, sînt nervoși, le tremură vocea și, la drept vorbind, totul e un joc deosebit de periculos care sfîrșește adeseori pe șinele căii ferate, în ceață, ca o cîrpă veche, zdrențuită și ca unicul semn că sub roțile însîngerate ale locomotivei s-a stins iar — cum zic apoi necrologurile — „un tînăr și promițător talent al nostru." Vin și sună la ușă niște „talente promițătoare", care continuă apoi să mîzgălească, să se milogească, să se gudure ca niște potăi flămînde, iar după doi-trei ani ajung ei înșiși „personalități locale recunoscute", și-l scuipă pe soțul ei Werner, redactorul „Tribunei", etichetîndu-l drept cretin, deși pe ușa ei au intrat în glorie, iar soțul ei Werner i-a ajutat la acest

prim şi anemic start. Nu i s-a întîmplat niciodată ca vreunul dintre ei, întîlnind-o mai tîrziu, să-şi scoată politicos pălăria ; şi toţi o bîrfesc prin cafenele că ar fi nimfomană. Îi cunoaşte ea prea bine pe toţi scriitorii ăştia, cunoaşte toate culisele maşinăriei noastre culturale şi literare în care totul e prost plătit, nu se poate respira din pricina datoriilor şi poliţelor neachitate, şi de ani de zile nimeni n-are nici succes, nici glorie. Totul e o cîrpăceală, o înşelătorie şi o minciună ordinară ! Se împroşcă toţi cu venin şi se mănîncă între ei, ca într-un cuib de vipere !

— Domnul nu-i acasă — a răspuns ea politicoasă la salutul tînărului, aruncînd o privire discretă spre pantofii lui, etalonul cel mai sigur pentru soarta unui om care îşi aduce manuscrisele la domnul redactor ca să le publice, să lanseze un nou poet, un nou geniu, un nou desperat, şi care va sfîrşi aşa cum sfîrşesc toţi : la serviciul de corectură, la ospiciu sau pe trotuar, ca cerşetor.

Pantofii omului din faţa ei erau într-adevăr rupţi, cu tocurile roase. Tînărul stătea ca un răţoi pe pingelele lor scorojite, iar printre petecele pantofului stîng i se zărea ciorapul albastru cu dungi, pătat de vopseaua brun-roşcată a pielii vechi, putrede, muiate în apă. Era o toamnă ploioasă, un sfîrşit de octombrie, iar făptura udă din faţa ei stătea acolo în haine ponosite, muiat pînă la piele, fără umbrelă, fără palton, zgribulit ca un om scăpat de la înec.

— Ce-ar putea să fie tînărul ăsta ? Învăţător sau elev cu şcoala neterminată — se gîndi mai întîi doamna Jadviga, la ivirea personajului acestuia în faţa uşii ei, personaj care avea să-i aducă în viaţă cea mai cumplită dezamăgire. Din umbra coridorului se auzi şuieratul rezervorului de la closet, care, fiind stricat, se declanşa singur, de obicei în momentele cele mai nepotrivite. Din bucătărie venea miros de untură topită şi se auzea cum sfîrîie clătitele în tigaie. Tînărul din faţa uşii era încă un copil, cu părul blond şi bogat, cu o privire senină şi suavă. Ochii aveau culoarea ierburilor scăldate în soare. Îmbrăcat în zdrenţe, cu tocurile roase, cu pantofi rupţi prin ale căror crăpături i se vedeau ciorapii ieftini, tînărul era frumos, diafan, şi emana o lumină tainică, ciudată, aidoma celei ce se desprinde de sub lacul pînzelor din Quattrocento ; în faţa doamnei Jadviga se afla arhanghelul Gavril în veşmînt roşu, cu fireturi de aur ; îi adusese bunavestire : îşi ţinea inima în palmă, şi avea părul buclat şi blond, iar în privirea lui se scălda seninul cerului de vară... Totul n-a durat decît o clipă... În colonada pardosită cu lespezi de marmură alb-negru, de unde se desfăcea în zare priveliştea golfului verde sub tonurile calde ale amurgului, cînd clopotul buneivestiri bate prin văi şi peste podgorii, a şuierat rezervorul defect de la closet şi minunata iluzie s-a destrămat ca fumul de tămîie. A rămas doar realitatea clătitelor sfîrîind în untura încinsă, la bucătărie, a rămas trupul ei ostenit, de femeie, în rochie de barhet, în uşa deschisă a coridorului cufundat în semiîntuneric.

Tînărul s-a mirat că domnul Werner nu-i acasă. Azi e douăzeci şi două octombrie şi domnul Werner i-a spus ca la douăzeci şi două octombrie să vină după răspuns. E vorba de poeziile lui şi aşa i-a spus domnul Werner ; să vină la douăzeci şi două după răspuns...

— Nu ştiu nimic, domnule ! Puteţi să treceţi după-amiază ! Acum, soţul meu nu e acasă. La revedere !

După ce s-a închis uşa şi a rămas iar cu clătitele ei, doamnei Jadviga i-a părut rău pentru tînărul acela frumos şi plin de suflet. Era ud leoarcă, pe jumătate desculţ şi pesemne flămînd. De ce nu-l invitase înăuntru, să se încălzească ? De ce să nu-l poftească la nişte clătite ? De ce să nu ia masa cu ei ? De ce să nu-i publice domnul Werner poeziile ? Mînată de un elan sublim doamna Jadviga dădu fuga cu gînd să-l ajungă din urmă, pe scări, înainte de-a ieşi în stradă ; iar cînd deschise din nou uşa, tînărul se afla tot acolo, cu capul plecat, palid şi frumos ca un arhanghel. De afară, se auzea cum răpăia ploaia pe acoperişurile dinspre curte, cum plîng burlanele ; totul era îmbibat de vîntul umed al toamnei ; iar tînărul, în clipa cînd uşa se închise în faţa lui, simţise cum îi tremură genunchii şi cum îi atîrnă picioarele, grele şi moi, ca nişte pîini umezite. De frica străzii rămăsese acolo, în faţa uşii închise, ca un cerşetor. De frica străzii pustii, pe care curgeau torente, pe cînd ploaia cădea şiroaie peste burdufurile birjelor din colţ, de frica datei fatale de douăzeci şi două octombrie, care urma să decidă dacă el se

născuse într-adevăr ca să devină poet, tînărul rămăsese pe loc. Iar cînd uşa s-a deschis din nou şi doamna aceea drăguţă, în rochie de barhet violet, l-a poftit să intre, lui i s-a părut că visează. Şi a intrat în odaia stegarului şi a liber-cugetătorului Werner, în odaia plină de cărţi, de busturi, de tablouri, în odaia caldă, cu plante tropicale şi cu balcon uriaş. Iar doamna aceea bună l-a rugat să ia loc şi să se odihnească, fiindcă domnul Werner trebuie să pice peste cîteva minute.

El s-a aşezat şi a început să-i povestească doamnei cum stătuse şi aşteptase mai bine de-o oră, jos, în ploaie, în faţa vitrinei bazarului din colţ. Chiar lîngă clădirea în care locuia familia Werner se afla un bazar cu jucării, iar tînărul aşteptase acolo uitîndu-se la mingile de cauciuc, la trenurile mici şi lăcuite şi la căţeluşul cu păr creţ şi cu bot negru, ca de clovn. Mirosul de cauciuc şi de tinichea vopsită care răzbătea prin uşa deschisă a bazarului, mirosul acela drag, de jucării, îi dăduse curaj ; adînca deprimare care pîlpîia în el ca o feştilă udă i se prefăcuse deodată într-o văpaie caldă şi luminoasă, într-o uriaşă senzaţie de bucurie sărbătorească. Vedea copii veseli şi zburdalnici, alergînd şi zbenguindu-se prin poieni înverzite, vedea cercuri de joacă, mingi parfumate, avioane roşii, cuburi colorate din care se clădeau vechi oraşe de coastă englezeşti, cu cer plumburiu şi cu nave ancorate în radă şi legănate de valuri ; iar în largul mării vedea coloana de fum gros înălţîndu-se din coşul unui vapor care se îndrepta cu toată viteza spre Singapore,

spre Borneo, spre Hawai... Prăvăliile micului port englezesc din cuburi colorate sînt pline de scorţişoare, de mirodenii, de ananas ; lumina lunii e albastră-verzuie, iar vaporul pluteşte spre Singapore... Şi aşa, stînd în ploaie, în faţa vitrinei bazarului, a scris o poezie... Şi dacă doamna îi va permite, i-o citeşte...

Şi aşa i-a citit Zvonimir Pavlas poezia lui ; şi aşa, în ziua de douăzeci şi două octombrie, cu vreo doi-trei ani înainte de război, Werner l-a descoperit pe Zvonimir Pavlas ca pe o nouă speranţă a liricii noastre ; şi aşa a început o idilă care era cît p-aci să se termine prin fuga ei cu Pavlas.

— Nu înţeleg ! Cine-i Pavlas ăsta ?

— Zvonimir Tihomir Pavlas, redactorul „Gazetei" !

— Habar n-am avut că Tihomir Pavlas, redactorul „Gazetei", a scris poezii ! „Gazeta" lui e cea care a publicat foiletonul cu „gambitul damei într-unul din cele mai alese hoteluri" ?

— Da ! „Gazeta" lui.

— Şi el e Tihomir Pavlas, care a publicat, primul, ştirea despre „scandalul de la via unui mare industriaş" ?

— Da ! E acelaşi domn Tihomir Pavlas, singura mea dragoste sinceră şi curată. Werner şi eu l-am adoptat aproape ca pe un fiu. Werner era îndrăgostit de el, îl lansa, în ciuda tuturor ; eu l-am spălat, l-am îmbrăcat, i-am cîrpit hainele, i-am dat să mănînce. Curînd s-a mutat la noi. Werner l-a angajat la „Tribuna", ca redactor tehnic. Pavlas a început să-şi dea examenele, s-a aranjat. Werner i-a publicat prima plachetă de versuri. Eu aproape că-l purtam în braţe. Iar în nouă sute paisprezece, cînd Werner a fost arestat, am aflat că prima percheziţie fusese făcută pe baza unui denunţ al lui Pavlas. Era spionul plătit al poliţiei la redacţia „Tribunei". Iar după cîţiva ani, cînd m-au arestat pe mine, pentru stupefiante, şi cînd am băut nu mai ştiu ce otravă, „Gazeta" lui Pavlas s-a înfruptat din cazul meu tot timpul cît a ţinut ancheta. Pavlas făcuse din mine senzaţia cea mare a „Gazetei". Ce porci ordinari sînt oamenii !

Stăteam la vie abia de cîteva zile, cînd, într-o dimineaţă, devreme, (abia începuse să se lumineze", ne-a trezit lătratul furios al lui Lord. Cineva bătea în uşa de sticlă a verandei.

— Cine-i ?

— Poliţia !

— Ce doriţi ?

— Deschideţi ! Am venit pentu fişele de evidenţă !

Zadarnic am încercat să-i explic respectivului domn că mă aflam în casa mea şi că, deci, era logic să nu mă mai prezint în mod special la poliţie ca să anunţ asta, căci socoteam, cum e firesc, că ar fi fost o formalitate inutilă (cu atît mai mult cu cît sînt înregistrat ca proprietar ; dar cum pe el îl interesa, de fapt, mai mult chiriaşa mea, i-am completat cele două formulare. Şi aşa, am scăpat relativ repede de vizita aceasta matinală. Peste cîteva zile însă am fost chemat

la circumscripţie şi pus să plătesc trei amenzi destul de serioase, fiecare de cîte cinci sute, prima fiindcă nu completasem fişa pentru mine, a doua fiindcă nu o înregistrasem pe chiriaşa mea, şi, a treia fiindcă, prin declaraţii inexacte, încercasem să induc în eroare autorităţile.

Pe declaraţia în cauză scrisesem despre mine, la „ocupaţie", că sînt doctor în drept, fără ocupaţie, desfrînat, calomniator, concubin, divorţat din propria mea vină, prins cu martori în adulter, deocamdată fără antecedente juridice. Iar ca observaţii : individ dubios, fenomen de *moral insanity"*.

Despre doamna Jadviga scrisesem : de trei ori divorţată, femeie de moravuri uşoare, fără ocupaţie stabilă, concubină, trăieşte din comercializarea propriului ei trup. Iar la observaţii : bănuită cîndva de contrabandă cu cocaină, tentativă de sinucidere, pedepsită cu expulzare din pricina imoralităţii, prima soţie a redactorului-şef doctor Werner.

În această casă a desfrîului şi a nebuniei, a depravării, a descompunerii morale şi a păcatului, am trăit cu doamna Jadviga Jesenska pînă la proces. După care, ea s-a dus la Viena, iar eu la puşcărie.

VI

Crimă şi pedeapsă

Sala în care domnul doctor Atila de Rugvay deschise dezbaterile ca să mă pedepsească pe mine pentru împătritul asasinat săvîrşit de domnul Domaćinski semăna în ziua aceea mai degrabă a sală de concerte decît a sală de tribunal. În ea se adunase crema celei mai alese creme, dornică să asiste la prima înfăţişare a unui paranoic despre care nimeni nu-şi închipuise vreodată că se va îndeletnici cu aranjarea unor asemenea spectacole publice care, — fiind prin ele însele un scandal atractiv, şi, pe deasupra — constituind o încercare total nereuşită de inducere în eroare a opiniei publice — se pedepsesc conform legilor în vigoare, şi încă destul de aspru.

În sala tribunalului se aflau de faţă toţi, ca la o premieră senzaţională : Sandineta şi Pipa, Boby şi Roby, Muchi şi Cuchi, Buchi şi Ţuchi, Tedy şi Medy, Baby şi Lady, Tekla şi Mimi, Dagmar Varagonska cu bătrîna Aquacurti-Szarvas-Daljska şi cu tînăra Aquacurti-Mencetić-Maksimirska, în-

tr-un cuvînt, toată elita, care își are părerile ei despre principiile imuabile ale unei vieți burgheze confortabile, joacă bridge cu deosebită sîrguință, omorîndu-și plictisul cu anecdote fără haz, fabrică săpun, oale de noapte, lacăte, lanțuri, fură mărci, vinde blănuri, mirodenii, pe scurt lucrează constructiv spre binele maselor populare.

Trebuie să mărturisesc că toată noaptea din ajunul acestui neplăcut proces n-am închis ochii o clipă. Nu-mi puteam închipui cum voi trece prin spalierul agenților ăstora comerciali, care vînd cravate, scriu gramatici latine, se roagă lui Dumnezeu, se împerechează ca maimuțele, sînt copii nelegitimi ai celor mai legitime căsnicii, iar în calitate de bastarzi se mîndresc că nu propriul lor tată, le e tată ci că ar fi odraslele nu mai știu cărui baron sau purtător al vreunui nume istoric, care, cinstit vorbind, nu e nici istoric și nici nume, ci o rușine a națiunii ! Față de egoiștii ăștia desfrînați, față de celibatarii ăștia perseverenți, care după ce au trecut binișor de cincizeci de ani, s-au însurat cu fete tinere, iar astăzi, în calitate de încornorați respectabili, vîntură lumea ca exponenți ai celei mai exemplare vieți conjugale, față de chelboșii ăștia furnizori de dinamită și primari de provincie care își înalță monumente funerare în stil elin, față de toți hunii, tătarii, stirienii și tirolezii ăștia, față de Otokarii ăștia și de Eulaliile astea, n-am nutrit niciodată vreun respect deosebit. Inconștient, îmi erau străini încă de pe vremea cînd trăiam laolaltă cu ei în absurditatea vieții de afaceri și cînd

îi serveam cu așa-zisele cunoștințe de specialist, ca un fel de angajat mai de soi al lor, calificat pentru îndeplinirea anumitor treburi. Dar cum întîmplarea a făcut să mă desprind de elită, și să mă retrag în propria-mi singurătate, ce putea să mai însemne cîrdul ăsta de papagali și de gaițe gureșe pentru mine, care aveam în față traiectoria unei ascensiuni personale și eram conștient că zbor, datorită faptului că nu mai simțeam pămîntul sub picioare ? Făcîndu-mi apariția pe ușa din față, ca un om care a întîrziat la concert și intră ultimul, am trecut prin elita cunoștințelor mele personale așa cum ai trece prin spațiul gol din mijlocul unei săli, călcînd peste covorul întins, printre șirurile de scaune ocupate și supraocupate, pînă la locul din rîndul întîi, pînă la fotoliul din fața scenei, loc de onoare, s-ar putea zice, prin fața întregului public agitat, a cărui zarvă s-a oprit brusc în clipa cînd s-a ivit la intrare omul care constituie principala atracție a unei reprezentații unice.

La locul meu, care în limbajul vulgar e numit banca acuzaților, am găsit trei exemplare din „Gazeta". Pe pagina a doua a „Gazetei", redactată de Zvonimir Tihomir Pavlas, sub titlul senzațional :„Ce gîndește un moralist despre el însuși", se afla portretul meu și facsimilul declarației din pricina căreia fusesem amendat și în care afirmam despre mine însumi că sînt un desfrînat, un calomniator, un concubin, divorțat din proprie vină, prins cu martori în flagrant adulter, deocamdată fără antecedente judiciare, dar un individ dubios, un fenomen de *moral insanity*.

Articolaşul fusese ticluit cu meşteşug. Sub o poză de-a mea mai veche, făcută probabil la vreun carnaval tineresc, şi în care apăream costumat în clovn, şi cu o ghitară în mîini, facsimilul declaraţiei te izbea de la sine ca un document neîndoielnic atestînd totala dezaxare a unui individ care şi-a arogat dreptul de a-i judeca pe alţii. În liniştea desăvîrşită care se lăsase, pe cînd examinam capodopera aceasta a lui Zvonko Tihomir Pavlas, am auzit din spate rîsetele întregii săli. Toţi cei de faţă foşneau ziarele, împărţite de cineva în sală, aşa cum se împart programele înainte de începerea spectacolului.

Domnul doctor Atila de Rugvay deschise dezbaterea ; apoi, în numele domnului Domaćinski, se dădu citire actului de acuzare, semnat de doctor Hugo-Hugo, reprezentantul juridic al domnului director general : din el reieşea că declarasem despre domnul Domaćinski că e un bandit, un criminal, un asasin, un ucigaş înnăscut, şi iar un bandit şi un tip moralmente morbid, şi că scosese revolverul cu gînd să mă împuşte ; ţinînd seama de faptul că declarasem toate acestea în repetate rînduri, în faţa mai multor persoane diferite, şi că mai afirmasem totodată că Domaćinski e un individ dubios, un desfrînat, că trăieşte în relaţii nepermise cu şapte femei în acelaşi timp şi că are trei metrese ; deoarece, în plus, mai afirmasem că domnul director general Domaćinski avusese intenţia absolut sigură să mă împuşte ca pe un

cîine, fiindcă mă ameninţase cu revolverul etc. etc. şi cum, potrivit tuturor celor citate, comisesem, indubitabil, o serie de infracţiuni împotriva onoarei, conform paragrafelor din codul penal *et cetera et cetera*... Da, fireşte, *et cetera*, cum s-ar exprima cabalistic doctorul Werner.

După îndeplinirea formalităţilor, în calitate de reprezentant al domnului director general Domaćinski, pe care eu îl insultasem, îl calomniasem, îl dispreţuisem şi-l batjocorisem, luă cuvîntul domnul doctor Hugo-Hugo.

Pentru a acţiona asupra instanţei şi asupra auditoriului prin contraste şi a scoate astfel în relief într-un mod mai pregnant întreaga ticăloşie şi perfidie veninoasă a faptei mele, domnul doctor Hugo-Hugo, orator strălucit şi rutinat, schiţă mai întîi, din cîteva trăsături energice, portretul persoanei ofensate.

— Numai în raport cu profilul marcant şi dominant al acestui eminent reprezentant al elitei noastre, ne putem forma — onorată instanţă — o idee adecvată şi reală asupra semnificaţiei, cum nu se poate mai destructivă, a acestor calomnii, insinuări şi defăimări, atît de logic definite în Codul nostru penal încît nu poate să încapă nici urmă de îndoială că e vorba de delicte grave şi periculoase, pe care legea le pedepseşte, pe drept cuvînt, aspru şi hotărît. *Jus est ars boni et aequi*, dreptul e echilibru între bine şi armonie, dreptul e o desăvîrşită armonie de gust şi de convingere, şi tocmai de aceea, analiza acestui caz tenebros şi profund morbid trebuie abordată cu calmul cuvenit, iar

lucrurile trebuiesc privite de la înălţimea de unde sînt pronunţate sentinţele, în numele moralei, în numele demnităţii umane, în numele acelui ideal care tronează peste spaţii şi peste veacuri şi care se cheamă justiţie.

— Cine e calomniatul şi insultatul Domaćinski ? Unul din cei mai înalţi şi mai de vază demnitari ai economiei noastre autohtone, unul din clarvăzătorii ctitori-conducători, guvernatori, ingineri ai acelei temelii, care, în actuala competiţie a bunurilor materiale, constituie premiza oricărei economii naţionale, speranţa noastră şi sub raport economic unica noastră *raison d'être :* industria noastră autohtonă. Şi iată că truditorul acesta cu părul nins, tocmai acum, cînd străbate al şaptelea deceniu al vieţii sale grele şi închinate muncii, iată că omul acesta vrednic al cărui jubileu de şaizeci de ani l-au sărbătorit nu de mult toate instituţiile, toate corporaţiile, toate organismele prestigioase ale ramificatei noastre vieţi sociale, el, cel mai destoinic şi totodată cel mai modest dintre toţi sărbătoriţii, el, care e nu numai un creator inspirat şi însufleţit de bunuri materiale, dar, care, prin rolul său de filantrop şi de mecena, s-a înscris în inimile recunoştinţei naţionale : *aere perennius,* prin acte de binefacere şi umanitare, cum n-au mai cunoscut analele istoriei noastre recente ; iată că acest caracter exemplar, acest merituos truditor public şi pionier nu numai pe tărîmul cooperatismului, al finanţelor, al industriei şi comerţului, ci, în genere, pionier al dezvoltării chibzuite, planificate, cartelizate a tinerei noastre economii, acest mare bărbat, a ajuns într-o bună zi să fie scuipat, jignit şi calomniat de un individ care, într-un act oficial şi oarecum public, afirmă despre sine însuşi că e un „tip" dubios, şi că e un fenomen de *moral insanity.*

— Să arunci în faţă unui om cea mai gravă calomnie din cîte se pot imagina cînd e vorba de un cetăţean venerat şi destoinic, să declari că e un ucigaş înnăscut, un asasin, un delicvent, că e un tip criminal, care a ucis şi care, potrivit pornirilor lui naturale, ar fi gata în orice moment să ucidă ; să afirmi despre distinsa persoană a unui patrician că mîinile îi sînt pătate de sînge omenesc, că e un reprezentant al noţiunii de *moral insanity,* că e un bandit şi un nemernic, că e un sadic înnăscut, un huligan brutal care calcă în picioare vieţi omeneşti, că e un troglodit ordinar, un tîlhar, un şarlatan, un desfrînat, un depravat şi un imoral care trăieşte concomitent cu trei femei în trei căsnicii nelegitime ; să împroşti un om cu o întreagă ploaie de injurii scandaloase, fiecare din ele reprezentînd cîte o noţiune cum n-ar trebui să existe în vocabularul cetăţenilor civilizaţi şi binecrescuţi, toate acestea — Onorată instanţă — ar fi putut părea, la prima vedere, o enigmă lugubră şi de neînţeles, dacă toate injuriile şi calomniile n-ar fi fost proferate de un om care pînă în momentul acela îşi îndeplinise într-un mod atît de normal funcţiile civice în calitate de angajat al reclamantului ofensat, încît orice considerent de iresponsabilitate sau de tulburare

nervoasă cade, în principiu și din capul locului.

— Opera de-o viață o domnului director general Domaćinski, operă durabilă, constructivă, altruistă, șade în fața noastră. Ea se înalță în văzul tuturor contemporanilor și al tuturor colaboratorilor săi, într-un sens mai larg sau mai restrîns, de aproape două decenii! Opera aceasta genială, constructivă, poate fi, nici vorbă, criticată, ca orice înfăptuire omenească; măsurată cu microscopul urii sau al invidiei, ea poate că are și unele neajunsuri, aproape invizibile; dar, în hotarele întinsei și scumpei noastre patrii, nu există om care, privind cu obiectivitate acest măreț efort, să nu simtă nevoia de a se înclina și de a-și scoate pălăria în fața celui ce a creat, singur, toate aceste minunate rezultate, în fața celui ce le-a creat aproape din nimic, fără ajutorul nimănui, adeseori înfruntînd prejudecățile. Căci priviți, onorată instanță, aruncați, vă rog, fie și o foarte superficială privire spre centralele electrice, spre turbinele, spre trenurile încărcate cu piei, cu traverse, cu scînduri, care trec zilnic granițele patriei sporind astfel valoarea monedei noastre (și, implicit, standardul nostru de viață), priviți, rogu-vă, minele de cărbuni, vapoarele, vitrinele pline cu cele mai felurite mărfuri, și întrebați-vă: cine le-a creat și cui trebuie să-i mulțumim pentru faptul că ele există, aci, la noi, unde pînă și acum un deceniu sau două nu exista mai nimic! Ele sînt opera unui om deosebit, care nu le-a

făurit din egoism, căci, din moment ce într-o bună zi s-a aflat în situația de a-și putea investi uriașul său capital în întreprinderi atît de riscante, e indubitabil că trebuia să fi fost asigurat personal, fiindcă, altminteri, cum și-ar fi putut investi banii proprii în propriile sale afaceri, dacă nu riscîndu-și propria lui viață, propriul lui minim de existență? Un om ca Domaćinski, care pentru noi înfățișează tipul omului superior, tipul idealistului ocupat în economie nu din egoism, ci din sentimente superioare, constructive, animat de un imbold creator (de instinctul uman care înalță, de veacuri, toate stările omenești, un astfel de om nu poate să rămînă scuipat, calomniat, împroșcat cu murdării; nu se poate ca, în numele nostru, al tuturor, să nu i se dea satisfacția pe care un asemenea idealist elevat o așteaptă, pe drept cuvînt, sub forma unei pedepsiri aspre și drepte a calomniatorului.

— Căci, onorată instanță, vorbind astăzi în fața acestui înalt for, străin de orice patimă lipsită de noblețe, sînt dator să vă atrag atenția că vorbele grave rostite de inculpat, oricît de vagi și de cețoase ar fi ele, n-au avut și n-au putut avea nici un alt sens mai adînc, în afară de cel de a ni-l prezenta pe reclamant ca pe o fiară egoistă și rapace, gata să-i împuște pe oamenii nevinovați din jurul său ca pe niște cîini turbați, gata să-i amenințe cu revolverul pe proprii săi oaspeți, o fiară care grămădește bunuri materiale îmboldit de o lăcomie nesățioasă și înnăscută, o fiară care se tăvălește în mocirla și în

duhoarea propriei sale vieţi familiale, datorită unui primitivism moral care, dacă, în genere, ar putea fi înţeles logic, reprezintă simbolul egoismului şi al pornirilor criminale.

— Despre ce egoism ar putea fi vorba în opera de-o viaţă a lui Domaćinski ? Studiind logica elementară, fiecare dintre noi a învăţat, încă din şcoala medie, că toţi oamenii sînt muritori ; cum deci Domaćinski nu-i decît un om, e şi el, prin urmare, un muritor ca oricare altul şi-şi va preda şi el, într-o zi, bunurile pămînteşti în mîna Celui ce stă deasupra tuturor judecăţilor şi judecă toate sentinţele. Într-o bună zi, deci, şi Domaćinski va închide ochii pămînteşti ; dar nu va muri cu totul, căci opera lui va rămîne, mai durabilă decît amintirea pămîntească ! Opera lăsată de Domaćinski în urma sa va rămîne moştenire generaţiilor viitoare ! Ca reprezentant în mijlocul nostru, al tipului uman nobil, Domaćinski se numără printre creatorii dezinteresaţi ai bunurilor materiale ! Domaćinski e constructor de oraşe, de drumuri, de edificii publice, de hidrocentrale. Prin el s-au dezvoltat reţeaua iluminatului public, presa, instituţiile de binefacere, azilurile şi orfelinatele. El e ocrotitorul năpăstuitului şi analfabetului nostru proletariat. El ridică, realmente, la un nivel superior păturile cele mai de jos ale poporului nostru. El îşi poartă, neobosit şi sublim, greaua povară a răspunderii luate. El veghează la interesele naţiunii, cu ochiul mereu treaz al conştiinţei şi al cugetului. El e patriotul în sensul superior, ideal, al acestui cuvînt de care se

abuzează atîta. El nu se mulţumeşte doar să deplîngă suferinţele poporului, conştient că în viaţă se pot obţine succese numai printr-o adîncă încordare a voinţei şi inteligenţei, ştiind foarte bine că a simpatiza cu interesele celor mulţi nu înseamnă a rosti fraze goale şi sforăitoare, ci a lucra, a trudi în tăcere, modest, după un plan serios şi bărbătesc. Şi iată că acest filantrop, acest binefăcător al săracilor, acest iniţiator de cantine şi de băi publice, de preventorii pentru copii, acest patrician în sensul autentic şi nealterat al cuvîntului, s-a aflat într-o bună zi în situaţia de a fi scuipat, insultat şi calomniat, ca un criminal, ca un individ moralmente nesănătos ! Bine zice, onorată instanţă, versul nostru popular : totul pentru obraz, dar obrazul pentru nimic în lume ! Dă şi capul, dar nu da obrazul !

— Onorată instanţă : omul cu adevărat drept în faţa lui Dumnezeu nu e mare şi drept fiindcă a jucat în viaţă rolul unui puritan pedant şi prefăcut, ci fiindcă, în trecătoarea lui viaţa pămîntească, a lăsat un şirag de fapte bune ! Iar reprezentantul acesta cu tîmple cărunte al celei mai alese elite a neamului nostru, omul acesta n-a cărunţit trîndăvind ca un pierde-vară şi nu şi-a încheiat căsnicia cu mai ştiu eu care ceai medicinal pentru digestie (rîsete în sală) omul acesta nu a trăit ani de zile ca un prefăcut, ca un tîrîtor de rînd, pentru ca, apoi, într-o bună zi, să-şi scuipe patronul şi binefăcătorul ; luptătorul acesta *par excellence*, acest unic purtător de merite şi de virtuţi, omul acesta simplu şi

bun a agonisit totul în mod cinstit, prin propria sa muncă şi propriul său talent. El are, deci, în mod logic dreptul de a cere satisfacţie din partea naţiunii !

— Domaćinski se numără printre acei militanţi publici ai ţării, înţelepţi şi pricepuţi, care nu s-au lăsat niciodată atraşi în mlaştina politicianismului ! Pentru Domaćinski, ţelul politicii nu a fost niciodată duelul oratoric sau intriga rafinată ; el şi-a considerat totdeauna misiunea economică mai presus de constelaţia politică a momentului. Convins că nu poate fi cu adevărat dascăl poporului decît cel ce s-a hotărît să-i fie în acelaşi timp şi slugă, omul acesta generos, membru fondator a peste două sute unsprezece societăţi diferite, acest membru protector al unora dintre cele mai distinse fundaţii naţionale şi patriotice, cetăţean de onoare aproape al tuturor oraşelor şi tîrgurilor noastre libere, omul acesta care de mai bine de patruzeci de ani stă neclintit de strajă intereselor naţiunii, pionierul acesta al dezvoltării economice a patriei (retras mereu în umbră cînd e vorba de laude), modest şi credincios, bun patriot, donator sincer şi evlavios al multor lăcaşuri de închinare din oraşul nostru şi din alte părţi, om care cu siguranţă că n-a pricinuit niciodată nimănui nici un fel de supărare şi care în viaţa lui n-a călcat, cum s-ar zice, nici o furnică, omul acesta, cu o asemenea viaţă publică, binecunoscută nouă tuturor, a meritat oare să i se spună într-o bună zi că e un ucigaş şi un criminal înnăscut ?

— Iată-l aşadar, onorată instanţă, pe mentorul acesta al atîtor mii şi mii de muncitori vrednici, pe truditorul acesta eminent, statornic şi harnic în cadrul propriilor sale întreprinderi, pe fiul acesta al naţiunii, al Zagorjei, al Zagrebului, croat, slav, iugoslav, panslav, european, care odinioară a fost dat afară din slujbă de autorităţile străine pentru convingerile sale politice — curajoase şi declarate ; iată-l pe omul acesta distins, cunoscut pînă departe, dincolo de hotarele patriei, şi care se bucură în străinătate de un prestigiu şi o reputaţie excelentă. Pe organizatorul acesta genial îl cunosc mii şi mii de concetăţeni de-ai noştri ; cu el au colaborat şi au venit în contact cîteva sute de mii de persoane. Şi printre ele se va găsi oare fie şi una singură care să fie atît de orbită, încît să poată crede că un Domaćinski ar fi putut să aibă porniri criminale şi să ameninţe pe cineva cu revolverul ?

— Prin casa acestei gazde ospitaliere au trecut mii şi mii de oameni ; la masa lui s-au ospătat atîţia, de-a lungul anilor ; din binefacerile lui se hrănesc mii şi mii de făpturi, opera vieţii lui va rămîne ca o mîndrie de neuitat a unui întreg popor ; şi atunci, unde-i omul care să aibă obrazul de-ai spune acestui bun creştin, acestui generos donator, care întîmpină pe oricine cu braţele deschise, că e un ucigaş şi un criminal ?

— De ce ? Da, onorată instanţă, punem această întrebare logică, pentru a putea examina toate circumstanţele care ne-au adus în

situaţia ingrată de-a trebui să ne referim la un trist episod al trecutului nostru politic, episod care ar fi fost mai bine să rămînă sub vălul uitării !

— De ce s-a văzut silit, acum douăzeci de ani, într-o noapte agitată, să tragă în nişte spărgători ? Onorată instanţă, întrucît întîmplarea aceasta, tristă şi tragică prin ea însăşi, e singurul fapt care face ca întregul şir de injurii, constituind neîndoielnic infracţiuni împotriva onoarei, să fie interpretate conform § 298 c.p., este de datoria mea, în calitate de reprezentant al intereselor reclamantului, să atrag atenţia onoratei instanţe asupra circumstanţelor excepţionale în care s-a consumat această tragedie, deoarece în haosul şi anarhia generală a lui nouă sute optsprezece a fost vorba pur şi simplu de o tîlhărie ordinară, de o tentativă de spargere a unor bandiţi mascaţi şi înarmaţi, de un atac nu numai asupra proprietăţii altuia, dar şi asupra vieţii ca atare, silindu-l pe fiecare să şi-o apere după cum s-a priceput şi cu ce a putut.

— Conform § 24 c.p., fapta săvîrşită în stare de necesitate, evident, nu e ilicită ! E pe deplin justificat şi logic ca un cetăţean să aibă dreptul de-a respinge un atac nelegitim ! Poate fi oare socotită infracţiune o asemenea apărare faţă de un atac nelegitim ? Încalcă oare cineva hotarul legitimei apărări dacă în bezna unei nopţi de toamnă, împroşcat de gloanţele unor spărgători primitivi, mascaţi şi înarmaţi, trage asupra lor ? În vremurile acelea, onorată instanţă, exista oare undeva vreun ocrotitor sau vreun garant al

ordinii de drept ? Apăra oare cineva avutul periclitat, în zilele acelea de anarhie deşănţată şi odioasă ?

— Starea aceea excepţională, onorată instanţă, cînd masele bestializate şi orbite de ură prădau şi incendiau, nimicind tot ce le ieşea în cale, starea aceea odioasă de anarhie, cînd sîngele curgea şuvoaie în jurul nostru, starea aceea de agitaţie şi de rebeliune, odioasa stare revoluţionară, conţinea prin ea însăşi posibilitatea, şi nu numai posibilitatea, ci dreptul şi împuternicirea, ba mai mult : datoria instituirii ordinii civice şi a ordinii de drept ! Un cetăţean care, în condiţiile acelea deplorabile şi criminale, a comis orice faptă de restabilire a ordinii civice nu numai că nu poate fi declarat vinovat, potrivit vreunui criteriu moral, ci, dimpotrivă, un astfel de cetăţean a fost atunci şi rămîne pînă în ziua de azi un om merituos pentru popor şi pentru patrie ! Şi dacă norocul, onorată instanţă, în vremurile acelea de dezastru naţional şi social, ar fi vrut să avem cîteva zeci de oameni ca Domaćinski, anarhia deşănţată şi oarbă de atunci nu ne-ar fi dus la situaţia fără ieşire în care ne-am aflat în anul o mie nouă sute optsprezece ! În virtutea cărei logici şi a cărei morale am putea îndrăzni să admitem astăzi să fie scuipat în obraz, în mod public, un om care în zilele dezastrului naţional a avut curajul moral de a lupta cu arma în mînă pentru ideile sociale şi naţionale, în timp ce aproape întreaga noastră intelectualitate îşi dormea nepăsătoare somnul ei pasiv, zis pro-

gresist, aşa cum şi-l doarme şi astăzi cînd, sub impresia evenimentelor din lume, nişte indivizi moralmente nesănătoşi, cum e acuzatul, îşi pierd controlul nervilor !

Aplauze în sală.

— *Plaudite, cives* — m-am gîndit eu în clipa cînd au izbucnit aceste puternice aplauze la scenă deschisă, căci părea neîndoielnic că simpatia întregii săli e de partea reclamantului, de partea strălucitului său reprezentant, şi că aplauzele lungi şi demonstrative mă vizează de fapt pe mine, aşezat în banca întîi în faţa întregii clase, şi care, din nou, nu mi-am învăţat lecţiile...

— De ce Hugo-Hugo şi-a învăţat lecţia, de ce Hugo-Hugo îşi ştie întotdeauna lecţia, de ce Hugo-Hugo e întotdeauna pregătit, iar tu transpiri ca un nevolnic în banca întîi, foşneşti nu ştiu ce ziar, citeşti articolul lui Tihomir Pavlas despre tine, despre destrămarea ta morală, şi iar nu eşti pregătit, iar o să fii întrebat, iar n-o să ştii ce să răspunzi ?...

— Păi da, Hugo-Hugo e un elev premiant, Hugo-Hugo e un tocilar, Hugo-Hugo e un arivist, Hugo-Hugo o să-şi ia toate examenele cu brio, Hugo-Hugo o să primească în dar, ca pe-o supremă distincţie, inelul Excelenţei sale chesaro-crăieşti F.J.I., Hugo-Hugo o să fie promovat sub *auspiciis regis*, Hugo-Hugo o să devină cel mai bun şi mai prestigios orator din toată tagma avocăţească, Hugo-Hugo o să primească din partea lui Domaćinski cel puţin

patruzeci de mii pentru placa asta de patefon (pe care o cîntă spre satisfacţia întregii săli), Hugo-Hugo o să mă ardă şi pe mine cu plata cheltuielilor de judecată, Hugo-Hugo e tocilar, e spiritual, e superior, mă ridiculizează, mă expune rîsului public ca pe unul care şi-a luat pe cap o toantă, fiică de spiţer, de dragul zestrei reieşite din ceaiul pentru digestie, iar eu, mamă ! nu pot să învăţ pe de rost, eu niciodată n-am putut să învăţ pe de rost un lucru care nu mi-e clar, şi toate astea, zău, nu-mi sînt de loc clare...

Puşca-mitralieră a doctorului Hugo-Hugo răpăia mai departe, risipindu-şi neobosită superlativele, cu viteza şi precizia matematică a unui automat solid, bine montat şi bine echipat, care trage cu atîta precizie asupra imaculării mele morale, încît în jurul meu şuieră dovezile cu o forţă de convingere aproape fatală ; iar eu, în ploaia asta de gloanţe morale, aud cum zăngănesc tuburile goale ale frazelor trase de Hugo-Hugo, aud cum îmi şuieră în jurul capului dovezile nimicitoare ale gloanţelor lui Hugo-Hugo ! Şi oricare din ele m-ar putea străpunge cu logica paragrafului respectiv, oricare mi-ar face ţăndări singurul argument, jalnic şi, pînă la un punct, ridicol : că în momentul cînd am reacţionat împotriva lui Domaćinski nu mă preocupa onoarea obiectivă, exterioară, burgheză a acestui personaj fără îndoială respectabil, ci ideea onoarei umane, într-un sens lăuntric şi insesizabil ; că, în cazul meu, cu alte cuvinte, da, desigur, însă et cetera...

Hugo-Hugo, omul-megafon, cu toga lui avocăţească pe umeri, tună în faţa înaltei instanţe că Domaćinski e organizatorul alpinismului nostru, al turismului intern şi extern, al agriculturii, al extragerii industriale a taninului, că Domaćinski e înalt funcţionar în toate instituţiile noastre culturale, că Domaćinski e preşedintele societăţii noastre pentru promovarea ştiinţei, că Domaćinski face parte din pleiada promotorilor economiei noastre, care a dat figuri remarcabile ca Sikirica, Milanović, Petranović, Jarac etc. etc., că Domaćinski e purtător al celor mai înalte distincţii regale şi împărăteşti, că e bancher, că e întemeietorul unei bănci care pînă şi pe deponenţii cei mai mărunţi îi tratează de la egal la egal cu cei mai mari, că Domaćinski e cel ce-a reorganizat activitatea băncilor noastre, modernizînd-o şi umanizînd-o, că Domaćinski e trup din trupul ţării, că e arbitrul gusturilor, că numele lui va rămîne legat pe vecie de propăşirea industriei noastre, că e cîrmaciul înţelept al celor mai modeşti deponenţi, Domaćinski moşierul, Domaćinski economul, Domaćinski viticultorul model, pionierul automobilismului, Domaćinski creatorul celor mai elementare premize ale economiei noastre, Domaćinski realistul, Domaćinski apărătorul onoarei naţionale în străinătate, în faţa înaltelor foruri comerciale, industriale şi bancare, unde, în cadrul comisiilor internaţionale, onoarea naţiunii se cere apărată cu alte argumente şi în alt mod decît îşi închipuie nişte intelectuali de provincie semidocţi şi înapoiaţi cînd stau pe verandă

la un pahar de vin şi îşi imaginează că prin minciuni şi calomnii dezgustătoare ar putea abate din drumul lui creator un spirit cu orizonturi atît de largi, cum e cel al lui Domaćinski. Cum îşi poate închipui cineva că un Domaćinski, iniţiator al atîtor planuri măreţe, spiritul acesta energic ca viforul, omul acesta care îşi are locul garantat în istoria economiei noastre, creatorul acesta prodigios şi monumental al unor opere monumentale, acest mare caracter care urăşte cel mai mult pe lume vorbele goale, — cum îşi poate închipui cineva că Domaćinski s-ar putea lăsa derutat sau intimidat de vorbele goale ale unui slujbaş de-al său, anonim, dezorientat şi năuc, care afirmă despre sine însuşi că e un desfrînat şi un depravat şi se înhăitează, în văzul lumii, cu prostituate notorii, fără să se ruşineze cîtuşi de puţin ?

Lipsit de o umbrelă confecţionată special ca să mă apere de ploaia asta, de dezlănţuirea asta a stihiei frazelor, simţeam cum fantasticele superlative mă poartă ca un torent vijelios, simţeam cum se rostogoleşte cascada de minciuni şi de neghiobii, simţeam cum şuvoiul retoricii detractate mă trage în zdrobitoarea lui cădere, şi, demascat fără cruţare de doctorul Hugo-Hugo, redus la semnificaţia pe care am şi avut-o, la drept vorbind, de cînd mă ştiu în cadrul societăţii noastre (la proporţiile neînsemnate ale unui slujbaş cu simbrie), gol şi dispreţuit ca un desfrînat şi un calomniator dovedit, simţeam apropiata clipă a naufragiului de neînlăturat pentru mine şi pentru bărcuţa mea de cauciuc,

naufragiu nu prea onorabil. Simţeam cum plutesc pe torentul murdar, tîrît de uriaşa cascadă a logicii, a prejudecăţilor, a opiniei publice, a consecinţelor juridice, în timp ce colo, departe, plutea maiestuos, cu pînzele de purpură desfăşurate şi cu steagurile victorioase fluturînd în bătaia vîntului, regata princiară a lui Domaćinski, întreaga flotă de superlative adresate lui : Domaćinski amiral, Domaćinski lord-protector, vapoarele lui pline de lighene de tinichea şi de oale de noapte destinate Persiei, trenurile lui încărcate cu felurite mărfuri, băncile lui, oraşele lui, reclamele lui luminoase : *cherry-brandy* Domaćinski, săpunuri Domaćinski, coşuri pretutindeni, fum de vapoare, fum de locomotive, fumul giganticelor agregate, zgomotul maşinilor, al curelelor de transmisie, urletul sirenelor, presa, ziarele, ediţia specială a „Gazetei" : afacerea Domaćinski în faţa instanţei, calomniatorul condamnat la opt luni închisoare severă, ediţie specială, Domaćinski — doctor Hugo-Hugo — Domaćinski...

— Infracţiunea mea împotriva onoarei — căci fără îndoială am „adus injurii altei persoane" — va fi sancţionată cu închisoare pînă la un an sau cu amendă pînă la zece mii ! N-ar fi cine ştie ce dacă von Rugvay m-ar pedepsi cu amendă pînă la zece mii, dar von Rugvay e nepotul doamnei Aquacurti-Szarvas-Daljska şi el n-o să mă pedepsească cu amendă, ci cu închisoare, fiindcă felul sancţiunii depinde de libera lui convingere, iar convingerea lui va fi în mod cert exact atît de liberă cît să mă priveze

de libertate, pe termen de cel puţin opt luni, conform convingerii libere a d-sale...

— Despre domnul Domaćinski am declarat că e un ucigaş, un bandit, un criminal, un tip moralmente nesănătos, că a vrut să mă împuşte, că şi-a scos revolverul şi că în ultima clipă a fost împiedicat să tragă ; asta am declarat în faţa mai multor persoane şi în repetate rînduri ; toţi martorii sînt citaţi pe rînd ; injuria e un atac la onoarea unei alte persoane ; eu, deci, am atacat, fără îndoială, onoarea unei alte persoane ; am arătat, neîndoielnic, că nu respect îndeajuns o altă persoană, adică pe domnul director general Domaćinski, şi lucrul acesta nu poate fi acum contestat, faptele trebuiesc privite în faţă, în privinţa asta e nevoie totuşi să rămîn cît de cît consecvent. Acum, cele întîmplate încetează treptat să mai fie o discuţie particulară, o aşa-zisă conversaţie cu diferiţi indivizi care apar aici în calitate de martori, citaţi nominal, unul după altul, în actul de acuzare ; jocul s-a mutat la masa verde a domnului von Rugvay ; iar domnul Rugvay şade dincolo de crucifixul nichelat, şi privirea rece, spălăcită, a ochilor săi de peşte alunecă peste mine, slinoasă, ca un ţipar ; monoclul lui luceşte dincolo de crucifixul nichelat de care atîrnă un Crist din aramă galbenă ; şi eu nu-l văd pe Crist, ci doar mîinile care i se desenează triunghiular pe crucifix : două linii întunecoase, umbrite în lumina albă, intensă, intrată prin geam în sala asta caldă şi ticsită de lume ! Galoşi, parfumuri, femei, gudron, cărbune. Afară ninge cu

fulgi grei şi umezi. Un porumbel a trecut în zbor prin dreptul ferestrei şi fîlfîitul aripilor lui s-a auzit aici, în sală, unde doctorul Hugo-Hugo latră mai departe despre Domaćinski. Afară e o zi ceţoasă, de februarie ; se simte apropiata venire a primăverii, burlanele cîntă, se aud rîsetele fetelor de pe stradă ; din crengile platanului înalt, pline încă de frunze galbene şi putrezite, s-a desprins o zdreanţă de zăpadă umedă, iar vrăbiile din preajmă, speriate de mica avalanşă, au ciripit îngrozite risipindu-se brusc în toate părţile, ca schijele negre ale unui obuz.

— Doctorul Hugo-Hugo zice că obiectivul atacului meu a fost, fără discuţie, valoarea socială a omului ca atare. § 297 : cel ce insultă o persoană străină va fi pedepsit ! Da ! Dar § 298 spune : dacă cineva, prin purtarea sa nedemnă sau printr-o faptă reprobabilă, dă altuia prilej să-l insulte...

— N-am fost oare provocat de purtarea necuviincioasă a troglodituIui ăstuia ?

— Nici vorbă că da !

— Injuria mea a fost deci o urmare logică a purtării celui injuriat. Căci, mai întîi, el a ucis ; apoi, în al doilea rînd, s-a lăudat cu împătrita lui crimă !

— Injuria a fost, aşadar, urmarea unei provocări, morale ce-i drept, dar, oricum, a unei provocări ! Chestiunea ar putea fi însă interpretată şi conform § 311 : dacă inculpatul „dovedeşte adevărul spuselor sale, nu va fi pedepsit pentru calomnie, dar poate fi pedepsit pentru injurie !" Domaćinski a vrut să mă împuşte ca pe un cîine. El a declarat că o să mă împuşte ca pe un cîine, că regretă că nu m-a împuşcat ca pe un cîine. A scos şi pistolul ca să mă împuşte într-adevăr ca pe un cîine. Lucrul poate fi dovedit cu martori...

— Care martori ?

— Semenii ăştia ai noştri, înţelepţi, savanţi, eminenţi, distinşi, nobili, scumpi şi dragi, şi iubitori de adevăr — să fie martori ? În momentul acela nu trebuia rostit adevărul... Nu era oportun... Ar fi fost mai inteligent să-mi vîr coada între picioare, ca un cîine....

— Acesta e punctul de vedere al soţiei mele Agnesa, al ministrului Marc Antoniu Javoršek, al ministrului timbrelor poştale, domnul Harambašević ; acesta e punctul de vedere : „da desigur însă et cetera" al lui Werner, e punctul de vedere al lichelei „în genere şi în speţă". Aşa gîndesc domnii : doctor Hugo-Hugo, von Rugvay, Aquacurti-Daljska. Aşa am gîndit şi eu la vîrsta de cincizeci şi doi de ani. Şi acum, ce-am cîştigat, practic, dacă nu mai gîndesc după o schemă ?

— Adevărul, adică orice aşa-zis „adevăr", trebuie rostit cuviincios, europeneşte, în cadrul decenţei fixate de Lege, al decenţei prescrisă şi admisă de Lege. A spune adevărul într-o formă jignitoare înseamnă a provoca, şi asta cu atît mai mult atunci cînd e vorba de un pseudoadevăr, de un adevăr aparent, de un neadevăr conştient, adică de un fals vădit, cum ar fi afirmaţia că Domaćinski a ucis patru oameni. „Fapta comisă cu premeditare conţine în mod cert conştiinţa

făptașului că forma aceea e indecentă și injurioasă." — Hugo-Hugo!

— Eu, firește, n-am cum să dovedesc că Domaćinski a avut intenția să mă împuște. Nu pot să dovedesc nici că a scos pistolul. În genere, nu pot dovedi nimic în privința lui Domaćinski, fiindcă Domaćinski nu e un om, un individ, o persoană concretă ; el e o idee, o imagine, o întreagă stare condiționată de împrejurări și de relații sociale. Și ce sens ar avea să te judeci cu tunurile, cu arsenalele, cu vapoarele, cu coșurile de fabrici, cu cuiele și cu oalele de noapte exportate în Persia ? Conform § 300 voi fi pedepsit„ fără discuție" — zice doctorul Hugo-Hugo. „Orice persoană care, avînd intenția să expună disprețului public o altă persoană, îi reproșează acesteia o faptă penală sau îi reproșează că a fost condamnată pentru o astfel de faptă, sau comunică unei terțe persoane lucrul acesta, deși a fost pronunțată sentința în cazul respectiv, iar pedeapsa a fost executată, prescrisă, persoana a fost grațiată sau pedeapsa a încetat, persoana va fi pedepsită cu închisoare pînă la șase luni sau cu amendă pînă la cinci mii"...

— Cu intenția de a-l expune disprețului public pe Domaćinski, i-am reproșat o faptă penală ; dar fapta aceasta penală nu era cîtuși de puțin penală, ci era o faptă glorioasă, pentru care el și-a cîștigat merite în fața poporului, în fața generațiilor, în fața întregii patrii, fiindcă în noaptea aceea furtunoasă el a fost un adevărat prooroc, izbutind să prevadă în ce direcție va evolua politica europeană ; și pentru fapta aceasta nu s-a

pronunțat nici o sentință, el n-a executat nici o pedeapsă și nici n-a fost grațiat, fiindcă n-a avut vreo vină ; iar eu i-am reproșat, totuși, o vină care n-a existat ; prin urmare, voi fi pedepsit, și asta, firește, corform § 300 !

— Nici fapta săvîrșită nu poate fi reproșată, căci ar fi un semn vădit de intoleranță socială, și cu atît mai mult va fi socotit socialmente intolerant un om care-i reproșează altuia o anumită faptă ca faptă penală, cînd respectiva faptă este în realitate o faptă glorioasă, o faptă de importanță oarecum istorică. Dacă se pedepsește actul de-a reproșa o faptă penală, cu atît mai aspru trebuie pedepsit actul de a reproșa o faptă eroică, vitejească, etică, o faptă de restabilire a ordinii civice în lupta împotriva anarhiei ! Fără îndoială deci că voi fi pedepsit și confom § 501 : „Cine afirmă sau difuzează despre o altă persoană un neadevăr care poate dăuna onoarei, bunului nume, sau creditului economic al acesteia, va fi pedepsit cu închisoare. În cazul cînd calomniatorul a urmărit în mod expres să distrugă bunul nume sau creditul economic, va fi pedepsit aspru, cel puțin cu sase luni închisoare"... Calomnia e mincinoasă, calomnia e o atingere a onoarei, a bunului nume, a creditului economic ; și cum Domaćinski nu e, în nici un caz, un împătrit ucigaș care regretă că nu e încincit, cu alte cuvinte, că nu m-a ucis și pe mine, ca al cincilea, cum Domaćinski nu e un criminal, ci vrednicul plugar al ogorului națiunii, protectorul economiei noastre et cetera, și cum, prin urmare, neadevărul că el ar fi vrut efectiv să mă împuște ca

pe un cîine şi că a scos pistolul ca să tragă în mine ca într-un cîine poate, într-adevăr, să-i atingă neîndoielnicul nume bun, prestigiul şi faima, creînd aparenţa că a avut efectiv intenţia să mă împuşte ca pe un cîine, cînd, de fapt, nu a avut-o, şi că e un ucigaş, cînd, în realitate, e un militant politic constructiv, din tentativa mea destructivă rezultă în mod evident tendinţa mea de subminare a onoarei, a bunului nume, a prestigiului, a creditului economic et cetera, da, desigur, însă et cetera, drept care, urmează să fiu pedepsit după merit, în mod logic, sensibil şi exemplar, potrivit tuturor regulilor acestui şah diabolic. Aşa-mi trebuie ! De ce m-am aşezat la blestemata asta de masă juridică cu doctorul Hugo-Hugo, dacă nu ştiu să joc ?

Infernala mitralieră a lui Hugo-Hugo continua să tragă în plin : Domaćinski, Domaćinski, Domaćinski, economie, prestigiu, eroism, etică, anarhie, paragraf, paragraf, paragraf, Domaćinski, paragraf, binefacere, umanism, *dolus eventualis, animus injurandi, Beleidigung, offensio, Verleumdung, calumnia, delictum sui-generis, la vie privée doit être murée animus laedendi, Schmächung, ratio legis, delictum continuatum*, defăimare, calomnie, onoare, Domaćinski, lege, paragraf, paragraf, paragraf, Domaćinski... Şi ascultînd această maşină juridică taylorizată cum debita argumente cu o viteză atît de convingătoare, încît toată sala se umpluse de dovezi, de argumente, de paragrafe, iar în jurul meu, pe banca acuzaţilor, se depusese un maldăr de calomnii, delicte, infracţiuni, fapte penale, minciuni

ofense, trucuri, falsuri, intenţii criminale, imoralitate, răutate şi mizerie morală, am început să simt cum dispar sub lopata acestui gropar, cum sînt îngropat în mormîntul propriei mele descompuneri morale, cum bulgării justiţiei cad peste jalnicul meu sicriu, tam-tam, unul după altul, unul mai greu decît altul, bum-bum, bulgări din ce în ce mai mari, bum-bum-bum... Şi-am început să respir din ce în ce mai greu sub povara lor, să mă pierd treptat în labirintul amurgului meu moral, într-adevăr odios, să mă cufund în noroi. Priveam cerul. Sus, deasupra platanilor, era cenuşiu, tot mai cenuşiu, ningea tot mai abundent, mai monoton, în verticale egale şi repezi ; sala tribunalului începuse să se ridice, vertical, tot mai repede, ca un lift ; eu mă aflam în lift, călătoream ; în oraş, departe, băteau clopotele, iar lîngă mine o maşină de cusut ţăcănea într-una, cosîndu-mi giulgiul, tra-ta-tra-ta, tra-ta-tra-ta, pa-ra-gra-fe, tra-ta-tra-ta, totul e atît de plicticos, mirosul din sală, bătrîna Aquacurti — Hugo-Hugo — Domaćinski — *delictum continuatum, la vie privée...*

— Hei, domnule doctor ! S-ar părea că aveţi conştiinţa foarte curată dacă dormiţi atît de liniştit pe banca acuzaţilor ! Vă invit să vă purtaţi cuviincios, altfel voi fi nevoit să vă reamintesc disciplinar obligaţiile pe care le aveţi ! Ce înseamnă atitudinea asta demonstrativă ?...

Rîsete în sală.

Vocea domnului doctor Atila Rugvay m-a trezit din toropeală ; am ridicat capul.

— Poftim ?

Rîsete în sală.

— N-aveţi ce să „poftiţi". Vă invit să nu mai poftiţi nimic. Aici vă aflaţi în instanţă, domnule doctor. În instanţă nu se doarme.

— Ce doriţi ?

— Ce doresc ? Kh-h ! Vă întreb pentru a treia oară dacă aveţi ceva de răspuns la discursul rostit de reprezentantul reclamantului ? Vă invit să vă reveniţi în fire. Aici nu sînteţi la şcoală, ca să trageţi la fit stînd în bancă... Purtarea dumneavoastră e neserioasă pentru un om în toată firea !

Rîsul zgomotos, aproape la unison, al întregii săli m-a readus la realitate.

— Ah, da ! *Diffamatio, ratio legis, calumnia,* Hugo-Hugo, Domaćinski ! Scuzaţi, vă rog ! N-am avut nici o intenţie provocatoare ! Poftiţi !

— Bine, domnule doctor ! Eu, unul, nu vă înţeleg ! Intenţionaţi cumva să ieşiţi din impasul în care vă aflaţi mizînd pe iresponsabilitatea dumneavoastră ? Vreţi cumva ca, în conformitate cu § 253 al codului de procedură penală, să chem un psihiatru ?

Rîsete în sală.

— De ce un psihiatru ? Dacă se plictiseşte omul, nu înseamnă neapărat că are nevoie de un psihiatru ! Vă rog, poftiţi...

— Vreţi să răspundeţi la discursul rostit de reprezentantul reclamantului ? Vă întreb pentru ultima oară ! Cu mine, să nu încercaţi glume de-astea, băgaţi de seamă, vă rog ! Poftiţi de vă ridicaţi în picioare cînd staţi de vorbă cu mine ! Kh-h !

Adevărul e că pînă în clipa aceea nu avusesem de loc intenţia să vorbesc. Dacă dezbaterea n-ar fi fost prezidată de antipaticul Atila Rugvay, e mai mult decît probabil că aş fi rămas la hotărîrea mea iniţială de-a nu răspunde un cuvînt, de-a asculta sentinţa, de-a mă mulţumi cu pedeapsa pronunţată, fără nici un protest, pe scurt : de-a juca rolul pasiv al unui neghiob care recunoaşte acuzaţiile, dar, în pofida recunoaşterii, nu se simte vinovat — „da, desigur, însă et cetera — totuşi" — şi consimte la orice. Atila Rugvay însă, aşezat dincolo de crucifix şi de postavul verde, fiul acesta al lui Arpad Rugvay, vicepreşedintele clubului maghiar şi preşedintele unei rentabile companii de căi ferate vicinale (care, în calitate de reprezentant al lui Khuen într-o campanie de alegeri pentru soborul Croaţiei, a ordonat să fie împuşcaţi douăzeci şi şapte de alegători, asigurîndu-şi astfel majoritatea necesară), acest Atila pe care nu mai departe decît acum o jumătate de an l-am refuzat cînd a cerut mîna fiicei mele mai mari Agnesa, domnul acesta venerabil trebuie să recunosc că m-a indispus cu prezenţa lui încă din prima clipă, de cum şi-a făcut apariţia la masă. Puteam, conform § 28 şi § 31 din c.p.p., să cer recuzarea acestui peţitor refuzat, pe motiv că mi-a cerut mîna Agnesei împreună cu casa cu trei etaje din Piaţa Episcopiei, iar eu nu i-am dat nici casa şi nici fata, în primul rînd din cauza antipatiei personale pe care i-o port, dar şi pentru că nu ţineam în nici un caz ca eventualii mei nepoţi să fie copiii unui Atila şi, culmea, nepoţi ai

unui Arpad. Am întrebat-o pe domnişoara fiică-mea mai mare cum stau lucrurile cu Atila von Arpad, dacă e cumva vorba de vreo „dragoste" sau de ceva asemănător ; iar nepoata spiţerului (altminteri socialmente la fel de mărginită ca şi doamna maică-sa) a rămas sublim de indiferentă la întrebarea mea. „E vorba de casa noastră cu trei etaje, şi nu de dragoste" mi-a răspuns ea, adăugînd totodată că „individul" îi e antipatic ! Dacă domnul Rugvay nu m-ar fi luat în rîs faţă de întreaga venerabilă asistenţă (avusese dreptate, nici vorbă, fiindcă într-adevăr aţipisem o clipă în timpul tiradei lui Hugo, dacă deci nu m-ar fi provocat, cu evidentă rea-credinţă, prin observaţia veninoasă că aş încerca să scap de răspundere simulînd pe neghiobul adormit care nu e conştient de urmările actelor sale, nu m-aş fi împotrivit la nimic. Tocat mărunt de maşina oratorică a avocatului lui Domaćinski, prefăcut într-un pumn de cenuşă juridică, aş fi consimţit să mă împrăştie în cele patru vînturi, şi să usuce cu pulberea mea părintească, onorata şi clasica sentinţă semnată cu cerneala groasă a prostiei omeneşti, în care mă înecam ca o muscă bătrînă şi obosită, căzută în călimară. Rîsetele cu care m-a onorat venerabila asistenţă m-au lăsat cu totul indiferent. În faţa acestei distinse gloate, în faţa acestor gunoaie de soi, mă simţeam superior, aşa cum se simt probabil maimuţele la menajerie, cînd stau dincolo de gratiile cuştii şi se uită la omenirea care se zgîieşte şi se strîmbă, incomparabil mai maimuţăreşte decît cumetrii ei cu coadă ! Dar cînd Atila von Rugvay m-a tras batjocoritor de urechi, ca şi cum ar fi avut într-adevăr de-a face cu un maimuţoi idiot, cînd a început să discute cu mine ca şi cum ar fi discutat cu o bucată de carne paralitică şi îndobitocită, prinsă într-o plasă de sîrmă, la balamuc, tonul lui provocator-profesoral, de diriginte al clasei agitîndu-se cocoţat pe catedră, m-a silit să ripostez, sfidîndu-l. În clipa aceea mi s-a părut mai prejos de demnitatea mea să mă las redus la rolul de cretin de către mutra asta mioapă şi plină de coşuri, purtînd cravată gri cu buline albe, ca o coadă de bibilică (mutră ca a arătaniei hidoase din coşmarul Jadvigăi Jesenska.) Nu mi-a plăcut niciodată să sar de pe trambulină, dar în clipa aceea m-am aruncat de la etajul cincizeci şi doi al experienţei mele de viaţă, de parcă aş fi avut cîte trei paraşute în fiecare buzunar.

Pătruns din plin şi în mod aproape sadic de conştiinţa propriei sale demnităţi, sub pavăza § 229 al c.p.p., domnul Atila von Rugvay m-a invitat din nou, energic şi cu glas tare, de astă dată cu tonul unui ofiţer furios, să mă ridic în picioare !

— Ridicaţi-vă în picioare cînd răspundeţi ! Aţi înţeles ? Vă atrag atenţia că nu e permis să tulburaţi ordinea dezbaterilor printr-o purtare necuviincioasă ! M-aţi înţeles ?

— Mă rog !

— Vă întreb dacă aţi înţeles acuzaţia ?

— Am înţeles-o !

— Recunoaşteţi că sînteţi vinovat ?

— Recunosc că am vorbit aşa cum se menţionează în actul de acuzare şi cum a binevoit să citeze, mai mult sau mai puţin frumos şi răspicat, domnul doctor Hugo-Hugo. Dar nu mă simt vinovat !

— Cum vine asta ? Răspundeţi clar : da sau nu ?

— Da şi nu ! Sau : nici da, nici nu !

Rîsete în sală.

— Ei poftim ! Ascultaţi ! Rîde publicul de dumneavoastră !

— *Vox populi, vox dei !* (Am gîndit cu glas tare ! N-are importanţă ! Mi-e totuna !)

Rîsete în sală.

— Vă atrag din nou atenţia să vă purtaţi cuviincios. Altfel, voi fi nevoit să vă aduc la ordine ! M-aţi înţeles ? Aveţi cuvîntul ! Poftim !

— Mă rog, dacă nu se poate altfel ! Ca să mă menţin în stilul antevorbitorului meu, voi începe şi eu cu un citat clasic. De pildă : *lex est quod notamus* !

— Ce vreţi să spuneţi ? m-a întrerupt chiar după prima frază Atila von Rugvay, aflat sub pavăza cezaricului său § 229. — Vă referiţi la Lege, în general ?

— Nu. Mă refeream la logica antevorbitorului meu, onorată instanţă ! Domnul doctor Hugo-Hugo îşi închipuie că ce notează Hugo ca notar este notat în mod automat ca lege ! La asta mă refeream şi aşa m-am exprimat : *lex est quod notamus* ! Dar ce notează domul Hugo nu trebuie neapărat să aibă şi pentru mine putere de lege ! Decît logica de notar a domnului reprezentant juridic

al acuzatorului meu, mi se pare mai vrednică de apreciat logica lui Seneca atunci cînd, deplîngîndu-l pe Pompei, presupune pe drept cuvînt şi spune cu multă inteligenţă că nici sub toga lui Pompei izmenele nu erau totdeauna cu desăvîrşire curate... *Magni nominis umbra*... Umbra, chiar şi a celui mai mare nume, nu e totuşi, decît o umbră ! Oricît de mizer şi vrednic de milă îmi par mie însumi în clipa de faţă, n-aş fi crezut niciodată că voi ajunge să vorbesc despre cazul meu, în faţa instanţei, pe un ton atît de patetic, în togă şi coturni, aproape în hexametri. Şi dacă strălucitului discurs al antevorbitorului meu, domnul doctor Hugo-Hugo, reprezentant juridic al domnului director general Domaćinski, i s-ar putea face vreun reproş în privinţa aspectului său formal, ar fi doar că un poem atît de magnific şi de impozant n-a fost compus în versuri. Ditirambii cer neapărat versuri...

— Domnul Hugo-Hugo ne-a schiţat chipul unui cetăţean de vază, din cîteva trăsături de penel şi cu atîta măiestrie, ne-a zugrăvit imaginea veridică, nedeformată, a acestui patrician cu atîta limpezime, încît socotesc că nu mai există în toată sala tribunalului măcar o singură persoană care să nu aibă reprezentarea clară, aproape transparentă, a marelui bărbat, a fenomenului de importanţă de-a dreptul istorică, am putea spune, a domnului Domaćinski...

— Am auzit cu toţii cine e domnul Domaćinski ! E guvernator, inginer, idealist, realist, altruist, mecena, mentor şi protector, patron şi donator ! E un truditor între truditori, e preşe-

dinte și membru fondator la cîteva sute de societăți, e o slugă a poporului, un dascăl al poporului, un apărător al onoarei și prosperității naționale, cum s-ar zice ; e un gigant între giganți, o pleiadă între pleiade. Apoi, din nou, pentru a treizeci și treia oară, e un idealist, realist, altruist, mentor și lord-protector, e gazda cea mai primitoare, e un creștin-model, e organizatorul alpinismului nostru și vlăstarul codrilor noștri ! Nu știu dacă există pe globul pămîntesc vreun individ atît de ignorant și de analfabet, încît să se mai îndoiască, după discursul atît de convingător al mult stimatului antevorbitor, că domnul Domaćinski n-ar fi, eventual, un vlăstar al codrilor noștri sau că în codrii noștri nu sînt mulți asemenea vlăstari. Sau că Domaćinski n-ar fi idealist, altruist și organizator al alpinismului nostru. Există oare undeva vreun om atît de ignorant, încît să nu știe...

— Sînt nevoit să vă atrag atenția, domnule doctor, că vă abateți de la obiect ! Rămîneți, vă rog, la obiectul dezbaterii !

— Dacă voi fi obligat așa să rămîn la obiect, adică dacă nu voi fi lăsat să-mi termin nici măcar primele fraze, atunci, într-adevăr, cred că tot jocul nostru se dovedește, încet, încet, ca fiind lipsit de obiect !

— Pardon, aici nu e vorba de nici un fel de „joc", ați înțeles ? Dumneavoastră ați dormit, în mod demonstrativ, ca să vă dedați acum la provocări de iresponsabil ! Vă atrag atenția, pentru ultima oară ! Treceți la obiect și rămîneți la obiect. Aveți cuvîntul !

— Afirmați pentru a doua oară că am cuvîntul și, de fapt, de două ori mi l-ați luat ! Cum aș putea, în fața înaltei instanțe, să-mi măsor elocința cu antevorbitorul meu, dacă nu mi se îngăduie să mă ocup și eu o clipă de persoana acuzatorului injuriat și calomniat ? Apărîndu-mă singur în fața instanței, nu pot să declar patetic că sînt un truditor cu tîmple cărunte, al cărui jubilieu a fost recent sărbătorit în nu știu cîte instituții, și nici că sînt „mecena", „idealist" sau „protector", din moment ce n-am protejat pe nimeni și nimeni nu mi-a sărbătorit vreun jubileu ! E trist, firește, dar e totuși adevărat ! Eu deci n-am avut parte de jubilee, pe cînd domnul Domaćinski a avut, după cum spunea doctorul Hugo-Hugo ! Eu nu sînt nici „guvernator", nici „inginer" și nici „fabricant", în timp ce Domaćinski e „inginer" și „guvernator", deși nu e doctor în drept, cum sînt eu ! Dar, în fond, ce-ar putea dovedi faptul că dînsul e ce nu sînt eu, sau că eu nu sînt ce este dînsul, ca de pildă : patriot model, organizator al alpinismului, gazda cea mai primitoare, care-și amenință oaspeții cu revolverul, declarînd că regretă că nu i-a împușcat ca pe niște cîini, sau că o să-i împuște imediat ca pe niște cîini !

— Nu-i adevărat ! Domaćinski nu v-a spus niciodată asemenea lucruri ! Acesta e unul din falsurile dumneavoastră deliberate ! Afirmația pe care o faceți ține de cercul vicios al fanteziei dumneavoastră ! — mă întrerupse domnul Hugo-Hugo pe un ton destul de nervos.

— Domnule doctor! Fiindcă v-am ascultat pe dumneavoastră aici timp de două ceasuri şi mai bine, atît de cuminte, încît am şi aţipit (încălcînd regulamentul de ordine interioară al onoratului tribunal), cred că merit din partea dumneavoastră măcar un tratament egal! Puteţi aţipi liniştit. N-am să mă supăr de loc. Dar ţineţi seama, vă rog, că discut cu dumneavoastră fără ocrotirea nimănui! Ţipînd la mine, nu-mi veţi schimba convingerile! N-am de gînd să retractez nici un cuvînt din cîte am spus: *nescit vox missa reverti!* Rămîn în întregime la cele declarate! Aş vrea doar să motivez cum de am ajuns să fac aceste declaraţii şi cum de am ajuns să stărui în privinţa lor şi să refuz retractarea vreuneia din ele. Şi tocmai în privinţa asta mi se pun piedici din ambele părţi!

— Care ambele părţi? se răsti la mine domnul doctor Atila von Rugvay, atît de tare de parcă ar fi avut în faţă un hoţ prins asupra faptului. — La ce părţi vă referiţi?

— La onorata instanţă şi la onorata acuzare, deopotrivă!

— Ar fi mult mai inteligent să rămîneţi la obiect!

— Bine, să rămînem la obiect! Obiectul e acuzaţia ce mi se aduce pe baza unor infracţiuni împotriva onoarei, comise prin injurie conform, § 297 c. p., § 300 c.p. şi prin calomnie, conform § 301 c.p. Rămîn deci la obiect! Mă rog! Acuzarea e reprezentată de domnul Hugo-Hugo, iar apărarea de mine, personal! Ca să motivez cum

s-a ajuns la injurii şi calomnii din partea acuzatului, trebuie neapărat să mă ocup şi eu în cîteva cuvinte de persoana acuzatorului calomniat şi injuriat! Căci de ce l-ar fi insultat acuzatul pe cel injuriat dacă, după cît se pare, n-ar fi avut nici un motiv s-o facă? Am auzit de la reprezentantul reclamantului injuriat şi calomniat că reclamantul injuriat şi calomniat constituie sinteza a şaptezeci şi şapte de mii de epitete strălucite, şi că, deci, dacă am înţeles bine, domnul Domaćinski nu e, în ipostaza sa trupească, decît un măreţ *epiteton, ornans,* care şi-a luat numai aparent o înfăţişare de om obişnuit, iar în realitate este întruchiparea visului platonic despre supraomul ideal: „bun", „modest", filantrop", „cucernic", evlavios", „ctitor de altare", „donator al bisericilor", „altruist", „mecena" etc. Efortul lăudabil cu care domnul doctor Hugo-Hugo s-a străduit să ne prezinte onoarea obiectivă, exterioară, civică a celui injuriat, ambiţia aceasta lăudabilă a unui „profesionist plătit" de a cînta, în schimbul unui onorar gras, o arie pe măsură, pregătirea neîntrecută, de-a dreptul măiastră, a antevorbitorului meu, ar fi meritat cu siguranţă un ţel mai nobil decît cel pe care şi l-a asumat domnul reprezentant al acuzării, care n-a făcut decît să arate ceea ce nimeni nu a negat niciodată. Pe mine personal, problema onoarei exterioare, civice a domnului Domaćinski, nu m-a interesat niciodată... Am afirmat eu vreodată că domnul Domaćinski nu e industriaş, că nu i s-a sărbătorit jubileul, că nu e membru fondator a două sute unsprezece societăţi?

— Ridicol ! De mai bine de trei luni încoace trîmbiţaţi *urbi et orbi* că Domaćinski e un tip criminal !

— Aşa ? Şi dumneavoastră sînteţi de părere că dacă e cineva „membru fondator a două sute unsprezece societăţi", faptul acesta exclude posibilitatea ca un asemenea „membru fondator a două sute unsprezece societăţi" să ucidă totuşi patru oameni pentru un litru de riesling şi să se laude apoi cu împătritul lui asasinat ? Aţi declamat aici timp de două ore încheiate (destul de naiv, trebuie să spun) despre părţile componente, principale şi secundare, ale „onoarei civice", „obiective", „exterioare", „decorative", în privinţa căreia nu încape discuţie că acuzatul nu neagă cele afirmate de dumneavoastră. Dar acuzatul afirmă că a existat, incontestabil, declaraţia injuriatului şi calomniatului domn director general Domaćinski, potrivit căreia domnia sa a împuşcat patru oameni ca pe nişte cîini şi regretă că nu l-a împuşcat şi pe acuzat ca pe al cincilea cîine. Şi de ce ? Numai fiindcă acuzatul, fără nici un fel de *animus injurandi,* a îndrăznit să remarce că a te lăuda cu o împătrită crimă nu e un fenomen moralmente sănătos ! Ce rol ar putea să joace, într-un asemenea caz real, componentele „demnităţii civice exterioare, ca atare ?" Faptul că cineva îl improaşcă pe acuzat cu superlative, din mitraliera sa ditirambică, avocăţească, de parcă ar fi la un examen, că atrage emfatic atenţia asupra creditului economic şi a prestigiului clientului său, asupra pompierilor care cîntă serenade pe sub fereastra lui, asupra faptului că soţia clientului a botezat nu ştiu care aşezămînt sau că acelaşi client a construit trei altare, — toate acestea nu numai că n-au nici o importanţă în judecarea cazului de faţă, dar nu au absolut nici o legătură cu problema în dezbatere ! Conform logicii unei raţiuni umane sănătoase, i-am contestat unui ucigaş onoarea umană lăuntrică, am îndrăznit să constat la omul acesta o fatală şi morbidă lipsă de simţ interior, înnăscut, pentru bunul-gust : după declaraţia lui că „a împuşcat patru oameni ca pe nişte cîini", eu am remarcat că un om normal şi cît de cît decent nu s-ar putea lăuda cu isprava de-a fi împuşcat patru oameni, „ca pe nişte cîini", pentru un litru de riesling ! Eu nu i-am reproşat nici măcar cu un cuvînt, ba nici chiar în gînd, faptul că a ucis ; i-am reproşat doar că socoteşte fapta asta mîrşavă, omorul acesta sîngeros, ca pe o ispravă demnă de laudă, cu care să se poată mîndri, şi ca pe o anecdotă veselă cu care să-şi amuze musafirii. În problema aceasta, care ţine de bunul-gust, mă deosebesc esenţial, principial, definitiv şi ireconciliabil de reclamant şi de mult stimatul domniei sale mandatar, din gura căruia am auzit că tocmai pentru omorul mai sus pomenit îl socoteşte pe Domaćinski drept un erou cu merite în faţa istoriei, în faţa naţiunii, în faţa generaţiilor viitoare, ba chiar şi în faţa omenirii întregi...

— A fost vorba de un atac al unor tîlhari mascaţi şi înarmaţi, fapta a fost comisă în legitimă apărare. Ancheta a stabilit atunci că nu

fuseseră depășite limitele legitimei apărări ! Ce îndrugați dumneavoastră aici e apă de ploaie. Mă înțelegeți ? Apă de ploaie — își dădu drumul în gura mare avocatul lui Domaćinski, vădit nervos.

— Nici în problema „apei de ploaie" nu sînt de acord cu dumneavoastră, domnule doctor Hugo-Hugo ! *Defensio debet esse proportionata !* Oare n-a recunoscut ucigașul însuși că agresorii dădeau să fugă ? Altfel, cum era să-l împuște pe al treilea sub spalier, iar pe al patrulea în fundul viei, lîngă gardul viu, în momentul cînd țăranul acela, fugind înspăimîntat, se pregătea să sară afară din vie ? Dacă era vorba doar de legitimă apărare, fără depășirea limitelor ei, de ce au dat să fugă țăranii fără să tragă nici un glonț ? Am avut de gînd să cercetez procesul-verbal privitor la cazul acesta, dar, firește, procesul-verbal nu mai există, a dispărut... Un lucru însă e sigur : al treilea și al patrulea țăran au fost împușcați în vie, pe cînd încercau să fugă, iar primii doi la intrarea în beci. De obicei, tîlharii mascați și înarmați nu se duc în beci după un litru de vin ; în afară de asta, am găsit într-un cotidian local de pe atunci o știre măruntă și fără nici o însemnătate la prima vedere : concluziile comisiei de anchetă, potrivit cărora cei patru oameni fuseseră împușcați pe la spate ! Prin urmare, dacă aș putea să iau o hotărîre logică în problema aceasta deschisă, n-aș putea în nici un caz să fiu de acord cu antevorbitorul meu după care, pentru fapta lui glorioasă, domnul Domaćinski

ar merita un monument, și încă *aere perennius*, un monument pentru viitorime ca erou și luptător pentru dreptate și etică. Altminteri, cazul în discuție ar trebui privit în sensul § 298 c.p., care stabilește clar și fără echivoc : „dacă cineva, prin purtarea sa indecentă sau printr-o faptă penală, a dat în mod direct altcuiva prilejul de a-l jigni, instanța poate pronunța achitarea !" Aici însă nu e cîtuși de puțin vorba de a vedea dacă Domaćinski a împușcat pe cineva, cum anume și în ce împrejurări, fiindcă toate amănuntele acestea sînt cu totul secundare. Aici e vorba de faptul că distinsul gentleman s-a lăudat în fața noastră, a tuturor, că „a împușcat patru oameni ca pe niște cîini" și că m-a amenințat cu împușcarea și pe mine, ca pe un al cincilea cîine. Iar în privința aceasta nu mai încape nici o îndoială că așa s-au petrecut lucrurile !

— Am fost provocat prin relatarea moralmente nesănătoasă a faptei penale, taxabilă prin ea însăși drept faptă criminală. Iar ceea ce acuzarea califică drept calomnie, și anume afirmația mea cum că Domaćinski a vrut să mă împuște ca pe un cîine și că a scos revolverul ca să mă împuște, ea e un adevăr și deci nu e o calomnie ! E un fapt că și-a scos revolverul...

— Nu-i adevărat ! Dovediți !

— Ce să mai dovedesc ! Toți cei aflați pe verandă au putut vedea revolverul...

— Nu-i adevărat ! Nimeni n-a văzut nici un revolver ! Era o tabacheră de argint... Dum-

neavoastră erați beat și ați luat tabachera de argint drept revolver...

Rîsete în sală. Mărturisesc că în momentul acela și în locul acela rîsetele m-au scos o clipă din sărite.

— Indiferent de rîsetele de maimuță pe care le aud în spatele meu, declar, și sînt gata să susțin pînă la moarte, că în mîna lui Domaćinski nu se afla o tabacheră, ci un revolver!

— Oho, ohoho! — se auziră cîteva voci din public. Firește, erau semne de indignare față de aluzia mea la rîsetele de maimuță.

— Lăsați explicațiile cu publicul! Asta nu vă privește! Rămîneți la obiect, mi-a atras atenția domnul Atila von Rugvay; iar avertismentul lui, vădit părtinitor, nu făcu decît să-mi sporească enervarea.

— Ar fi de datoria dumneavoastră să-i potoliți pe maimuțoii din spatele meu! Crema asta rafinată, ca să nu zic drojdia asta a societății, nu găsește amuzant că cineva a împuscat patru oameni, ci că nu l-a împușcat și pe al cincilea. În asemenea civilizații, în care asasinii sînt apărați în fața instanței cu argumentul că revolverul ar fi o tabacheră...

— Vă interzic de acum înainte tonul acesta. Ați înțeles? Dacă ceva e sau nu în regulă, instanța o să decidă! Rămîneți la obiect!

— Obiectul e injuria și noțiunea de injurie! Legea prevede că noțiunea de injurie trebuie stabilită de către o practică judiciară rezonabilă. Care dintre noi, aici, în sală, reprezintă practica judiciară rezonabilă? Domnul doctor

Hugo-Hugo, pentru care un cvadruplu asasinat constituie un act de curaj, o faptă demnă de respect, un merit în fața poporului și a patriei? Domnii din spatele meu, care rîd dacă cineva ia revolverul drept revolver și nu drept tabacheră? Domnule doctor Atila von Rugvay, care se află aici în numele zeiței oarbe a Justiției, dar n-a scăpat pînă acum nici un prilej să se arate părtinitor în dauna mea...

— Treceți în procesul-verbal cele rostite de acuzat, spuse domnul doctor Atila von Rugvay, întorcîndu-se către grefier și arătînd spre registru, ca un adevărat funcționar care dictează cu degetul, pătruns de importanța frazelor dictate.

— În dauna mea, repetă grefierul ca un ecou, după domnul Rugvay, mișcîndu-și limba în strungăreața rămasă prin căderea a doi dinți din față, ca un copil tîmpit cînd își scrie dictarea în banca lui de școlar și repetă cuvînt cu cuvînt cele spuse de învățător.

— În dauna mea, punct. Ați terminat?

— În dauna mea! Punct!

— Așa! Iar acum scrieți: întrucît acuzatul, prin purtarea sa, tulbură de la bun început ordinea dezbaterii; întrucît a fost avertizat de cel puțin cinci ori pînă acum și întrucît, prin prezenta declarație, a insultat instanța, se pedepsește cu zece zile închisoare, conform § 230 al codului de procedură penală.

— Zece zile închisoare, conform § 230 c.p.p.

— Așa! Punct! Se atrage atenția acuzatului că, în conformitate cu § 233 al codului de pro-

cedură, împotriva acestei hotărîri nu există apel ; iar dacă acuzatul mai continuă cu tonul său provocator, instanța va fi nevoită să-l evacueze din ședință... Ați înțeles ?

— Am înțeles, cum să nu ! Numai că dumneavoastră nu m-ați înțeles și v-aș ruga, ca în procesul-verbal să-mi fie trecute cuvintele așa cum le-am rostit : domnul doctor Atila *von* Rugvay, care se află aici în numele zeiței oarbe a Justiției... și nu pur și simplu „Justiției" ! Rog de asemeni ca în procesul-verbal Justiția să fie trecută ca Justiție, cu majusculă...

În colțul din dreapta al sălii, pe un dulap uriaș, semănînd leit cu un invalid ciung de o mînă, cu spada în mîna cealaltă, se afla o statuetă de ghips a Justiției, luată pesemne din vestibul, unde se mai aflau cîteva statui simbolice asemănătoare, din cele folosite ca elemente decorative la intrările edificiilor publice mari și reprezentative. Justiția oarbă, cu toga ei revărsată în cute bogate, torsul ciung al zeiței clasice ținînd în mînă spada romană cu vîrful ascuțit ridicat în sus (cumpănă nu avea, căci îi fusese smulsă mîna în care trebuia s-o țină), personajul acesta jalnic, murdar, prăfuit, uitat, pus *ad acta* pe dulapul cu dosare, puse și ele tot așa, *ad acta* — mi-a apărut în clipa aceea în toată semnificația pitorească pe care o are activitatea judiciară, cu sensul ei fatal : *ad acta*. Sentințele se pronunță astăzi, în camera aceasta, conform legilor acestui bibelou de ghips, care tace ca un surdomut în penumbră, pe dulapul demodat, și în numele căruia doctorul Hugo-Hugo îmi cere, bunăoară, să mă supun eventualei condamnări, deși în spatele bibeloului de ghips, în tot vidul nostru, nu există nimic în afara celor două-trei oale de noapte cu marca imprimată a fabricii „Domaćinski D.D." și două-trei cadrave, într-o vie, sub spalier. Iar Justiția asta de pe dulap nu are mîna dreaptă, și deci nu mai poate cîntări ce anume e injurie și ce e retorsiune, ce e revolver și ce e tabacheră...

Cuprins de o stare lirică, ușor ostenit, la distanță enormă de tot ce mă înconjura în clipa aceea ca realitate imediată în sala de judecată și în preajma ei, urmînd invitația domnului doctor Atila *von* Rugvay, „de a spune dacă mai am ceva de spus", m-am pierdut în niște considerații care mie mi s-au părut cu totul elevate. Dar după felul cum au reacționat cîțiva dintre martorii meditațiilor mele lirice, se pare că impresia mea, potrivit căreia am vorbit calm și oarecum absent, nu corespunde chiar întru totul realității. Aproximativ, am spus că ar fi o dovadă de curaj și de bărbăție din partea lui Domaćinski, dacă s-ar înfățișa singur, din proprie inițiativă, în fața justiției, pentru împătritul omor săvîrșit, căci astfel, prin condamnarea lui, ar răscumpăra unul din principiile fundamentale ale sociabilității omenești : principiul dreptății...

— A argumenta aceasta doctorului Hugo-Hugo sau clientului său ar însemna a le sugera să joace un rol pentru care nici un om de soiul lor n-a vădit, niciodată, nici un pic de talent : rolul omului cu gustul echilibrat. Sînt perfect conștient de sterilitatea efortului meu zadar-

nic (aşa am spus), de a le explica acestor domni înţelepţi şi distinşi că în viaţă există de multe ori spectacole în care e mai bine să cadă interpretul rolului principal şi titular decît întreaga piesă, sau poate chiar întregul teatru, împreună cu sala şi cu spectatorii. Există în viaţă unele situaţii cînd, fără îndoială, e mai înţelept să fie coborîtă cortina în timpul piesei decît să cadă, aşa cum cad de obicei asemenea cortine, fără pic de logică, tocmai cînd te aştepţi mai puţin, în mijlocul celei mai importante şi, la prima vedere, celei mai bine jucate scene, sub lovituri de trăsnete, în fîlfîitul pînzelor şi foilor de cort ale circului, cînd furtuna şi trăsnetele sting toate luminile, iar din tot circul acela juridic nu rămîn decît nişte zdrenţe împuţite şi murdare în maldărul de cenuşă, după eşec, după catastrofă, după incendiu şi după un final lamentabil !

— E un cabotin bătrîn, începuse să strige nervos domnul doctor Hugo-Hugo, întorcîndu-se cu faţa spre public şi arătînd cu amîndouă mîinile persoana mea aflată în faţa mesei de judecată.

— E un vulpoi bătrîn şi rutinat, care caută cu bună ştiinţă şi în mod foarte abil să ne abată atenţia de la ce este important la lucruri secundare, onorată instanţă ! Tot ce îndrugă acuzatul sînt curate absurdităţi : cine-i aici actorul principal ? Cine joacă aici rolul principal ? Cine a provocat toată afacerea aceasta scandaloasă, Domaćinski sau el ? Frazele lui despre furtună, despre trăsnete, sînt demagogie curată ! Cu ajutorul lor se apelează la cele mai josnice instincte ! Toate acestea sînt bazaconii şi palavre... Dacă va eşua cineva cu siguranţă în piesa asta, apoi acela sînteţi dumneavoastră, domnule doctor ! Spectacolul în care încercaţi acum să faceţi pe nevinovatul e cît se poate de prost jucat ! Nici un fel de mascaradă de bîlci şi nici un fel de invocări ale unor aşa-zise spectre sociale n-o să vă scape de la faliment... Cunoaştem prea bine trucul !

— Lăsaţi acuzatul, domnule doctor, să termine ce mai are de spus, dacă se menţine, fireşte, la obiect — interveni Atila *von* Rugvay, întrerupîndu-l pe Hugo-Hugo, ca să întărească astfel impresia că ar fi într-adevăr nepărtinitor şi că ar apăra şi interesele mele în faţa înaltului for.

— Dar vedeţi bine că jigneşte într-una instanţa, justiţia, că mă jigneşte pe mine personal, şi că-mi jigneşte clientul. Eu nu mă aflu aici ca să ascult nepăsător toate ieşirile iresponsabile ale unui isteric ! Să poftească dumnealui să-şi stăpînească nervii, altfel mă voi vedea silit să extind acuzaţia, din pricina noilor injurii şi calomnii...

— Vom consemna totul în procesul-verbal, domnule doctor ! Poftiţi ! Aveţi cuvîntul ! Aveţi cuvîntul ! Poftiţi !

Mi se dăduse din nou cuvîntul. M-am uitat la ceas şi văzînd cît de rapid i se învîrtea limba mică, de la secundă la secundă, în cercul ei închis şi fără noimă, mi-am amintit de clepsidra pe care o văzusem de atîtea ori imprimată pe anunţurile mortuare : două triunghiuri, şi nisipul curgînd dintr-unul într-altul. În genere, totul curge ca

nisipul din clepsidre. Totul e nisip din clepsidre. Şi cuvintele şi judecăţile, şi dovezile, şi pasiunile, şi sălile de tribunal... Totul... nisip... Acele ceasornicului arătau exact ora două fără trei minute. Afară, cerul se întunecase. Viscolul de februarie începuse să zgîlţîie geamurile. În fundul sălii fusese aprins un bec de gaz, sugerînd aspectul scenic, melancolic — funebru al spectacolului. Toate feţele erau galbene, obosite, totul părea plicticos. Se făcuse tîrziu. Trebuia să termin.

Ultimele mele cuvinte ardeau molcom, ca un fitil, mişcîndu-şi încet licărul slab pe o orizontală plicticoasă, monotonă. Apoi, deodată, totul a explodat, ca o mină într-o carieră de piatră. S-a auzit detunătura principală. Ca la un foc de artificii, cînd lumea crede că s-a aprins şi ultimul cartuş şi abia atunci izbucneşte coroana, inundînd întregul peisaj cu o lumină supranaturală. Comedia s-a încheiat cu o scenă palpitantă, de pantomimă de circ.

— După ce s-a transformat în semizeu, potrivit cuvintelor avocatului domniei sale, pe Domaćinski a început să-l bată gîndul de-a dăinui peste generaţii, mai durabil decît bronzul, în măreţia lui semidoctă şi arogantă. Şi aşa s-a născut această măreaţă odă, pe care poate că o vor admira generaţiile viitoare, dar în nici un caz eu. Niciodată, poate, un discurs avocăţesc n-a produs o plăsmuire mai nedemnă decît chipul nespus de prozaic, banal şi anost al unui Domaćinski în postură de patrician, de înţelept, de stîlp al dreptăţii, de creator şi filantrop într-o singură persoană. Tot ce s-a creat vreodată în literatura mondială, întru cinstirea şi slăvirea eroilor şi a marilor luptători pentru cauze nobile, a fost coborît de prea stimatul meu coleg, domnul Hugo-Hugo, la rangul mizer al unei frazeologii nu numai neconvingătoare, ci pur şi simplu enervant de mincinoase ! În loc ca trăsăturile sculptate ale unui asemenea cap să fie expuse la fiecare colţ de stradă mai umblat din oraşul nostru, la o înălţime potrivită şi accesibilă speţei canine, în aşa fel, încît orice javră patrupedă să-i poată utiliza obrazul problematic drept recipient pentru deşertările necesare, îl vedem pe Domaćinski înălţat în faţa noastră ca o întruchipare a eroismului, a eticii, a dreptăţii, a bunătăţii, ca pe un veritabil far pentru generaţiile viitoare, întru cinstea şi gloria violenţei sîngeroase şi în pofida bunelor obiceiuri şi a bunului-gust moral ! Şi, aruncînd o privire sumară asupra tuturor celor petrecute în jurul faimoasei cine de la vie (cînd Domaćinski m-a ameninţat că o să mă împuşte ca pe un cîine, fiindcă nu-i aprobam împătritul asasinat şi cînd, fără nici o îndoială, şi-a scos pistolul cu gînd să tragă în mine), omul nu se poate să nu-şi pună, logic, o întrebare : oare nouă, tuturor, ne lipseşte, într-adevăr, cea mai mică fărîmă din ruşinea aceea atît de necesară pentru păstrarea echilibrului de toate zilele al demnităţii proprii, şi care în păturile cele mai de jos ale societăţii se găseşte totuşi într-atîta, încît nici o prostituată, de pildă, n-ar cuteza să se urce la amvonul unei biserici ca să propovă-

duiască morală și evlavia, îmbrăcată în odăjdii de demnitar ecleziastic ! Și orice hingher, cît de mărginit, s-ar rușina cu siguranță dacă, în cinstea lui, a călăului cîinilor, s-ar trage toate clopotele bisericilor ! Iată însă că aici, în fața acestei instanțe, am avut onoarea să constatăm că, dimpotrivă, minciunile și lingușirile fățarnice ale unor avocați plătiți au izbutit într-adevăr să tulbure orice capacitate de reacție sănătoasă. Căci, de n-ar fi așa, aplauzele din sală n-ar fi izbucnit, potrivit unei logici mai profunde, exact cînd minciunile erau mai evidente ! Eu nu cred, nu vreau și nu pot să cred în niște scorneli stupide, fiindcă nu sînt nici orator plătit, nici favorit, nici curtezan, nici întreținut, nici adulator al domnului Domaćinski. Și nici nu cred că domniei sale îi este permis să se laude cu asasinatele comise, numai fiindcă își exportă oalele de noapte în Persia !

— Da bine le zice ! Halal să-i fie ! Ferice de mă-sa care l-a făcut ! Să-i fie gura aurită și să-i dea dumnezeu sănătate ! Trăiască ! strigă cineva din fundul sălii, atît de tare de parcă s-ar fi aprins casa... Doamnele din sală fură cuprinse de neliniște, iar Atila *von* Rugvay se răsti isteric la scandalagiul necunoscut : cine vorbește ?

— Eu, domnule președinte, să trăiți ! E drept ce spune omul ăsta, că am muncit și eu la Domaćinski. E-un hoțoman de n-are pereche pe lume !

— Cine tot strigă acolo ?

— Păi am spus că eu, domnule președinte, eu, Pero Krneta. Îl știu pe Domaćinski. Bine zice ăla că e un hoț cum nu s-a pomenit și că ar trebui băgat la pîrnaie !

— Marș afară ! Dați-l afară !

Evacuarea din sală a lui Pero Krneta a produs zarvă, iar pralinele selecte ale elitei noastre, așezate în spatele meu, speriate de vocea aspră a gloatei sălbatice și prost-crescute, tropăiră și behăiră alarmate ca oile în staul, de parcă ar fi adus vîntul miros de lupi în sala plină de sudoare și de miasme. Vulpile astea albastre, brățările astea prețioase, toată elita asta muzicală, cultă și manierată a prins să se frămînte, să murmure, să foșnească în scîrțîitul și bocănitul scaunelor. Iar prin zgomotul făcut de ușile trîntite și de picioarele hîrșîite pe podeaua de lemn răzbătea glasul lui Pero Krneta, strigînd de pe culoar : să-i fie gura aurită ăluia dinăuntru ! Ferice de mă-sa care l-a făcut ! E om cinstit ! Lăsați-mă în pace, că n-am nici o vină. Trăiască vorbitorul ! Halal să-i fie !

— Iată, domnule doctor, puteți vedea singur roadele cuvintelor dumneavoastră iresponsabile, mi se adresă domnul doctor Hugo, vizibil emoționat și avînd în glas o undă din sincera indignare a omului superior prin conștiința responsabilității sale sociale.

— Poftiți, puteți fi mîndru ! Iertați-mă, dar asta e sau demagogie simplă și naivă, sau paranoia !

— Iar afirmațiile dumneavoastră despre Domaćinski, cum că pe vremuri autoritățile străine

de neam l-au dat afară din slujbă din pricina convingerilor lui politice, nu sînt tot paranoia ?

— Care paranoia ! Astea sînt fapte !

— Da ? Fapte ? Poftiţi şi cercetaţi la primăria din Gornji Miholj faptele astea ale dumneavoastră şi veţi avea onoarea să constataţi că mult stimatul dumneavoastră patriot-model, „pe care, pe vremuri, autorităţile străine de neam l-au dat afară din slujbă", n-a fost dat afară din pricina unor convingeri politice curajoase şi declarate, ci ca delapidator ordinar. În calitate de portărel în numita localitate, dumnealui a delapidat o sumă importantă de bani, şi, ca atare, a fost scos din slujbă, pe baza anchetei efectuate, şi nu pentru că şi-ar fi exprimat curajoasa convingere politică împotriva autorităţilor străine. Iată, domnule doctor, astea sînt faptele, iar ditirambii dumneavoastră sînt paranoia !

Pentru prima oară de la începutul reprezentaţiei, publicul, vizibil impresionat, mi-a acceptat cu emoţie cuvintele. S-a făcut linişte.

Hugo-Hugo, vulpoi bătrîn, s-a ridicat în picioare, aparent calm şi, fără nici un gest de protest vizibil, a cerut onoratei instanţe să fie inclusă în procesul-verbal şi noua mea declaraţie, precum şi faptul că el extinde acuzaţia, conform § 301, şi pe baza acestei noi calomnii evidente !

După ce a fost îndeplinită şi formalitatea aceasta, domnul doctor Atila *von* Rugvay m-a întrebat, cu un zîmbet vădit ironic, dacă mai am, eventual, ceva de spus.

— Am !

— Mă rog, poftiţi !

L-am auzit pe domnul doctor, în calitate de avocat al lui Domaćinski, spunînd că acest spirit „energic ca vijelia", acest „prodigios şi monumental făuritor al monumentalelor temelii ale bogăţiei noastre", ca un idealist ce era, „a apărat cu arma în mînă interesele naţionale în nouă sute optsprezece, în zilele dezastrului naţional..." În zilele dezastrului naţional, cu patru ani mai înainte, în nouă sute paisprezece, acelaşi idealist Domaćinski apărase interesele naţionale într-un mod foarte original ca informator al poliţiei chezaro-crăieşti din Sarajevo ! Pe atunci, livra oameni pentru spînzurătoare.

— Asta-i o minciună perfidă şi sinistră, sări furios doctorul Hugo-Hugo.

— Din păcate, nu e de loc o minciună perfidă, şi nu e nici măcar paranoia, ci un mic şi banal adevăr, aproape fără importanţă !

— Rog să se treacă şi asta în procesul verbal ! Extind acuzaţia, din nou, conform § 301, din pricina acestei noi calomnii : că a livrat oameni pentru spînzurători et cetera.

— Pentru ambele cazuri, adică pentru afirmaţiile despre delapidare şi despre serviciile de informator, voi produce dovezi ! Să fie citat ca martor ministrul Krobatin !

— Ce amestec mai are acum şi ministrul Krobatin ? Ce trucuri mai născociţi ?

— Ministrul Krobatin m-a căutat acum două zile, din proprie iniţiativă, şi mi-a înmînat documente din care rezultă cu certitudine că în nouă sute paisprezece Domaćinski (pe atunci

voiajor comercial al unei fabrici de brînză aparţinînd unor mănăstiri catolice din Bosnia), se afla în serviciul secret al poliţiei din Sarajevo şi că, din cauza lui, au fost arestaţi o mulţime de oameni ! Mie toate astea mi s-au părut fără importanţă, fiindcă n-aveam de loc intenţia să mă apăr ; dar cum m-am văzut în situaţia de a fi tratat şi de către instanţă drept un paranoic şi un calomniator iresponsabil, voi face apel la ministrul Krobatin şi la documentele domniei sale. Cer, de asemenea, să fie interogate toate persoanele prezente la cina de la vie, pentru a se stabili cu martori că Domaćinski a scos revolverul ca să mă împuşte ca pe un cîine ! Sînt, cu aproximaţie, cam toţi cei citaţi şi ca martori pentru Domaćinski !

— Toate astea sînt trucuri ordinare şi ieftine, tertipuri de provincial, ţipă doctorul Hugo-Hugo, extrem de emoţionat, gesticulînd nervos în faţa postavului verde al mesei înaltului for. Asta-i fugă de răspundere, frică isterică în faţa sentinţei drepte a instanţei.

— Procesul trebuie neapărat amînat, domnule doctor, îl întrerupse, împotriva convingerii sale, doctorul Atila, care nu mai vedea altă ieşire.

— Produc dovezi, fac apel la martori şi, în mod logic, cer amînarea procesului. Iar pentru înfăţişarea următoare, voi cere recuzarea domnului Rugvay !

—Treceţi în procesul verbal cuvintele domnului doctor : cere recuzarea judecătorului...

— Scrieţi : fiindcă nu crede în imparţialitatea lui. Mai întîi, din pricina unei antipatii reci-

proce, ba mai mult, a unei uri personale. În al doilea rînd, pentru că domnul Rugvay a cerut mîna fiicei mele şi a fost refuzat. A cerut ca zestre casa mea cu trei etaje, şi nu i-am dat-o ! Nu din pricina casei, ci fiindcă nu vroiam să-l am ca ginere. Casa i-aş fi dat-o ; i-aş fi dat, eventual, şi fata — dacă ea ar fi fost de acord. Dar nu i-aş fi dat, în nici un caz, încrederea mea ! Şi mai există încă un punct nevralgic, (de fapt, nu e vorba de un punct, ci de un întreg complex care, în orice caz, îl descalifică pe domnul Rugvay ca judecător posibil al unui caz cu patru asasinate şi cu o tentativă de asasinat). Dar punctul acesta nevralgic, de ordin moral, nu interesează procesul-verbal ! E un complex, cu caracter oarecum privat...

— Vă rog, domnule doctor, poftiţi şi dictaţi...

— Atunci scrieţi : Arpad Rugvay, tatăl lui Atila, a împuşcat la Banska Jaruga douăzeci şi şapte de alegători... Cariera lui Arpad s-a bazat pe acest masacru în masă ; iar Atila, după cum e şi logic, reacţionează prea nervos, aproape morbid, la orice aluzie, cît de uşoară, în legătură cu uciderea privită ca problemă morală... Crescut într-o ambianţă familială în care fericirea personală, cariera, ascensiunea întregii familii s-au bazat pe un asasinat în masă...

— Asta-i paranoia, domnilor, e paranoie curată, tună în zarva sălii glasul doctorului Hugo-Hugo.

Procesul a fost amînat.

VII

Şi lumina lunii poate fi un Weltanschauung

Ceasornicul bătu din turla catedralei. Patru tonuri limpezi, apoi unsprezece dangăte sumbre.

În clopotniţa bisericii răposatului rege maghiar răsună gongul ; sunetele se revarsă peste oraş în unde ca de argint ; ecoul tainicei melodii inundă încăperea cufundată în semiîntuneric ; timpul curge agale, bat ceasurile în biserici, e noapte, ora unsprezece trecute, iar timpul curge într-una, fără o clipă de răgaz. Ce are timpul mai ciudat, e faptul că el curge în jurul nostru şi prin noi, curge paralel cu noi, şi totuşi, noi ne scurgem în el, şi ni se pare pentru moment că dăinuim imuabili şi că timpul trece în fugă pe lîngă noi, ca o birjă ; apoi călătorim alături de el, şi-l lăsăm în urmă pe traiectoria vieţii, uitînd lătratul cîinilor şi micile birje demodate de prin gările dosnice prin care am trecut... Călătoria misterioasă dăinuie : cînd ducem noi timpul, cu trăsura noastră, obosiţi şi plictisiţi, cînd

plutim împreună cu el, ca pe o corabie. Noi sîntem pătrunşi de timp, iar timpul numai prin noi capătă un sens. Dăinuirea noastră substanţială carnală, personală, e aparentă, fiindcă şi noi curgem o dată cu vremelnicia şi dispărem treptat în spaţiul acesta întunecos, plin de sunete şi de bătăi de ceasornice ; şi nu i se revelă nimănui niciodată, nici măcar pentru o clipă, ce înseamnă în fond a dăinui, a pluti, a dispărea în timp, şi nici încotro curge timpul cu noi, prin noi şi fără noi ; şi pînă la urmă, oricît de neclară ar fi întrebarea aceasta, totuşi : de ce ?

E o noapte de vară, dar au şi apărut cîteva frunze bolnave. Azi-dimineaţă vîntul ne-a azvîrlit la fereastră o frunză îngălbenită, ofticoasă, pe jumătate putrezită, cu pete care vestesc neîndoielnic moartea. La ora aceea, în curtea închisorii trăsese o căruţă ca să descarce lemne în beci ; iar mai apoi, pe cînd mă uitam la amestecul haotic de paie, de urină, de grăunţe, de baligă şi de scoarţă de fag, rămas după plecarea căruţei, am descoperit, uitată în noroi, o castană încă necoaptă, ruptă de pe o creangă şi căzută, cine ştie de unde, în curtea asta cenuşie. Cineva o strivise cu talpa şi se vedea bine că fructul, în miezul lui, în conştiinţa lui cea mai obscură, se şi pregătise de moarte : peste rotunjimea lui lăuntrică, lăptoasă încă şi suculentă, mustind de frăgezimea zilelor de vară, începuse să se aştearnă culoarea brun deschisă, cafenie, a fructului copt, deci a ţelului atins, a cercului care s-a închis, a decrepitudinii, a ab-

surdității, adică, în fond, a sfîrșitului, a morții.

În timp, totul face eforturi, totul lucrează fără contenire, deopotrivă de îndîrjit și de orb. Și mecanismul ceasornicului din turla catedralei, care bate peste întregul oraș ca un indicator al drumului spre neant, și apele artezienei din bătrînul parc ascuns de masivul, de cenușiul, de uriașul acoperiș al tribunalului, și micuța Geraldina, broasca țestoasă din celula de vizavi a lui Matko (numărul patruzeci și șapte), care umblă toată ziua între pereții strîmți ai unei cutii, stafidită, scorojită, ca o misterioasă viețuitoare diluvială aflată la o imensă depărtare de om. În timp, totul călătorește, totul se pierde și dispare : și fructul de castan în capsula lui țepoasă, suculentă, de-un verde-închis, zbîrlită ca un arici demonic, și fluturele de noapte care caută desperat o ieșire din cercul magic al luminii, și inima noastră care bate după un plan, aparent mai profund și mai greu de înțeles, al întregului edificiu ; totul e prins în plasa timpului, totul e țesut în pînza vieții, și numai omul s-a retras în singurătatea caldei și tulburătoarei nopți de vară. Numai el s-a rupt și nu se mai poate regăsi în golurile din preajmă și nici în propriul său gol. Omul e flămînd, omul își înfige dinții în beregata celorlalte bipede din jurul său, dacă nu se pierde cumva în sîngele dezmățului ucigaș. Imagini abjecte ale desfrîului, imagini sumbre ale poftei și cărnii, aruncîndu-i omului ocheade, ca niște tîrfe bătrîne, în penumbra aleilor, pe străzi prost luminate, insuportabila

povară a cărnii purtată de om în măruntaiele lui, ghemul de mațe, de digestii, de sînge în vine, în oase, în nervi, valul de carne zvîcnind în tîmple și irigînd toate gîndurile ca o năvală de ape, primăvara, mațul flămînd dinlăuntrul nostru, singura forță care ne pune în mișcare, singura lumină, de fapt, în beznele noastre. Și totul curge, ascultînd de aceeași lege după care se mișcă și micuța broască țestoasă Geraldina în cutia lui Matko, după care castana căzută în curtea închisorii se pregătește pentru putrezirea autumnală și după care bate ceasornicul de la catedrala răposatului rege maghiar, cu dangăt solemn, vuind în rotocoalele de argint ale sunetului care se stinge peste acoperișuri, peste coșurile de fum, peste alei, în noaptea plină de stele, scăldată de lumina verde și înmiresmată a lunii...

Acum, se simte apropierea toamnei. Iar cînd am început să-mi duc zilele pe așternutul plin de ploșnițe din celula închisorii, cădeau ploile lui aprilie... Aprilie, mai, iunie, iulie, agust. E a cincea lună de cînd zac în încăperea asta îmbibată de duhori. Pînă la douăzeci și două noiembrie mai sînt exact optzeci și șase de zile. Pentru grămada aceea de insulte și calomnii m-am ales cu opt luni, iar a doua repriză judiciară a fost, sub aspect exterior, tehnico-scenic, ca să zic așa, mult mai puțin interesantă decît premiera. În locul lui Atila, la masa acoperită cu postav verde ședea un domn îmbrăcat îngrijit, cu o ținută decentă ; în locul lui Hugo-Hugo, reprezentarea lui Domaćinski fusese pre-

luată de domnul doctor Aurel Hermansky, şi el, de asemenea, un domn îngrijit şi decent. Întregul proces, încheiat în ceea ce mă priveşte cu o sentinţă care mă declara vinovat şi mă pedepsea la opt luni închisoare, a decurs, practic, fără incidente. Am fost complet pasiv şi m-am mărginit să răspund la întrebări numai prin da şi nu iar Hermansky şi-a susţinut partea exclusiv în limitele formalităţilor juridice. Comportarea martorilor a fost, în genere, confuză şi prefăcută, iar în privinţa adevărului material părerile diferiţilor martori au fost — aşa cum se întîmplă de obicei — împărţite. Unii au declarat că nu Domaćinski, ci eu am scos primul revolverul ; alţii au spus că nu-şi mai aduc aminte de nimic. Vinul, ambianţa, nervii, împrejurările deosebite, relaţiile, respectul adevărului, prestigiul, simpatiile şi antipatiile şi aşa mai departe. Obiectul lucios din mîna mea, despre care martorii respectivi crezuseră că e un revolver, fusese, de fapt, o tabacheră ; iar ceea ce lucise în mîna lui Domaćinski ca un revolver, numai mie mi se păruse a fi revolver : după declaraţiile acestor martori ai mei, fusese o tabacheră. Presupuneri greşite, şi de o parte, şi de alta. Principalul meu martor, „martorul de bază", ca să zic aşa, ministrul Krobatin, nu s-a înfăţişat la proces. S-a scuzat că e grav bolnav de bronşită şi a prezentat respectivul certificat medical. În numele lui, avocatul care îl reprezenta, domnul doctor Otto-Otto, a dat citire unei declaraţii care, în linii mari, confirma cele afirmate de mine : ministrul Krobatin avusese

într-adevăr în mîini un document din care reieşea neîndoielnic că Domaćinski a fost în nouă sute paisprezece în serviciul secret al poliţiei din Sarajevo şi mi-a oferit documentul ca să-l folosesc la proces ; dar am refuzat, pe motiv că „lucrul acesta nu mă interesează absolut de loc". Ministrul Krobatin a subliniat că, după părerea sa personală, eram îndreptăţit ca, în baza documentului aceluia autentic, să-mi formez convingerea „că în nouă sute paisprezece e posibil ca Domaćinski să fi fost într-adevăr în serviciul secret al poliţiei din Sarajevo", dar că acum, din păcate, el nu mai era în situaţia de-a putea da publicităţii documentul respectiv, căci îl înapoiase locului de păstrare. În caz că s-ar dovedi necesar în decursul dezbaterilor, el ar putea să comunice numele funcţionarului care îi făcuse odinioară fotocopia documentului. Iar în privinţa declaraţiei pe care mi-o făcuse tot el, de asemenea cu bună-credinţă, şi potrivit căreia Domaćinski ar fi fost concediat pentru delapidare din slujba de portărel, domnul Krobatin susţinea acum că fusese indus în eroare de nişte zvonuri neîntemeiate pe fapte. Domaćinski fusese într-adevăr dat afară din slujba de portărel, dar asta se întîmplase demult, acum peste patruzeci de ani, iar motivul concedierii nu fusese o delapidare, ci o neregulă în casa de bani. Cum însă fostul portărel acoperise diferenţa la timp (era vorba de o sumă într-adevăr neînsemnată), chestiunea fusese lichidată la vremea ei în cea mai bună regulă burgheză şi spre mulţumirea ambelor părţi.

Într-un cuvînt, procesul a decurs în cea mai perfectă armonie, cum nu se poate mai potolit și mai cuviincios, în cea mai bună regulă burgheză și spre mulțumirea ambelor părți. Eu m-am mulțumit cu sentința (spre satisfacția ambelor părți), ca și domnul Aurel Hermansky, mandatarul lui Domaćinski, iar chestiunea aceasta neplăcută a fost ștearsă de pe rol spre mulțumirea ambelor părți și în cea mai bună regulă burgheză. Conform aceluiași principiu al bunelor reguli burgheze, m-am mutat în odaia asta (spre mulțumirea ambelor părți), pe așternutul ăsta în care mișună ploșnițele. Și iată-mă zăcînd aici, din aprilie. Și e a cincea oară că avem lună plină, și razele lunii îmi luminează odaia, desenînd pe podea dreptunghiul luminos al ferestrei, tăiat de gratii în douăzeci de pătrate mai mici : cîte cinci pe orizontală și cîte patru pe verticală. Iar eu, culcat pe spate, cu mîinile sub ceafă, mă uit fix la dreptunghiul luminos-verzui de pe podea, împărțit în douăzeci de pătrate, și cuget la sensul profund și tainic al celor trăite de mine cam de un an încoace.

Curgerea lentă a orelor de plictis (bătăi de ceasornice din biserici, lumină de lună, ploșnițe, paragrafe, relații interastrale și internaționale), iureșul frenetic al faptelor fără sens puse în mișcare nu se știe încotro și nu se știe de unde, se revelează toate indivizilor de prisos și porniți, în fond, spre smintire, indivizilor care suferă de insomnie și nu se pot regăsi în zbucium, indivizilor cărora le e clar că, în viață, oamenii nu pot decît să discute : cum se vinde salamul,

cum se poate, cu ajutorul cutărui sau cutărui paragraf, să eludezi cutare alt paragraf, cum se joacă șah după regulament, cum s-au purtat bătăliii cu adevărat mărețe în trecutul istoric, etc. etc. dar întrebarea e : ce trebuie făcut mai departe cu maldărul ăsta de bătălii din trecutul istoric, cu nesfîrșitul morman de jocuri jucate, de reprezentații, de procese și de sentințe consumate. Iar mormanul e mare și ar putea chiar, fără exagerare, să fie numit chiar piramidă a experienței umane... Omul — într-un cuvînt — nu se poate descurca în încîlceala asta sau, eventual, se descurcă totuși ! Există indivizi care au izbutit să se descurce. Sau, mai bine zis, e invers : există indivizi care nu se descurcă, iar marea majoritate ține contabilitatea (și încă în partidă dublă), marea majoritate își vede de lucru la birou, conform legilor și dispozițiilor în vigoare, face comerț, voiajează, guvernează ; marea majoritate nu caută nici un fel de ieșire imaginară care nu există și, bineînțeles, nu poate să existe, marea majoritate se roagă frumos și cinstit și smerit factorilor superiori din lumea de aici sau de dincolo, marea majoritate muncește și, rugîndu-se și muncind, nu cunoaște spaima propriului ei vid. O duce bine marea majoritate, adică alde Aquacurti-Szarvas-Daljska, alde Atila și Arpad Rugvay, sau miniștrii Krobatin și Harambašević, sau papagalii de teapa lui Hugo-Hugo sau a lui Otto-Otto, sau mutrele gen Petretich, Furlani, Dagmar Varagonska. Toți joacă bridge, toți suflă și sforăie, și plescăie din

buze. Claxonînd prin orificiile lor trupeşti, ei s-au descurcat în univers, şi, pare-se, asta e singura metodă eficace de a te descurca în univers : să laşi să circule prin tine curenţii de aer ca printr-un instrument muzical, şi, totodată, să umpli spaţiul din jurul tău cu înalta ta funcţie socială. Adormit sau treaz, omul sforăie. Acesta e singurul mod de-a rezolva enigma universului. Trebuie, aşadar, să sforăi şi să te mulţumeşti cu demnitatea propriilor tale sforăieli. Eu însă nu sforăi. Eu sufăr de insomnie. Şi, dacă mi s-ar îngădui să mă exprim într-un fel mai plastic, mai patetic, deşi cam demodat, eu numai că nu-mi rod unghiile în propriile mele singurătăţi. Eu sînt treaz, nu dorm, m-am transformat în cel mai atent paznic de noapte al propriei mele conştiinţe. În fum, în minciuni, în teamă şi în urît, ascult cum bat ceasurile nopţii, iar trezia mea, priveghiul, paznicii aceştia de noapte ai propriei mele singurătăţi lăuntrice, toate astea au şi în acelaşi timp nu au nici o semnificaţie deosebită.

Ca omul să-şi poată împăca înlăuntrul său propriile lui contradicţii, ca să se poată ridica deasupra situaţiilor diabolic de încîlcite din jurul său, omul trebuie să pună ordine în dezordinea din el şi din jurul său, să insufle un sens nonsensului general din preajma sa şi din el însuşi, după o anumită metodă de autoapărare numită în mod vulgar, în viaţa de toate zilele, „concepţie despre lume", sau *Weltanschauung*.

Iată, bunăoară, Valent Žganec, din Stubica, poreclit Vudriga[1], vechi braconier şi ostaş cu experienţă, Valent care ţiuie ca un burduf de orgă, aci alături de mine, lîngă peretele de la fereastră, Valent ăsta din Stubica îşi are „concepţia lui despre lume" şi e mulţumit cu *Weltanschauung*-ul său. Singura lui grijă, pentru moment, e să scape din situaţia în care se află acum, doar cu şase-şapte ani de temniţă, fiindcă a împuşcat un pădurar. Şi fiind vorba de o recidivă, singura întrebare deschisă pentru *Weltanschauung*-ul lui Valent e : o pedeapsă cît mai mică ! Şi doctorul Werner îşi are *Weltanschauung*-ul său ! Iar *Weltanschauung*-ul său e „desigur" însă *et cetera*". Pentru Werner, singura problemă e cum să scoată, dacă e posibil, din fondul de subvenţii o sumă cît mai mare, în cadrul posibilităţilor bugetare da, desigur, însă et cetera — fireşte ! Şi Domaćinski îşi are *Weltanschauung*-ul său, foarte solid. Domaćinski ştia încă din nouă sute optsprezece în ce direcţie va evolua politica ; ba, aflîndu-se în serviciul secret al poliţiei din Sarajevo, ştia asta încă din nouă sute paisprezece. Domaćinski n-ar fi ajuns niciodată de la situaţia de portărel dat afară din slujbă pînă la aceea de fabricant de oale de noapte, dacă n-ar fi avut un *Weltanschauung* al lui care, oricum, e şi el un fel de faclă în beznele noastre. Şi Arpad, şi Atila, şi Hugo-Hugo, şi Marc Antoniu Javoršek şi Otto-Otto, toţi îşi au *Wel*-

[1] Žganec — mălai, vudriga — arde-l ; în dialectul kaikocian.

tanschauung-urile lor. Şi nu nişte *Weltanschauung*-uri dogmatice, sau nişte prejudecăţi scolastice, ci nişte variante masonice, profitabile, ale unor *Weltanschauung*-uri ceva mai liberale. Dar pentru că ne-am pomenit, vrînd-nevrînd, în lumea asta confuză, haotică şi fără ordine, tocmai de aceea ne avem concepţiile noastre ; cu busola în mînă, chiar şi cu cea mai ieftină busolă, e mai uşor să navighezi, decît după stele, mai ales cînd cerul e înnourat şi fără stele, ca în cazul nostru particular. Spărgătorul Matko, stăpînul broaştei ţestoase Geraldina, de la numărul patruzeci şi şapte, îşi are, de pildă, *Weltanschauung*-ul său dur, de mînuitor al revolverului. A petrecut prin închisoare vreo şaptesprezece ani ; acum e anchetat pentru o găinărie măruntă, naivă ; iar cînd se va vedea din nou liber — „ori fuge în străinătate ca om bogat, ori sfîrşeşte în ştreang" ! Spărgătorul Matko, Valent Vudriga, Domaćinski, nevastă-mea Agnesa, baritonul ei, toţi îşi au *Weltanschauung*-urile lor. Iar eu, din păcate, nu-l am pe al meu, şi, ceea ce e mai cumplit pentru făptura mea intelectuală şi morală, nici nu l-am avut vreodată. Dacă ar putea să rezolve problema deschisă a enigmaticului său destin cu ajutorul unui *Weltanschauung* oarecare, aşa cum se procedează cu ajutorul unui revolver, al unui somnifer, sau, în genere, cu oricare altă jucărie, cu femeile, cu jocul de cărţi, cu caii, cu cariera ; dacă şi-ar putea curăţa nemaipomenita încîlceală a ideilor cu ajutorul vreunui depurativ ideologic, dacă ar exista pe lume vreo prăvălie, vreo dugheană cu *Weltanschauung*-uri, un fel de magazin de optică sau ceva asemănător, cu firma legală *Weltanschauung*-uri — desfacere cu amănuntul, omul ar intra într-o astfel de prăvălie, i-ar face o plecăciune domnului şef şi şi-ar cumpăra cîteva cutii cu *Weltanschauung*-uri dintre cele mai utile, mai comode şi mai moderne. Pentru orice eventualitate, şi-ar mai comanda încă vreo cîteva duzini de *Weltanschauung*-uri, unele pentru experienţe, altele de rezervă. Asigurîndu-se astfel cu cît i-ar fi necesar, omul ar avea suficient fosfor infernal ca să-şi lumineze propria sa bezna şi apoi să se culce fără grijă, conştient că nu-l pîndeşte nici un pericol mai deosebit. Dacă i s-ar ivi vreo problemă mai neclară, omul şi-ar avea chibriturile metafizice alături, pe noptieră, şi ar putea oricînd să aprindă la nevoie lumînarea. *Weltanschauung*-ul adoarme raţiunea şi cugetul şi inima, *Weltanschauung*-ul ridică potenţa, prelungeşte viaţa, reîntinereşte. Orice teamă de cutremur sau de cine ştie ce altă catastrofă neaşteptată e fără temei cîtă vreme cetăţeanul îşi are pe noptieră cîteva cutii cu *Weltanschauung* patentat, care îi ameliorează digestia mintală, îi opreşte sughiţurile conştiinţei, îi limpezeşte raţiunea, îi garantează succesul în viaţă.

— Păi bine, omule, mi-a spus mai deunăzi un cunoscut de-al meu, tovarăş de puşcărie, aflat aici din pricina *Weltanschauung*-ului său, păi bine, omule, ce povesteşti e cît se poate de logic, dar dumneata n-ai un *Weltanschauung*, o concepţie despre lume !

— Adevărat ! Eu n-am un *Weltanschauung* al meu, și iată-mă la închisoare fiindcă nu-l am. Iar dumneata te afli aici fiindcă ai unul ! Cauze diferite, dar consecință identică !

— La prima vedere, e logic ! Că eu mă aflu aici, e logic ! Eu mă aflu aici datorită *Weltanschauung*-ului meu, și sînt conștient de consecințele acestui *Weltanschauung*. Dar de ce naiba te afli aici dumneata, cred că nici dumitale nu ți-e clar ! Să stai la închisoare pentru niște injurii, înțeleg că i se poate întîmpla unei precupețe, unui birjar, unui lumpenproletar fără conștiință de clasă, care-și închipuie că e în joc „onoarea lui personală" cînd se ia la bătaie în cîrciumă, la un pahar de vin, cu un lumpenproletar la fel de inconștient. Dar ca dumneata, om destul de inteligent și cu studii juridice, să te fi pierdut într-un asemenea hal printre noțiuni, să fii atît de derutat, încît să nu-ți mai dai seama de confuzia propriilor dumitale concepții, asta zău că mă miră !

— Dumneata nu pricepi un lucru, tinere, și anume că *Weltanschauung*-urile roiesc prin secole ca licuricii în luna mai. Toate aceste nenumărate *Weltanschauung*-uri atotrezolvatoare și atotdezlegătoare licăresc cam de multă vreme prin bezna conștiinței umane, poate de vreo douăzeci sau chiar treizeci de mii de ani. *Weltanschauung*-urile țîșnesc ca scînteile dintr-o buturugă, pentru ca apoi, numai după cîteva clipe, să se stingă, iar bezna conștiinței umane, vezi dumneata, rămîne mereu una și aceeași, la fel de densă, de enigmatică și de tenebroasă !

Ce *Weltanschauung* îmi ceri să profesez ? Că omenirea merge înainte, că există progres, că ne îndreptăm spre Statul lui Platon sau spre Cetatea sfîntului Augustin, că am plecat din Statul lui Loyola și ne îndreptăm spre Cosmopolis ? Așa ? Uite, în seara asta, în timp ce noi stăm de vorbă, pămîntul e rotund, iar pînă mai ieri a fost plat... Pînă mai ieri pămîntul era o imensă tavă orizontală, care se termina în Islanda și pe Gange ; iar azi e o minusculă și neînsemnată minge de bîlci, pe fața căreia distanțele (între noțiuni infinit de depărtate și prin veacuri aproape iremediabil despărțite, cum ar fi Islanda și Gangele) sînt atît de mici, încît le poți acoperi în răstimpul unei rotații, sau nici atît, între două dejunuri. Astăzi, globulețul ăsta ieftin, cunoscut în amănunțime de toată lumea și devenit plicticos într-o oarecare măsură, e străbătut în toate direcțiile de vapoare, de mașini de zburat, de locomotive cu abur și electrice ; astăzi, totul se desfășoară după obișnuitul orar cotidian al tramvaielor. Astăzi, așa-zisele *Weltanschauung*-uri tehnocratice voiajează cu aceste vehicule ultramoderne așa cum pînă mai ieri călătoreau cu diligența *Weltanschauung*-urile baroce, pînă mai alaltăieri cele faraonice și asiriene, iar cu o zi mai înainte cele troglodite ; mîine, vor veni altele, falansteriene, pe cînd ieri mai erau încă michelangelești. *Weltanschauung*-urile actuale privesc problema vieții ca pe o problemă a coloniilor, a piețelor, a meciurilor de fotbal, a uriașelor armade, și cred în creșterea vertiginoasă a unor noțiuni cum sînt

noţiunile de stat sau de propăşire nelimitată a rasei umane albe etc. Acest *Weltanschauung* [despre care şi dumneata crezi că e singurul în acord cu adevărul] nu e şi *Weltanschauung*-ul căpeteniilor religioase din Tibet ; şi totuşi dalai-lama reprezintă incomparabil mai mulţi credincioşi organizaţi decît reprezinţi dumneata, bunăoară, aici, la închisoare ! Aşadar, să ne înţelegem ! Pînă mai ieri, pe baza unui adevăr verificat sută-n sută, pămîntul stătea întins ca o tavă uriaşă de tablă, ca un soi de trai tihnit, angelic, pe masa Domnului, plină cu portocale, smochine şi curmale edenice ; totul se sprijinea pe picioarele de găină ale unui *Weltanschauung* de o naivitate cu adevărat de găină, dar care, dacă nu credeai în el, făcea să-ţi zboare capul fără multă vorbă ! În noaptea asta, în timp ce negrii de pe Congo bat tobele rugîndu-se lunii ca unei divinităţi, pentru prăsila turmelor de antilope şi de capre, în noaptea asta deci cad de asemenea capete, tot fără multă vorbă, pentru o mie de „Weltanschauung"-uri de toate felurile, coincizînd fiecare sută-n sută, în sfera lor de acţiune, cu adevărurile divine. Iar a te îndoi de originea divină a acestor adevăruri e un sacrilegiu şi un păcat de moarte, care se pedepseşte, fără discuţie — prin decapitare imediată ! Ca şerpii uriaşi şi respingători din junglele malaieze, aşa mişună miile şi miile de *Weltanschauung*-uri pe globul pămîntesc. În vălmăşagul acesta de realităţi, cine ar fi în stare să se descurce, fără teamă, sigur că planează deasupra oricărui pericol intelectual, sigur că mîine n-o să-i poată

nimeni arunca *Weltanschauung*-ul în maldărul de vechituri şi de fiare ruginite ?

— Păi tocmai aici e deosebirea dintre punctele noastre de vedere, dragă doctore ! Eu susţin că trebuiesc înlăturate cu hotărîre prejudecăţile, ideile greşite, adevărurile aparente ! Toate nerozíile astea troglodite trebuiesc date la o parte. Iar dacă e adevărat ce spuneai atît de plastic mai adineauri, că pe pămînt mişună miile de concepţii despre lume, ca şerpii din junglă, atunci trebuie să pui mîna pe mitralieră şi să ucizi toţi şerpii minciunii şi prostiei, să defrişezi jungla, s-o asfaltezi, s-o europenizezi...

— Cu alte cuvinte, să lichidezi toate deosebirile dintre concepţiile despre lume, şi încă cu arma !

— Da ! Să lichidezi toate ideile eronate, da, da ; toate ideile eronate să le lichidezi, da, da... Ce vroiam să spun adineauri ? Vroiam să spun că nu există decît o singură idee...

— Şi care-i aia ?

— Ideea care corespunde adevărului !

— Păi tocmai în asta şi rezidă misterul longevităţii seculare a feluritelor *Weltanschauung*-uri : fiecare e convins că numai el e „singurul care corespunde adevărului" ! Tocmai datorită intoleranţei acesteia fundamentale se ajunge la canibalica, la antediluviana, la preistorica şi animalica devorare reciprocă a *Weltanschauung*-urilor. Unii sînt cu credinţa, alţii cu mîntuirea, alţii cu iubirea ; unii şi-au verificat cunoştinţele şi propovăduiesc adevăruri pozitive, alţii nu mai ştiu nici eu ce sînt şi ce fac, iar alţii şi alţii,

nu ştiu cîţi, bat toba, trîmbiţează, trag clopotele ; dar toţi îşi arogă prioritatea, toţi se combat reciproc şi, de asemenea, se nimicesc reciproc.

— Concepţia mea despre lume ştiu că e adevărată ; mai întîi fiindcă corespunde realităţii, şi apoi fiindcă e sintetică ! Nu e exclusivistă, ci cuprinde totul laolaltă. E simplă, clară, chibzuită şi logică ! Şi cred că, pînă la urmă, va învinge !

— A-ha, a-ha ! I-auzi ! Dumneata „crezi", care va să zică !

— Da, cred, fiindcă ştiu !

— Între credinţă şi cunoştinţa devenită convingere nu e, în fond, nici o deosebire ! Cunoştinţa verificată şi credinţa ştiinţific motivată sînt, în esenţă, unul şi acelaşi lucru ! Cel ce crede că *Weltanschauung*-ul lui e un adevăr confirmat ştiinţific, şi că el deci nu crede, ci ştie, sau „crede fiindcă ştie", e aidoma credinciosului care crede nu fiindcă ştie, ci fiindcă nu ştie că nu ştie — adică, nu ştie că, de fapt, crede... În fond însă, ar trebui să ştii în aşa fel, încît să crezi că nu ştii, şi de aceea să nu crezi. Căci ce înseamnă să ştii că un lucru e „adevărat" şi apoi să crezi în „adevărul" acesta fiindcă e „un adevăr verificat de experienţă" ? Experienţa ar putea la fel de bine să verifice şi faptul că nimeni n-o să ştie niciodată care-i „adevărul" ultim... Dumneata „crezi" că „ştii", iar eu cred că nu ştiu, sau mai bine zis — eu nu cred că ştiu ! Şi neavînd deci credinţa că ştiu, sau avînd credinţa că nu ştiu şi că nu pot să ştiu, (fiindcă şi asta mă învaţă experienţa verificată), eu cred prin urmare, potrivit *Weltanschauung*-ului meu, că, în principiu, nu trebuie crezut nimic, nici că aş şti ce e „adevărul" şi nici că experienţa ne-ar învăţa ceva, fiindcă aceeaşi experienţă seculară ne mai învaţă la fel de bine că nimeni n-a cunoscut şi n-a pătruns vreodată tainele vieţii, pentru simplul motiv că, de obicei, a murit înainte de-a deveni înţelept... Viaţa individului e prea scurtă ca să se poată formula vreo judecată pe temeiul „experienţei de viaţă" proprii, personale ; iar faptul că nu se poate învăţa nimic de la cei ce au murit înaintea noastră, pe cînd acumulau această experienţă, ne-o dovedeşte cît se poate de convingător viaţa însăşi ! Viaţa e o propagare de particule pe unde scurte, şi tocmai în aceasta constă enigma vieţii, a scurtimii ei şi a undelor ei. E şi ăsta un adevăr modern, verificat de ştiinţă. Dacă viaţa individului ar dura doar cu o generaţie mai mult, omenirea n-ar mai exista, fiindcă ar fi sfîrşit demult prin a se sinucide.

— Dumneata socoteşti, aşadar, că Weltanschauung-ul meu e un fel de viziune religioasă asupra lumii ? După dumneata, conştiinţa mea despre stările de fapt ar fi de natură religioasă ?...

— A fi religios înseamnă a crede, a gîndi, a simţi, a şti şi a voi să obţii ceva ce poate fi gîndit, simţit, ştiut sau crezut... Şi invers : a fi conştient că atunci cînd crezi, gîndeşti, ştii şi vrei, prin tine crede, gîndeşte, vrea sau ştie o forţă care a făcut ca toate gîndurile, simţămintele, credinţele, voinţele şi cunoştinţele să se pună în mişcare prin tine, cu ajutorul tău, dar nu de dragul tău, o forţă care nu te ia pe tine ca eta-

lon, o forţă care a acţionat cu mult înaintea ta şi a „Weltanschauung"-urilor tale şi care va acţiona, de asemenea, şi atunci cînd tu, împreună cu toate *Weltanschauung*-urile tale nu veţi mai exista de mult ; o forţă căreia odinioară i s-a spus Dumnezeu sau credinţă în dumnezeu, iar azi i se spune credinţă în umanitate, credinţă în progresul uman, credinţă în comunitatea umană, credinţă în sociabilitatea umană, credinţă într-un viitor mai bun al omenirii ; într-un cuvînt, o forţă care nu e omenească, dar se propagă prin omenire, o forţă siderală, solară, cosmică, forţa picăturii de ploaie sau de spermă, forţa care doarme în bobul de grîu din mormintele faraonilor egipteni, ca să încolţească după patru mii de ani, forţa politicii, forţa razei de soare, forţa clopotului bisericii, într-un cuvînt, a fi conştient de toate forţele acestea şi a fi conştient că vei dispărea printre ele la fel de orb şi de surd cum ai trăit în pîntecele mamei — asta, vezi dumneata, nu înseamnă a fi religios, nu înseamnă a crede, ci a şti că nu vei cunoaşte nimic, a fi un om reflexiv !

— Ce-mi înşiri dumneata e nihilism, panteism, hamletism, într-un cuvînt, e un talmeş-balmeş ! Vorbe şi iar vorbe ! Încolo, nimic ! Vorbărie curată ! Fraze goale ! Ne rămîne, aşadar, tăcerea ? Hamlet !

— Nu „nimic", dar, la fel de hotărît, nu un *Weltanschauung*" care aspiră la monopol ! Căci ce înseamnă să vîri toată problematica asta a vieţii, uriaşă şi deschisă, în cadrul unui *Weltanschauung* definitiv, mărginit, împovărat de „prea-omenesc" şi deci sortit iremediabil eşecului ? Înseamnă să devalorizezi fenomenul vieţii ca atare pînă la nivelul unei mărfi, al unui lucru care poate fi vîndut sau cumpărat, la nivel de icoană sfîntă, de biserică sau de partid politic !

— Exact ! Experienţa ne învaţă că viaţa socială a omului se desfăşoară în cadrul unor noţiuni ca marfă, comerţ, icoane şi partide politice. Cine vrea să acţioneze în cadrul vieţii sociale nu se poate înălţa deasupra noţiunilor acestora. Pe mine m-ar interesa mult mai mult, domnule doctor, să-mi explici ce gîndeşti dumneata despre actuala orînduire socială ? Trebuie ea oare înlocuită cu o formă socială superioară, sau nu ? Trebuie sau nu acţionat, pe linia propriei convingeri, adică a propriei concepţii despre lume, ca forma aceasta socială, perimată fără doar şi poate, să fie preschimbată într-o formă superioară, mai demnă de demnitatea omului ? Asta să-mi explici dumneata. Iar celelalte poveşti frumoase pe care mi le înşiri, ar putea fi, eventual, poezie, dar nu politcă...

— Mă întrebi ce gîndesc despre orînduirea noastră socială, ca atare ? „Dacă trebuie sau nu trebuie ea preschimbată într-o formă superioară ?" Asta mă întrebi ? Dar spune-mi, rogu-te, unde ne aflăm noi, acum ?

— Cum unde ne aflăm ? Nu înţeleg...

— Răspunde-mi, unde sîntem noi acum ?

— Unde sîntem ? La puşcărie, fireşte...

— La puşcărie ? Şi ştii de ce mă aflu eu la puşcărie ?

— Fiindcă l-ai insultat pe-un fost şef de-al dumitale, un director sau aşa ceva.

— Aşa ? L-am insultat ! Pe şeful meu ? Şi de ce l-am insultat ? Fiindcă eram convins că el reprezintă, sau mai bine zis că el simbolizează o anumită ordine socială pe care eu, în mod individual, pe linia propriei mele răspunderi, am calificat-o în faţa instanţei drept o orînduire socială criminală, banditească, tîlhărească şi imorală ! Probabil că n-aş fi făcut asta dacă eram convins că forma socială pe care o întruchipează la noi domnul Domaćinski se prezintă în aşa fel, încît nu trebuie schimbată cu o formă socială superioară !

— Dumneata te-ai mărginit la injurii verbale, dar n-ai afirmat în faţa instanţei că forma asta ar trebui preschimbată cu una superioară !

— Atunci ce dracu am spus acolo, timp de două ore ?

— L-ai înjurat pe Domaćinski, numai cu vorbe...

— Dar, după dumneata, ce-ar fi trebuit să fac ? Cum să mă apăr, dacă nu cu vorbe ? Să nu-l înjur pe Domaćinski ? Să-l elogiez, ca Hugo-Hugo ?

— Fapta, doctore, acţiunea organizată, numai ea...

— Şi cuvintele, după dumneata, nu sînt fapte ?

— Nu. Cuvintele sînt declamaţii, iar dumneata ai fost dat în judecată pentru nişte declamaţii, şi nu pentru fapte politice. Tocmai

asta e jalnic în toată povestea ! Păcat de osteneală şi de timpul pierdut.

— Dumneata vrei să zici că nu sînt om politic ? Păi nici n-am vrut să fiu ! Eu am vorbit ca moralist, fiindcă sînt convins că nici o politică, dacă nu e bazată pe cea mai elementară morală umană, nu are ceea ce se cheamă o *raison d'être !* Asta-i părerea mea ! Şi nici un program politic, dacă nu e clădit pe premize morale, nu are un sens progresist ! Socialismul ne învaţă că omul e rădăcina cea mai adîncă a mişcării acesteia, omul deformat, nefericit, călcat în picioare, oprimat, omul pe care l-au aservit domnii Domaćinski ! Dar ia spune-mi dumneata, există în tot oraşul nostru vreun om viu care, pe propria lui răspundere penală, să-i fi trîntit în obraz lui Domaćinski şi altora ca el adevăruri mai consistente ? Iar dumneata, ca o babă fandosită, le numeşti declamaţii ?

— Că nu eşti om politic, mi-am dat seama de cum ai deschis gura ! Nu cumva vorbeşte prin dumneata un poet ratat ?

— De ce ar fi ratat poetul din mine ? El a dormit, şi s-a trezit, iar astăzi vorbeşte din mine poetul care a dormit ; dar că ar fi ratat, cu asta n-aş putea să fiu de acord ! De fapt, după principiile mai profunde ale vieţii, orice om ar avea datoria să-şi facă din viaţă un cîntec ! Vezi dumneata, de-un an încoace eu îmi cînt propriul meu cîntec. Cîntecul meu e melancolic, şi n-are nici un sens mai profund, după cum nici viaţa nu are, dar asta nu înseamnă că e mai puţin valoros decît un cîntec poate fi în

general, şi încă unul destul de zbuciumat ! În ziua cînd am hotărît să dau glas propriului meu poem, a început în jurul meu un concert pe care merita să-l auzi ! Dumitale cîntecul ăsta al meu nu-ţi sună politic ! Mie puţin îmi pasă cum îl numeşti, dar mi-e drag şi cred că e cinstit şi că trebuie să fie cîntat mai departe ! Pe dumneata, nici vorbă, un asemenea lucru te plictiseşte, fiindcă nu se desfăşoară organizat, după ordinea de zi funcţionărească a unui *Weltanschauung* sindical, conştient şi precis stabilit ; mie însă nu mi se pare mai puţin valoros numai pentru că nu se poate mînca asemeni cîrnatului ăluia al dumneavoastră, fabricat de Cernîşevski !

— Bine, bine, domnule doctor, să lăsăm acum cîrnatul nostru pe care nu l-a fabricat Cernîşevski, şi nu mi te mai strecura printre degete ca un ţipar în plasă ! Mie spune-mi deschis, indiferent de „poezia" sau de „problematica" dumitale : trebuie sau nu schimbată actuala ordine socială într-o formă socială superioară ? Da sau nu ? E bine să cădem de acord într-o problemă de bază, fiindcă mai apoi găsim noi poate un mijloc de a rezolva întreaga dispută ! Deci : trebuie sau nu preschimbată actuala orînduire socială ?

— Cred că trebuie, ba chiar că trebuie neapărat ; eu însă n-aş cuteza totuşi s-o transform altfel decît am făcut-o în cazul lui Domaćinski !

— Şi de ce nu ?

— De ce ? Mai întîi ţi-aş pune o întrebare ; ce ai studiat dumneata ?

— Electrotehnica. Am absolvit politehnica din Praga !

— Va să zică aşa ! Ai studiat electrotehnica. Dumneata ţi-ai lua răspunderea să operezi un bolnav, să zicem de apendicită ?

— Nu !

— Nu ? Ei bine, eu, după cum o ştii, am studiat dreptul ! Ca jurist, n-aş avea curajul să mă apuc, de pildă, să repar un dinam defect ! Nu mă pricep în domeniul acesta ! Şi, la fel, nu mă pricep să repar orînduirile sociale ! Nu m-am pregătit. Pentru treaba asta extrem de complicată îmi lipsesc o mulţime de premize : fantezia, pregătirea, dar şi înclinaţia, temperamentul şi aşa mai departe. Eu pot să constat insuficienţa stării de fapt, am o fantezie suficient de limpede ca să-mi formez convingerea că Domaćinski e un bandit, dar nu ştiu cum s-ar putea preschimba banditismul acesta într-o formă superioară. Fiindcă, vezi dumneata, nu m-am ocupat cu asemenea lucruri !

— Prin urmare, ţinînd seama de aşa-zisa dumitale lipsă de „pregătire tehnică" şi de nu mai ştiu ce înclinaţii nedefinite, dumneata eşti de acord ca totul să rămînă în cadrul ordinii sociale aşa cum e acum ?

— Nu, asta nu înseamnă că aş aproba starea de lucruri în cadrul orînduirii însăşi. Eu nu spun : aşa cum este, aşa trebuie să rămînă, fiindcă aşa e bine ! Dar nici nu spun că e rău numai fiindcă „economiceşte" situaţia e aşa cum e. Să reduci toată problema orînduirii sociale la mecanica simplă a relaţiilor mercantile,

sau economice, sau sindical-utilitare, înseamnă să simplifici problematica vieţii şi s-o restrîngi la cadrul acela pe care îl numim program de partid, statut, paragraf, dogmă şi, în genere : catehism ! Dacă e rău, e rău nu numai fiindcă aşa e orînduirea socială ; iar să crezi, în mod mecanic, că o să fie bine numai prin simpla dispariţie a orînduirii acesteia sociale, înseamnă să fii credincios în sensul naiv, semidoct, de-a dreptul ridicol al cuvîntului. Şi, în afară de asta, a repeta într-una fraze din cale-afară de plicticoase despre insuficienţa orînduirii sociale, înseamnă a fi capelan, papagal, dascăl de biserică, înseamnă a rumega nerozii dogmatice, înseamnă deci a fi aidoma cu tot ce a meritat într-adevăr să dispară. Dacă e rău, e rău nu numai fiindcă trăim în cutare sau cutare sistem economic, ci fiindcă li s-a atrofiat oamenilor curajul moral de a reacţiona aşa cum ar trebui să reacţioneze după propriul lor imbold, curat şi simplu : adică omeneşte.

— Şi de ce li s-a atrofiat oamenilor curajul moral ? Omul e schilodit tocmai fiindcă trăieşte într-un sistem economic care, prin forţa împrejurărilor, l-a schilodit şi pe plan moral. Schimbînd condiţiile care produc schilodirea, se va schimba şi omul în substanţa lui morală, domnule doctor ! Doar ştim din experienţă că pantoful strîmt deformează piciorul ! Dumneata ocoleşti problema, dragul meu ! Dumneata descrii nişte cercuri cît toate zilele în jurul meu, domnule doctor ! Cum e mai bine ? Să porţi pantofi pe măsură sau să te căzneşti cu un pantof strîmt, care te roade ? Opaiţul trebuie sau nu înlocuit cu becul electric ? *Weltanschauung-ul* dumitale ţine, pare-mi-se, de epoca romantismului martiroman, cînd se declama enorm despre om, despre suferinţele şi despre problemele lui morale. Una-două, şi iar ajungi la morală ! Politica o eviţi ! Şi poziţia asta ţi se pare extrem de importantă ! Însă, vezi dumneata, astăzi, în era producţiei capitaliste, cînd totul s-a mecanizat, trebuie să se mecanizeze şi concepţia politică despre lume. Nu trebuie să te apuci să transformi lumea din dragoste pentru om, ci fiindcă aşa cer condiţiile. Cu o asemenea viziune practică, lucrurile s-au simplificat mult. Aci, trebuie spus clar şi răspicat : da sau nu ?

— Totdeauna am admirat oamenii cărora totul le era clar, pe linia convingerii lor personale care, la rîndul ei, corespundea adevărului, „infailibil" pentru indivizii ăştia ! Şi banditul de Domaćinski din pricina căruia am ajuns aici, şi lui i-a fost, totul, totdeauna clar şi în acord cu experienţa proprie. El a ucis patru oameni : clar ! El e gata, pentru lighenele lui de tablă, să ucidă patruzeci de milioane de oameni : clar ! Şi toate astea au să-i fie clare, şi niciodată, într-un astfel de bandit, n-o să se ivească nici cel mai mic grăunte de îndoială. Iar dumitale îţi e la fel de clar că sistemul nostru social trebuie neapărat schimbat cu un altul, nou, mai modern, mai bun, şi asta imediat, în douăzeci şi patru de ore, potrivit adevărului dumitale verificat, în care

crezi așa cum alții cred în neprihănirea Fecioarei. Asta e *Weltanschauung*-ul dumitale, pentru că spre deosebire de mine, dumneata ai un *Weltanschauung* și, de dragul lui ești gata să ucizi, la fel ca Domaćinski... Colo, Domaćinski ucide în virtutea *Weltanschauung*-ului său ; aci, dumneata mă amenințì în virtutea *Weltanschauung*-ului dumitale ; iar pe mine, adevărul meu verificat mă învață că măcelul ăsta ține de cînd e lumea. Eu nu sînt specialist în orînduiri sociale ; iar dacă m-ai întreba cum aș întocmi o orînduire socială după gustul meu, ți-aș spune mai întîi că aș elimina — din principiu — toate *Weltanschauung*-urile contrare rațiunii, și mai ales pe cele neroade și bandiești. Dacă Domaćinski e capitalismul, eu l-aș elimina mai întîi pe Domaćinski, deci, în mod logic, capitalismul ! Capitalismul ăsta, despre care mă tot întrebi ce părere am, e un sistem bănesc foarte complicat, un fenomen vital care, în toate privințele, există numai în felul în care există : produce mărfuri, aruncă mărfurile pe piață, piețele se închid, se deschid și iar se închid, banii se devorează reciproc pe piață, apoi banul nimicește marfa prin războaie, se înarmează, deschide și caută noi posibilități de cîștig, încheie tratate de pace, pentru ca mai apoi să dezlănțuie din nou războaie. Într-un cuvînt, cunosc prea puțin încîlcitele probleme referitoare la bani, la piețe și la credite, ca să pot răspunde cu ceva real la întrebarea dumitale dacă aș vrea să înlocuiesc sistemul actual cu un sistem mai modern, superior ! Cu care sistem mai modern și superior ? Domaćinski trebuie înlocuit cu ceva care nu e el, dar cu ceva care să fie neapărat mai bun, mai cinstit și mai pozitiv decît el !

— Ridicolă întrebare ! Așa cum lumînarea de stearină a cedat locul becului electric, așa cum manufactura a cedat locul mașinii, iar mașinismul incipient tehnocrației, așa cum după feudă a urmat democrația burgheză, la fel și actuala anarhie economică trebuie reașezată după principiile unei ordini superioare — după principiile unui sistem social modern, care va corespunde tuturor cerințelor concepției moderne despre lume. Iar Domaćinski nu e decît un amănunt neînsemnat !

— O singură întrebare să-ți mai pun. Spune-mi, rogu-te, în cadrul „sistemului social superior, care va corespunde tuturor cerințelor unei concepții moderne despre lume", se va ucide și se va masacra tot așa de bandiește cum se ucide și se masacrează în cadrul „concepției demodate despre lume", pe care o reprezintă Domaćinski ? Întreb, cu alte cuvinte, dacă asasinatul, după modelul capitaliștilor noștri și al avocaților lor, va fi baza acelei ordini sociale superioare ?

— Cîtă vreme vor exista ulcere, domnule doctor, va exista și chirurgia ! Cît timp vor exista indivizi ca Domaćinski, vor exista și crime !

— Și dumitale lucrul ăsta ți se pare clar ?

— Bineînțeles !

— Deci, la un moment dat, mata ai putea să iei, cum să zic ? — spînzurătoarea chirurgi-

cală sau toporul chirurgical și să verși sîngele oamenilor la fel cum făcea Domaćinski cu carabina lui chirurgicală? În numele cărui principiu? Nu, eu nu mă pot descurca în fața problemelor acestora. Dar un lucru îmi e clar: sistem social superior mi se pare cel în cadrul căruia nu va mai exista prostie și nici ucidere banditească! Nu știu de ce gîndesc așa, dar fără îndoială că spre asta mă îndeamnă instinctul meu cel mai nobil și mai uman.

— Ești un confuzionist mic-burghez, derutat! Habar n-ai singur ce vrei și ce nu vrei. Sînt convins că mai devreme sau mai tîrziu vei sfîrși într-o mănăstire de catolici, ca pocăit! Cu asemenea cețuri de pocăit pe cap nu se poate face politică. Oricine are dreptul să sară din balcon, mai ales dacă e proprietar de imobil și dacă are balcon la etajul întîi, cum ai dumneata. La un lucru însă te-aș ruga să iei aminte: nu exagera importanța gestului acestuia de mic-burghez derutat! Tot ce-ai făcut dumneata nu e decît o demonstrație mai mult sau mai puțin neizbutită a unui burghez izolat, care a stîrnit senzație și a provocat o mică alarmă în balta noastră cu broaște. Dar dumneata, cu felul acesta bizar de a gîndi, nu vei realiza absolut nimic, în privința asta nu încape nici o îndoială. Ia-l și citește-l pe Thalheimer, iată ce lectură îți recomand...

— Merci! Eu îi citesc pe Buda și pe sfîntul Toma!

— Noapte bună, domnule doctor. Distracție plăcută! Și te rog să zici vreo două-trei Ave-Maria și pentru mîntuirea sufletului meu!

Lumina lunii se revarsă printre gratii în odaia mea. Din spuma stelelor curge o lumină albă și rece peste cîmp, peste acoperișuri și peste zări. E liniște în clădirea asta blestemată în care niște oameni obosiți sforăie întinși pe saltele, și, sforăind, își scurtează zilele printr-o narcoză prescrisă de lege, stupidă și nedemnă de om... Vîrful țigării licărește în întunericul verzui al camerei, aprinzîndu-se și stingîndu-se ca luciul misteriosului și magicului *Weltanschauung* pe care oamenii îl fumează în celulele închisorilor sau ale mănăstirilor. Grămăjoara roșiatică de scrum încins s-a aprins iar, ca să dispară apoi imediat în vălul de fum verde-închis care se prelinge peste albastrul luminii de lună și se înalță ca fumul verzui de tămîie, destrămîndu-se și pierind în suflul rece și umezit de rouă al nopții de august. Dumneavoastră pesemne că vă place lumina lunii. Eu însă o urăsc. Discul acesta de ghips, alb și stupid, model absurd a tot ce se poate întîmpla cu pămîntul, cu stelele, cu gunoiul sideral în genere, felinarul acesta funerar, aprins la căpătîiul pămîntului, spînzură deasupra capetelor noastre, plicticos, ca instrumentele dintr-un laborator de fizică; simt că dacă aș putea trage o dată cu degetul peste discul lunii, din ghețarii, din abisurile alpine, din oceanele și din craterele lui mi-ar

rămîne pe vîrful degetului puţin praf de ghips, cu gust searbăd de cretă, care se poate şterge de-acolo printr-o uşoară atingere a degetului mare cu arătătorul : nimic, praf şi cenuşă de pe mulajul plat al unui corp ceresc, al unui tărîm gol şi pustiu, în care diferenţa de altitudine dintre cel mai adînc fund de mare şi cel mai înalt vulcan s-ar putea să nu treacă de-o jumătate de milimetru, şi unde totul s-a turtit pe faţa orizontală a discului neted de alabastru, luminat cu magneziu alb, în luciul surdomut al luminii difuze, incolore, albe, sterpe, cu miros abia perceptibil de cretă umedă, asemeni celei cu care se scriu formule enigmatice pe tabla şcolară : lumină de lună a omului care nu-şi are un *Weltanschauung* al său şi care a sărit din balconul său, de la etajul întîi, pornindu-se pe cotcodăceală moralizatoare, ca o găină după ce a ouat un ou sterp. Ptiu !

VIII

Despre ploaie, despre moarte şi despre dragoste, despre război şi despre o mică vrabie din staţia Brzezinka

Suflă siroccoul. Mă doare capul. În odaie miroase a gaz. Mi s-a dat permisiunea, ţinînd seama de nervii mei zdruncinaţi, să aprind lampa, căci regulamentul prevede stingerea la ora nouă seara, iar eu sufăr de insomnie. Şi astfel, îmi ucid nopţile citind. (Habar n-am cine a catadicsit să-mi facă favoarea asta supraomenească. E, probabil, un semn de atenţie din partea înaltei instanţe regale...) Cîini. Trenuri. Liniştea nopţii. Mă prinde somnul. Mai bine zis, un fel de somnolenţă tulbure, cu vedenii şi gînduri încîlcite, confuze şi scandaloase : femei, chiloţi de damă, pisici murdare, ape mîloase, peşti, dureri de măsele, datorii... Un pitic ghebos ţopăie pe nişte scări ; scări de marmură decorativă, stil settecento verboeczian ; piticul are faţa leită cu a ministrului Marc Antoniu

Javoršek și poartă o ghitară în spate ; muzică, mandoline, harpe, covoare întinse peste balustradele de marmură ; apoi, în capul scării apare Sinek (prietenul meu, tînărul inginer care își predică *Weltanschauung*-ul (într-o mantie neagră, cu monogramă mare CX, brodată cu fir roșu în dreptul inimii. Simbolul acestui vis tulbure în care figura sumbră a consilierului din Consiglio dei Dieci apare suprapusă pe a sectantului Sinek iar micul motiv de scherzo al piticului apare cu masca ministrului și fostului tribun socialist Marc Antoniu Javoršek m-a derutat cu totul și nu mai știu dacă sumbrul, inchizitorialul Consiliu al celor zece îmi rostește osîndirea la moarte prin gura tînărului inginer sau prin gura tribunului și ministrului demagog Marc Antoniu Javoršek... Osîndirea la moarte pentru lipsă vădită a unui *Weltanschauung* clar și definit, așa cum se cere din partea fiecărui membru disciplinat al Consiliului celor Zece... Chițăit de șoareci în pod... Vîntul șuieră în horn... Noapte fioroasă, agitată, lătrat de cîine în depărtare, plînset de locomotive în gară... Saizeci și șase de mii de gînduri și de imagini într-o puzderie de cercuri colorate, rotindu-se simultan : de ce a condus Foch atît de slab operațiile pe frontul de vest în primăvara lui nouă sute optsprezece, cînd toți credeam orbește în victoria sută-n sută a aliaților și cînd totul, după însăși mărturisirea lui Foch, atîrna în primăvara aceea de un fir de păr ? De ce pămîntul nu s-a spulberat și mai durează încă, solid și dens, pînă în ziua de azi, poate de-o veșnicie

întreagă, dur și neted ca o bilă masivă, din lemn de stejar, de la popicărie... Bila de stejar de la popicărie e la fel de spongioasă, de transparentă, și în ea roiesc atomii ca niște scîntei cosmice, iar Pămîntul ar putea să se destrame, să zboare în țăndări ca și bila de la popicărie. Și la fel ar putea să fie cu întregul univers, dar iată că nu se întîmplă așa și toate stau prinse una de alta, totul se desfășoară și acționează după o anumită lege, există ceva care ține totul în orbitele acestea solare. („Ceva"-ul ăsta nu-i decît un clopoțel verbal. Un clopoțel de joacă, pentru copilași. Ce-i aia „ceva" ? Asemenea noțiuni îl tîmpesc pe om...)

Astăzi am văzut la amicul și colocatarul meu Valent din Stubica (acum el sforăie pe salteaua de lîngă peretele de vizavi) o icoană a sfîntului Rocco. I-a trimis nevasta un pachețel cu nițică slănină și cu un pui fript, și, vezi Doamne, ca din întîmplare, ca din nebăgare de seamă, i-a strecurat înăuntru o iconiță tricoloră a sfîntului Rocco, „pentru orice eventualitate", că de, parcă poți să știi ? La o adică, s-ar putea să-i fie totuși de ajutor. Iconița îl arată pe sfîntul Rocco, ocrotitorul lui Valent, într-un peisaj oleografic nedefinit : niște munți albaștri, în zare, și un pîrîu șerpuind peste cîmpii înverzite ; iar cîinele care linge rănile sfîntului Rocco seamănă leit a pudel negru... Sfîntul Rocco e un grăsun bonom, un sibarit pe care nimeni nu l-ar crede bolnav și plin de răni. Cineva a agățat azi-dimineață un trandafir de capacul oalei în care ne facem nevoile. Un trandafir alb, parfumat.

Omul e complet năucit şi contaminat de realitate, stelele sînt tulburi şi depărtate, iar pe mine mă doare capul şi mă simt de parcă aş suferi de migrenă, într-o biserică pustie: după-amiază de vară, bîzîit de muşte, ciripit de păsări în jurul clopotniţei, un cîntat de cocoş undeva, departe... Tună... Primele picături de ploaie... Şi din nou tunete...

Cînd mi-a fost dat să simt pe pielea mea, pentru prima oară, un foc de artilerie, era primăvară... Un pîrîiaş susura în preajmă, cîţiva cîini lătrau vesel pe undeva, şi cărbunii aprinşi, aruncaţi cu lopata dintr-o locomotivă peste zăpada murdară, sfîrîiau. Era primăvară timpurie... Se auzea cum picură apa în burlane, iar departe, peste luciul şinelor, tremura aburul albăstriu al înălţimilor împădurite dincolo de cîmpul desţelenit, acoperite încă cu un strat gros de zăpadă umedă şi scînteietoare. Cît ai clipi, amiaza calmă de început de primăvară s-a prăbuşit într-un abator negru, întunecos, mînjit cu sînge de cal. Întregul angrenaj de ceasornic al micii gări provinciale (în care telegraful ţăcăne discret, iar cineva deschide uşa ca să mai intre un val de soare primăvăratic în odaia înecată în fum şi totul e la locul său: cîntecul burlanelor, zidul cald de sub streaşină, inundat de soare), şinele lucioase, lumina de martie pastelată şi jucăuşă, totul s-a prăbuşit frenetic în craterul însîngerat, negru ca smoala, al morţii, în clocotele catranului său gros şi învolburat. Artileriştii încercau să înhame caii la tunuri; spaimă şi panică generală; bubuituri de copite în vagoanele închise. Iar o vrăbiuţă, surprinsă pe un fir de telegraf, s-a oprit o clipă, timidă, înţepenind ca hipnotizată. Apoi, scoţînd un ciripit de spaimă, a zburat glonţ, în linie dreaptă, cu încordarea şi frenezia viforului. Vrabia e un ghemotoc de pene, inteligent. Pentru vrăbiuţa aceea genială, totul a fost extrem de simplu: a ciripit şi a şters-o. Iar pentru mine, în mijlocul stîrvurilor de cai şi al băltoacelor de sînge, între dărîmăturile neînsemnatei gări, pentru mine, pentru noi, toate acestea însemnau abia uvertura unui ceva pe care nu prea are rost să-l descriu, fiindcă face parte dintre fenomenele „naturale", „elementare", ca tunetele, ploaia sau cutremurele de pămînt, fenomene fără îndoială periculoase pentru viaţa omului, dar în privinţa cărora de obicei oamenii nu fac decît să ridice din umeri (tocmai fiindcă sînt naturale), şi să ofteze pasiv, în cel mai bun caz: de! Războiu-i război! Tunetul e tunet, ploaia e ploaie! Cutremurul e cutremur! Asta-i situaţia! Mergem înainte! Cine poate, oase roade! Lupta pentru existenţă! Azi avem clătite la masă! Cantina e cea mai grozavă invenţie din lume! Trăiască războiul!

Războiul are ceva din pestilenţa unui circ de provincie. Războiul dă reprezentaţii prin cele mai dosnice cătune şi se tot preumblă dintr-un loc în altul, după planul dinainte stabilit al unui turneu mare şi deosebit de profitabil. Războiul mai aduce şi cu interiorul unei uzine:

afeturi date cu unsoare, puşti-mitraliere înnegrite de fum, ţevi de tun, faruri electrice, tot soiul de maşinării murdare, aruncate în toate părţile, oameni negri de fum, mînjiţi ca nişte zeţari în beciurile unei tipografii... Apă în bocanci, piele udă, picioarele îţi înoată în noroi, cizmele îţi sînt rupte, moletierele putrezite, şi buboaie pe sub piele, unghiile îţi sînt negre şi, pretutindeni, lipseşte orice urmă de bun-gust. Fotografii fixate pe scînduri (numai neveste antipatice sau clişee pornografice), romane proaste (singura lectură), frizerii improvizate în ploaie ; şi totdeauna cineva pompează de undeva, din vreo groapă, o apă gălbuie, mocirloasă. Saltelele putrezesc în catacombe umede ; se doarme în noroiul ud, fără umbrelă. Sînt secole de cînd omenirea luptă împotriva ploii (acest dar înţelept al Domnului), şi în lupta împotriva ploii rezidă, la drept vorbind, orice sens mai adînc al civilizaţiei umane în genere. Cu acoperişuri, cu umbrele, cu galoşi, cu corturi, cu impermeabile, cu toate mijloacele astea luptă omul împotriva ploii. Şi astfel, ne-am ascuns în faţa ploii prin odăi calde, am desfăcut deasupra capetelor noastre toate soiurile de invenţii şi de dispozitive făcute din pîslă, din foi de cort şi din cauciuc ; şi aşa, trăim de bine de rău la uscat, cînd sînt vremuri paşnice, ne apărăm de darul acesta al cerului, cînd nu e război. A face război înseamnă, înainte de orice, a sta în ploaie, a simţi cum te plouă din plin şi cum n-ai nici un fel de mijloace antipluviale : n-ai odaie, n-ai acoperiş, n-ai o sobă încălzită, n-ai nici una din invenţiile

astea mai mult sau mai puţin perfecţionate datorită experienţei din vremuri paşnice, antipluviale. A fi pe front, înseamnă a sta fără umbrelă în ploaie şi în noroi, în ciuda oricărei ploi, chiar şi a celei mai îndărătnice, a fi zdrenţăros, plin de noroi, rebegit de frig, flămînd, gripat, ofticos. Războiul e, în genere, o stare ploioasă, monotonă şi plicticoasă, alcătuită din infinit de multe picături de ploaie, în faţa cărora omul e o biată pisică bolnavă şi neajutorată, rămasă fără adăpost. Războiul e zdreanţa pătată de sînge şi îmbibată de ploaie, e geamul mat şi spart de la W.C.-ul vagonului de clasa a treia din garnitura unui tren de provincie prăvălit în noroi şi în care toate zac răsturnate cu capul în jos (coşul locomotivei se află în noroi, iar roţile vagoanelor în aer), aidoma unui hoit de mîrţoagă în ploaia care cade neîntrerupt, acompaniată discret de bubuitul tunurilor şi de zbîrnîitul sîcîitor al telefonului : alo, alo, cu *Oberleutnant* Schwarz, de la *Trainersatzdépôt,* urgent, vă rog !

În război, aşadar, stai în ploaie, fără acoperiş, şi înaintea îngropării tale definitive se cer îndeplinite nişte formalităţi plouate, cu caracter militar-administrativ : *Oberleutnant* Schwarz de la *Trainersatzdépôt* trebuie să iscălească o înştiinţare către familia respectivului ; *Oberleutnant* Vargonya, ofiţer de ordonanţă al batalionului, trebuie să se prezinte la cota 307, unde cadet-aspirantul Klemenčić a primit un glonţ în cap. Mort. Se iscălesc mandate poştale, se transmit ştiri, alo, alo, diseară ne dă clătite la masă ; alo,

alo, ce spui ? nu se aude bine ; clătite cu brînză ; bravo ! printre ploşniţe, şobolani şi gîndaci ; mîncărimi şi scîrnăvii ; avem clătite cu brînză, *bravissimo !* Şi toate astea sub vălul ploii, sub pînza grea, plumburie, înţepătoare a lichidului ceresc, nemărginit de abundent şi infernal, exasperant de inventiv în ceea ce priveşte găsirea de noi şi imparabile posibilităţi de a se insinua pînă la pielea caldă a omului. Cîte nu a născocit perfida, perversa, stupida picătură de ploaie, numai şi numai ca să se strecoare pînă la pielea rîioasă a soldatului, ca să poată luneca în voie pe ceafa udă, de cîine, a războinicului bubos care îşi are, ca şi Oberleutnant Vargonya, înrădăcinatul său *Weltanschauung*" de veteran al frontului, alcătuit exclusiv din elemente rumenite la frigare : ceva, indiferent ce, fript şi rumenit, stropit cu rom şi împodobit cu vechea frază cavalerească : dragă amice, războiul e mai frumos decît mutrele noastre ! Poftim ! Serveşte ! Ia te uită ce mai fripturică !

La fel ca în vechile drame romantice, războiul se duce şi astăzi de după palisade. Pe vremuri, cînd Tilly [1] bătea cu tunurile Magdeburgul, lupta se ducea la adăpostul parapetelor, întocmai ca şi acum, cînd *Oberleutnant* Vargonya îşi ronţăie slănina rumenită pe jăratec, udînd-o cu şliboviţă : dragă amice, tra-ta-ta-ta, decît mutrele noastre, *si vis bellum,* para-para-paralizie ! Iar sacii ăştia cu nisip, stivuiţi ca la moară, sînt plini de noroi îmbibat de ploaie şi de urină. Şi totul duduie, zdrăngăne şi se zguduie, ca o moară sinistră care macină noroi şi măruntaie omeneşti. Toţi, ca nişte morari zeloşi, ne măcinăm pe noi înşine, ne scobim în urechi, stăm în ploaie, şi tot stînd aşa, zi şi noapte în ploaie, sîntem uzi leoarcă şi udăm pămîntul de sub noi ca nişte cai înhămaţi la birjă, şi privim chiorîş pe fereastră din moara noastră noroioasă afară, la ploaie, la ceţuri, la noroi, aşteptînd un eventual glonţ în scăfîrlie, ca un loz cîştigător. În catacombele astea sforăie nişte cadavre vii, ocupate încă provizoriu să telefoneze şi să apese pe trăgaci ; sforăie prin gropile astea în care totul duhneşte greu, înţepător ; totul stă nemişcat, mereu cu aceeaşi înfăţişare stupidă, plicticoasă : sîrmă ghimpată, ciorbă puturoasă, ciori, vrăbii, noroi clisos şi mormăit de tunuri. Ochiul de geam din parapet, micul meterez dreptunghiular înrămat cu scîndurele, în dosul căruia stau soldaţii holbîndu-se la noroiul din faţa tranşeei, e şi el un fel de *Weltanschauung,* un *Weltanschauung* soldăţesc, eroic, nespus de plicticos, dar solemn, ca marşul funebru din „Amurgul zeilor" de Richard Wagner. Că războiul are în el ceva solemn, ceva din muzica lui Wagner, am citit într-un foileton din „Noua presă vieneză", scris de un anume Mayländer. Domnul Mayländer a dormit la noi la divizie. Şi l-am ospătat pe domnul Mayländer cu clătite. Apoi, domnul Mayländer l-a făcut cu ou şi cu oţet, ca pe un chelner oarecare, pe *Oberleutnant* Hlavaty de la divizie,

1. *Johann Tserclaes von Tilly* (1559—1632) — comandant de oşti în Războiul de Treizeci de ani.

fiindcă nu li s-a pus la dispoziţie ziariştilor un vagon de dormit internaţional.

— Cum adică, n-aveţi vagon de dormit pînă la Cracovia ?

— Regret că nu vă pot servi, domnule doctor !... Am la dispoziţie numai vagonul acesta de clasa a doua... Cîte doi domni într-un compartiment dublu. Vă rog, domnilor, poftiţi !

— Dar ce-şi închipuie comandamentul dumitale, că am să stau să dîrdîi în coteţul ăsta neîncălzit, pînă la Cracovia ? Ne-a făcut mare cinste ! Vă mulţumesc de ospitalitate !

Să faci război cum face domnul Mayländer de la „Noua presă vieneză", cu pantaloni bufanţi, cu aparat fotografic *Kodak* şi cu maşină de scris, într-un vagon de dormit, iată ce înseamnă să faci război în lumina unui *Weltanschauung* în cadrul căruia cataclismul care bîntuie ca ciuma între Volga şi Nistru şi Niemen seamănă cu muzica lui Wagner...

Un *Weltanschauung*, indiferent care, consacrat indiferent unde şi indiferent de către cine, e alcătuit întotdeauna dintr-o serie întreagă de imagini înfăţişînd emoţii, articulate şi elaborate de nişte minţi, cu siguranţă ascuţite, s-ar putea zice chiar capabile, dar, oricum, atît de rafinate, încît s-au pus cu bună ştiinţă în slujba unei minciuni consacrate, care călătoreşte cu vagon de dormit atunci cînd mii de oameni crapă prin tranşee, şi se răcoreşte la umbra evantaielor egiptene, ca o mumie vie pe tronul ei de aur, în vreme ce milioane de oameni putrezesc de ciumă...

Stau după parapet, şi mă uit prin crenel la poziţiile ruseşti de pe cota o sută nouăzeci şi doi. Vîntul aduce zvon de balalaică din valea Nistrului, din tranşeele ruseşti de pe malul celălalt, iar eu îl aud pe *Verpflegungsoffizierstellvertreter* Kárdossy pălmuindu-şi ordonanţa fiindcă nu i-a curăţat cizmele aşa cum doreşte şi cum a poruncit domnul *Verpflegungsoffizierstellvertreter* Kárdossy... Citesc în „Presa liberă" discuţia cu *Journal de Genève* : Un mîzgălitor de hîrtie de la acest *Journal*, un fel de Mayländer din cealaltă parte a frontului, evocă în descrierea sa fortificaţiile franţuzeşti de la Arras, rolul istoric al Franţei şi misiunea ei istorică pe Rin, citîndu-l pe Bourget şi spunînd că e de-o importanţă colosală pentru întreaga lume ca Franţa să rămînă pe Rin ca o santinelă vigilentă instalată acolo în numele întregii omeniri pentru împiedicarea unui nou exces european ! *(Il importe au monde que la France reste sur le Rhin la vigilante sentinelle chargée d'empêcher l'excès en Europe...)*

Mayländerii din toate vremurile şi din toate lumile au fost unanim de acord într-o chestiune : că e neapărat necesar ca *Verpflegungsoffizierstellvertreter* Kárdossy să fie aprovizionat cu somnifere intelectuale şi morale, în aşa fel, încît acest domn Kárdossy internaţional să aibă conştiinţa împăcată atunci cînd ucide, cînd înjunghie, cînd apasă pe trăgaci şi cînd îşi oprimă semenii ; iar din procesul acesta să fie (pentru orice eventualitate) exclus cu siguranţă matematică orice motiv, cît de neînsemnat, al ra-

țiunii umane sănătoase... Căci atunci cînd Kárdossy citește despre misiunile morale de pe Dunăre, de pe Nistru, din Balcani, de pe Rin, și despre santinelele și avanposturile civilizației sau atunci cînd Kárdossy se pătrunde, în virtutea *Weltanschauung*-ului său, de ideea că pălmuirea unei ordonanțe are ceva din patetismul muzicii lui Richard Wagner, și una și alta „împiedicînd excesele europene", din dosul palisadei sale imperiale, din dosul crenelului său, el nu se mai gîndește că plouă și că războiul e alcătuit, în fond, din fire verticale de ploaie și din fire orizontale de foc. Orizontalele de foc pot, tocmai datorită „Weltanschauung"-ului acesta dreptunghiular, să i se înșurubeze în ochi ; iar grație firelor verticale ale ploii care i se prelinge pe ceafă (mereu în așteptarea unei mici congestii pulmonare sau a unei pleurezii) el poate la fel de bine să-și depună tînăra sa viață pe cîmpul Gloriei, ca unul care a murit de ploaie. Citind tîmpenii evidente despre misiuni și vocații pe diferite rîuri și fluvii, un astfel de Kárdossy nu se mai gîndește la ploaie și își exercită conștiincios „misiunea istorică", gata oricînd să-l pocnească cu piciorul pe flămîndul și năpăstuitul nostru pălmaș, ordonanță, ba chiar, la nevoie, să-l și împuște, ca pe un cîine turbat... Iar dorul de umbrelă al civilului îi este străin. Lucrul cel mai important e ca domnul Kárdossy să creadă că „Armada" este el însuși și că el personal are de îndeplinit o misiune, în numele poporului, în numele bisericii, în numele partidului său, în numele omenirii, în numele unui *Weltanschauung*, ba încă solemn și plin de sine, stînd în ploaie, fără umbrelă. Atunci Kárdossy devine Domaćinski ; atunci Domaćinski își are credința lui care coincide cu adevărul ; și atunci cauza rațiunii umane sănătoase este, în ceea ce-l privește, ca și pierdută. Domaćinski înseamnă violență ; violența e propovăduită ca unicul principiu al autorității, în numele moralei ; morala e propovăduită în numele forței, al „forței majore", iar „forța majoră" își are „gînditorii" ei, și ei gîndesc, toți laolaltă, că a gîndi înseamnă a exercita violența !

Acum vreo douăzeci de ani, aflîndu-mă ca soldat pe Nistru, mă număram și eu printre dobitocii care credeau că există santinele și avanposturi pe diferite rîuri. Și înamorat de ideea Franței, de ideea Marianei iacobine, ca de o statuie de ghips a Fecioarei din Orleans, eram convins, împreună cu Déroulède, că Franța trebuie să-și spele în sînge onoarea pătată în opt sute șaptezeci ; iar unicul meu ideal era pe atunci o victorie franceză cu orice preț, chiar și cu prețul propriei mele vieți. Idealul meu din zilele acelea chesaro-crăiești, de demult, petrecute în Galiția, se numea Victoria Franței ! Fiindcă îmi aveam pe atunci *Weltanschauung*-ul meu francofil, adică liberal, liber-cugetător, iacobin, triumfător, eroic, n-am putut să înțeleg cu cît a fost mai inteligent *Weltanschauung*-ul vrăbiuței din gara cea mică de lîngă Cernăuți (al cărei nume l-am uitat, dar cred că se numea Brzezinka), cînd, zbîrlită de spaimă, a șters-o cît

ai clipi din canonada dementă, printr-o genială și împănată inspirație a caldei cărni de pasăre, care, firește, nu pricepe *Weltanschauung*-ul francofil, dar înțelege foarte bine că obuzele împărătești nu fac parte dintre fenomenele vieții vrednice ca o vrabie genială să le onoreze cu împănata ei prezență... Pe lume există, îndeobște, prea multe *Weltanschauung*-uri de-astea nenorocite... Unii cred că există piscuri de granit pe care nu le poate bîntui focul infernal, alții cred în steaguri, în trompete, în anumiți toboșari și trompeți, ba chiar și în tobe ca atare ; unii cred în „datorie", alții în zei, în monumente, în gloriete, în pavilioane de expoziții ; și în vacarmul sîngeros al tobelor, tunurilor, orgilor și mașinilor, în vălmășagul steagurilor, al piscurilor și al argumentelor, în bubuiturile mortierelor, în cadavrele cailor, în gările provinciale și în orașele cuprinse de flăcări numai o vrăbiuță a fost atît de genială, încît să ciripească și s-o șteargă din zarva asta dementă fără îndoială...

Bîjbîind toată viața prin imensele cantități de tîmpenie omenească din jurul meu, am avut într-adevăr, din cînd în cînd, senzația că mă aflu pe drumul bun, că sînt pe cale să mă smulg din toate astea și să apuc pe linia propriei mele logici. Dar de fiecare dată s-a întîmplat cîte ceva care m-a derutat, împiedicîndu-mă să le spun tuturor un adio consecvent și să încep a-mi trăi propria mea viață... Războiul însuși,

voiajurile din timpul războiului, nefericita și sumbra mea dragoste cu Vanda (o semiunguroaică fantastică, exaltată), schimbările politice de după război, cariera, căsătoria cu Agnesa, cei trei copii născuți într-un răstimp de șapte ani, relativa bunăstare materială, practica juridică, examenele, slujba, călătoriile în străinătate, renovarea casei, bolile din familie, obligațiile sociale, lenea înnăscută și inerția omenească, toate astea constituiau un fel de oală mare și grea, plină cu marmeladă neagră și groasă, în care nu-ți e foame, dar te simți năclăit, căci totul e destul de lipicios, ca în orice marmeladă...

Am luat cu mine la închisoare o lădiță întreagă cu scrisori vechi, cu însemnări și cu schițe ale pledoariilor pe care le-am ținut în fața instanțelor judecătorești. Și frunzărind hîrțoagele astea vechi, gata îngălbenite, am simțit cum din uriașul roman cenușiu de mediocritate plicticoasă și somnolentă a unui jobenat, în maldărul de fraze fixe (dar, pe alocuri, totuși, și de unele idei), se mai făcea uneori auzit și creierul, care nu e atît de idiot, încît să nu fie conștient măcar de faptul că e creier. Din marmelada asta cenușie a politeții spilcuite cu fraze comune, impersonale, țîșnea ici, colo, subit, ca o verticală pătimașă pornită dintr-un imbold lăuntric, cîte un cuvînt mai luminos, mai lucid ; scăpăra cîte o idee, și, în iluminarea aceasta subită — aș zice — a rațiunii, cîte una din scrisorile sau motivările juridice căpăta, în întregul ei, o semnificație consolatoare, mai

adîncă și aproape simbolică ; și atunci mi se părea că vrăbiuța din mica gară Brzezinka, de lîngă Cernăuți, nu-mi ciripise zadarnic...

Iată ce se află scris într-una din însemnări, făcută pe la sfîrșitul lui nouă sute șaptesprezece : cel mai inteligent lucru ar fi să pleci. Unde ? În Hawai ? În Borneo ? În Congo ? Să scoți un țipăt și să-ți iei zborul... Azi-dimineață m-am întors de la Budapesta... Cînd te întorci de la Budapesta sau de la Viena întîlnești, în gară, mereu aceeași imagine : orășelul cu trei birje... O, cît mă întristează îngerul acela înaripat de pe cupola Starčević ! Pe cine o fi vrînd să lumineze cu facla lui ? Am trecut prin cafenele. Răutăți morbide, furturi de ștampile, de autorizații pentru export, furturi de certificate, gurile pline de calomnii, în stînga și în dreapta. Să activezi în instituțiile noastre publice (numească-se ele parlament, redacție sau sediu al nu știu cărui partid) nu înseamnă a dovedi o prea mare inteligență. Pînă la urmă ajungi să fii mușcat, murdărit, scuipat și nimicit. La noi, omul e sortit să crape ca un cîine, prin străinătăți ori, să devină o față simandicoasă. Nu știu care din aceste două perspective e mai groaznică... Deunăzi, s-a întors la Zagreb și a fost internat în spitalul garnizoanei o veche cunoștință de-a mea, doctorul V.S. Și-a făcut studiile în Elveția ; a fost — pe cît se spune — un medic bun și priceput ; în nouă sute cincisprezece a căzut prizonier în Galiția, în același sector unde am primit eu marea medalie de

argint pentru curaj ; iar acum a fost expediat prin Suedia, dintr-un lagăr de prizonieri din Siberia, ca un colet poștal. Ca un obiect ! I-a crescut barba pînă la brîu ; nu mai recunoaște pe nimeni ; e complet sălbăticit, holbează ochii la lume, mereu în aceeași direcție, fix, și habar n-are că s-a reîntors în patrie. Cît sînt de jalnice, în fond, și cît de omenește sînt condiționate toate noțiunile zgomotoase și patetice, ca „patrie“ „Dumnezeu“, „societate“, „război“, „datorie“, „onoare“ etc... Am discutat cu D. care e ferm convins că n-o să treacă nici un an și o să avem portofoliile și cabinetele noastre... Unicul ideal politic care trebuie să ne anime este, după D., „propriul nostru portofoliu“. De fapt, pentru D., „propriul nostru portofoliu național“, înseamnă „portofoliul lui“, și nu al meu ! Asta-i singura deosebire dintre punctele noastre de vedere. Altminteri, el mă consideră, habar n-am de ce, un militar loial, în sens austriac, iar pe sine se socotește un răzvrătit. Nu mi-e de loc clar pe baza cărei logici, căci D. a fost întotdeauna un pragmatic, un practicist. Animat de unionism, mi-a spus o dată, la Viena, că noi nu valorăm nici cît o ceapă degerată. Cînd m-am apucat să-i explic că faimoasa poruncă divină „să nu ucizi“ ar trebui reformulată într-o formă iterativă, căci oricui i se poate întîmpla să ucidă un om, dar verbul acesta capătă semnificația zguduitoare a păcatului abia într-o formă iterativă, mi-a răspuns că n-are timp de chițibușării lingvistice...

Prin însemnările acestea vorbeşte un om aflat în pragul sinuciderii, încurcat în sumbra dramă a intestinelor, resemnat de pe urma propriilor sale experienţe, un om care poartă în nervii lui nenumărate posibilităţi de viaţă, deschise în felurite direcţii, dar care a trăit, pe linia minimei rezistenţe, sub plapuma unei căsnicii monotone şi plicticoase, la umbra lîncezelii burghezului cumsecade, o viaţă frîntă, la capătul căreia te aşteaptă moartea prin sclerozare şi o venerabilă înmormîntare clasa întîi... E adînc rănit omul acesta care se întoarce acasă de pe front în oraşul său natal şi pe care-l supără noţiunile de „patrie", „societate", „onoare" şi „datorie". E obosit soldatul acesta decorat, ajuns la capătul puterilor, dar suficient de inteligent totuşi, ca idealul „portofoliul nostru" (fie chiar şi al lui, personal), să i se pară nedemn de un *Weltanschauung* omeneşte cuviincios, „negativ", ce-i drept, încă de atunci, de acum douăzeci de ani, şi care timp de o viaţă întreagă nu s-a dezvoltat în ceva pozitiv, în ceva apt să-l satisfacă verbal pe inginerul Sinek. Omul „chiţibuşurilor lingvistice", care-i sîcîia pe viitorii oameni de stat cu nuanţele formelor iterative ale verbelor, n-a realizat nimic în viaţă. Iată-l la începutul celui de-al şaselea deceniu, războindu-se cu puricii din salteaua lui de puşcăriaş, bocindu-şi amintirile veştejite şi citindu-l pe Buda... Azi i se pare însă, retrospectiv, că dacă acum douăzeci de ani n-ar fi survenit catastrofala ruptură cu Vanda, el şi-ar fi putut trăi viaţa normală, organică ; dacă instinctul lui cel mai profund ar fi fost satisfăcut, el n-ar fi căzut în plasa unei întregi serii de contradicţii, n-ar fi intrat pe făgaşul vieţii aparente, al celui mai banal surogat de căsnicie postbelică, al fericirii conjugale şi al carierei de burghez. Toate astea au fost, de fapt, narcoza care a urmat unei mari nenorociri.

Vanda era măritată cu un funcţionăraş ungur din Munkács. Am cunoscut-o în gara Stanislavov, în toamna lui nouă sute cincisprezece, cînd se întorcea din Lvov, unde se dusese să-şi viziteze soţul rănit, ofiţer într-un regiment de infanterie maghiar. Vanda era cu trei sau patru ani mai mare decît mine şi iubirea noastră sumbră, otrăvită, iubire de oameni maturi, înfometaţi de carne, a căpătat forma sălbatică şi vijelioasă a unei patimi oarbe. Călătoria aceasta frenetică, plină de zbucium, a irupt în cele din urmă într-o hotărîre şi, într-o bună zi, Vanda a sosit la mine, la Pesta, informîndu-şi într-o scrisoare soţul că a hotărît să plece cu mine. Am luat o cameră la un hotel din Buda. Era pe la începutul toamnei lui nouă sute şaisprezece şi se auzea ţîrîitul greierilor prin fîneţele din apropiere, iar dincolo, deasupra liniei orizontale a Dunării, luceau ghirlandele de felinare cu gaz, ca un ultim omagiu adus iubirii noastre atinsă de aripa morţii şi care, din prima ei noapte liberă, omenească, zăcea pe catafalc. Îmi amintesc : peste divanul din cameră se afla un covor persan, cu ţesătura destul de vulgară, a cărei as-

prime se simţea pe sub genunchii goi. În cameră domnea semiîntunericul, jaluzelele erau trase, şi nu se desluşea decît o masă vagă de carne albă, de femeie, într-un combinezon de mătase neagră. Simţeam intens parfumul *Chypre* al Vandei. Cineva bătu la uşă :

— Cine e ?

— O telegramă pentru doamna !

— Într-adevăr, o telegramă pentru doamna ; iar în telegramă, soţul ei o anunţa, din Munkács, că în aceeaşi zi, la orele unsprezece, murise de anghină fetiţa lor, Vanda, în vîrstă de şapte ani, şi că el îi adresa o ultimă rugăminte : să vină la înmormîntarea copilului.

Vanda a plecat imediat, cu primul rapid. Iar eu ştiam că pleacă definitiv, şi că nu se va mai reîntoarce. Cînd a dispărut în zare luminiţa roşie a ultimului vagon, am rămas pe peronul gării fără să mai înţeleg nimic. Ieri, la cinci după-amiază, deci cu douăzeci şi opt de ore înaintea despărţirii din gară, mă aflam tot aici, aşteptînd rapidul de Debreţin. Iar acum trece prin faţa mea o doamnă cocoşată, cu o cutie de pălării lăcuită... Doamna cocoşată ţine în mînă nişte trandafiri roşii, un buchet de trandafiri roşii. Valizele îi sînt îmbrăcate în huse din pîslă verzuie. E cocoşată. În fond, unde poate să se ducă o doamnă cocoşată ca ea, şi la ce-i servesc trandafirii ? Dincolo de peron, undeva în fundul gării, răsună un cîntec ostăşesc, intonat în cor, şi hărmălaia soldăţimii zgomotoase răsună sub cupola de sticlă a gării, ca într-o biserică. Trenul cu ostaşi chercheliţi, împodobit cu

flori de cîmp, glasurile aghiotanţilor, răpăitul tobelor şi zdrăngănitul talerelor din fanfară, strigătele hamalilor, zăpăceala din jurul noilor garnituri rapide... Iar deasupra cupolei de sticlă a gării, deasupra norilor de fum, în lumina verde a cerului, tremură cîteva stele, groase, masive...

Un tip mînjit de funingine loveşte cu ciocanul în roţile rapidului de Viena şi asta dă gării un aspect de forjă ; totul e înnegrit de fum, totul e smolit, totul miroase a lut umed ! Sar scîntei, foalele suflă fîsîind, Vulcan zămisleşte pe nicovala lui de fier nişte motive demente, infernale : călătoresc de-a valma femei cocoşate, călugăriţe, soldaţi ; totul arată ca o cutie de jucării răsturnată, iar printre jucăriile astea risipite sînt şi eu o jucărie : omul căruia, în clipa asta, i-a plecat iluzia fericirii.

— O fi murit fetiţa Vandei de anghină ? Nu cumva e un truc al idiotului ăluia din Munkács ? Cum naiba să fie un truc ? Asemenea trucuri sinucigaşe n-ar face nici canibalii...

Pe linia întîi, pe unde dispăruse rapidul de Debreţin, se şi afla garnitura unui personal de provincie, prăpădit. În acelaşi loc în care stătuse vagonul Vandei (acolo unde i-am sărutat mîna pentru ultima oară, prin fereastra luminată), exact la înălţimea mîinii ei cadaverice, reci şi tremurînde, stă o fetiţă şi-şi ia rămas bun de la maică-sa. Fetiţa şi-a pus pe policioara de lemn pacheţelul legat cu sfoară şi, plecîndu-şi capul melancolică, îi spune ceva mamei, iar vocea

îi tremură, sugrumată de lacrimi. O doare ombilicul, se rupe acum de pîntecul mamei, pleacă în ploaie, unde mai apoi o să ardă scrisori în odăi mucede sau o să deseneze cu cretă umedă pe tabla neagră a şcolii, gîndindu-se la maică-sa (la chifla muiată în ceşcuţa albastră, pe masa curată din bucătărie, unde stau prinse în perete calendarul şi punga cu periuţe, şi canarul ciripeşte în colivie, iar mama...) Toate astea sînt în legătură cu văduva asta uscăţivă îmbrăcată în doliu : bucătăria mamei, ligheanul pus de mama pe scăunelul de sub chiuvetă, flacăra aprinsă de mama la maşina de gătit, pe care aburesc prăjituri calde, asta e mama, la revedere, mamă, la revedere... *Kezit csókolom, mamus !*

Trenul în mişcare, cu luminile aprinse, atunci cînd te holbezi ca un lunatic la dreptunghiurile luminate ale ferestrelor, arată ca un şir mobil de closete feroviare. Şi tot ce oamenii au izbutit să creeze astăzi prin civilizaţiile lor e, în fond, un şir de closete de tren luminate, care călătoresc în toate direcţiile după un orar bine stabilit, pe întreg globul. Iar dacă cineva, oricum, se duce la o înmormîntare, e bine să aibă la îndemînă şi o asemenea încăpere.

Trenul, cu closetele lui luminate şi cu lanternele lui roşii, a dispărut. Toba fanfarei militare a încetat şi ea să bubuie, iar *mamus* şi-a băgat frumuşel în poşetă batista tivită cu negru şi a plecat. Doar eu mai stau şi acum în acelaşi loc, privind fix şinele căii ferate. Dintr-un vagon poştal, nişte indivizi în uniforme negre aruncă pachete... M-am uitat îndelung cu cîtă ură asudată, furibundă, demonică zvîrleau pachetele în cărucior ; şi nu ştiu de ce, antipatia cu care cutiile şi pachetele cădeau în cărucior, pe asfalt, pe şine, ura cu care erau rostogolite pe peron, aruncate înapoi şi izbite cu mîinile şi cu picioarele, ca nişte lucruri blestemate, cruzimea gestului faţă de obiectele astea lipsite de viaţă, mi-au făcut bine. Şi aşa, mi-am revenit puţin. Nişte tăietori de lemne slovaci, nişte plutaşi cu joagăre lungi şi cu topoare, nişte soldaţi strînşi grămadă, năpăstuiţi, pierduţi, derutaţi, căutîndu-şi cuferele şi armele, zăngănindu-şi stîngaci săbiile şi pintenii, treceau de colo colo. Cavalerişti masivi, năduşiţi, greoi. Şi eu nu izbuteam să înţeleg de ce se feresc de mine, de ce îşi agită atîta boccelele, cuferele şi bagajele în jurul meu, de ce, cînd trec prin faţa mea, îşi duc la bonetă mîinile încărcate, de parcă mi-ar face semne. Apoi mi-a fulgerat prin minte că sînt ofiţer şi că, de fapt, soldaţii mă salută regulamentar. Rapidul de Tatra a intrat vijelios sub cupola de sticlă, aducînd o mulţime de femei burgheze, proaspăt bronzate de soarele alpin : doamne din lumea mare, cu bagaje impresionante, cu toalete impecabile, cu trupuri negre, de parcă s-ar fi întors din Somalia. Şi le întîmpinau soţii, din lumea mare şi ei, îngrijit îmbrăcaţi, luptători de pe trotuarele Pestei, între cele trei cafenele din imediata vecinătate a Operei. Dincolo de Tatra zac morţii prin noroaie, zac grămezi de cadavre ; şi toţi au lins cu botul ţărîna înainte de a-şi da duhul... Copilul Vandei a murit, Vanda a plecat la înmormîn-

tare, Vanda nu se va mai întoarce... Ca un lunatic, m-am suit într-o birjă, în fața gării, și apoi nu-mi mai aduc aminte cum am ajuns în parcul zoologic. Acolo se dădea un bal pentru militari, în scopuri de binefacere, și se vede că birjarul m-a debarcat din proprie inițiativă. Pe sus zburau rachete, și, din cînd în cînd, la lumina lor roșiatică, vedeam flamingii roșii stînd într-un picior și moțăind în jurul mesei la care mă așezasem și beam în neștire vin, sînge gros și coagulat. Pe muchia deznădejdii, în parcul zoologic, lîngă cotețul de beton al flamingilor, m-am îmbătat criță, ca să nu-mi zbor creierii, să nu încep să urlu sau să fac cine știe ce altă prostie în stil mare, fiindcă simțeam tocmai nevoia imperioasă să fac o asemenea prostie : să mă reped în adunătura asta de filantropi ai războiului și de spilcuiți, să scot revolverul și să trag cîteva focuri, de groaza golului care se căscase primejdios în mine.

A doua zi dimineață m-am trezit la o cîrciumă, într-un sat nenorocit, undeva, între Szolnok și Debrețin, pe linia ferată spre Munkács. Îmi amintesc vag, ca prin ceață, că în tren, în compartimentul de clasa a doua, niște inși căutau ploșnițe. Unul dintre ei întorsese cu fața în jos toate pernele alea de catifea ponosită, căutînd ploșnițe ; un altul vorbea despre niște portocale italienești. Cum am ajuns în tren, în compartimentul unde călătorii căutau ploșnițe, nu știu și nu pot să-mi aduc aminte nici astăzi. Dar văd trenul alergînd prin păduri pline de rouă, aud uruitul roților prin desișuri întunecoase și văd un ofițer pe culoarul îngust al vagonului de clasa a doua, legănîndu-se în unduirea ritmică a trenului, ca un obiect, rezemat cu spatele de peretele compartimentului, cu chipul oglindit în geam : palid, cu țigara lipită de buza de jos, îi vine să verse, iar trenul duduie prin păduri întunecate, scăldate în rouă...

În ce loc anume de pe calea ferată m-am trezit în iarba umedă, cu mîneca sfîșiată și cu palma mîinii drepte spintecată de o sîrmă (mă umplusem bine de sînge — altminteri, totul era în regulă, doar sabia mi se dusese mai departe, cu trenul)... nu știu... Auzeam orăcăit de broaște și simțeam praful umezit de rouă al drumului. Apoi, fereastra luminată a unei cîrciumioare, unde se fierbea gulașul pentru primii călători matinali... Aplecat peste pata rotundă și acrișoară de gulaș din farfurie, pe care se desenau floricele roșii și albastre, mintea mi s-a limpezit încet-încet. Cu primul tren din dimineața aceea m-am reîntors la viață... La viața normală, convențională, care a dăinuit apoi pînă la cina fatală de la vie...

— Unde-i femeia aceea ? Tăcută, mlădioasă, supusă, bolnăvicioasă, cu cearcăne mari sub ochi ? Unde e mama care a crezut absurditatea că ea, personal, poartă toată vina pentru moartea copilei, fiindcă, într-adevăr, cu o noapte înainte de plecarea ei, fetița i se plînsese că o doare în gît, dar ea, din egoism, n-a dat prea mare atenție cuvintelor copilului... Tremura la orice atingere, chiar și la cea mai nevinovată, a mîinii ; se mistuia ca un disc de ceară în vo-

luptățile ei înfrigurate ; vocea îi era domoală, ușor răgușită, iar ochii, ca niște ape verzi de mai, oglindeau depărtările întinse, nesfîrșite, ale văzduhului de primăvară... Nopți sălbatice, albastre, înstelate, crude, bubuit de artilerie, tobe, locomotive, gări, ultima noapte, noaptea dementă, în parcul zoologic din Pesta. Un leu se trezise din pricina pocnetelor și a luminilor de artificii și-și tîra hemoroizii pe scîndurile cuștii... Mațul sîngerînd al leului tîrîndu-se prin cușcă, ochii fosforescenți, scînteietori ai fiarei și flamingii roșietici din bazin, încremeniți în egipteana lor înțelepciune monopedă. Iar în noaptea aceea, deasupra trenului dement și înțesat de ploșnițe, care duduia prin păduri cafenii și umede, scăpărau fulgere. Totul era scăldat în lumina verde a fulgerelor. Eu urlam de arsura rănii pe care o lăsase în mine femeia presimțită ca un brocart prețios de Florența, ca un vals de Brahms cîntat la harpă, ființa depărtată, stranie, îmbrăcată toată într-un tricot negru, ca o îmblînzitoare de șerpi, cu părul parfumat, despletit, cu lacrima ei caldă ce mi se prelingea pe braț... Unde sînt minunatele noastre nopți petrecute pe fluviu, nopți cînd barca lunecă domol pe fața neagră a apei, atingînd fără zgomot uriașele frunze de nufăr, nopțile din pădurea brobonită de rouă, sub ruinele străvechii cetăți carpatice (printre bufnițe, în tunete, sub bolțile beciului bătrînei fortărețe părăginite) ? Unde e iluzia noastră, ale cărei văpăi le-am purtat prin biserici pustii, prin compartimente de tren, prin cofetării de la Stanislavov la Munkács ? Și totul a

pierit în valul de obuze, în vălmășagul noilor evenimente, al căror șuvoi ne-a înecat biata iluzie, ca pe o corăbioară de hîrtie...

A venit prima zăpadă. Cizmele îmi erau rupte, apa mi se lipea de degete. În obielele ude și mînjite de noroi, în zăpada umedă a tranșeei, în mantaua grea, îmbibată de ploaie, cu fața suptă, răvășită, ca de ocnaș, învelit în postavul puturos, stau pe parapet și-mi mijesc ochii la noroi, la cețuri — la toamnă, și aștept glontele, un glonte oarecare, salvator... În cap, în inimă, în măruntaie... Aștept congestia pulmonară sau tifosul... Dar n-a fost nimic : nici congestie, nici tifos, nici măcar o anghină. Doar cîteva cruciulițe. Pentru merit. Una mare, de argint. Și lîngă ea, una mică, de aur. Cam atît. Și-apoi, iată că-ți vin niște unguroi bătrîni și-ți trăncănesc că ești un ofițer loial, iar ei, vezi Doamne, sînt niște răzvrătiți, care mizează pe portofolii „naționale" !

IX

Lamentația lui Valent Žganec, zis Vudriga

După-amiază de octombrie, mohorîtă, ploioasă, plicticoasă, apăsătoare. Valent Žganec, poreclit Vudriga, un sărăntoc din Stubica, în vîrstă de patruzeci și nouă de ani, care pînă acum a făcut foame pe cele două pogoane și jumătate ale lui ca podgorean și văcar „relativ avut", iar acum șade la închisoare, fiindcă, îndeletnicindu-se cu braconajul, a ajuns să împuște un pădurar, își pregătește ceaiul pe schnellsieder-ul meu vînătoresc și ascultă ce-i citesc din cartea *Cuvîntărilor* lui Gauthama Buda.

Ca un venerabil și desăvîrșit expert în problemele cotidiene ale vieții practice, Valent a preluat asupra sa întreținerea focului în sobă, curățitul pantofilor, deretecatul odăii, făcutul ceaiului și deșertarea hîrdăului ; Valent a pus în cea mai perfectă ordine toate hainele și lenjeria subsemnatului, salteaua mea și a lui, și perinele și păturile amîndurora ; el spală

geamurile, coase nasturii, aduce poșta, spală vasele și rufăria la spălător ; Valent a descoperit de unde se poate fura apă caldă, de unde și cum se procură tutun pe ascuns ; el e ordonanța și poștașul, sfetnicul și tovarășul meu cel mai înțelept ; el e, fără doar și poate, unul din cei mai înțelepți, mai iscusiți și mai geniali oameni pe care i-am întîlnit în viața mea. În timpul războiului, stînd ani de zile pe diferite fronturi laolaltă cu oameni de-ai noștri din popor, am admirat întotdeauna darul și iscusința lor neobișnuită în ceea ce privește rezolvarea chestiunilor practice, simțul acela remarcabil al poporului nostru pentru realitățile vieții. Cum să potcovești un cal cînd n-ai la îndemînă nimic din ce-ți trebuie, nici foc, nici potcoave, nici ciocan ? Iată că, într-o clipă, s-a înjghebat un foc, s-a găsit pe nu știu unde o bucată de fier, cineva a scos niște caiete din buzunar, și iapa e gata potcovită. Sau cînd ești nevoit să înnoptezi sub acoperișul dărăpănat al unui cavou pe jumătate năruit, într-un cimitir părăginit din Galiția, cu apă pînă la genunchi, în ploaie, cînd tot ținutul înoată într-o mare de noroi, în deznădejdea pustietății, iată că ceaiul a și prins să fiarbă în cavou, pe un foc mare făcut din crucile adunate de prin cimitir ; cît ai bate din palme, vine unul cu un braț de fîn uscat ; e cald, focul pîlpîie vesel, miroase a rom, iar pe o năsălie se poate dormi ca în cel mai bun așternut. Să furi o gîscă, să faci clătite, să meșterești dintr-o cutie de sardele o frumusețe de

lampă, să dispari fără urmă în fața misiunilor periculoase atunci cînd trebuie să le îndeplinești sub comanda unui ofițer antipatic, să nu cunoști teama și să fii într-adevăr măreț în abnegație, atunci cînd e vorba de dus la îndeplinire ordinele vreunui ofițer bun și binevoitor; în toate manifestările astea mărunte și importante totodată ale conștiinței și demnității omenești, am învățat să mai prețuiesc la poporul nostru încă o însușire remarcabilă: instinctul extrem de subtil și de rafinat cu care știe să cîntărească valorile lăuntrice, morale, omenești ale superiorului în ierarhia militară. Acesta e un simțămînt mai dezvoltat decît mirosul cel mai fin la cîini, o intuiție cu adevărat superioară. De la primul cuvînt, soldatul nostru din popor știa cu cine are de-a face: cu o secătură sau cu un om de treabă, cu un nătărău, care e sever fiindcă e politicește loial, sau cu un sceptic care poartă, ce-i drept, mască de ofițer, dar nu crede în regulament și nici în frazele pe care le latră din obligație în fața rîndurilor dese de carne de recrut.

Toate însușirile acestea, clădite pe o îndelungată experiență de viață și de militărie, erau potențate la Valent Žganec zis Vudriga, pînă la o înălțime aparte, care, dacă ar fi fost cultivată prin școli, poate n-ar fi însemnat mare lucru, dar care, traduse prin zîmbetul lui sublim, superior, abia perceptibil, viclean și șugubăț, prin robustețea seninătății sale superbe, a însemnat pentru mine, în închisoare, un izvor nesecat, un adevărat șuvoi de rîs. Valent a fost

pentru mine o cascadă de bună dispoziție și de veselie sănătoasă, care se revărsa cu îmbelșugare, ca un izvor binecuvîntat; și n-am rîs în viața mea cît am rîs în ultimele cinci luni, petrecute împreună cu el. Trăind alături de el, în mijlocul necazurilor nesfîrșite, omul acesta minunat a fost pentru mine un fel de luminiș din care evenimentele pot fi privite mai detașat, prin unghiul umorului aceluia aparte care se naște prin pușcării, pe sub paragrafe și spînzurători. L-am părăsit pe Valent cu lacrimi în ochi, iar astăzi, cînd mă gîndesc la braconierul acesta, simt cum mi se pune un nod în gît: în haine aspre de ocnaș, poate că prășește acum cine știe pe unde cartofii, nebănuind ce dor îmi poartă gîndul spre el, dorul simțit numai pentru cei mai dragi tovarăși și prieteni pe care i-am pierdut. În maldărul de lucruri inutile, pe care ca orice burghez le căram cu mine prin lume ca parte componentă a propriului meu confort, Valent s-a descurcat ca o ordonanță model. Valize și *nécessaire*-uri, forfecuțe de unghii și sticluțe cu apă de colonie, lame de ras, cărți, ustensile de scris, tocuri-rezervoare, coli de hîrtie, scrisori, bricege, articole de lenjerie, nasturi, jartiere, periuțe de dinți, pomezi, pieptene, ziare, reviste, într-un cuvînt, toată mulțimea de gunoaie care întruchipează în mod pitoresc deșertăciunea întregii civilizații contemporane, Valent le-a rînduit prin odaie, pe etajere și pe masă, cu atîta chibzuință și gust, încît niciodată — nici înainte și nici după aceea —

nu mi-am putut imagina un camerist mai desăvîrşit. El îmi turna apă caldă cînd mă spălam, el mi-a îmbrăcat cu hîrtie de ziar toate cărţile, el prindea porumbeii pe fereastră, cu ajutorul unui dispozitiv special, inventat şi construit de el din nuiele de salcie, el cînta la armonică, el îmi spunea nopţi de-a rîndul poveşti (faţă de care întreaga literatură de azi nu face două parale) ; iar cînd, pe la începutul toamnei, mi-am făcut gripa obişnuită, cu febră destul de mare, Valent m-a tratat cu propriile lui leacuri, mi-a preparat ceaiuri, oranjade, m-a îngrijit ca pe-o rudă apropiată. Într-un cuvînt m-a purtat pe braţe, căci, aşa cum mi-a mărturisit la despărţire, incoerent, stîngaci, rudimentar, confuz, dar sincer — fusese şi el un pic îndrăgostit de mine. Din tot ce ştia despre mine şi din ce a aflat de la mine în cele cinci luni de convieţuire, Valent s-a convins că printre gulerele scrobite mai există şi oameni ; iar descoperirea că omul poate să rămînă om chiar şi cînd e doctor, i-a deschis, prin ea însăşi, noi perspective asupra lumii şi vieţii, i-a insuflat credinţa că, poate, la urma urmei, în viaţă nu e chiar totul definitiv pierdut şi că, poate, se va găsi vreo soluţie ca să ieşim de la ananghie, din moment ce nu s-au stins chiar toate minţile şi n-au secat chiar toate inimile.

Dintre cărţile mele, lui Valent i-a atras îndeosebi atenţia un *Manual of Budhism* al lui Hardy. Legenda prinţului divin, pe care maică-sa, regina, l-a zămislit fără prihană cu o divinitate întruchipată într-un elefant alb, şi

care a pătruns în pîntecele matern ca o rază de lumină cerească în şapte culori, născîndu-se apoi prin subsuoara dreaptă a mamei-fecioare, cu şapte sute de ani înaintea lui Cristos, această tainică poveste de pe Gange îl fascina pe Valent poreclit Vudriga ; şi eram obligat aproape zilnic să-i citesc în traducere liberă cîte o cuvîntare de-a lui Buda ; în timpul lecturii, Valent cîrpea lenjeria, cosea nasturi, curăţa pantofi, fierbea ceaiul ori fuma ; apoi rămînea culcat ore în şir, fără să se mişte şi fără să scoată o vorbă, clătinind doar din cap şi scuipînd mărunt pe cînd încerca să redistileze unele noţiuni ale naibii de încurcate, ca nirvana, moartea sau deşertăciunea amăgirilor pămînteşti. Asociaţiile născute în capul lui Valent nu erau budiste, dar întreaga sferă a observaţiilor lui, resemnarea superioară cu care Valent-ii din toate veacurile răzbat răbdători prin problematica vieţii, lăsaţi la voia lor şi cu totul singuri în înţelepciunea lor, avea în ea unele elemente asemănătoare resemnării orientale ; şi numai prin elementele acestea de vădită afinitate a viziunilor asupra lumii, se poate explica interesul lui Valent pentru prinţul care a pătruns taina vieţii în ziua cînd a văzut pentru prima dată un mort.

Se cerne un amurg cenuşiu de octombrie, iar eu îi citesc bunului meu tovarăş Valent cuvîntarea despre univers, despre stele, despre suferinţele şi amăgirile omeneşti, şi despre substanţa primă, în general : iată omul simplu, omul de rînd, care nu şi-a însuşit în-

vățătura științelor sacrosancte, omul fără simțire pentru lucrurile sfinte, fără iscusință și fără pricepere în noțiunile înalte ; omul acesta simplu și de rînd ia pămîntul drept pămînt, ca și cum pămîntul ar fi cu adevărat pămînt, și după ce ia pămîntul ca adevărat pămînt, el își închipuie pentru sine pămîntul ca pămînt, se gîndește la pămînt, meditează asupra pămîntului și-și zice : „Pămîntul e al meu" și se bucură de pămîntul ăsta al lui. De ce însă ? Fiindcă nu cunoaște pămîntul, răspund eu. Omul simplu și de rînd ia apa drept apă, și după ce a luat apa drept apă își închipuie apa ca apă, meditează asupra apei, se gîndește la apă și-și zice : „A mea e apa", și se bucură de apă. De ce însă ? Fiindcă n-o cunoaște, zic eu. El ia focul drept foc, și după ce a luat focul drept foc, își închipuie focul, se gîndește la foc și zice : „Focul e al meu", și se bucură de foc. De ce însă ? Afirm că face asta fiindcă nu-l cunoaște. El ia aerul drept aer, și după ce a luat aerul drept aer, își închipuie aerul, meditează asupra aerului și zice : „Și aerul ăsta e al meu", și se bucură de aer. De ce însă ? Fiindcă habar n-are de aer, răspund eu. El ia natura drept natură, și după ce a luat natura drept natură, își închipuie natura, se gîndește la natură și zice : „A mea e natura". De ce însă ? Fiindcă nu cunoaște natura. El îi ia pe zei drept zei, și după ce i-a luat pe zei drept zei, și-i închipuie pe zei, se gîndește la zei, meditează asupra zeilor și-și zice : „Zeii ăștia

sînt zeii mei" și se roagă și se bucură de zei. De ce însă ? Fiindcă nu știe nimic despre zei, răspund eu. El îl ia pe Domnul, din care toate se nasc, drept Domnul din care toate se nasc, și după ce l-a luat pe Domnul din care toate se nasc, ca atare, după ce și l-a închipuit ca atare, el își zice că Domnul din care toate nasc e Domnul Dumnezeul lui, din care toate se nasc, și se bucură de Domnul. De ce însă ? Fiindcă nu-l cunoaște. El îl ia pe Brahma drept Brahma, și după ce l-a luat pe Brahma drept Brahma și după ce și l-a însușit pe Brahma ca pe Brahma al lui, și cînd își zice că acest Brahma e Brahma al lui, și cînd se bucură de el, se bucură de Brahma fiindcă nu-l cunoaște. El îi ia pe cei luminați drept luminați, pe cei fericiți drept fericiți, iar pe cei tari și puternici drept tari și puternici, iar pe biruitorii biruitorilor drept biruitorii biruitorilor, și după ce și i-a închipuit pe cei luminați și fericiți și tari și puternici și luminați și fericiți și biruitori ai biruitorilor, se închină și se roagă celor tari și puternici și fericiți și biruitori, și-și închipuie că cei tari și fericiți și puternici și biruitori ai biruitorilor sînt de dragul lui tari și fericiți și puternici și biruitori ; și astfel, habar n-are ce înseamnă să fii tare și puternic și biruitor peste biruitori. Omul simplu, de rînd, neînvățat și nepriceput în științele sacrosancte, ia spațiul cosmic nemărginit ca și cum ar fi cu adevărat spațiul cosmic nemărginit, se gîndește la spațiul acesta, meditează asupra lui, și zice : „Spațiul acesta cosmic nemărginit și infinit e al meu", și se bucură de

descoperirea lui doar fiindcă n-o cunoaşte. Şi tot aşa, el ia necuprinsul conştiinţei drept necuprins al conştiinţei, dar face asta fiindcă e neînvăţat şi habar n-are de necuprinsul conştiinţei. El îşi închipuie spaţiile nefiinţei drept spaţii în care nu există nimic, îşi închipuie hotarul ultim a tot ce poate fi observat ca fiind cu adevărat hotarul ultim a tot ce poate fi observat, ia pe cele văzute ca şi cum ar fi cu adevărat văzute, pe cele auzite ca şi cum ar fi cu adevărat auzite, pe cele gîndite ca şi cum ar fi gîndite şi pe cele cunoscute ca şi cum ar fi cunoscute ; el ia unitatea ca unitate, numărul ca număr, universul ca univers ; şi după ce îşi închipuie spaţiile nefiinţei, şi ultimul hotar a tot ce poate fi observat, şi toate cele văzute, si auzite, şi gîndite, şi cunoscute, şi toate numerele, şi toate unităţile, şi toate universurile, ca fiind cu adevărat ultimul hotar al tuturora, şi după ce meditează la acest ultim hotar cosmic, se bucură de cunoştinţa sa, zicîndu-şi că această cunoştinţă a sa e într-adevăr a sa. De ce însă ? Fiindcă nu cunoaşte nici ultimele hotare cosmice, şi fiindcă nu cunoaşte nimic ce-a fost văzut, sau gîndit sau cunoscut.

Pentru cine e luptător însă, pentru cine vrea să dobîndească o siguranţă de neîntrecut, pămîntul valorează doar ca pămînt. Şi după ce ia pămîntul ca pămînt, nu trebuie să-şi mai închipuie pămîntul ca pămînt, nu trebuie să se mai gîndească de loc la pămînt, nu trebuie să-şi mai bată capul cu pămîntul, nu trebuie să mai creadă că pămîntul e „pămîntul lui", nu trebuie

să se mai bucure de pămînt. Şi pentru ce asta ? Ca să cunoască pămîntul, spun eu. Apa, focul, aerul, natura, zeii, unitatea şi diversitatea, universul, pentru omul luptător trebuie să însemne, toate, ca ceea ce sînt ; dar el să nu se mai gîndească la univers, să nu creadă că universul e „universul lui", şi să nu se bucure de univers ca de universul lui. Şi de ce asta ? Ca să le cunoască pe toate, răspund eu. Cînd o iluzie se destramă, să ia iluzia drept o iluzie care într-adevăr s-a destrămat ; iar dacă destrămarea unei iluzii a însemnat pentru el cu adevărat destrămarea iluziei aceleia, atunci să nu se mai gîndească la iluzia aceea, să nu mai mediteze asupra ei, să nu mai creadă că „destrămarea aceasta a unei iluzii" a fost pentru el „destrămarea propriei sale iluzii", şi să nu se bucure de asta. Şi pentru ce ? Ca să cunoască şi iluzia şi felul cum se destramă iluzia.

Cine doreşte să se consacre ca biruitor al iluziei, ca om despovărat şi desăvîrşit, care şi-a dus lucrarea la bun sfîrşit, şi-a atins ţelul şi a dezlegat nodurile existenţei în desăvîrşită înţelepciune, gîndeşte şi el pămîntul ca pămînt ; şi pentru el pămîntul are valoare ca pămînt ; dar după ce a gîndit astfel despre pămînt, nu mai stă să mediteze asupra pămîntului, nu se mai gîndeşte la pămînt, nu-şi închipuie că pămîntul e „pămîntul lui" şi nu se bucură de pămînt. Şi de ce asta ? Pentru că un astfel de biruitor al iluziilor cunoaşte pămîntul. Un astfel de biruitor al iluziilor cunoaşte pămîntul, cunoaşte şi apa, şi focul, şi aerul, şi natura, şi zeii ; el ştie ce e nu-

mărul și ce e unitatea, cunoaște întregul univers, și ia întregul univers drept întregul univers ; dar după ce a gîndit universul ca univers și după ce a cunoscut universul ca univers, el nu-și mai zice : „Universul acesta e al meu", și nu se bucură de univers. Și pentru ce asta ? Pentru că el cunoaște universul. El știe că destrămarea iluziei nu e altceva decît destrămarea iluziei, și nu se bucură de asta ca de o descoperire a lui, fiindcă știe ce înseamnă că iluzia s-a destrămat...

Omul acela care, fiind biruitor al iluziilor, despovărat și eliberat definitiv, și-a dus la capăt lucrarea dezlegînd astfel nodurile existenței, a luat și el pămîntul drept pămînt, dar nu s-a gîndit la pămînt, nu a meditat asupra lui, nu și-a închipuit că pămîntul „e al lui" și nu s-a bucurat de pămînt. Și pentru ce asta ? Pentru că toate dorințele din el sînt pecetluite și pentru că un astfel de om n-are dorințe. Apa, focul, aerul, natura, zeii, unitatea și diversitatea, universul, toate astea au însemnat pentru el universul, dar el nu meditează asupra universului și nu se gîndește de loc la univers ; și nu-și închipuie că universul e „universul lui", și nu se bucură de univers. Și pentru ce asta ? Pentru că toate dorințele din el sînt pecetluite, pentru că un astfel de om nu are dorințe. Un astfel de om nu se gîndește la pămînt, și nici nu se gîndește că pămîntul e pămînt, nici că pămîntul e al lui, fiindcă în el toate urile sînt ferecate și fiindcă un asemenea om nu cunoaște ura. Un astfel de om nu se gîndește la pămînt, nu se

gîndeșe la aer și nici la apă, nu se gîndește că iluziile se destramă, nu se gîndește la univers, pentru că în el toate rătăcirile minții sînt pecetluite și pentru că el nu poate rătăci.

Pentru un astfel de om desăvîrșit, pămîntul are valoare ca pămînt ; dar el nu meditează asupra pămîntului, nu se gîndește la pămînt și nici că pămîntul e „al lui" ; și nu se bucură de el. Și de ce asta ? Pentru că un asemenea om desăvîrșit cunoaște pămîntul. Pentru omul desăvîrșit, și apa, și focul, și aerul, și natura, și zeii, și diversitatea și unitatea, toate sînt lucruri ale universului, dar el nu meditează la lucrurile universului și nu-și închipuie că universul e „al lui", și nu se bucură de univers. Și de ce asta ? Pentru că omul desăvîrșit cunoaște universul, răspund eu. Pentru omul desăvîrșit, destrămarea iluziei e destrămarea iluziei, și dacă destrămarea iluziei a valorat pentru el cu adevărat cît o destrămare a iluziei, el nu se mai gîndește la iluzii și nu mai meditează asupra lor, și nu-și închipuie că destrămările iluziilor sînt destrămările propriilor lui iluzii. Și pentru ce asta ? Pentru că omul desăvîrșit le cunoaște.

Iar pentru omul desăvîrșit, pentru omul care a ajuns conștient la desăvîrșire, pămîntul înseamnă pămînt ; iar dacă pămîntul a însemnat pentru el pămînt, el nu se gîndește la pămînt, nici nu-și bate capul cu pămîntul, nici nu se bucură de pămînt și nici nu-și închipuie că-i „al lui". Și pentru ce asta ? Pentru că a descoperit că plăcerea e rădăcina tuturor relelor, pen-

tru că a descoperit că a fi şi a exista înseamnă naştere, bătrîneţe şi moarte...

De aceea zic vouă că omul desăvîrşit s-a trezit într-o neasemuită perfecţiune, în clipa cînd a pierit în el orice sete de viaţă, cînd a stins setea aceasta înlăuntrul său, cînd a alungat-o din el, cînd a scăpat de ea şi cînd a biruit-o înlăuntrul său. Apa şi focul, aerul, natura şi zeii, unitatea şi diversitatea, toate acestea pentru omul desăvîrşit înseamnă universul ; dar dacă universul a ajuns să însemne cu adevărat pentru el universul, el la univers nu se mai gîndeşte şi nu-şi mai bate capul cu universul, şi nu se gîndeşte că universul e „universul lui" şi nu se bucură de univers. Şi pentru ce asta ? Pentru că a descoperit că „mulţumirea e rădăcina suferinţei", că a exista înseamnă a te naşte, iar a fi înseamnă a îmbătrîni şi a muri. Şi de aceea omul desăvîrşit se trezeşte în desăvîrşire atunci cînd orice sete de viaţă a pierit în el, cînd el a stins setea aceasta înlăuntrul său, cînd a smuls-o şi a alungat-o, cînd a scăpat de ea şi cînd a biruit-o înlăuntrul său. Pentru omul desăvîrşit destrămarea iluziilor înseamnă destrămarea iluziilor ; el nu se gîndeşte la ele şi nu meditează asupra lor ; el nu-şi închipuie că acestea sînt „iluziile lui care s-au destrămat". Şi pentru ce asta ? Pentru că a înţeles că mulţumirile şi plăcerile sînt rădăcina suferinţei şi a răului, pentru că a înţeles că a exista şi a fi înseamnă : naştere, bătrîneţe şi moarte ...Şi de aceea spun eu că omul desăvîrşit a stins înlăuntrul său orice sete de viaţă,

că în el setea de viaţă a pierit, că el a smuls şi a alungat din el orice dorinţă de viaţă, că a scăpat de ea şi a biruit-o înlăuntrul său...

— Asta ar veni, după cît mă pricep, cam aşa cum era şi cu cîntecul ăla de-l tot cînta la regimentul cinzeş'trei : şi cam aşa e, la drept vor-

bind, cum ar zice chinezul ăsta : nimic în lume nu face două parale... decît numai nirvana !

...Ce ţi-e şi cu omul, cînd stai să te gîndeşti : e tras afară din burta mă-si ca un cîine năclăit în sînge ; pe urmă, nici nu-i cresc bine dinţii şi încep să-l doară şalele ; iar mai apoi, dacă n-ajunge în ştreang, înseamnă că moare ca om cinstit. Şi-i musai să aibă şi rîie, să simtă şi ghimpele în talpă sau să-şi zdrelească pielea în vreo călcătură (că altminteri de unde să-i vină minte la cap ?), şi şarpele e musai să-l muşte şi tocătorul să-i strivească vreun deşt, şi cîte şi mai cîte... Mai apoi îşi trînteşte o casă şi-şi aduce mireasă tînără la pat ; şi ce se alege din ea ? O smiorcăită de muiere care să-l tot bată la cap şi să-l cicălească, să-i otrăvească zilele ; iar lumea zice : ehei ! o duce bine omul, s-a însurat,

are nevastă, a murit, Dumnezeu să-l ierte, ca un om de treabă, şi a lăsat totul, frumuşel, nevestei-si... Da parcă poţi să faci ceva bun cu muierile astea! Dacă se întîmpla să-i moară un pui de găină se punea pe bocit, iar cînd m-au adus prima oară din pădure plin de sînge şi ciuruit de alice, ce crezi că mi-a făcut? M-a drăcuit de mama focului şi mi-a zis că-s hoţ şi haimana şi că pînă la urmă am s-o sfîrşesc în ştreang... Pe urmă, văzînd că sînt gata să dau ortul popii (mă nimerise pădurarul drept în splină), o aud cum oftează: Doamne, Doamne, unde-s turcii, hop şi Mujo chelu!

— Mai taci dracului din gură, i-am spus eu, că doar, slavă Domnului, nu-s nici chel şi nici nu mă cheamă Mujo, aşa că ce mai vrei de la mine, pentru numele lui Dumnezeu? Mai bine mi-ai turna un păhărel de rachiu, să mai prind putere...

Credeţi dom' doctor că mi-a dat rachiu? Ţi-ai găsit...

— Nu, că rachiul îl păstrăm de leac, dacă o fi să ne betegim.

Atunci m-am dat jos din pat, i-am ars muierii o mamă de bătaie, am făcut ţăndări tot ce-am nimerit prin casă şi aşa, cum s-ar zice, m-am pus iar pe picioare. De unde să ştie omul ce belea poate să-şi ia pe cap?

Să mă bată Dumnezeu, era frumoasă ca Sfînta Fecioară, dar făcea nişte plăcinţele că nici găinile nu voiau să le ciugulească (cînd le-am aruncat o dată în ogradă); era, cum s-ar zice, o muiere faină, dar tot mai bine ar fi fost s-o pierd de trei ori decît s-o găsesc o dată... A mierlit, săraca, după război, de gripă spaniolă şi am pus să i se facă o cruce frumoasă, de stejar (unşpe forinţi m-a costat); şi stînd aşa în faţa gropii ei, mi-am zis: să mă ia toţi dracii dacă-mi mai aduc altă belea pe cap! Da ce credeţi, dom' doctor, cam după lăsata secului mi-am şi adus alta la aşternut, că bine zice chinezul: omu-i burduf cu nouă găuri, iar a noua e surdă şi oarbă!...

Ce are, la urma urmei, bietul om? Are şi el, acolo, un butoiaş de poşircă în pivniţă. Şi dacă-l apucă odată şi dă pe gît otrava asta, lumea zice că-i un porc de beţiv şi o secătură! Încolo, ce trai duce, dacă stăm să vorbim drept? Cînd are o vacă, se apucă de-i unge pînă şi copitele cu undelemn, boii şi-i ţesală ca la frizer, iapa şi-o spală cu clistirul şi-o tămîiază pe sub coadă; iar dacă te uiţi la el e mai amărît decît toate dobitoacele astea, dă în brînci cîtu-i ziua de lungă. Bine zice Chinezu: dacă-ţi închipui cumva că un chil de poşircă e mare ispravă, te înşeli, drăguţă! Iar dacă îţi zici cumva că din mireasa pe care ţi-o iei n-o să iasă pîn' la urmă o muiere guralivă şi ticăloasă, eşti om fără minte.

Eu aşa văd lucrurile, dom' doctor: toate cîte se petrec astăzi pe lume seamănă leit cu un alai de măgari, nu se mai ştie nici unde-i capu' şi nici unde-i coada. Ca lutul pe roata olarului, aşa ne-nvîrtim printre stele, ca o turmă de măgari... Zău dacă nu-i aşa, iar cine se gîndeşte la pămînt şi zice că e „pămîntul lui", şi mai zice că „apa şi focul şi stelele", şi ăla, cum îi zicea

acolo, „universul", sînt „ale noastre", poţi să fii sigur că n-are multă minte şi că nici n-o să aibă cît o trăi. Unde te-ntorci, vezi numai flecari mincinoşi, sforari, indivizi care umblă cu cioara vopsită, războaie şi ciumă în toate părţile... Bine a mai proorocit răposata bunică-mea : zicea că tot ce trăieşte pe pămîntul ăsta, tot ce umblă sau zboară sau curge sau mişcă, o să arză ş-o să piară, într-o bună zi... Că au să vină din văzduh jivine fioroase cu ochi de cîine flămînd şi cu boturi turbate, şi că totul o să fie înecat în gunoi. Că oamenii au să fie bătuţi cu ciomagul şi schingiuiţi, striviţi şi pisaţi ca grăunţele sub roata morii pe cînd javrele o să latre că totul e în cea mai perfectă regulă, după cum scrie la catastif, şi că cine zice altfel e o lichea şi trebuie spînzurat! Spuneţi dumneavoastră, dom' doctor, dacă nu s-a întîmplat chiar aşa. Şi mai zicea bunică-mea, cînd o apucau proorocirile, că au să cadă peste noi, de sus, fier topit, plumb şi aramă, ca stropii de ploaie ; că bisericile au să zboare prin văzduh, că munţii au să scuipe foc şi vîlvătăi şi fum înecăcios, că o să vezi pretutindeni putrezind hoituri de oameni, stîrvuri de cai şi de cîini. Şi s-a întîmplat, la milimetru, exact cum spusese răposata că o să fie. Mi-am amintit de vorbele ei pe cînd mă aflam pe tranşee, iar în jurul meu vîjîiau schijele şi sfîrîia pămîntul şi-i vedeai pe nenorociţii de recruţi pipăindu-şi splina şi scrîşnind din dinţi în ceasul morţii. Fierbea totul, ca într-un cazan ; şuier de obuze, de gloanţe, explozii, bubuituri şi o hărmălaie de te scotea din minţi. Da nu puteai nici să deschizi gura, că aveai botniţa pe mutră. Rinichiu-i mai moale decît măciuca, nici vorbă ; dar la fruştucul ăla plin de sînge nu te întreba nimeni cine-i fricos de felul lui şi cine-i scîrbit de nu mai poate şi n-auzeai decît înainte, forverţ, şturm, ura şi dă-i şi arde-i care pe unde apucă... Iar după tot ce-a fost în viesparul ăla, în şturmul şi în forverţul ăla, cu ce ne-am ales noi ? Cu un rahat, dom' doctor, să-mi fie cu iertare ! Cum zice şi învăţatul chinez : „S-a spulberat iluzia !" Şi mai zice bine mai încolo că „pe învingătorii învingătorilor" nu trebuie să-i crezi „învingătorii învingătorilor", că e numai o părere, şi că încolo, pe sub piele, tot sînge au ca şi noi. Pe dedesubt tot rufă murdară au. Orice dobitoc poa'să fie feldvebel, dacă-i atîrni un şnur de gît şi-i lipeşti epoleţii pe umăr ! Din orice momîie, dacă-i pui cîteva cîrpe mai acătării, nişte fireturi aurite şi o sabie la cingătoare, scoţi un general...

Cînd a început mobilizarea din nouă sute paişpe, ce mai vînzoleală era, maică Doamne ! Mişunau soldaţii, ca boabele la măcinat. Eu am bunghit imediat cam la ce sîntem chemaţi şi ce bine ni se gată. Şi mi-am zis că dacă tot n-avem încotro şi trebuie să jucăm polca cu dracul, atunci e mai bine să fii tare de ureche şi să nu te omori cu firea. Aşa mi-am zis, şi aşa am stat apoi în sectorul meu şi cînd veneau comandanţii, de urlau la noi ca scoşi din minţi şi ne-njurau de toţi dumnezeii, tăceam chitic, de parcă aveam în gură o cinzeacă de aghiazmă sfinţită. Acolo am băgat

de samă cîtă dreptate avea răposatul tata cînd îmi zicea că la biserică nu-i voie să te scapi tare... Căţeaua tremură, cîinele rabdă, mă gîndeam pe-atunci ; şi unde-s dobitoace e şi balegă şi duhoare, n-ai ce-i face. Ce-o fi, o fi... Leasa nici de vînt nu te fereşte, darămite de schije, de gloanţe, de şrapnele, de grenade, de tunuri, de puşti şi de mitraliere ! Dar nouă ne-a ordonat să ne ascundem pe după o leasă. Asta se întîmpla în satul, cum naiba îi zicea, Oceai. În afurisitul ăla de Oceai am şi rămas lungit pe după leasă, că mă ciuruise o rafală ca pe-o izmană pusă la maşina de cusut ; apoi m-a luat de-acolo şi m-a băgat într-un spital, la Szekesfehervar, aşa cum eram, ciuruit în lung şi-n lat ; pe urmă am mai stat, cînd la spital, cînd la *Erholung*, pînă pe la Ziua Regilor.

Cînd eram să binecuvîntez şi eu ziua asta că m-a scăpat de la ananghie, iacă mă ia şi mă zvîrle iar înapoi la trupă. Acum, vorba aia, eram deşcă în lege, luptător get-beget, că-mi dăduseră şi o medalie mică de argint, eram, cum ar zice Chinezu, un fel de învingător al învingătorilor ; aşa că ce era să fac, m-am uns bine cu alifia răbdării şi m-am pomenit în compania a şaptea infanterie. Picasem, cum s-ar zice, ca musca-n lapte. Dar, pînă la urmă, ce-are de pierdut omul sărac, dacă stai să te gîndeşti ?

Nu ştiu ce s-ar mai fi ales de mine mai încolo, dacă nu venea păţania cu chelneriţa. Ştiţi, vorba aia : cine se culcă cu căţeaua, se scoală cu purici. Aşa se face că pe cînd mă aflam la compania a şaptea m-am pricopsit şi eu cu o blenoragie de la o chelneriţă pe care o găsisem într-o berărie. Şi, ca să vedeţi, dom' doctor, porcăria asta cred că m-a scăpat, fiindcă de nu mă scotea din front, îmi lăsam şi eu oscioarele pe lîngă Dobra Noć, unde pe ăştia din a şaptea îi făcuse chisăliţă. Şi uite-aşa, o belea m-a scos din alta mai groasă. Că oricum, era mai bine să stai la spitalul de boli venerice şi să rîgîi sub o pătură moale, decît să umbli prin Galiţia şi să-ţi bagi de frică degetele-n urechi cînd începe răpăitul mitralierelor... Pe urmă, din spital m-au recrutat pentru şcoala de subofiţeri. Vroiau să scoată subofiţer din mine. Şi am stat acolo la şcoală, şi am tras chiulul, de la Paşti şi pînă la Sfînta Maria, în nouă sute cinşpe ; iar în ziua de Sfînta Maria, prezentîndu-mă la examen, am căzut, m-am făcut de rîsul lumii, că prea îmi mersese bine pînă atunci. Şi m-au zvîrlit înapoi la trupă, după care, împreună cu compania unsprezecea de infanterie, iată-mă iar în nouă sute cinşpe, lîngă Dobra Noć... Fiecare pasăre pe limba ei piere, mi-am zis eu atunci. Dar nu ştiu cum dracu, am scăpat de acolo fără nici o zgîrietură. Pe urmă ne-au trimis la Ljubljana, unde zău că nu ne-a fost prea moale şi iată că într-o bună zi, era prin februarie nouă sute şaişpe, pe la trei după-masă, mă pomenesc cu un glonte în cap, şi aşa am fost internat în spital, la Abazia, cu capul găurit, şi am stat pînă la Sfînta Maria. Apoi m-au dat înapoi la trupă, de unde m-au detaşat la *Arbeiterhilfskompanie* cu grad de caporal, decorat cu două medalii de argint, una

mare și una mică, exact ca un „învingător al învingătorilor"... Rana de la cap m-a mai supărat încă multă vreme, dar frontul n-a apucat să mă mai vadă, de atunci și pînă astăzi, și dacă o da Dumnezeu, nici n-o să mă mai vadă vreodată... Acu, dacă am lua și am aduna toate astea, dom' doctor, cu ce ne alegem ? Ne-au pisat și ne-au ciopîrțit în fel și chip, ne-au alergat și ne-au hăituit cum face motanul cu puii de găină din ogradă, ne-au vînturat și ne-au răscolit cu tot soiul de lopeți, ne-au împrăștiat și ne-au adunat iar, grămadă, cu mătura, ne-au risipit cum risipește uliul porumbeii, ne-au zdrobit ca în colții cîinelui, ne-au măcelărit, ne-au înjunghiat și ne-au umplut de sînge, de n-a mai rămas printre noi unul să nu-și tîrîie mădularele ca sfîntul Rocco, plin de bube și de răni sîngerînde. Și tot nu le-a fost de ajuns. Ne-au descălțat ca pe niște milogi, ca pe niște ciungi și ologi, ca să se zgîiască doctorii la noi, să ne înțepe cu acul și să ne spintece de-a lungul și de-a latul cu cuțitele lor. Și după ce ne sfîrtecau așa pe masa de operație, se apucau să ne coasă la loc, cu vine luate de la morți ! Și ne cîrpeau așa, ca pe niște perini, ca pe niște saci — cu patru urechi și cu două burți, pe cîte unii îi puneau să stea și în ghips, ca niște momîi. După ce ne încropea așa la loc, din petece și zdrențe, cînd te vedeai reparat, te trimitea iar în tranșee. Acolo, ba îți trăgea unul o labă peste fălci, ba încasai un pat de pușcă în coaste, ba așteptai să capeți iar niscai schije în cap, de parcă scăfîrliile noastre n-ar fi

fost aduse pe lume decît ca să tragă în ele niște nătărăi, ca în țintele de la poligon. Și ce-a ieșit din tot tămbălăul ăsta? Douăzeci și două de coroane și cincizeci de fileri, pensie de invalid, care, socotită și pritocită mai apoi în banii noștri, făcea nici mai mult nici mai puțin decît cinci dinari, tocmai cît să-ți iei cinci cutii cu chibrituri. Și nici pe asta nu ți-o mai plătesc acum.

Cînd ne-a mobilizat, în nouă sute paișpe, arătam de mai mare dragul, flăcăi unul și unul, scoși parcă de la cutie. Haine noi, bocanci noi, ciorapi noi, mantale nou-nouțe ; la fel și rufăria (miroseau încă ștampilele pe ea, și se vedea cît de colo că n-o mai purtase nimeni) ; toate erau așa de dichisite și de date cu naftalină, că după ce le-am pus pe noi umblam țanțoș și ne bîțîiam fundul încoace și încolo ca fetele mari cînd ies gătite să se plimbe prin fața bisericii. Sclipeau și zornăiau pe noi toate, ca pe niște armăsari de paradă — și puștile, și cartușierele, și tocurile de baionetă, și lopățica, și sacul cu merinde, ticsit, și ranița ; ba ne mai dăduseră și niște felinărașe pe care le agățam de puști, ca să nu orbecăim în marș, și cîte o busolă, într-o cutiuță atîrnată cu șnurul de gît, ca să nu ne rătăcim prin pădure, și cîte un carnețel roșu, ca să ne iscălim în el dacă avem poftă ; și uite așa, dom' doctor, ne-au încolonat împreună, de ți-era mai mare dragul să te uiți la noi. Numai ceasul de argint ne mai lipsea, altfel ziceai că ne ducem la biserică la confirmare. Și-aveai și de ce. Beneficiai de moratoriu,

datoriile îți dispăruseră de la catastif, precum chelbea din cap, nevasta primea indemnizație de război, căpătaseși un pui fript și o bucată de cozonac, învelite frumos în șervețel, în buzunar îți zornăiau cinci coroane, carnețel roșu aveai, țoale bune aveai, tutun așijderea, la butonieră îți aninase nu știu cine un trandafir, ce mai, erai dichisit și ferchezuit ca la nuntă ; „măruntișurile personale" se aflau și ele în ordine : pungulița cu piper, sare și ardei, dacă ți-ar veni cumva chef să-ți mai dregi haleala din cutia de conserve, cînd ți s-ar părea că nu-i destul de piperată, și-aveai și săculețul cu material sanitar : dacă — Doamne ferește — s-ar nimeri să-ți găurească vreun glonț țeasta, aveai cu ce să ți-o cîrpești singur ; și mai aveai sticluța cu sidol, și o cîrpușoară pentru lustruit nasturii, și, Doamne iartă-mă, periuța de dinți, să-și perie bine țăranul gura de mămăligă și de ceapă, înainte de-a crăpa, sau după ce va fi ajuns pe malul Drinei, să-și mai curețe oleacă resturile de friptură chesărească din măsele, înainte de-a se apuca să se hrănească cu corcodușe verzi... maică, ce ne-au mai îndopat, în primele zile, cu găluști și cu conserve de pește ! Iar sticla de bere era nelipsită de la masă. Pe urmă, ne-au suit în vagoane, și atunci adio găluști : a urmat strategia. Noi eram, cum ar veni, infanteriști... și ca infanteriști, am fost debarcați după planul domnului general : fanfară de-acu, ioc ! nici tu sticlă de bere, nici tu cu cîntec înainte marș, că nici dracu nu mai avea chef de cîntat ; apoi, cît ai zice pește, bucătăriile n-au mai funcționat și

de atunci n-am mai pupat găluști. Și-am început să înaintăm, tot după planul d-lui general, forverț și iar forverț. Cu noi veneau și gorniștii și toboșarii, ăia de spălau izmenele ofițerilor și le făceau clătite, și tunarii și geniștii, cu marafeturile lor de tot felul. Iar noi ăștia n-aveam decît baioneta și cîte un cuțitaș pentru tăiat găini. Dar ia găinile de unde nu-s, că dispăruseră toate dinaintea noastră. Ia te uită, drăcie ! mi-am zis eu. Cine s-ar fi gîndit că are găina atîta minte, încît să știe ea că-i război și că în război se fură găini... Puteai vedea acolo toate drăcoveniile din lume : tunuri, pontoane, mitraliere, motociclete cu plutonieri borțoși, pionieri și poștași, feldjandarmi și feldcapelani și ingineri care ne construiau latrine, și o mulțime de generali și de automobile, și popote ofițerești cu tacîmuri de argint, numai de mîncare nu se găsea nimic. Și atunci, ce m-am gîndit eu în zarva de acolo : cine știe să fure, știe să și ascundă ; și, cu prima ocazie, m-am furișat lîngă căruța unui general și am umflat vreo trei chile de ciocolată. Am împărțit-o apoi la tot plutonul și trei zile am tot plescăit-o prin gură, și am dus-o fain atunci, ca puiul de cioară în cuibul mă-si. Numai că mama-cioară avea să ne ciugulească numaidecît ochișorii cu ciocul ei negru-galben... Și ne-am tîrît așa mai departe, ca ceața pe miriști, prinzînd rădăcini în fiecare balegă întîlnită în drum ; ne înfigeam în fum țevile puștilor, ca pe niște cuie, iar în burtă purtam oase descărnate ; și totul puțea a sulf, a scîrnă de pisică și-a pește uscat, că zi de zi

ni se dăduse să sugem numai peşte uscat, şi-atît de scorojit că nici rechinul nu i-ar fi dat de hac, cu toţi dinţii şi cu toate fierăstraiele lui. Eu la mîncare n-am fost mofturos niciodată, dar cum o începusem atunci, se vedea cît de colo că aşa n-o să mai facem multă vreme umbră pămîntului. Ne pusese Dumnezeu mîna-n cap, ce mai la deal, la vale, ne venise şi nouă ceasul morţii... Mi-am dat seama pe loc că mintea de general care ne adusese unde ne aflam era ca o secure care se cam clătina pe dîrjală. Iar colonelul, care comanda regimentul nostru, era şi ăla un palavragiu şi jumătate. Cînd voia să spună ceva îl vedeai cum începe să se fîţîie de colo-colo prin faţa batalionului, ca motanul pe picioarele dinapoi, cînd se screme să-şi facă nevoile şi nu poate. A pus cu trei zile înainte să se facă acoperiş peste locul unde avea să ne ţină predica, apoi, cînd s-a apucat să glăsuiască, ne-a luat de departe, cu binişorul. Că pînă la urmă, să vezi ce ne zice : băieţi, zice, şi în Biblie stă scris că „nu se trăieşte numai din pîine, ci şi din cuvîntul Domnului"... Asta cam însemna să ne luăm gîndul de la pîine, şi aşa a şi fost, că nici n-am mai primit după aia...

Răposatul Stipa, Dumnezeu să-i ierte sufletul pe unde o fi sălăşluind, că multe a mai îndrugat şi el la viaţa lui, cum s-ar zice, fără cap şi coadă, dar un lucru a zis care o să rămîie în vecii vecilor, cît o fi picior de ţăran pe lume, şi pînă nu l-o acoperi iarba şi pe ăl din urmă : băieţi, a zis el, luaţi aminte, băieţi, războiu-i o mare şcoală pentru ţăran ! Aşa a zis răposatul

Stipa, şi bine a zis, ca niciodată. Eu am fost la şcoala asta, am învăţat-o şi am pritocit-o bine, patru ani de zile, mi-am luat, cum s-ar spune doctoratul, şi-ar putea să mi se dea rangul de domn'doctor în ştiinţa războiului. Şi am să vă spun acum, domn'doctor, cam ce gîndesc eu despre război, ca doctor vechi în ale milităriei. Războiul e ca jocul de cărţi. Dacă ai patru aşi, eşti cineva. Dar dacă vor să-ţi pună urechi de măgar, după ce că ţi-au găurit capul şi ţi-au fărîmat oasele, şi te mai şi aruncă afară din birt cu un picior în fund, apăi ăla nu mai e război, aia-i ruşine şi batjocură şi măgărie curată. Iar noi, pe Drina, tocmai aşa am păţit... Venisem acolo cu tobe şi trîmbiţi, cu tunari şi pionieri, cu mitraliere şi motociclete, aveam busole şi puşti şi lopăţele şi raniţe, aveam felinare la puşti, şi alte abţibilduri de-astea — dacă vă spun că am venit pe Drina cu periuţa de dinţi şi cu sidol de lustruit nasturii, şi cu piper şi cu ardei în punguliţă, să ne dregem mîncarea, dar mîncarea ia-o de unde nu-i (ce, era să gătească pentru mine la bucătăriile de campanie, cînd nu găteau de loc, n-aveau ce găti, şi unde mai pui că se şi împotmoliseră prin nu ştiu ce noroaie, ca nişte mîrţoage), şi dacă aveai tocană de porc în conserve, nici s-o miroşi n-aveai voie, că regulamentul te oprea s-o mănînci şi mai zicea că o să te împuşte ca pe-un cîine dacă te atingi de ea, şi nici pîine cum vă spuneam nu ne mai dădeau, ci peşte uscat, apoi, bătu-ne-ar Dumnezeu, cum să treci Drina numai cu periuţa de dinţi ? Iar cînd au dat ăia buzna peste noi,

habar n-am cum am făcut cale întoarsă. Pentru planul domnului general, principalul era că am adus înapoi în bună stare conservele cu carne. Flaiş-conservele erau în ordine şi neatinse !

Şi, cînd te gîndeşti, cine ne-a aruncat de pe poziţii ?

Adică ce, comiţii ăia, cum li se zicea, aveau periuţe de dinţi ? Îşi lustruiau ei nasturii cu sidol ? Aveau ei punguliţe cu „mărunţişuri" ? La ce-ţi foloseşte în război brigadierul şi generalul, maiorul şi locotenentul, dacă-ţi dau să ronţăi peşte uscat, dacă-ţi pun în buzunar piper şi ardei, şi sare pentru conservă, da' s-o mănînci nu te lasă, şi cînd habar n-ai în cine tragi cu puşca şi pentru ce. Crezi că avea comitul nevoie de feldcapelani, telefoane şi pontoane ? Ţi-ai găsit !... Ăla îşi tăia frumuşel — uite-aşa — un darab de slănină, să zicem, şi asta-i era toată bucătăria şi popota. „Mărunţişuri" şi periuţă de dinţi nu ţinea, dar îşi vîra frumuşel în buzunar vreo două-trei bombiţe, şi cu bombiţele astea aşa ne-a pîrlit pe la călcîie, de nu mai ştiu nici eu cînd ne-am cărăbănit, să mă ia dracu dacă n-a fost chiar cum vă spun şi dacă vă mint vreun pic...

Şi acu stau şi mă gîndesc, şi-mi fac o socoteală : dac-o fi să mai vină vreun război — ferească Sfîntul şi Maica Precista — eu, unu, de „mărunţişuri" nu mai am nevoie ! Am să-mi tai un darab de slăninuţă, am să mă vîr sub o salcie la Oroslavlje, şi am să iau în buzunar vro două-trei grenade... şi-apoi cred c-am să pun eu mîna pe vreuna din secăturile alea, boier sau pădurar sau ce-o fi, care ne-a vîrît pe noi doi în belea. Asta ar fi — dom'doctor, — cum s-ar zice, strategia mea de război.

Dar cînd e vorba de strategia pentru vremuri de pace („politica de propăşire", cum se zice astăzi), apăi politica asta eu n-o prea pricep, dom'doctor, vă spun drept. Politica e cam ca o moară, iar eu nu sînt morar, eu sînt venit la moară cu grăunţe. Eu văd numai că moara asta politică ne strînge zdravăn între valţurile ei, că-i ferecată bine şi zăvorîtă din toate părţile, că are tot felul de roţi dinţate şi de curele, şi că ăla care nimereşte în maşinăria asta nu mai iese afară. Din blestemăţia asta, prăpăditul de ţăran cu făină nu se alege. Mai curînd sau mai tîrziu, moara asta o să facă din bietul ţăran făină şi treci, făină de-aia măruntă.

Limba politicianului e ca un ţap roşu care se învîrte şi ţopăie prin coşar, dar noi n-avem nevoie de flecari, ci de măturători, care să ne mai dea oleacă cu mătura prin casă : hîrşti-hîrşti, peste prag ; da aşa ceva n-o să fie, fiindcă nu se vede nici o mătură, ci doar îi vezi că se tocmesc toată ziua ca precupeţii pentru voturile noastre : ţac-pac, tu-mi dai mie, eu îţi dau ţie, şi uite aşa. Politica e ca o sită plină cu alune şi cu o bucată de brînză la mijloc, iar în orbi nu-i greu să bagi zîzanie... Îi aduni grămadă şi strigi : ţine crăiţarul ; ş-apoi să vezi încăierare, că nu vede nici unul şi toţi cred că unul dintre ei a căpătat cu-adevărat gologanul. Şi uite aşa se învîrte politica noastră, în sus şi-n jos, ca fasolea în oală, cînd o pui la fiert fără cîrnaţi.

Şi-o ţine aşa, într-o bolboroseală. Eu, una ştiu : ce-i prea lung trebuie tuns, şi iepurele, dacă-l nimereşte alicea, cade pe fundul lui îmblănit. Iar ţăranul, iertaţi-mă, cade pe-al lui gol ! Ţăranu-i ca melcul : n-are voie să deschidă gura şi fiecare poa' să-l calce cum vrea, pe el dimpreună cu căsuţa lui, de i se zice acum „cultură autohtonă". Da dacă tot nu poa' să aibă automobil, măcar are auto-cultură... şi asta-i drăcovenie mare, bat-o Dumnezeu... Se zice că alţi ţărani de primprejurul nostru n-au toate astea. De ! Eu nu-s politician şi nu mă pricep dacă o fi aşa sau nu aşa. Da altceva ştiu. Că-i la război, că-i la pace, că-i în tranşee, că-i la judeţ, la percepţie sau la poliţie, peste tot e la fel : ia ascultă bă, ţărănoiule, mîrlane, ia fă-te'ncoa, ia du-te'ncolo, ia adu aia, ia plăteşte colo, porc leneş, hoţ neruşinat, hahaleră, spală asta, linge aia, fă de mîncare, curăţă pantofii, calcă tunica, dă fuga la tutungerie, fă pe dracu-n patru, culcat, drepţi, vider auf, te ia mama dracului, ainţ-ţvai, ainţ-ţvai, haptac, laufşrit, şvarmlinie, încolonarea, la dreapta, marş, marş, şturm, şturm, bum, bum, bum, pînă s-o alege fum ! Şi la urmă, toate se sparg în capul lui...

Şi-acu, dacă e să vorbim şi de politica adevărată, eu aşa gîndesc : politică bună ar fi aia care ar zice că vrabia şi portărelul n-au voie să se atingă de-un bob de grîu, asta ar fi, cum s-ar zice, primul punct ; iar al doilea, imediat după el : că-i mai bine în trăsură ţigăneşte, decît pe jos boiereşte, pe cîtă vreme noi stăm ca la hingher — cu laţul de gît şi ne tot văităm de una şi de alta, şi-i zicem moşi pe groşi. Asta-i una. Pe urmă, dacă o să mă-ntrebe careva pe mine cum e cu pămîntul şi cu arătura, am să ştiu să-i răspund. Între Hrastovje şi Pustik, la Blatni Iarak şi la Jarešina, dacă mă-ntrebi cum sînt ogoarele, fîneţele şi livezile, pot să ţi le zic mai bine decît orice hotarnic şi decît funcţionarul de la cadastru. Pot să-ţi zic pe de rost despre fiecare petec de pămînt la ce-i bun şi la ce nu, că le ştiu pe toate ca-n palmă ; dar dacă o să mă-ntrebaţi cumva, dom'doctor, cum devine treaba cu ţesutul, n-aş îndrăzni să deschid gura nici să mă omori, că la asta nu mă pricep. Cînd mai trăia încă răposata bunică-mea, eram şi eu un ţînc acolo, şi cîtu-i iarna de lungă stăteam lîngă ea şi căscam gura cum ţesea la război. Stăteam şi mă minunam de toată drăcovenia aia de război, mă uitam cum clămpăne tălpigile, cum zbîrnîie suveica prin rost : ţaca-ţaca, încoa şi-ncolo, ca mierliţa-n colivie, şi nu puteam pricepe să mă tai cum de se potrivesc şi se îmbucă toate una într-alta, şi iţele nu se-ncurcă de fel, şi nici spata nu loveşte niciodată-n sul, şi toate se-nfăşură frumos la locul lor, aşa de cuminte, bătu-le-ar sfîntu, de parc-ar fi fost ascuns pe undeva un vrăjitor ca să le comande... Şi-apoi, o dată, în ziua de Toţi Sfinţii, cînd răposata bunică-mea s-a dus la biserică, iar eu am rămas singur acasă fiindcă eram bolnav de vărsat, mă urc frumuşel pe spetează, ca un meşter fără pereche, şi dau drumul la ţesut... Să nu mă întrebaţi ce-a ieşit de-acolo, cînd a început blestemata de maşi-

nărie să pîrîie şi să trosnească, cînd s-au încîlcit şi s-au încurcat toate, că nici dracu nu mai putea să le mai dea de rost şi să le descurce. Iar cînd s-a-ntors bunica de la utrenie, să te ţii bătaie ! A dat în mine ca-ntr-un burduf...

Apăi de, cine s-ar mai aşeza la războiul de ţesut fără să se priceapă la meseria asta, dacă nu un măgar ; şi ţesutul nu-i nici pe departe o treabă atît de încurcată cum e politica ! Da cu politica se ocupă toţi nătărăii, şi de-aia politica noastră aduce a naibii de bine cu un mucos care s-a apucat să ţeasă. Am picat în maşinărie şi am încurcat iţele şi am înnodat şi am încîlcit firele, că acum nu se află şi nici nu se poate afla om pe lume care să ştie să ne arate cum să ieşim din noduri şi din încîlceli... La noi politica o fac domnii, ca să le mai treacă de urît. Ei sînt oameni cu carte, au umblat pe la şcoli înalte, şi-au frecat coatele şi turul pantalonilor pe bănci şi au căpătat titluri şi ranguri. Iar acu' şed la umbră în pridvor şi-şi răcoresc fundurile, beau la şpriţuri cu paiul, înghit la friptură de pui şi stau la taifas pe chestii politice, să le treacă vremea... Popii de la noi nu-i vine de loc greu să facă politică : odată şi odată, mai devreme sau mai tîrziu, orice om îi cade în mînă, că fiecare trebuie să moară odată, şi cine să te-ngroape — cu şase sute de forinţi — dacă nu popa ? Şi atunci, de ce adică n-ar face el politică ? Dar unui amărît de ţăran, care trebuie să plătească trei sute de forinţi impozit cînd pe-un viţel nu poate să ia decît o sută şi n-are cu ce să-şi cumpere un strop de gaz, cît să-şi tămîieze şi el pe sub tavan şi să nu-şi vîre deştele în ochi, unuia ca ăsta, bătu-l-ar Dumnezeu, îi mai dă mîna să facă politică ? Îmi aduc aminte că o dată, pe vremea alegerilor, fuseseră trimişi nişte agenţi electorali prin părţile noastre şi au plătit la birtul lui Steiner gulaş, să mănînce toată lumea şi cîte un chil de *riesling* de căciulă (*riesling*, pe dracu, că Steiner ne trăgea pe sfoară că-i *riesling*, ca să-l dea cu opt craiţari, dar nu era decît o poşircă afurisită) şi ce-a ieşit pînă la urmă ? Două'ş două de voturi au luat ai noştri, iar unguroiul două'ş trei... Ş-apoi să vezi ce mai căsuţă şi-a trîntit unguroiu pe Piaţa Franz-Iosef, făcută din arginţii lui Iuda, şi săracul de el, a trăit rău, vorba aia, ca peştele-n apă... Iar politicienii noştri s-au apucat iar să cînte vechiul cîntec : de-ar da Domnul, de-ar da Domnul, şi cam trăgeau mîţa de coadă...

Aşa l-am văzut şi pe răposatul Mileusnič, vulpoi bătrîn şi uns cu toate alifiile, că-ncepe să dea tîrcoale plăşii noastre, ca motanul la coteţul de porumbei, şi iaca vine într-o bună zi la Stubica şi se apucă să ţină o cuvîntare sub teiul lui Gubec[1] : cum că noi nu sîntem stăpîni în casa noastră, că cei de-un neam trebuia să se înţeleagă între ei şi că de-am pune umărul laolaltă, putem urni şi munţii din loc, că totul nu-i încă pierdut, dar că se duce de rîpă dacă lucrurile rămîn aşa cum sînt — şi cîte şi mai cîte

[1] Matija Gubec — conducătorul răscoalei ţăranilor croaţi din 1573.

— de ziceai că ne roagă să-i dăm o sită ca să mai toarne cu ea apă în mare... Zicea că ungurii au luat şapte piei de pe noi, că n-avem perceptori de-ai noştri şi că pînă nu ne-or da ungurii autonomie financiară, nu putem clădi nimic şi nici măcar roadele trudei noastre nu le putem culege ; ş-acu, la drept vorbind, nu minţea de tot secătura de Mileusnič. La calea ferată — table cică în două limbi, vighiaz, vighiaz, mehet, mehet, la poştă stema ungurească cu îngeri, şi tot aşa un'te duci tot pe două limbi, maghiarkirali în sus, maghiarkirali în jos, tot felul de grofi şi de alte momîi în piaţa Sfîntul Marco, pe urmă marele jupan de Varaždin, ăl cu surpătură, pus de banul unguresc pe care cine l-a mai uns să fie ban, şi ce libertate mai e şi asta ? Limba o avea bună Mileusnič şi i-a dat atîta cu gura, încît oamenilor li s-a părut că poa'să iasă ceva din asta. Că n-ai voie să mişti un deget, că n-ai voie să faci adunare, că nu te lasă nici să crîcneşti, iar dacă te-apucă să te vaieţi, n-aude banul din piaţa Sf. Marco cum behăie capra la Stubica ; şi nici nu poţi să tipăreşti nimic, că dacă vii şi ceri ceva, parcă-ai dezlega un sac cu purici, se risipesc imediat care pe unde apucă ; că totu-i exlex de-o parte, Acordul de alta, că legea-i lege, şi cum ai ridicat capul, te şi aşteaptă portăreii şi ştreangul, *vighiaz, vighiaz ;* că ungurii şi-au pus perceptori de-ai lor, unguroi, că ei îşi au majoritatea lor ungurească în adunare, că nu-i chip să-ţi capeţi dreptul tău, nici măcar o prăpădită de farmacie ; şi aşa a vorbit Mileusnič de tablele

în două limbi, de biletele de tren în două limbi, şi de farmacii şi de prăvălii, că nouă ăstora din Stubica ni s-a părut aşa că primul lucru, cel mai important pentru noi, e să căpătăm măcar o farmacie, cum ar fi la Ruma sau la Vukovar, bunăoară.

— Aţi văzut, flăcăi, spunea Mileusnič, cum e cu bancnotele astea „în două limbi" şi cu tablele astea „vighiaz-vighiaz, mehet-mehet", adică ce, aşa trebuie să arate banii noştri şi tablele noastre ? Ce Acord mai e şi ăsta, cînd ei îşi umplu buzunarele cu paralele noastre, şi-şi fac la noi şcoli de-ale lor ungureşti, iar la adresele noastre către adunare strîmbă din nas şi le aruncă la coş ? Uitaţi-vă la cutia aia de scrisori. Unde vedeţi voi steagurile noastre şi stema noastră ? Au vopsit-o în roşu de parcă-i un gogoşar unguresc, şi îngerii de pe stemă cu trîmbiţele lor cîntă întru gloria Arpazilor, iar de trîmbiţe sînt atîrnate steguleţe roşu-alb-verde, unde vezi culorile noastre pe cutia aia, şi tablele noastre, scrise în croată ? Asta nu-i cutia noastră, nici politica noastră, nici majoritatea noastră în adunare, astea nu-s interesele noastre, iar pentru toate e de vină Acordul — drept care el, Mileusnič, propune poporului să smulgă şi să sfîşie blestematul de Acord, ca să avem cutia noastră de scrisori şi farmacia noastră, cum s-ar zice, naţională, la Ruma sau la Vukovar... Asta-i !

Eu, fiind pe-atunci, cum s-ar zice, un mucos, minte necoaptă, îl aud pe Mileusnič zicînd că Acordul trebuie rupt şi că ne trebuie cutia

noastră de scrisori ; da în mintea mea îmi zic : drace, afurisitul ăla de Acord unguresc naiba îl ştie pe unde o sta dosit, prin ce bănci de la Buda zace, iar noi ăştia din Stubica, nici că l-am ticluit şi nici de rupt nu-l putem rupe, pe cînd cutia aia de scrisori ungurească, în două, în trei limbi sau în cîte limbi o fi ea, lua-o-ar toţi dracii şi Dumnezeu mă ierte, apăi aia nu-i ca Acordul, şi atunci ce mama dracului, că noi unguri sau maghiaremberi nu sîntem şi nici n-am fost vreodată, aşa că cel mai bine ar fi să punem singuri mîna şi să isprăvim pe loc cu blestemata de cutie...

Şi cum gîndeam aşa, mă pomenesc deodată strigînd cît mă ţinea gura, de-au zdrăngănit geamurile primăriei : domnule, dacă-i după cum spuneţi, ce să mai lungim vorba, mă rog frumos ? Să luăm afurisita de cutie, cu îngerii ei cu tot, şi să dăm cu ea de pămînt, chiar acum...

Auzindu-mă că zbier ca muşcat de şarpe, ceilalţi flăcăi şi săriseră după mine, să-i facem de petrecanie cutiei de scrisori ; dar Mileusnič începu să dea din mîini speriat : staţi aşa, flăcăi, pentru numele lui Dumnezeu ! Ce v-am spus eu despre Acord, aşa e, şi Acordul trebuie să-l rupem, dar pînă nu abolim Acordul, lăsaţi cutia de scrisori la locul ei !

Apoi s-a apucat boşorogul ăla să îndruge la verzi şi uscate, iar eu mi-am zis : cum e pasărea, aşa-i şi cîntecul ! Şi, zău dom'doctor, să nu-mi luaţi în nume de rău ce vă spun, dar cum am păţit-o noi atunci cu Mileusnič, aşa a fost de cînd lumea şi aşa a rămas... De alde

ăştia nu fac decît să umble după voturi sau după bile... Vin şi ţin cuvîntări, umblă de colo-colo prin districtele lor, după mandate, ca nişte vînători, iar eu, care pot să nimeresc rîndunica în zbor dintr-un foc — şi încă cu carabina mea (pe care am furat-o în nouă sute opşpe), n-am voie să împuşc un iepure, ci trebuie să mă fac hăitaş la vînători de-ăştia, ca să stîrnesc vînatul şi să-l aduc în bătaia puştii lor, să le dau votul meu şi să-i ascult cum mint şi flecăresc şi vînd castraveţi la grădinar. Cincizeci de ani în şir tot felul de Mileusniči au lătrat la Acord ca nişte căţei, dar cînd a venit ţăranul şi a vrut să facă bucăţi Acordul pe loc şi pentru totdeauna — (aşa cum mă repezisem eu la cutia de scrisori din Stubica) — atunci domnul vînător, domnul Zontagsiegăr comandă „ab-blazen" şi poruncește ca „deocamdată să rămînă"... În nouă sute opşpe, cînd a vrut ţăranul să scoată căruţa din noroi şi era pornit cu adevărat să rupă Acordul, au venit alde Mileusnič şi au dat *Befehl* ca „deocamdată să rămînă" ! şi deocamdată a rămas...

E tîrziu. Ceasul din turla catedralei a bătut două după miezul nopţii. Stau şi-l ascult pe Valent. De la ora patru după-amiază vorbeşte braconierul (care va căpăta pe puţin şapte ani de temniţă, fiindcă l-a împuşcat pe pădurar) despre vidre, corbi, păsări, despre războaie, femei, politică, şi fiecare cuvînt al lui e o mică capodoperă, fiecare imagine posedă claritatea de

cristal a evenimentului adînc trăit și înconjurat de nimbul armonios al experienței de viață și al talentului natural. Patru Valenți ca acesta a împușcat Domaćinski ; pentru el, ei sînt niște „porci rebeli", „patru cîini turbați" ; iar eu care am fost de părere că fapta lui nu poate fi pe placul Domnului și că înseamnă lipsă de bun-simț ca cineva să se laude cu un împătrit omor săvîrșit asupra unor semeni ca Valent, eu sînt un calomniator paranoic...

Din cimitirul nostru, în care zac în vizuinile lor, ca în niște catacombe, toți tovarășii noștri de drum (și sforăie solidar în sensul regulamentului pozitiv de ordine internă, călătorind laolaltă prin lungul și murdarul canal al somnului, plin de ploșnițe și de duhori), răzbate muzica sforăitului lor. Noaptea planează deasupra orașului, noapte de toamnă tîrzie, oarbă, cețoasă, cenușie, iar Valent vorbește despre problemele noastre imediate, despre jalnica noastră condiție, vorbește atît de logic, atît de convingător, încît vorbele lui par niște directive sau niște adevărate proclamații, și nu niște biete rotocoale de aer cald care se destramă și pier pentru totdeauna chiar în clipa în care s-au înfiripat în odăița cu aer stătut, unde duhnește a petrol, a saltea umedă și a hîrdău cu tablă carbolizată.

— Bine, Valent, să admitem că n-ar exista „deocamdată să rămînă așa" al lui Mileusnič ; ce zici mata că ar trebui să facem ca să ieșim din impasul în care ne aflăm ?

— Apăi eu, dom'doctor, nu sînt șvarțcunstler ca să pot scoate ouă proaspete din ouă clocite — și, pe urmă, n-am destulă minte nici ca să mă scot pe mine din belea, cum își scoate cățeaua puii din apă, cînd îi apucă cu dinții de ghebă... Doar dacă aș avea un regiment de doctori, așa ca mata, da' ce regiment, un batalion mi-ar ajunge, sau chiar și o companie, m-aș pricepe eu cum să comand și în ce direcție...

— Dar un pluton de doctori, așa ca mine, nu ți-ar ajunge, Valent ?

— Dragă dom'doctor ! Aș vrea să-ți spun și eu ceva : ca matale nu găsești la noi nici de-un pluton...

— Dar așa, fără ei, ce-o să ne facem, Valent ?

— O să stăm la pușcărie, dom'doctor ! Răposata bunică-mea, Dumnezeu s-o ierte, (nu știu cum naiba de-mi tot amintesc de ea, sărăcuța, da tare bine-mi face la inimă), avea un calendar de-alea vechi, „de-o sută de ani". Și cînd eram țînc, îmi plăcea să-l deschid și să mă uit la pozele sfinților, chiar dacă mă mai speria cîte unul ; și apoi în calendarul ăsta al răposatei era o litanie, un fel de bocet din vechime, și-avea titlul scris pe latinește : *Miserere tibi, Ierusalem"*. După ce am învățat să citesc, am tot citit și-am răscitit litania aia, și-o mai știu și acum pe dinafară. Dacă vă interesează, pot să vă zic și-acum *„Miserere tibi"* ăsta, așa cum mi-l amintesc :

Prin bezne tot mergem, cu sufletul greu
Și glasul ni-i bocet, și mergem mereu ;

Un şarpe în inimi ne varsă venin
Şi nimeni n-aude amarnicul chin

Cum umple văzduhul cu urlet de moarte
Cu dangăt de jale venit de departe...

În jur e pierzanie, ciumă şi scrum,
Dogoare de flăcări şi trîmbe de fum.

În om nu mai arde prea sfînta lumină
A Domnului Cruce căzut-a în tină.

Cazanul cu smoală în iad clocoteşte
Văpaia drăcească pe toţi ne orbeşte.

Opritu-s-a vuietul morii. Departe
O pasăre ţipă la ceasul de moarte.

Secat-a izvorul. Musteşte nămolul.
Pe mlaştini se-ntinde tăcerea şi golul..

Sleit ne e sîngele şi florile pier.
Pe stele sînt neguri şi plumbi curg din cer.

Privirea prin beznă nu poate pătrunde,
Iar omul de semeni sub mască se-ascunde.

Totul se destramă ca-un stîrv de jivină
Şi lumea se-afundă în mîl şi rugină.

Cam aşa îi zicea litania aia din calendar, dacaţi poftit să mă ascultaţi... *Miserere tibi, Ierusalem... Miserere Ţie, Miserere* Mie, *Miserere* Nouă Tuturor, dom'doctor, şi vă doresc noapte bună ! Şi vă sărut mîna ! Adevărat zice Chinezu : omul se naşte ca să moară...

X

Numai necazuri, pretutindeni

Din nou în rolul de aşa-zis „cetăţean-liber", care poate să-şi bea cafeaua cu lapte într-una din cele cinci cafenele ale „metropolei" noastre, după propria-i alegere şi autodeterminare anarhoindividuală, umblam pe străzi şi prin localuri publice — spre consternarea stimabililor mei concetăţeni — ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic. După părerea mea, nu se întîmplase într-adevăr, nimic. Ofensasem persoana unui burghez venerabil, „vădind în mod ilicit că nu o respect în suficientă măsură, potrivit cu prevederile legilor pozitive", drept care, potrivit aceloraşi legi pozitive, primisem o pedeapsă usturătoare ; pedeapsa mi-o ispăşisem şezînd cuminte şi loial la închisoare timp de opt luni, ca un adevărat penitent, şi acum mi se părea că afacerea e lichidată şi, încetul cu încetul, dată uitării.

S-a întîmplat însă invers : în mediul nostru înapoiat şi jalnic, afacerea deveni abia acum

de neînţeles, abia acum începu să frămînte cu adevărat spiritele. Fapt e că spiritele noastre reacţionează la excitanţi foarte lent, s-ar putea spune chiar cu întîrziere ; dar coţofenele din mica şi îmbîcsita noastră cotineaţă nu puteau pricepe cum de se găsise printre ele o pasăre care să nu vrea să croncăne la unison cu ele în faţa stîrvului şi a prostiei unui mediu social stupid. Printr-o supremă solidaritate, toţi dobitocii începură să dezvolte o rezistenţă psihologică faţă de gestul meu.

Stau într-o bună zi la frizerie, cu faţa săpunită. Meditez la faptul că în ultima vreme am uitat o imensă cantitate din propriile mele impresii : te fulgeră cînd şi cînd cîte un gînd mai luminos, descifrîndu-ţi subit o serie de raporturi încîlcite, apoi impresia aceasta de iluminare cognitivă se stinge treptat şi dispare. Perindări de gînduri şi de impresii, în lîncezeala unei vieţi sătule şi lipsite de griji, în lipsa oricărui sistem cît de cît serios : omul să facă din sine om, nu burete pentru alţii ! Fapt e că mi-am bătut joc de mine şi mi-am irosit întreaga viaţă ! Trăind printre cretini, am pierdut pînă şi obiceiul de a citi ! În ultima clipă, m-am trezit în mijlocul unui coşmar !

— Pardon, domnule doctor, mă întrerupe din meditaţie meşterul frizer (gesticulînd vioi şi agitîndu-şi briciul lucios în jurul ochiului meu drept), pardon, domnule doctor, iertaţi-mă, aş vrea să vă întreb dacă e adevărat ce spune lumea, că o să vă bage iar la închisoare ?

— Cum la închisoare ? De ce ?

— Nu ştiu, domnule doctor! Aseară a fost aici doctorul Hermansky şi ne spunea la toţi că-i pare foarte rău, că dumneavoastră îi sînteţi foarte simpatic, că e convins că sînteţi un om bine intenţionat, dar, — scuzaţi, vă rog, aşa s-a exprimat — sînteţi „un exaltat, cu nervii subminaţi" şi lucrul acesta îi este mai mult decît neplăcut; zicea că n-are încotro, că va fi nevoit să vă dea în judecată în numele domnului director general Domaćinski, fiindcă dumneavoastră continuaţi să povestiţi prin oraş, ca şi înainte de proces, că domnul director general Domaćinski e un bandit şi un tip criminal...

— Hai, meştere, lasă prostiile astea. Ce te priveşte pe dumneata?

— Cum să nu mă privească, domnule doctor? Daţi-mi voie...

— Ba n-am să-ţi dau voie de loc! Înţelege: îţi dau voie să mă săpuneşti şi să mă razi, asta-i treaba dumitale!

— Pardon! N-am vrut să vă supăr! Dar lumea are dreptate! Uite, vedeţi cît sînteţi de nervos! De ce v-aţi înfuriat?

Dacă „meşterul" nu mi-ar gesticula cu briciul pe la gît, i-aş arde una peste mutră! Eu nu sînt nici nervos şi nici pus pe ceartă, iar el îmi scormoneşte prin măruntaie şi vrea să mă bage la închisoare fiindcă-l bărbiereşte pe avocatul domnului „director general" şi fiindcă e un slugoi şi un idiot.

Semenii mei m-au tot deranjat ani de zile, întruna. Vin să-ţi facă vizite cînd le vine mai bine, după programul lor zilnic; se adună nechemaţi ca nişte muşte plicticoase pe o baligă de vacă şi bîzîie, ţiuie, trăncănesc ani de zile despre lucruri care nu mă privesc cîtuşi de puţin nici pe mine, nici pe ei, despre cum e aranjată locuinţa cutăruia sau cutăruia, despre divorţul lui cutare, despre expoziţii sau docenţe. Iar acum mă mai sîcîie şi frizerul: dacă nu mă duc iar la închisoare şi de ce povestesc despre Domaćinski toate aceste lucruri de care sînt convins: că Domaćinski e un tip criminal, un bandit şi un tîlhar înnăscut! Ani de zile am conversat cu semenii despre lucruri care într-adevăr nu m-au interesat niciodată, absolut de loc: despre peştii diluviali, despre Cromwell, despre constituţia engleză, despre presă, despre războaie; mi-am umplut ani întregi cu cele mai goale flecăreli, cu fel de fel de tîmpenii sterile, plicticoase, povestite şi răspovestite, şi acum sînt pus să discut cincisprezece ore pe zi despre Domaćinski. Şi asta cu toată lumea: începînd de dimineaţă, de la frizer, pînă la chelnerul de la cafeneaua „Europa" care diseară, cînd voi sosi la cafenea, îmi va servi, o dată cu ceaşca de cafea, o nouă serie de zvonuri dintre cele mai scandaloase: că doctorul Hugo-Hugo a anunţat un şir întreg de procese noi împotriva mea, că domnul doctor *von* Rugvay i-a spus domnului director general S.S. (la tripou) că n-o să se lase pînă nu mi-o veni definitiv de hac! (Şi Rugvay îmi pretinde în cadrul instrucţiei preliminare, să-mi cer scuze în scris, sub forma unei declaraţii la ziar, ca un fel de compromis.) Timp de peste opt ani am lucrat ca persoană de încredere absolută în

cele mai confidenţiale afaceri ale domnului Domaćinski ; pe escrocul şi gangsterul ăsta perfid, îl cunosc atît de intim din culise şi fără mască încît aş putea să public despre el o bibliotecă întreagă de cîteva sute de mii de pagini ; dar să public o bibliotecă întreagă despre un bandit, cînd eu însumi i-am fost funcţionar, mi se pare dezonorant şi la asemenea detalii sumbre nu m-am simţit niciodată tentat să mă gîndesc. Doar n-o să-mi pierd zile întregi ca un detectiv sau ca un turnător, adunînd date şi documente ca să demasc un hoţ notoriu. Şi apoi nu m-am gîndit în viaţa mea că o să privesc propria-mi carieră de avocat sub aspectul „incompatibilităţii". Zău aşa ! Să fii avocatul unui Domaćinski, asta n-a putut s-o facă decît un cretin moral ! Şi încă ani şi ani ! Iar despre familia Rugvay ca problemă morală s-ar putea scrie un studiu, în care să arăţi cît se poate de clar că ai perfectă dreptate. Pentru numele lui Dumnezeu ! Toţi Rugvay-i ăştia sînt nişte animale de pradă mărunte ! Au supt sînge omenesc, e adevărat, dar cine nu-i mînjit de sînge ? Chestiunea complexului nevralgic faţă de problema uciderii ca atare, în capul unui individ care e fiu de ucigaş, e fără îndoială de o importanţă fundamentală ! Rugvay are o sensibilitate morbidă în direcţia asta şi în respectivul studiu ar trebui adunat un maldăr de dovezi prin care să-i explici că declaraţia despre punctul nevralgic nu trebuia luată ca o ofensă ! Dar ce ar însemna asta ? Să te apuci să strîngi la date, cel puţin un an de zile, prin

biblioteci, prin arhive, prin scrisori vechi, să discuţi cu o mulţime de dobitoci dubioşi şi să învingi în cele din urmă într-un duel în care ai ca adversar un manechin de paie. Efortul n-are nici un rost, mai întîi ştiut fiind că în cadrul instrucţiei trebuie să răspunzi într-un termen scurt, şi apoi, et cetera. Prin urmare : efortul n-are rost, avem cugetul curat, iar cazul Rugvay ar însemna din nou pentru noi cel puţin şase pînă la opt luni. Şi totul din pricina unei impoliteţi bine intenţionate...

La drept vorbind, oamenii nu sînt nici politicoşi, nici nepoliticoşi, nici prevenitori, nici neprevenitori. Animalele astea nu prea inteligente, preocupate de ele însele, sînt pline de amabilităţi cînd se întîlnesc în jurul meselor de conferinţă, în interes de afaceri, şi vădesc în genere o extremă curiozitate dacă pot să afle că soţiile îi înşală aşa cum, la rîndul lor, sînt şi ele înşelate.

Pînă la douăzeci de ani, oamenii mai au ceva din elanul vieţii : pînă la douăzeci de ani, ei mai păstrează încă şi mai preţuiesc cărţile (nu pentru amortizarea cheltuielilor sau pentru dobîndă, ci pentru versuri) ; pînă la douăzeci de ani oamenii mai iubesc florile, mai respectă măştile mortuare ale unor nebuni care au murit din pricina aşa-zisului idealism romantic larmoyant ; apoi vine ucigătoarea plictiseală provincială, vine cinismul mediului îngust şi înapoiat, vin secretele de afaceri, deseori incompatibile cu bunele moravuri, dar profitabile, vine Domaćinski sau slujba la Domaćinski, vine Rugvay şi rugvaysmul rugvayzat, vin mocirla şi tîmpenia, şi tîmpenia în mo-

cirlă și în tîmpenie. Oamenii din jurul meu, domnii doctori, juriștii, colegii de breaslă, cuprinși de consternare neghioabă că am îndrăznit să-l provoc pe Domaćinski, oamenii ăștia, dacă se întîmplă să li se arate în vis un preot de altă confesiune, căreia ei nu-i aparțin formal, iau visul drept semn rău, vestitor de neplăceri. Oamenii ăștia își tratează negii cu oase de cîine și cred că pot scăpa de urcioarele de la ochi făcînd descîntece cu vîrful unui cuțit bont, sau că reumatismul se vindecă cel mai simplu cu o coadă de pisică ; iar dacă le pui cumva la îndoială tainele făcătoare de minuni, ei opun rezistență imixtiunii acesteia supărătoare și naive în lucrurile lor sacrosancte : pardon, de asta nu vă permit să vă atingeți, e *Weltanschauung*-ul nostru... Privit prin *Weltanschauung*-ul acestor urcioare, acestor cozi de pisică, acestor dobînzi grase de șapte și jumătate la sută, eu, firește, arăt ca bășica de vacă, umflată și exaltată, cu care clovnii lovesc capetele măgarilor în alaiul de carnaval. Și atunci ce-i de mirare dacă doctorul B. E. mă oprește patetic pe stradă și, exprimîndu-și simpatia față de mine, își mărturisește totodată regretul că m-am afundat atît de adînc „într-o psihoză de martiroman“... Asta înseamnă să-ți murdărești malițios propriul tău cuib...

— Ce faci dumneata, dragă colega, e vrednic de vreun sfînt Sebastian. Au să te ciuruiască cu sulițele și cu săgețile legilor pozitive, de ai să ajungi cerșetor pe stradă, ca un Lazăr, ca sfîntul Sebastian !

— Dar ce-ți veni așa, deodată, scumpe colega, să-ți atingi cu mîna al treilea și al cincilea nasture de la discreta deschizătură a pantalonilor ? Practici cumva magia neagră ? Ai cumva de gînd să-mi vii în ajutor cu vrăjile dumitale ?

— Uite, a trecut peste drum un călugăr ! Eram sigur că în dimineața asta o să-mi iasă un călugăr în cale ! Al naibii ghinion ! Și am o întîlnire importantă ! Te salut ! Și mai gîndește-te la sfatul meu, doctore dragă ! Că te-ai cam întrecut cu gluma ! Aud că și *ex offo* s-a pornit acțiune împotriva dumitale... Și Rugvay te dă în judecată... Servus, colega ! Dumneata ești un *l'art pour l'art*-ist al codului penal.

— Dar explică-mi un singur lucru : ce rol joacă atingerea magică a șlițului cînd trece un călugăr pe lîngă dumneata ?

— E o contramăsură ! Călugărul poartă ghinion, iar în dosul șlițului de la pantaloni sălășluiește simbolul antic al succesului, al sănătății și al norocului ! Respectele mele, domnule doctor ! Și încetează să-ți mai pîngărești propriul cuib ! Te rog ! Doar e în interesul dumitale ! Ș-apoi, crezi dumneata că nu se știe că ani de zile ai făcut fel de fel de ticăloșii și matrapazlîcuri pentru Domaćinski ?

— Bună ziua !

— Eu, domnul meu, sînt un individualist și nu vreau ca din viața noastră individuală, personală, liberă, să se facă un furnicar ! Eu nu sînt furnică, domnule doctor, eu nu am nimic de furnică...

Iar dumneata, aud că în ultima vreme propovăduieşti nişte discipline morale care s-ar potrivi unor furnicare umane ! He-he ! Autoumilire, creştinism, calomnii împotriva propriului obraz !

— Eu nu provăduiesc absolut nimic, domnule doctor. N-am propovăduit niciodată nimic şi, deci, în mod logic, nici în ultima vreme nu propovăduiesc nimic în contradicţie cu ceea ce propovăduiam înainte, din moment ce niciodată n-am propovăduit nimic.

Omul care m-a oprit pe stradă, în trecere, *en passant*, e „doctor", „funcţionar de rang superior", „apostol al libertăţii", poet, autor a cinci sau şase volume de versuri despre motive asiriene, despre campania lui Alexandru cel Mare împotriva lui Xerxes, despre Sardanapal, despre bizoni şi despre jaguari. În versurile lui, panterele turbate sfîşie pruncii, Alexandru cel Mare îl învinge pe Xerxes cu ajutorul unei turme de elefanţi sălbatici şi calcă Mesopotamii întregi, iar Tigrul şi Eufratul înoată în sînge. El nu e furnică şi se revoltă pe drept cuvînt numai la gîndul că s-ar gîndi cineva să facă o furnică din viaţa lui sălbatică, anarhistă, păgînă şi că cineva ăla sînt tocmai eu, care în ultimul timp am ca unic ideal să devenim cu toţii, cît mai degrabă, furnici, într-un furnicar bine organizat, şi fiecare furnică, timp de douăzeci şi patru de ore pe zi, să-şi spurce cu duhori moraliste propriul ei furnicar. Iar el, domnul doctor, cu rangul lui funcţionăresc superior, el e un bizon, un jaguar, el e, vezi dumneata, un individualist cu orice preţ, el e biblicul Sardanapal şi mai e şi centaur — într-un cuvînt, e supraomul ! El e un Erou, potrivit eroicului său *Weltanschauung*. El nu se lasă nivelat... El nu vrea să fie o cifră cenuşie în cenuşia monotonie a unui furnicar. El îi urăşte pe moralişti... Ce ne priveşte pe noi dacă cineva a împuşcat, a înjunghiat sau a ucis pe nu mai ştiu cine ? În treaba asta nu e nici un fel de incompatibilitate fiindcă, în altfel de condiţii, viaţa e, în fond, de neconceput. Aşa e viaţa prin ea însăşi, ca proces, ca intenţie cosmică. Şi tocmai de aceea domnul ăsta cu rang de funcţionar superior, care scrie versuri libere (scolopendre lungi şi flocoase) despre anarhie şi despre libertinaj, domnul ăsta care preamăreşte războaiele şi bătăliile fără să fi mirosit vreodată praful de puşcă şi fără ca, în viaţa lui tihnită şi disciplinată de funcţionar, să fi auzit, între întîi şi întîi ale fiecărei luni, măcar o singură salvă de tun (în afară poate de actul întîi din Hamlet, cînd regele Claudius al Danemarcei toastează) ; el n-a avut niciodată, în nici o problemă reală, propria sa opinie civică ; el nu a căutat niciodată să impună nimănui convingerile sale, în afară de problema versului „liber" şi a rimei, care, pentru el, reprezintă unica problemă de „libertate". De la Khuen şi pînă astăzi, el a votat toată viaţa ca un funcţionar-model ce este, toate guvernele şi toate regimurile aflate la putere, împotriva convingerilor sale ; a fost un copist-model împotriva convingerilor sale, a minţit ex *cathedra* împotriva convingerilor sale, iar singura convingere pe care o apără este ideea de „Libertate" individuală, primejduită de cine ? De mine, un om demascat în faţa instanţei drept

calomniator şi mincinos, şi înfierat ca atare cu opt luni de puşcărie ; de mine, omul-vrabie, despre care s-a stabilit pe cale legală că m-am comportat necuviincios în propriul meu cuib. El refuză furnicarul pe care eu „i-l impun" dar e, în schimb, după propria-i capacitate, o furnică-model ! El refuză monotonia cenuşie, dar e, în schimb, din cap pînă-n picioare, o uniformă cenuşie de copist şi-un gram de cenuşă de cancelarie ! El nu îngăduie să fie jigniţi armatorii, constructorii de vapoare, bancherii şi, în genere, „oamenii" care, în vremurile noastre cenuşii, au mentalităţi sclavagiste, sînt singura întruchipare plenară a principiului vital, a vitalităţii puternice, sănătoase şi pline de elan ; şi face asta fiindcă financiarii şi industriaşii sînt sarea vremurilor noastre, nu sînt numai Aurul, în sens capitalist, aşa cum ni se pare nouă, „materialiştilor şi socialiştilor".

Mi-am scos pălăria şi, înclinîndu-mă fără să scot o vorbă în faţa acestui Sardanapal, bizon şi verslibrist anarhoindividualist, mi-am văzut mai departe — cum se zice vulgar — de drumul vieţii mele. Cine ar fi bănuit vreodată că e scris în stele ca un verslibrist al contelui Khuen să mă proclame „socialist" ?

Îngăduitor, pe vremuri, pînă la moliciune, deveneam acum, treptat, din ce în ce mai puţin tolerant. Dispus odinioară la amiciţie cu extravaganţii în materie sexuală, pe linia unei anume simpatii umane, întrucît, fireşte, problema extravaganţei lor sexuale nu mă privea personal, fiind o chestiune a lor intimă, particulară, acum, după

prima ieşire din puşcărie, le-am şi declarat la vreo doi-trei din aceşti *beaux esprits*, că mă plictisesc, că-mi sînt nesuferiţi ca nişte cocoşaţi şi să nu mă mai sîcîie cu exagerata lor îngrijorare într-o problemă care nu-i priveşte absolut de loc.

— Du-te, frăţioare, vezi-ţi de distracţiile tale cu adolescenţii, şi lasă-ne naibii pe mine şi pe Domaćinski ! Toată povestea asta nu te priveşte absolut de loc ! Tu nu te pricepi la astfel de treburi ! Toate astea n-au nici o legătură cu prostata.

Unui dobitoc avar, bogătaş şi proprietar de imobile, care de douăzeci de ani de cînd ne cunoaştem nu m-a invitat niciodată la o masă, i-am răspuns că din partea domniei sale ar fi mult mai *fair* să se revanşeze pentru invitaţiile mele la masă. De douăzeci de ani de cînd ne cunoaştem, el a cinat la mine de cel puţin cincizeci de ori, fără ca în schimb să mă invite măcar la un aperitiv. Lucrul acesta ar trebui să-l preocupe mai mult în relaţiile noastre decît problema „dacă eu îmi infectez propriul meu cuib" şi dacă asta e un fenomen normal...

— Nu v-am invitat la masă ? Pardon ! Nu vă amintiţi că am fost împreună la *La Boule Blanche* la Viena ? Scuzaţi, dar asta-i o insinuare de cea mai josnică speţă. În privinţa corectitudinii, mie nu mi se poate face nici cel mai mic reproş ! Pardon ! Şi fetiţelor dumneavoastră le-am trimis, de Paşti, o cutie cu bomboane.

Adevărat... uitasem. Are dreptate, omul. Acum unsprezece, doisprezece ani ne întîlnisem, din

întîmplare, pe Kerntnerstrasse, şi dumnealui m-a invitat la masă, o masă pe deplin onorabilă. Şi bomboanele le-a trimis. De Paşti. Acum şapte ani. Exact. Bomboane de ciocolată. Pentru fetiţele mele! Cît despre mine, eu am lăsat într-o bună zi, în propriul meu cuib, o urmă îndoielnică din punct de vedere moral, demnă, într-adevăr, de profilul meu viciat intelectual şi moral...

Unei doamne i-am spus că e mai stricată decît ultima curvă de profesie şi am luat-o la goană de la masa mea din restaurant cînd s-a apucat să mă convingă că nici una din fetele mele nu e, de fapt, a mea, fiindcă nevastă-mea mă înşală de ani de zile în văzul întregului oraş. Pe aceeaşi doamnă o apărasem cu cîţiva ani în urmă într-un proces de divorţ, avînd astfel prilejul să cunosc (graţie unui concurs de împrejurări) bizarele culise ale relaţiilor ei de tot soiul, despre care e mai bine să nu suflu o vorbă. Şi iată că doamna asta, „o damă cu semnul întrebării" din toate punctele de vedere, a fost printre primele care au avut onoarea să ridice misterioasa perdea a dormitorului meu conjugal şi să mă înfăţişeze lumii drept un jalnic încornorat care şi-a pierdut echilibrul şi încearcă să-şi ascundă frămîntările scuipîndu-i pe alţii în obraz.

Iar cînd, în timpul concertului de după-amiază, la o cafenea arhiplină din centrul oraşului, i-am ars nişte palme unui anume Dizdar-Barjaktarević, un agent provocator sui-generis, prin oraş a început să circule de-a binelea zvonul că eu, într-adevăr, dau semne tot mai limpezi şi mai

vădite de dezechilibru sufletesc. În fond însă, tot scandalul acesta neplăcut cu Dizdar-Barjaktarević a fost cît se poate de logic, matematic inevitabil, ca şi cazul cu Ljubičić, cînd eram cît pe-aci să rămîn fără un ochi. Încăierarea aceasta sîngeroasă, cea mai recentă, n-a făcut decît să întărească în concetăţenii mei convingerea că ar trebui să fiu pus în cămaşă de forţă.

Ce ipoteză tîmpită! În viaţă sînt situaţii în care palma intervine după o lege mai adîncă a contrapunctului vieţii, iar cine n-are ureche muzicală pentru asemenea lucruri, cine emite sentinţe moralizatoare despre comportarea scandaloasă a imbecililor nevropaţi care se iau la bătaie prin localuri publice, acela e un individ moralmente tare de ureche şi, de obicei, lipsit de fantezie. Pentru asemenea filistini betegi, cu auzul moral tocit, douăzeci de milioane de morţi constituie un fenomen cu totul normal şi obişnuit, iar două palme trase la cafenea unui zevzec, în timpul concertului de după-amiază, sînt o dovadă de demenţă.

Individul acesta suspect, acest Dizdar-Barjaktarević, purta peste chipul lui ticălos nimbul de militant al naţiunii: arestat din pricina unei scrisori a nu ştiu cui, de-al cărei conţinut habar n-avea, fiindcă în toată afacerea asta el jucase doar rolul şters de simplu mesager întîmplător, adică de poştaş, a fost ţinut la închisoare un an de zile de autorităţile chesaro-crăieşti, în o mie nouă sute paisprezece, iar după război, graţie împrejurărilor survenite, şi-a amortizat din plin anul de închisoare printr-o extrem de convenabilă

dobîndă pe linie dinastică. În mijlocul haosului postbelic, în primele zile de cotitură, cînd nu se putea şti încă dacă situaţia din Europa va evolua exact în direcţia pe care, ca un prooroc, o prevăzuse domnul Domaćinski, Dizdar-Barjaktarević a editat o revistă de oarecare faimă cu titlul anarhoindividualist şi semisimbolic „Atlantida". Atlantida, după Dizdar-Barjaktarević, avea să fie Europa : continentul ameninţat de o catastrofă. Sub efectul împrejurărilor, el a putut evolua în doi-trei ani de la situaţia de redactor al „Atlantidei" la aceea de aşa-zis optimist etnografic, folclorist. Singura ieşire „pentru noi", el o găsise în broderiile populare, în datinile şi în poezia populară. Devenise gandhist, scria polemici antimarxiste, se ocupa de probleme antroposofice ; apoi a devenit membru în conducerile unor grupări suspecte de tineret de centru-dreapta, după care a început să predice renaşterea noastră rasială, şi a devenit, peste noapte, colaborator al propriilor lui ziare, pe vremea guvernării lui P.P. În cele din urmă a plecat în străinătate. Îmi amintesc că se spunea despre el că în străinătate ar lucra ca spion semioficial. Apoi s-a reîntors în ţară şi s-a apucat să editeze almanahuri dubioase, a scos vreo două-trei săptămînale, după care s-a scufundat iar, ca un delfin, în adîncurile tulburi ale străinătăţii. Şi aşa, s-a ivit la „Central", a luat loc lîngă mine, la masă, şi a început din prima clipă să mă enerveze. Recunosc : mă enerva cu absolut tot ! Cu mutra lui antipatică, de mops. Cu mutra lui plină de coşuri. Cu unghiile lui lăcuite, cu tabachera lui

de aur (despre care a ţinut să precizeze din capul locului că valorează o mie două sute de franci elveţieni), cu săpunul lui greţos, cu optimismul lui contrafăcut, cu zîmbetul lui ştirb, cu gesturile, cu vocea, cu timbrul vocii, cu modul lui de a vorbi, adică, pe scurt : cu absolut tot.

— O, am onoarea, doctore ! Ce mai faci ? Aud că începi să te consacri vocaţiei de tribun al plebei. Nu ştii ce bine-mi pare că te văd ! Şi zi, te băgară ăia la puşcărie... E, ce să-i faci ! Cu chestii de-astea nu-i de glumit... Cînd vrea omul să facă pe arbitrul trebuie să fie conştient de toate consecinţele. Cunoşti vorba din popor : cine nu ştie să sară garduri să nu se ducă la nunta cîinilor ! Khe-khe ! Cît despre Domaćinski, îl cunosc eu ! E un vulpoi bătrîn ! Era pe lista poliţiei din Sarajevo... Ba bine că nu... Dar fă dovada că e aşa, frăţioare... Demonstrează !... Un lucru însă trebuie să ţi-l recunosc, doctore : Încăpăţînarea ! În privinţa asta, jos pălăria. Aud însă că şi Rugvay pregăteşte o nouă ofensivă... Şi, după legile în vigoare, ai să mai simţi, din păcate, şi altele ! Despre mine, ce să-ţi spun ? Acum am picat de la Atena. Drept să-ţi spun, îmi închipuiam cu totul altfel rahatul ăsta de Atena. Cînd colo, nimic ! Crede-mă, doctore, un *milieu* cît se poate de provincial ! Iar acum, sînt în trecere spre Berlin unde rămîn o lună-două. Eu, zău că nu înţeleg de ce or fi înjurînd unii atîta condiţiile de la noi. Am cutreierat toată Europa în lung şi-n lat şi pot să-ţi spun cu conştiinţa împăcată : în nici o ţară nu se construieşte, nu se creează, nu se clădeşte ca la noi... De la Berlin,

plec la Bruxelles... E un oraş plicticos, cenuşiu, cît se poate de filistin...

— E bine de dumneata ! Călătoreşti mereu... De la Paris la Atena, de la Atena la Berlin, de la Berlin la Bruxelles. Ai stat un an la Roma, apoi la München, la Londra. Ai stat şi la Paris. Mi-a spus cineva, nu mai ştiu cine, că ai stat mult la Paris. Peste doi ani !

— A, da ! La Paris ? La Paris am stat vreo doi-trei ani... L-am cunoscut pe Stravinski ! E simpatic. Niţel cam încrezut, încolo e destul de agreabil. Are un singur cusur : oriunde s-ar afla, măi frate, nu scapă ocazia să-i sîcîie cu pianul pe cei din jurul lui şi cîntă aşa de fals de ţi se face pur şi simplu lehamite să-l asculţi... Şi Picasso m-a invitat la el de cîteva ori : se interesează mai ales de frescele noastre. I-am promis să-i scriu prefaţa pentru expoziţia lui colectivă de la New York. Am fost la un ceai, la Lhote. Apropo de Lhote, dar să rămînă între noi, te rog : în cercul lui Lhote n-are nimeni pic de consideraţie pentru Meštrović. Ştii cum vine asta : la noi, Meštrović e o valoare ! Dar, la drept vorbind, ce poţi găsi la noi ? Niţeluş Njegoš, ceva poezie populară, şi Meštrović. Eu am vrut să-l ajut, îmi părea rău de bietul om, şi-i zic lui Picasso : stai un pic, maestre dragă, că nu vă merge chiar aşa cu marele nostru sculptor. Dar degeaba. N-au cedat. Nu vor, şi pace ! Cică ce contează Meštrović faţă de-un Bourdelle ? Acum, să fim drepţi : nici Bourdelle nu e chiar o nulitate, dar oricum... Şi uite aşa, mi-am găsit beleaua cu Meštrović al nostru... A, mi se pare că nu

ştii... Colaborez la „XX Siècle". Da-a-a ! Am scris un articol despre arhitectura regiunilor noastre sudice. Bine plătesc ăia, zău aşa ! Trei mii de franci coala de tipar. Dacă n-ar fi o treabă atît de plicticoasă, mai că ar merita să se facă omul literat. Uite, Plon ! Am fost într-o vară cu nevastă-sa şi cu fiică-sa la St.-Tropez, şi Plon m-a implorat pur şi simplu să-i scriu o carte — aşa, un fel de monografie — despre ţara noastră : cică îmi dă două mii de franci elveţieni pe coală. Ştii dumneata ce înseamnă asta ? Apropo de monografie ! Am aflat ieri, confidenţial, de la cineva, (fireşte, rămîne între noi), că Lantos (îl ştii pe licheaua de Lantos) scrie o monografie, despre cine crezi ? Ia ghiceşte ! He-he ! N-ai să ghiceşti cît oi trăi ! Lantos scrie o monografie despre Domaćinski ! Pe hîrtie cretată, cu tipar în patru culori. Doctorul Hugo i-a şi dat primul acont ; îl plătesc bine, în privinţa asta jos pălăria ! Apropo de Domaćinski ! Între noi, dar strict discret ! Doctore, eu îl cunosc pe omul care i-a dat ministrului Krobatin fotocopia documentului de la poliţia din Sarajevo ! Îţi pun la dispoziţie fotografii autentice. Te rog să nu mă înţelegi greşit ! N-am intenţia să fac pe misitul, îţi dau doar o sugestie, din pură bunăvoinţă prietenească, fiindcă, pe cîte văd, în bătălia asta a voastră se trage cu monografiile, asta-i artilerie grea, zău aşa, şi în toată harababura asta un mic document n-ar fi de lepădat...

Ideea de a ajunge în posesia unor asemenea documente mi s-a părut în primul moment seducătoare, sub aspect juridic. Dar mutra

plină de coşuri din faţa mea, dinaroidul ăsta grosolan, îmi provoca o aversiune fiziologică ! Şi despre el se vorbea că ar fi ucis o mulţime de oameni ! Un fanfaron cu aere de socialist, care vrea să mă şantajeze cu documente de-ale poliţiei. Am refuzat. Poate că n-am procedat inteligent, dar mi-a fost imposibil să mă angajez într-o asemenea afacere, cu individul ăsta. Am ieşit prost şi inferior.

— Mulţumesc. Pe mine, chestia asta nu mă mai interesează. Am şters-o de pe ordinea de zi.

— Doctore, e vorba de o sumă ridicolă ! Omul cere cinci mii... Pentru dumneata, documentul are o importanţă uriaşă ! Poate decisivă. Dumneata te-ai apucat să te baţi cu nişte crocodili ! Gîndeşte-te bine ! E vorba de un fleac !

— Mulţumesc, nu vreau.

— Serios, nu vrei ?

— Nu, mulţumesc.

— E ultimul cuvînt al dumitale ?

— Păi bine, omule, nu pricepi ce înseamnă mulţumesc ? Nu ! Mulţumesc !

— Aşa, va să zică ? Resemnare ? Ia seama, doctore ! Accesele astea de resemnare cuminte şi melancolică sînt totdeauna semne sigure că bătălia e pierdută... Deci, a învins raţiunea. Ne împăcăm cu faptele. Dar, vezi dumneata, Domaćinski nu face parte dintre gentlemenii melancolici ! Domaćinski l-a luat în solda lui pe Lantos, iar tipul ăsta al lui Krobatin (între noi fie vorba, e un bandit patentat, ba ceva mai mult, e un şarlatan primejdios) are o colecţie întreagă

de documente, de toate soiurile... Nu ştiu dacă o fi adevărat, dar mă rog, îl citez, nu-mi iau nici o răspundere, mă rog, îl citez exact : spune-i prietenului dumitale (aşa a zis, cuvînt cu cuvînt, pe onoarea mea), că Domaćinski îmi oferă cincizeci de mii ca să-i predau documentul care se referă la nebunul ăla de doctor...

— Ce document ? Cine să predea documentul ? Despre cine ?

— Ei, hai, nu mai face pe prostul ! Documentul de la poliţie, frăţioare, din care reiese negru pe alb că l-ai denunţat sub proprie semnătură pe doctorul Wagner în nouă sute paisprezece, ca militant pentru drepturi naţionale...

— Document ? În legătură cu mine ? Din nouă sute paisprezece ?

— Nu, că o fi în legătură cu mine ! Pe vremea aia, iubitule, eu horcăiam în dosul uşii zăvorîte, iar dumneavoastră, ofiţerii austrieci, decoraţi cu mari medalii de aur chesăreşti pentru vitejie pe cîmpul de luptă, pe cîmpul onoarei şi al gloriei, dumneavoastră vă îndeletniceaţi un pic şi cu turnătoria... Iar acum, vă luaţi mutre de moralişti... Lasă-mă, dom-le, cu morala...

Ei, vedeţi, în clipa aceea a picat palma zgomotoasă şi fatală pe obrazul interlocutorului meu, după toate regulile raţiunii şi logicii. Forfotă. Zarvă. Chelneri. Un picolo, care tocmai în clipa aceea trecea prin dreptul mesei, a vărsat, sub impresia incidentului, vreo cinci-şase halbe de bere peste doamnele de la masa de alături. Clinchet de sticle pe podeaua de marmură, ţi-

petele doamnelor speriate, clienții cafenelei uluiți, acordurile valsului din „Traviata", poliția, interogatoriul la bufet, un cîrd de babe adunate în jurul nostru, într-un cuvînt : scandal la cafeneaua „Central"... Rezultatul : cinci zile de arest polițienesc, netransformate în amendă, fiindcă după „cazul von Petretich" acesta era al doilea „caz" de provocare a dezordinii în localuri publice. Iar după cîteva zile, cînd abia ieșisem de la închisoare, s-a petrecut al treilea caz de provocare a dezordinii, de astă dată la cafeneaua „Europa".

Mă aflam la cafenea. Mă uitam prin ziare. Citeam articolul unui specialist despre atacurile cu gaze toxice asupra metropolelor europene și despre avantajele pe care le prezintă, din punct de vedere al selecției sociale, asemenea atacuri prin surprindere, cu gaze toxice, asupra unei metropole europene. Autorul articolului de specialitate presupunea, pe drept cuvînt, că de pe urma unui atac cu gaze toxice bine organizat și adus cum trebuie la îndeplinire ar avea de suferit, în interiorul unui mare oraș, mai ales cartierele suprapopulate, cele în care locuiește drojdia declasată și demoralizată a populației urbane. Dat fiind că în prezent, în condițiile producției mecanizate și cu o tehnică la un nivel ridicat, forța de muncă necalificată devine, în linii mari, neutilizabilă, atacurile cu gaze toxice asupra metropolelor industriale vor prezenta, între altele, și avantajul că, printr-o masivă eliminare a plebei, o societate bine organizată se

va putea descotorosi de drojdia superfluă a populației, de balastrul ei declasat și inutil...

— Servus !

— Noroc !

— Îmi dai voie ?

— Poftim !

— Ce mai faci ?

— Bine ! Mulțumesc ! Tu ?

— Și eu ! Mulțumesc !

Era colegul meu din școala medie, Franjo Ljubičić, căruia toți, încă din copilărie, îi spuneam Francek. Francek e funcționar de bancă, iar în timpul războiului a fost aviator. *Oberleutnant* la un regiment din Bosnia, aeronaut. Cam pe la jumătatea lui nouă sute optsprezece am stat cu el o dată de vorbă la Ljubljana, în cafeneaua aceea micuță din umbra bisericii franciscane, în fața căreia se află monumentul lui Prešern. Eu sosisem din Galiția, iar el era la o escadrilă de bombardiere, în sectorul venețian. Convorbirea noastră de la Ljubljana a început (aproximativ) la fel ca și cea de la cafeneaua „Europa".

— Servus !

— Noroc !

— Îmi dai voie ?

— Poftim !

— Ce mai faci ?

— Bine. Tu ?

— Și eu ! Mulțumesc de întrebare. Am zburat azi-dimineață pe deasupra Veneției. Să-ți spun drept, înainte îmi închipuiam altfel Veneția asta atît de lăudată ! În realitate, mult zgomot pentru

nimic! Un fel de mlaştină cu apă scăzută, ca Lonjsko polje, dacă ştii... Numai noroaie şi stuf. Lagune! Astea sînt faimoasele lagune! Ptiu, drace! „Peste lagună tremură raza lunii" — he-he! Iar eu, sub luna aia frumoasă — ptiu, drace — zburînd pe deasupra lagunei, am trimis scumpei noastre Veneţii un pachet întreg de salutări cordiale. Şi gondolelor, şi porumbeilor, şi Sfîntului Marcu! Ptiu, drace! He-he!

— Ce fel de pachet?

— Păi să tot fi avut vreo tonă şi jumătate de ecrazit! Atîta ajunge, ptiu drace! Tu ce părere ai?

De data asta, la „Europa", Francek n-a mai povestit despre pachetul lui veneţian, ptiu drace, ci despre faptul că fusese dat afară de la bancă şi că acum ţine contabilitatea la un fel de misit vamal, că e în căutarea unui post mai bun şi mai bănos, că ar avea nevoie de protecţia unui director mai de vază de la vreo bancă cunoscută, că toţi oamenii fură şi înşală, ptiu drace, că totul e clădit pe hoţie şi pe înşelătorie, că lumea e scîrboasă, rea şi stricată. Peste tot, numai indivizi venali, vînduţi, mituiţi, peste tot numai şuşoteli, delaţiuni, bîrfe şi calomnii; şi nimeni n-are obraz să spună lucrurilor pe nume şi să rostească adevărul verde, în faţă. Totul e un fel de birt murdar şi respingător, o speluncă împuţită, un tripou, un bordel! Eu ce mai fac? Aflase de la cineva că s-ar fi început o acţiune ca să mi se anuleze doctoratul, fiindcă nu sînt demn de titlul ăsta academic. Auzise că

Domaćinski m-a plătit gras şi că din toată afacerea am ieşit cu un cîştig destul de bun...

— Cum, Domaćinski? De ce m-ar plăti Domaćinski pe mine?

— Ei, asta-i bună, ptiu drace! Nu te mai preface, pentru Dumnezeu! Cînd are omul dovezi la mînă, ptiu drace, cînd poate să producă dovada adevărului şi nu o face, ci acceptă condamnarea, ba încă fără recurs, ptiu drace, apoi asemenea chestii nu s-a mai pomenit să le facă cineva pe gratis! Ia spune, ca între prieteni vechi, *entre nous* — cît ai încasat?

— Adică tu crezi că eu am luat mită de la Domaćinski şi că din cauza asta n-am făcut apel la instanţa superioară?

— Păi cum să nu cred? Unde s-a mai pomenit pe lumea asta să aibă cineva dovada la mînă, să se mulţumească cu condamnarea, şi să stea opt luni la puşcărie! Auzi comedie! Şi de ce să nu primeşti? Că o să fii condamnat conform legii pentru injurie, ştiai; iar serviciul pe care i l-ai făcut secăturii de Domaćinski a fost destul de serios. Şi aşa, s-a mai dovedit încă o dată că nu există cîtu-i lumea om pe care să nu-l poţi cumpăra! N-ai de ce să te superi, dă-o încolo de treabă, nu-ţi fac nici un reproş, doar zic aşa, ca între vechi prieteni, ptiu drace, ştii, vorba aia...

— Iartă-mă, dar dacă crezi că am fost în stare să primesc bani de la Domaćinski, atunci sînt de părere că discuţia noastră n-are nici un rost! Numai faptul că ne aflăm aici, în cafeneaua asta plină de lume, mă opreşte să nu

reacţionez la ce spui, aşa cum ar cere-o singurul mod logic : trăgîndu-ţi o palmă... Te rog să te ridici de la masa mea şi să pleci, imediat !

— Îmi porunceşti tu mie, să plec de la masă ? Masa asta e şi a mea pe cît e şi a ta ! Marş tu de-aici, porc bătrîn ! Huo !

Ultimele cuvinte : porc bătrîn, marş, huo, — Francek Ljubičić le-a urlat cu atîta putere, încît toată lumea din jurul nostru a ridicat capul speriată, aşteptînd să vadă ce-o să se mai întîmple cu mine, un vechi şi încercat provocator de scandaluri prin localuri publice. Îmi amintesc bine momentul acela. Era extrem de neplăcut. Simţeam că mă roşisem tot şi că tremuram de furie. Oricum, iertaţi-mă, cu tot respectul pe care îl poate nutri un om faţă de cele mai obişnuite şi mai convenţionale principii ale politeţii şi ale bunelor maniere, nu e totuşi de loc plăcut să fii obiect de prigoană, să fii hăituit într-una, să fii provocat, stingherit de priviri stupide şi de obrăznicii din toate părţile... Cum mai aveam încă în mînă rama de bambus a colecţiei de ziare din cafenea (în care tocmai citisem articolul despre avantajele atacurilor cu gaze asupra metropolelor), am schiţat, de fapt, un gest de apărare, vrînd să trasez un fel de linie de demarcaţie între mine şi barbarul care mă provoca şi nu vroia să plece de la masa mea : am împins foarte încet (mie, cel puţin, aşa mi s-a părut) toate paharele, ceşcuţele şi tacîmurile de argint de pe masă, spre Francek, ca să-i arăt astfel, simbolic, că între mine şi el socotelile au fost încheiate. Ducă-se !

Pătat de cafeaua, apa şi ceaiul din ceainicul de argint, care i se rostogoliseră drept în poală, Ljubičić Franjo s-a ridicat şi, cu un gest rutinat de boxer şi de vechi pilot de bombardier, mi-a expediat un pumn în ochiul stîng. Mi-am revenit în simţiri la clinică, unde am mai rămas apoi două săptămîni într-o totală nesiguranţă cu privire la soarta ochiului meu stîng, fiindcă lovitura îmi căzuse cu toată greutatea drept peste cornee şi riscul de a-mi pierde vederea era destul de mare. Timp de treizeci de zile am fost ţinut într-o cameră complet întunecată, cu perdele negre la uşi şi la ferestre. Şi aceste treizeci de zile petrecute în camera întunecată, cu perdele negre, au fost ultimele treizeci de zile calme şi paşnice din această parte a vieţii mele frămîntate şi răscolite, care s-a desfăşurat sub semnul a tot soiul de necazuri.

Stau culcat în camera cu perdele negre. Astăzi, cînd mulţimi şi alaiuri uriaşe se mişcă în toate direcţiile, ce poate însemna un biet individ singuratic faţă de imensa cantitate a patimilor şi a prejudecăţilor oarbe ? Şi ce poate face omul în plin naufragiu, cînd nici nu are colac de salvare şi nici nu e atît de miop, încît să se poată îmbăta cu patosul minciunii, care îi narcotizează de secole pe cei ce se îneacă ? Zilele ni se duc, o dată cu vieţile noastre, se perindă aidoma siluetelor de pe ecranele sălilor de cinema. Ştirile cad cu o viteză tot mai ameţitoare pe ecranul realităţii, jocul de lumini şi de umbre,

misteriosul spectacol al minciunii europene devine din zi în zi mai sumbru şi mai enigmatic, neliniştea şi spaima celor din sală cresc din ce în ce, şi nimeni nu poate să ştie cînd vor începe să cadă şi peste capetele noastre bombele Madridului sau ale Şanhaiului, pe care le privim din scaunele noastre de spectatori la cinema. Ca în teatrele populare chinezeşti, în sală dormim, în sală ne hrănim, în sală trăim, în sală murim. La reprezentaţia magică asistăm şi ca actori şi ca spectatori, fără a putea desluşi cine sînt actorii şi cine e publicul. Nu mai ştim cine priveşte, şi cine e privit : noi, actorii, îi privim pe spectatori, sau invers ? Căci, în timp ce unul e hăituit pe scenă, cît durează prigoana şi fugarul urmărit se împleticeşte în faţa chiotului urmăritorilor, cu greu s-ar putea spune dacă hăitaşii înşişi nu sînt şi ei nişte fiare hăituite. Şi cînd stă omul să cugete în faţa acestui frămîntat ocean de oameni, de mulţimi, de gloate, de morminte şi de patimi, în faţa înfricoşătorului vîrtej de armade, de date, de programe şi de stindarde, în vijelia asta care vălătuceşte norii negri de cifre ca pe nişte stoluri de lăcuste, el însuşi nu e totuşi decît o lăcustă din stol, o cifră din rubricile unei statistici, un figurant la o reprezentaţie în care mulţimi întregi de oameni ba duc la răstignire vreun actor, ba îl poartă în lectici aurite pe-un altul, ca pe un semizeu. Privind forfota şi zarva secolelor, timpul ne duce ca vîntul, şi sîntem noi înşine priviţi de ochiul rece şi crud al secolelor din vitrinele de sticlă ale muzeelor. Privim, dar sîntem, deopotrivă, priviţi. Cine a ştiut şi a izbutit vreodată să se regăsească în vîrtejurile acestea misterioase, să iasă la liman din taifunurile acestea, pe o corabie mai firavă decît o coajă de nucă ? Cine a izbutit să-şi ia zborul, ca un fulg, în vijelie ? Toţi actorii filmului neobişnuit de plicticos şi de slab „Domaćinski D.D.", toţi domnii ăştia livizi şi hemoroidali, seamănă, în cel mai bun caz, cu un fel de *maître d'hôtel* ceva mai educat. Actorii ăştia şi-au luat cu brio examenele prin şcoli de provincie ; jachetele lor, pantalonii lor călcaţi impecabil, pantofii lor cu vîrful ascuţit, lenjeria lor de mătase, cravatele lor scumpe, legate cu şic, mîinile lor îngrijite, pomădate şi parfumate, sînt un examen disciplinat în faţa comisiei de examinare, un fel de proces mai de seamă şi mai profitabil în faţa instanţei de arbitraj sau o înmormîntare burgheză de clasa întîi. Spectacolul cu filmul nostru autohton e, fără doar şi poate, un spectacol burghez, profitabil, pieptănat, mai mult sau mai puţin, totuşi, spălat, bine regizat, în care figuranţii îl întîmpină pe interpretul principal aliniaţi în spalier, aşa cum se poate vedea pe la teatrele de provincie : el poartă în servietă nişte contracte importante, şi, cu zîmbetul de rigoare, aşezat la masa acoperită cu pluş verde, el, domnul director general, le comunică domnilor membri ai consiliului directoral că a adus în servietă cîteva sute de vagoane de oale de noapte din tinichea şi că, deci, putem nădăjdui, plini de optimism, într-o evoluţie cît se poate de favorabilă a conjuncturii în următorul

an de afaceri. Zîmbetul domnului director general e zîmbetul unui voiajor comercial, de rang ceva mai mare, perfect conştient de falimentul firmei ; dar important e ca diurnele lui să fie asigurate şi mai e important, de asemeni, ca el să-şi aibă reprezentantul său juridic, care, la timpul potrivit, se va pricepe să-i ticluiască falitului ăstuia o motivare juridică decentă şi adecvată. Timp de douăzeci de ani încheiaţi am jucat rolul de figurant în spectacolul ăsta. Le-am ascultat discuţiile, am asistat cînd îşi întîmpinau, festiv, soţiile, la întoarcerea acestora din vilegiatură, le-am dus doamnelor buchete de trandafiri cînd m-au invitat la masă, m-am fotografiat la banchete solemne, în umbra aşilor noştri economici, fără să-mi treacă măcar prin gînd că aş fi o figură cenuşie şi total insignifiantă în toată această radioasă paradă a toaletelor aristocratice, a rochiilor, a bijuteriilor, fără să bănuiesc că aş fi unul din inşii plătiţi care stau îmbrăcaţi în fracuri la marginile covoarelor, cu faţa spre actorii principali, avînd ca singură obligaţie doar să-şi urmărească stăpînul cu privirea, ca funcţionarii aceia bine dresaţi, în uniforme sclipitoare, care-i urmăresc cu o mişcare a capului pe demnitari, în faţa companiei de onoare. Am jucat rolul figurantului secundar care le înmînează ziariştilor adunaţi textul conferinţei, frumos aranjat, pieptănat şi dichisit, pentru publicul curios : „În prima parte a discursului, domnul preşedinte a mulţumit E.S. domnului ministru, domnului doctor cutare şi cutare" et cetera, sau : „Colaborarea cartelurilor

noastre, identitatea punctelor noastre de vedere în problemele deschise ale producţiei şi ale pieţei noastre ne oferă garanţii ferme pentru a putea privi senini, cu cele mai optimiste speranţe, viitorul tinerei noastre economii" — et cetera...

„Privire senină în viitorul economiei", de fapt, comerţ angro, cu praf în ochii lumii. Pe linia apropierii internaţionale a două sau trei „tinere economii", care au în faţa lor, la fel ca şi tînăra noastră economie, „un viitor senin", gunoaiele societăţii beau vinuri spumoase în numele schimbului de mărfuri (adică de produse ale „tinerei economii pe care o aşteaptă un viitor senin", adică de oale de noapte ale directorului general Domaćinski), spionii lărgesc prietenia între economii, tipi criminali şi sîngeroşi de teapa lui Domaćinski predică dragostea şi armonia în relaţiile de afaceri internaţionale, şarlatanii cultivă credinţa în cinste, iar pe cîmpurile de luptă se plămădesc „tinere economii", care poartă de pe acum în pîntece noi războaie tinere (cum poartă ploşniţele bătrîne germenii ploşniţelor tinere). Şi astfel, pe cîmpuri minate se ţin banchete „ale viitorului senin", se semnează tranzacţii comerciale, şi se clădesc, pe poliţe fără acoperire, întregi civilizaţii comerciale. Aceste civilizaţii se ameninţă reciproc cu perspectivele „viitorului lor senin", şi se nimicesc reciproc cu „identitatea punctelor lor de vedere", după principiul unic al dividendelor grase. În scopul creşterii acumulărilor şi a amortizărilor rentabile, se construiesc oraşe, se scriu cărţi,

se pîrjolesc continente și se aruncă în aer întreprinderile ajunse la scadență. De obicei, lichidarea se face pe ploaie, iar milioanele de executori stau de secole cu arma în mînă în ploaie, pe după parapete, pentru socotelile altora. Domaćinski ucide cu mîna lui numai atunci cînd e primejduit de „porcii rebeli", de cei asemeni lui Valent. În condiții normale și bine organizate treaba asta e făcută, pentru Domaćinski, de niște persoane special instruite și calificate. Iar pentru ca masacrul să aibă cît de cît o motivare moral-intelectuală, savanții și specialiștii (Mayländerii) au de furnizat argumente potrivit cărora Domaćinski și Kárdossy (atunci cînd ucid) fac doar un fel de operație chirurgicală, grație căreia organismul primejduit al „tinerei economii" e salvat de la moarte sigură, adică de „viitorul senin" al concurentului nostru. Sub toate astea, totuși, în ciuda și în pofida a tot ce se face și se spune, stă adevărul simplu, logic, „verificat de experiență", cum ar spune Sinek, adevăr care — din păcate — „concordă" întru totul cu starea de fapt și anume : că sub toată această stare de lucruri zace omul înjunghiat. Și mai precis încă : zace ideea de om, masacrată. Omul a fost înjunghiat. Omul, ca atare, a fost masacrat și zvîrlit într-o noapte întunecoasă, în vie, *ad acta*. Tot restul nu-i decît un montaj decorativ ! Cei ce au ucis ideea de om pot să-și aibă sculptorii lor, care să le înalțe monumente, pot să-și aibă moraliștii lor, care să argumenteze savant nevoia unei asemenea chirurgii politice, pot să-și aibă ziarele lor, presa lor, care denaturează faptele în interesul dividendelor stăpînului. Despre ei se pot tipări monografii pe hîrtie olandeză specială, scumpă, cretată, cu tipar în policromie (Lantos despre Domaćinski, sub titlul „Viața unui magnat" ; pentru ei se poate organiza nu un singur *Weltanschauung*, ci o armadă întreagă de *Weltanschauung*-uri adecvate. Și cu toate astea, sub izbînzile lor, sub banchetele lor festive, cu focuri de artificii, sub vuietul clopotelor din biserici și sub zumzetul rotativelor, sub zarva osanalelor plătite și sub vălmășagul cotidian al tîmpeniei și al mîrșăviei, stă adevărul cert și neclintit : ideea de om înjunghiată, masacrată, siluită, însîngerată... La vie, zac patru morți și anume : doi lîngă scara beciului, unul lîngă spalier și unul lîngă gardul viu din fundul viei. Cei doi de lîngă beci sînt împușcați în cap... Cel de lîngă spalier are două gloanțe în plămîn, iar al patrulea, are o arteră spartă, la gît... Patru oameni... Ca să nu aibă remușcări, Domaćinski i-a prefăcut pe acești patru oameni, pe toți patru Valent-i ăștia, în patru braconieri, în noțiunea de „porci rebeli", în noțiunea de „tîlhar" și „braconier". Dar, în ciuda faptului că Hugo-Hugo i-a împodobit omorul mîrșav cu cele mai alese fraze, omorul rămîne omor, și crima crimă. Și dacă eu n-aș fi o vită la fel cu cea despre care vorbește Shakespeare în „Hamlet" :

Am rînză
De porumbel, nu fiere să-l pot învenina
Pe cel ce asuprește, căci altfel pînă azi

Ereţii de pe ţărm i-aş fi-ngrăşat
Cu maţele nemernicului ! Fiară !
Nemernic sîngeros !
Om fără de căinţă, om putred, vînzător !
O, răzbunare ! Ce mai vită sînt !

aş fi dat întregii întîmplări cu Domaćinski o cu totul altă întorsătură, una reală. Dar, din păcate, frăţioare, nu am o concepţie a mea despre lume, cum ar zice inginerul Sinek. (El o are pe-a lui, şi totuşi, n-a făcut nici cît mine măcar.) Am sărit (zice) din balconul meu de la etajul întîi, ca un tîmpit de mic-burghez anarhoindividualist şi derutat, numai ca să fac vîlvă în orăşel. „Nu ştiu ce vreau", asta e ! Eu ştiu ce nu vreau, ceea ce, fireşte, nu-i mare lucru. Ar trebui să ştiu însă şi ce anume ar trebui să vreau... Şi Valent a dat din mînă resemnat... El ştie din experienţă că la noi, şi printre noi, n-ar putea găsi oameni de felul meu nici cît să poţi încropi un pluton de infanterie... Şi apoi, ce-ar face Valent cu un pluton de neurastenici derutaţi, ca mine ?

Cum a decurs, în genere, viaţa mea ? Ce înseamnă toate astea din mine şi din jurul meu ?

Ştiri, personaje, necazuri, cortegii zgomotoase, fluturi lovind cu aripile globul de sticlă al unei lămpi cu petrol atîrnată pe o verandă, şi un om care a dormit peste treizeci de ani, ca să se trezească apoi deodată, să se ridice, şi, sub imboldul unui mic adevăr, cît se poate de logic, neobişnuit de clar şi pe înţelesul tuturora, să pornească pe drumul derutei. În general, oamenilor nu le place să audă spunîndu-se că adevărul nu e ce înclinăm noi să credem că ar fi (pentru că aşa ne convine sau pentru că i-am crezut pe alţii care ne-au spus că e aşa, pe alţii care, la rîndul lor, ne-au insuflat adevărurile astea fiindcă le conveneau lor, sau patronilor lor) ; căci, pînă la urmă, ce e — în fond — adevărul ? Cum arată oare adevărul propriei mele vieţi ? Au curs rîuri, au căzut ploi, s-au mişcat prin ceţuri jerbele reflectoarelor militare, cu Jadviga Jesenska am stat liniştit şi împăcat timp de cîteva minute într-o odaie de hotel obişnuită, murdară, şi au mai fost oraşe, gări, vagoane, stîrvuri de cai, cîrciumi, vin, fum, fum, fum, iar deasupra tuturor chipurilor cenuşii şi plicticoase din preajma mea, deasupra uriaşilor nori de fum din propriile mele ţigări, sus, ciripeşte pe struna cea mai înaltă o minusculă vrăbiuţă, minuscula vrăbiuţă de pe firul telefonic din Brzezinka, ea care a ciripit şi s-a făcut nevăzută în zare, speriată de priveliştea prostiei omeneşti.

Zac în camera cu perdele negre şi nu găsesc încă un răspuns la cea mai fundamentală întrebare : să fie asta un început de însănătoşire sau, poate, îmi e sortit să orbesc şi să rămîn aşa, în camera neagră, în propriile mele singurătăţi, însingurat şi absolut singur ? Nu cumva bătăliile abia mă aşteaptă, iar cele întîmplate pînă acum n-au fost decît o blîndă şi idilică uvertură înaintea asalturilor frenetice în care poate că am să-mi pierd capul, fără să dau steagul din mîini şi fără să-l ascund ? Dar am eu oare un

steag? Nu cumva umbrele astea întunecoase, care lunecă în jurul meu prin cameră, sînt ultimele pîlpîiri ale unui opaiţ gata să se stingă? Umbre lungi tresar înaintea stingerii finale, şi toate sînt prevestirile mute ale întunericului definitiv, plăcut şi într-adevăr ultim.

Ce înseamnă, în general, viaţa cînd e coborîtă la spectacolul bestial al omorului? Viaţa a fost totdeauna mai curată şi mai adîncă acolo unde s-a revelat într-o tainică clipă de frumuseţe: o aripă de porumbel, întinsă, de culoarea albăstrie a oţelului, zugrăvită pe albastrul pastelat, cu reflexe sidefii, al cerului cald de primăvară; bătaia superbei aripi cînd mijeşte de ziuă şi plopul tînăr freamătă pe cerul dimineţii... Ar trebui să plec... Să plec din camera asta înfricoşătoare, cu perdele negre, spre albastrul pastelat al zorilor, undeva, departe, spre sud... Uşa colibei singuratice din capătul aleii s-a crăpat încet, un ied alb a scos căpşorul între doi stîlpi de piatră, boarea dimineţii a zburat peste pajiştea unduitoare şi scăldată în rouă, ciripit de păsări peste lauri şi oleandri... Frascati, Grottaferrata, Castel Gandolfo, ca o linie scînteietoare a unei simfonii albastre, în diafanul pianissimo al conturului colinelor albanice; pini, chiparoşi, vuiet de cascade, clarobscurul unui tablou renascentist grav, cafeniu-închis, cu ramă aurie. Izvorul de la umbra stejărişului susură, nori albi plutesc agale în înaltul cerului. Zvon de tălăngi, viers de fluier: idilă! Într-un cuvînt: idilă.

XI

Intermezzo la Capela Sixtină

Nu mi-am pierdut ochiul. După zilele petrecute în clinică şi după alte optsprezece zile de arest sever la poliţie, „pentru provocare de dezordini în localuri publice", am plecat în Italia. Hoinăreli şi excursii prin Umbria şi prin Perugia, primăvara la Siena, Paştile la Roma. Voiajul meu prin Italia, îndeosebi şederea la Roma şi tot ce a fost legat de stupidul incident din Capela Sixtină, a căpătat apoi din nou, în cotloanele noastre mărginite, înfăţişarea unui scandal nemaivăzut: se spunea pur şi simplu că am avut un acces de turbare în Capela Sixtină, că am sărit pe altarul principal, că de pe altarul principal de sub Judecata de apoi a lui Michelangelo am început să arunc uriaşele sfeşnice de argint, că am rănit o bătrînă englezoaică şi că, fireşte, am fost vîrît în cămaşă de forţă şi închis la balamuc. Toate astea, bineînţeles, nu corespund realităţii. Ele nu sînt decît aparenţa deformată a unor relatări verbale răuvoitoare şi care,

datorită unui concurs de împrejurări, a căpătat înfățișarea unui adevăr stupid. Dar aparența aceasta a făcut, de fapt, să fiu pus sub observație și să mă reîntorc în orășelul nostru, cu stigmatul neîndoielnic — și verificat după toate formalitățile de specialitate și clinice — al nebuniei. Iată cum s-au petrecut lucrurile.

După minunata primăvară timpurie petrecută la Siena și San Gimignano, am sosit la Roma înainte de Paști, cînd rîndunelele începuseră să ciripească în jurul turlelor și cînd totul era floare și parfum, scăldat în lumina luxuriantă a zilelor din ajunul sărbătorii, cu siluete de porumbei în zbor și cu enigmaticul fîlfîit al aripilor răzbătînd prin ferestrele bisericilor în umbra rece a lăcașelor sfinte (peste dîra orizontală a fumului de tămîie, peste lespezile și mormintele bisericești), ca o șoaptă de dincolo de tot ce-i urît, veninos și dezgustător în viața omenească.

Departe de a-și arbora patetic veșnicia, Roma, dimpotrivă, îmi spunea la fiecare pas că nimic nu-i veșnic, că totul e trecător, că totul piere și se pierde în cele din urmă în neștire, se scufundă în oceanul vremii, ca umbra înfiorată a aripii de porumbel zugrăvită fugar pe geamul bisericii, într-o clipă de liniște, cînd masiva lumînare de lîngă mormîntul papii sfîrîie și fumegă vertical, ca simbolul fioros și sinistru al unui rug însîngerat. Roma, imagine a eternității și perenității, îmi înfățișa la fiecare pas cea mai tulburătoare dovadă că nu există și că n-a existat niciodată altar care să nu fi fost dărîmat și că

nu există clădire care să nu-ți arate că a trebuit inevitabil să fie distrusă cea aflată mai înainte pe același loc unde acum se află ea trezind în noi senzația veșniciei. Timpul se joacă cu bisericile, ca și cu toate înfăptuirile omenești, ridicîndu-le în nori ca vîntul frunzele de toamnă; și toate eforturile omenești se spulberă în spații ca praful drumurilor pe care trece omul neputîndu-se regăsi printre hățișuri, convins că drumul lui omenesc e ales anume de o voință superioară și amăgindu-se chiar în cea mai elementară premiză că țelul vieții și-ar avea ca pivot omul și deșartele prejudecăți omenești.

Roma îți arată, cu fiecare cărămidă a ei, că în evoluția strădaniilor omenești n-a existat niciodată vreuna care să nu fi fost primejduită și să nu fi dăinuit doar atîta cît, în fața primejdiei de-a se nărui, a avut în ea însăși vigoarea de a se apăra... Arhitectura romană nu e decît o îngrămădire de ziduri de apărare, de turnuri și forturi, o arborare de giruete, o fîlfîire de steaguri, un bubuit de tobe și o veșnică, salvatoare arogare a monopolului de unic mîntuitor pentru *Weltanschauung*-ul propriu... De la Panteon la Propaganda bisericii, toți sfinții și zeii romani, toate mormintele, toate monumentele, toate bibliotecile și toate altarele romane, într-un cuvînt totul curge ca o revărsare de ape; totul e necontenit amenințat de noi inundații, care se dezlănțuie cu frenezia ruperilor de nori, înaintînd vijelios ca o stihie atotnimicitoare și măturînd totul în cale, asemeni torentului cîntat încă de Petrarca în „Triumfuri";

şi ce s-ar putea spune mai deosebit despre victoria aceasta, a timpului asupra omului, după cele spuse de Petrarca ? Baroca reprezentaţie romană e ultima vibraţie, ultimul dangăt al clopotului iezuit, care se stinge la Roma (de la Luther, la ultimele enciclici, în care se vorbeşte de marxism) ; iar Roma veşnică, acest lăcaş palatin al înalţilor demnitari imperiali de origine divină, Casa Nazariteanului, Cetatea Păstorului lui Dumnezeu, e astăzi un oraş cu plicticoase nopţi cu lună, cu muzică de operetă pentru străinii care tropăie fără noimă prin acest vechi cimitir european, asemeni caprelor care, timp de secole au păscut pe Palatin, pe vremea cînd se numea Monte Caprino şi nu avea altă semnificaţie decît aceea de păşune pentru capre. Timp de secole.

Aci, la Roma, toată dispoziţia mea sufletească, atît de detaşată de parcă aş fi fost un spectator al scenei contemporaneităţii noastre europene, din retrospectiva secolelor barbare care (fără îndoială) vin şi vor avea pentru actualele noastre valori europene exact atîta înţelegere şi afinitate, încît şi actuala Europă va fi pentru ele o păşune oarecare a caprelor, dispoziţia mea dominată de o resemnare calmă şi cumpănită, excludea (fără discuţie) orice fel de iritare şi, cu atît mai mult, un acces de demenţă, cum mi s-a atribuit mai tîrziu cînd s-a spus că aş fi sărit pe altarul Sixtinei şi că aş fi azvîrlit cu un candelabru greu de argint, rănind o englezoaică distinsă.

În dimineaţa aceea de mai, cînd s-a produs penibilul, ruşinosul incident de la Capela Sixtină, eram — obiectiv vorbind — mai degrabă somnolent decît surescitat. Afară, primăvara strălucea în lumina puternică a soarelui, iar interiorul bisericii era cufundat în penumbră : o treime a plafonului era acoperită cu schele şi prelate şi, sus, deasupra capetelor noastre, un zugrav fredona tangouri. Mă aflam în fundul părţii anterioare a bisericii, lîngă grilajul despărţitor, şi mă uitam la Galii, la Teutonii şi la barbarii care se îmbulzeau ca vitele în faţa Judecăţii de apoi. Şiruri uriaşe de oameni trec de secole prin faţa tabloului de deasupra altarului : capelani provinciali cu breviar şi cu binoclu, domnişoare bătrîne din Anglia, stafidite şi mioape, cu două-trei mii de lire rentă anuală şi dobîndă solidă de patru şi jumătate la sută... O femeie pitică, guşată s-a aciuiat în coada grupului francez, iar ghidul behăie hermafroditic şi gesticulează, încercînd să-şi convingă ascultătorii, negustori de cravate sau de sardele, că Pinturicchio — într-adevăr — avea ceva în cap cînd a pictat tablourile de pe draperia laterală stîngă sau dreaptă... Trec barbarii prin faţa lui Michelangelo, purtînd fel de fel de insigne emailate ale *Weltanschauung*-urilor, arborate cu mîndrie în public, ca pe-o floare la butonieră : tricolor, fascii de lictor, zvastică, biciclete, mingi, stele, globuri, ramuri de liliac, cruci, toate simbolurile unei epoci demente, lipsită de fizionomie intelectuală, morală, estetică. Epoca asta creează şarete şi oale de noapte ; ea a inventat

stiloul şi limba esperanto, şi are ca unică deviză : în timp cît mai scurt o cantitate cît mai mare de oale de noapte şi de esperanto, vîndute cît mai ieftin pe piaţă şi, în acelaşi timp, aducînd cît mai mult profit... Epocă în care pînă şi gîndul lui Hristos e propovăduit cu ajutorul fanfarei şi al costumelor de cercetaş, în formaţii de defilare, cu tobe şi talgere şi cu stindarde naţionale (ca un fel de exerciţiu militar, spartan, cu pompieri şi focuri de artificiu pentru distracţia mulţimii). Epoca aceasta batjocoreşte sistematic tot ce e omenesc în om. Ca după un plan superior, ea nimiceşte elanurile umane din om şi se maimuţăreşte gratuit, jucîndu-se cu coada propriei sale prostii. Dar încotro călătoresc sălbaticii ăştia cu simboluri emailate la butonieră ? De ce s-au aliniat în clasele şi subclasele *Weltanschauung*-urilor lor de tinichea şi ce caută aici, în Sixtină ?

În fundul scenei, deasupra altarului, un uriaş potop albastru-vineţiu şi negru-cafeniu se prăvăleşte vertical pe pereţi în jos, ca o cascadă înfricoşătoare care trage mulţimea naufragiaţilor îngroziţi într-un hău fără fund, în genunea căscată dincolo de altar, în infern. În torentul vrăjit şi demonic al cataractei acesteia blestemate plutesc, pe deasupra semiîntunericului rece, chipuri de naufragiaţi răscolite de spaimă ; ciorchinii de carne ai unei întregi omeniri goale cad prin gîtlejul spaţiului îngustat, în neant, opintindu-se titanic, zburînd, smulgîndu-se, rugînd, implorînd cu ţipete şi urlete păgîne. Totul e ca o unduire a steagului negru-vînăt cu care

un muribund ne-a făcut un semn misterios înaintea propriei sale dispariţii : el şi-a mai fîlfîit o dată steagul negru-vînăt, apoi a dispărut în neant...

— A dispărut, în neant ? Un asemenea creier nu se poate destrăma. Cum să dispară în neant ? Uite-l pe banca din faţa grilajului, între o pereche austriacă şi două bătrîne domnişoare englezoaice. Şade şi tace melancolic, neputînd pricepe tropăitul biped al caprelor ăstora vorbăreţe care în trecut au înghiţit verdeaţa Palatinului şi a Forumului şi care vor paşte şi vor behăi peste cimitirul tuturor secolelor, aşa cum behăie acum peste mormintele de ieri.

Afară, ciripesc rîndunelele. Siluetele porumbeilor săgetează geamurile cu cercevele plumburii. Afară, rîde în soare dimineaţa de mai romană. Iar aici e rece ca într-un beci ; ca în mica gară Brzezinka, de lîngă Cernăuţi, cînd erau debarcaţi caii din vagoane, răsună copitele barbare ale bipezilor acestora turistici îngrămădiţi ca vitele, ca o cireadă de cornute, lingîndu-şi nările, în timp ce ascultă cum un Hlestakov internaţional (numit Cicero) latră pentru cinci lire pe oră : *Le plafond, qu'on peut examiner plus commodement avec les miroirs, a été commencé par Michel-Ange le 10.V.1508 et achevé le 31 octobre 1512*".

M-am pomenit în colonada Bernini, cu intenţia să urc la Capela Sixtină, dar straja m-a oprit cu suliţa, explicîndu-mi că în biserica Sixtină nu

se mai intră pe Scala Regia ci prin noua intrare de după colț, din strada Leone.

Așa că, împreună cu două preacuvioase maici astmatice, am urcat noua scară, spre muzeele Vaticanului, prin neghioaba intrare-tobogan în formă de spirală (prin care ar putea urca foarte bine și un cal de birjă). După noua intrare, demnă într-adevăr de civilizația noastră husarică potrivit căreia și la Vatican se intră prin portaluri de marmură, ca la un fel de baie de aburi, am trecut repede prin bibliotecă, ca să ajung cît mai degrabă în Sixtină. Groaznicul, aș zice pompadu-ricul *settecento* al bibliotecii vaticane, tablourile miniaturale în tempera, pictate de o mînă de diletant și înfățișînd pe plafoane și pe supraporți viața pămîntească a papilor, toată gloata de oameni care se îmbulzește aici spre Sixtină, într-un cuvînt totul, pare o sumbră și neînțeleasă contradicție între idee și materie. Vaticanul, care poartă pe steagul său pe Hristul lui Michelangelo, Omul Gol, mult mai apropiat de Zeus sau de Prometeu decît de domnii traficanți contemporani ai învățăturii lui Hristos (care au introdus lumina electrică în biserici), Vaticanul deci, s-a adaptat la gustul actualului *Weltanschauung* tehnocratic, fiindcă, din motive de afaceri, Vaticanului îi arde mult mai mult de desfacerea masivă a mărfii respective decît de calitățile ei estetice. După gustul cucoanelor semidocte de pretutindeni, sfintele miniaturi diletante făcute în tempera, de fapt niște ilustrate banale, înfățișîndu-l pe Sfîntul Părinte jucînd șah cu Josif al II-lea, sînt mai frumoase decît picturile lui Michelangelo, tot așa cum Maica Domnului din Lourdes, făcută din porțelan alb și așezată pe comodă e mai frumoasă decît orice tors elenic din marmură...

Intrigat de ororile decorative ale Vaticanului (ca de o problemă fără răspuns), după plimbarea prin colonada Bernini, care mirosea a closet (căci la umbra coloanelor ea și este, de secole, un closet), m-am strecurat, mai bine zis, m-am furișat prin duhorile colonadei, pe care niște sclavi o spălau de scîrnăviile și de murdăria lăsate de oameni în timpul nopții, și, izbit puternic de totala lipsă a celui mai elementar bun-gust, vădită pe nesfîrșitele coridoare, am străbătut coridoarele înguste, pavate cu marmură cenușie (și care amintesc uimitor de closetele cafenelelor), pînă la Sixtină. Printr-o ferestruică, am zărit în treacăt doi cuirasieri papali, în uniforme elvețiene vărgate, negre-portocalii (exact în costumul în care i-a pictat Rafael) supraveghind descărcarea unei lăzi cu Campari-Bitter dintr-un camion Fiat de opt cilindri. Un franciscan m-a primit în vestibulul bisericii, în evantaiul mirosului său de Toledo : mi-am amintit de camera numărul patruzeci și trei, de Valent Žganec, de pușcărie, de toate gheretele prin care mi-am veghiat tinerețele ; și astfel, scufundat pe de-a-ntregul în aburul duhorii trupești a semenului meu, am ajuns în fața orizontului deschis, demn într-adevăr să se arate omenirii acesteia pline de duhori, o dată la șapte milenii.

Spectacolele în care ridicarea cortinei ne dezvăluie posibilități creatoare de soiul celor întruchipate pe peretele acesta sînt evenimente atît

de capitale, încît omul ar putea să adopte îndrăzneaţa ipoteză că viaţa noastră are, totuşi, un sens mai adînc decît i-l dă, de pildă, corespondenţa comercială sau ducerea războaielor pe baza încîlcitelor relaţii comerciale şi a concurenţei. Pe peretele acesta viaţa s-a oprit la fel de simplă pe cît e de simplu tabloul, şi totodată la fel de tainică în simplitatea ei, pe cît de tainice sînt lacrimile, ploaia, laptele, otrava, norii, stelele... Cum de-a ştiut şi a putut omul acesta, reumatic, astmatic, năpăstuit, părăsit şi însingurat, obidit şi dispreţuit cum era, să creeze cu o mişcare a mîinii lui demiurgice, dintr-o unică pornire, nu un singur Olimp, ci treizeci de mii de Olimpuri, într-un asemenea vîrtej, într-o asemenea descărcare de tunete, încît ecoul lor mai răsună şi astăzi, de la Gange la Arizona ?... Toţi zeii, din Egipt şi pînă la Ierusalim şi Roma, toţi giganţii ăştia uriaşi, sumbri, gîngavi şi goi în gîtlejul despicăturii negre a cerului, deasupra torentelor vijelioase năpustite spre blestematul subteran, într-un cuvînt totul e profund ca respiraţia oceanelor, ca freamătul valurilor izbite de ţărm, ca şuieratul vîntului, ca tunetul, ca mirosul trandafirilor, ca bătaia inimii... Cum de-a putut ? Cum de-a cutezat ? Cum de-a ştiut ?

Bine ! Dar cum ştie pisica, fără să aibă habar de farmacologie, cînd are nevoie de revent sau de-o altă specie de plante împotriva durerii de cap sau a diareei, să şi-o găsească ? Sau vrabia de pe firul telefonic din gara Brzezinka, cum de-a priceput că e vorba de o canonadă şi că nu e nimerit să rămînă locului ? Şi sămînţa, cum

de pluteşte ea împotriva curentului ? Păsările de ce zboară, în fond ? Şi încă triumfal ! Iar patrupedele cum de înoată, fără să fi învăţat vreodată înotul folosind trocuţa ?

Toate acestea sînt probleme care rămîn deschise, iar peretele Sixtin, fireşte, nu dă răspuns la nici una din ele. Dar se simte că acest creier care s-a scufundat în masa aceasta cosmică brun-neagră-vineţie, n-a privit în gîtlejul vulcanic şi magmatic al vieţii prin nici un fel de ochean înrămat al vreunui *Weltanschauung* ieftin, confecţionat, de traficant, şi că a căzut aici, în Sixtină, aşa cum cad meteorii. Iar cine are simţ pentru asemenea lucruri va descoperi că varul Sixtinei miroase a sulf cosmic... Şi în faţa acestui spectacol behăie de secole, ca o capră, o omenire întreagă, holbîndu-se la valul primitiv şi înfricoşător de patimi şi gîndiri omeneşti...

Dimineaţa de primăvară însorită la Roma. Rumoarea turiştilor e supărătoare, necivilizată, lipsită de cel mai elementar simţ lăuntric pentru sensul demnităţii încăperii acesteia. Glasuri stupide, stridente, nătînge, de vite care, cu copitele şi pantofii lor alpini potcoviţi, tropăie pe scînduri, ţopăie, chiuie, chicotesc, behăie, rîd, fredonează ca nişte bipezi miopi şi tîmpiţi, strigîndu-se unii pe alţii, făcîndu-şi semne cu mîinile, agitîndu-şi binoclurile, ocheanele, oglinzile, căştile, hărmălaie de bîlci, în grupuri, după excursia prin Roma, înainte de-a se înapoia la mlaştinile lor hotentote, la grajdurile lor barbare, la furtişagurile lor mic-burgheze, la crimele lor...

Şapte mii de erori într-o singură clipă. Şi despre toate astea ar trebui scrisă o carte...

— Despre toate astea ar trebui scrisă o carte, mi-am spus eu, şezînd aşa, cu capul plecat, cufundat în mine însumi şi în vijelioasa, înfricoşătoarea imagine a Mîniei Domnului, nevolnic şi derutat în faţa torentului barbar al semenilor mei...

— Carte? m-a întrebat o umbră sixtină, din semiîntuneric, cu o voce curioasă şi blîndă, cu o uşoară nuanţă de ironie, aşa cum au vocile de dincolo de mormînt, care privesc spectacolul vieţii de pe tărîmul celălalt şi se află mai presus de măruntele noastre sîcîieli cotidiene.

— Da, o carte, despre tot ce se întîmplă aici! Despre toate contradicţiile astea extrem de încîlcite ale vremurilor noastre care ies la iveală cu atîta brutalitate în dimineaţa asta de mai, aici, în biserică.

— Aţi venit prin bibliotecă, domnule?

— Da. Adică nu ştiu... Vă referiţi la coridoarele lungi, cu dulapuri stil *settecento*, care, după felul cum sînt decorate, s-ar potrivi mai degrabă pentru păstrarea articolelor cosmetice din garderoba unei doamne mondene de pe vremuri decît a cărţilor Vaticanului?... Vă referiţi la încăperile în care e înfăţişată pe pereţi Viaţa Sfîntului Părinte, iar într-un dulap de sticlă e păstrată coroana Sfîntului Stefan, dăruită de catolicii unguri Sfîntului Părinte Leon XIII?

— Da, aceea e biblioteca Vaticanului... Şi după toate cîte aţi avut cinstea să vedeţi acolo, dumneavoastră mai aveţi curajul naiv de a crede că un tablou sau o carte poate să spună ceva? Sau chiar să demonstreze ceva? Ce tablouri? Ce cărţi? Ce poate să spună, în fond, omul, în epoca asta, care crede în forţa de penetraţie şi în triumful mingii de fotbal? Biserica asta stă aici de peste patru sute de ani, exact ca în dimineaţa asta, şi de patru sute douăzeci şi cinci de ani n-a spus nimănui nimic. Ea n-a izbutit să le spună nimic nici locatarilor Vaticanului, căci atunci cînd ai o Sixtină şi-i adaugi o nouă intrare-pissoir sau păstrezi cărţile sfinte în cutii cochete, cu floricele şi cu miniaturi à la Watteau, ce le mai poţi pretinde unor pelerini despre care singur spuneaţi (şi pe bună dreptate) că behăie asemeni caprelor de pe Monte Caprino? Timp de patru sute douăzeci şi cinci de ani, biserica asta n-a spus nimănui nici un cuvînt. Iar acei indivizi izolaţi cărora Sixtina ar fi putut să le spună ceva, ei — în marea lor majoritate — nici n-au văzut-o măcar, fiindcă n-au avut bani ca să poată veni s-o vadă. Pentru asemenea indivizi, cărora peretele le-ar putea spune ceva, nu era nevoie să se aştepte trecerea a patru secole, fiindcă ei au existat şi pe cînd se pictau pereţii bisericii, după cum există şi astăzi; dar existenţa lor nu înseamnă că timpul merge înainte, ci dimpotrivă: ei sînt dovada de netăgăduit că în timp, luat ca atare, adică în timpul nostru, pseudoeuropean, nu există cuvîntul „progres"... Totul stă pe loc. Şi timpul stă. Iar viaţa în timp e, de la bun început, creată, aşezată şi rezolvată cu precizie matematică. Gi-

gantică și meschină totodată, dezvoltată și nedezvoltată, născîndă și muribundă, terminată de la început, începută la sfîrșit, bolnavă și sănătoasă, lacrimă surîzătoare și plîns și bucurie pe aceleași buze, așa cum fulgerele și curcubeul sînt fenomene ale aceluiași cer ; și cine ar putea să spună că fulgerul cerului nu va fi tot fulger și peste șaptezeci de mii de ani ? Sau dacă cineva va plînge de durere în viitorul depărtat, cine ar putea spune că durerea lui, nu va fi la fel de sfîșietoare ca a noastră, care plîngem astăzi ? Se poate picta și se poate scrie în cadrul unei epoci, și paralel cu ea, ceea ce înseamnă a privi epoca respectivă după propriile ei rețete la modă, a vorbi, a gîndi și a-ți potrivi pasul după ele. Înțelepți sînt cei care, deși nu duc lipsă de aptitudini, au de la natură darul de-a se putea amăgi o dată cu epoca lor... Fiecare dintre epoci, separată de celelalte, seamănă leit cu frumoasa, tînăra și prostuța curtezană, care e convinsă că stelele vibrează, că artezienele cîntă, că soarele călătorește prin spații numai și numai de dragul ei. Pictura lui Rafael ne dă exemplul cel mai genial, școlăresc aproape, de felul cum trebuie pictat cu seninătate pentru propria ta epocă și paralel cu ea : așa cum ai cînta la ghitară, într-un balcon, sau cum te-ai juca cu o maimuță domesticită... Nu știu dacă ați remarcat pantomima melodramatică din Stanza : în centrul scenei înconjurată de arcade, pe pardoseala de marmură, în sunetul

de aur triumfal al biruitoarei trîmbițe papale, șade patetic un Crucifix de aur — deasupra torsului de marmură, sfărîmat, al Antichității... Așa se lucrează și astăzi... Așa se vinde și astăzi creierul, în dreapta și în stînga ; totul e, mai mult sau mai puțin, o chestiune de cîștig profesional, de modă, de succes, de stipendie. Iar dacă cineva vorbește sau pictează cu tăișul cuțitului, dacă vrea să se scalpeze, să-și despoaie pielea însîngerată, ca pe o tunică îmbibată de sînge, dacă vrea să-și sfîrtece măruntaiele, să-și înfigă degetele înlăuntrul său în intestinele sale, în tainele sale, în carnea sa, dacă vrea să se dezvăluie pe sine, iată-l aci, depărtat și sumbru, cu el, domnii jobenați și privat-docenți nu știu ce să facă, el nu e o sfîntă icoană la o procesiune, e un personaj problematic, cu ochii cufundați în lumina lunii, în stele, în problema moralei ; el n-are un *Weltanschauung* propriu, definitiv, fiindcă un asemenea om nu are nevoie să fie derviș, să creadă în catehism, să privească lumea după un rețetar, din moment ce *vede* lumea... În general, nu trebuie să privești, ci să vezi, în asta constă întreaga taină a omului...

— *Das gefällt mir aber goar und ganz net... Dös ist ja alles so dreckig und schmutzig, woas ist denn das alles, überhaupt ? Verstehst du was, Mutti, davon, da schau mal her, der hat ja nur ein Aug...*

— *Woas ! Lass mich ! Wie viel hast du für den Spiegel g'zahlt, Franzi ? Ich hab dir g'sagt, s'hat keinen Sinn den Spiegel zu Kaufen...*

— Schau mau, Mutti, wirst sehen, dös ist abär lustig: der Sokrathes, der sitzt ja oben auf einer Wolke, ganz, ganz oben, schau mal...

— Franzi, hoerst du, sag mal, wieviel kostet der Spiegel?

— Les fresques du haut sur le coté ont été executées vers 1480 par les principaux maîtres florentins et ombriens de l'époque... À coté gauche vous voyez Moïse voyageant en Egypte avec sa femme Séphora...

— Le plafond, qu'on peut examiner plus commodément avec les miroirs...

— The main field of the Sixtine creiling is divided into four larger alernating with five smaller fields. The following is the order of the subjects depicted in them: 1. The dividing of light from the darkness; 2. The creation of sun, moon and stars and of the herbage; 3. The creation of the waters, 4. The creation of man; 5. The creation of woman...

— O, doctore, dumneavoastră erați? Ce faceți aici?

— Mă uit la porcii și la caprele astea din jurul meu! Nu pentru ei a pictat Michelangelo *Dies Irae.*

— Așa, va să zică? Excelent... Dumneavoastră, cum s-ar zice, savurați arta? Dar de cînd sînteți la Roma? Rămîneți la Roma? Cine s-ar fi gîndit? Ce întîmplare ciudată...

Era domnul Golombek cu doamna. Directorul general al fabricii de șvaițer dublu-gras „Elvira". Dublu-grasul domn Karl Golombek, cu dublu-grasa domniei sale soție Elvira, născută von

Golombek. Perechea asta de mamifere n-avea nici un motiv deosebit să fie prea amabilă cu mine, întrucît pe fața mea nu s-ar fi putut citi în nici un caz vreo plăcere exagerată pricinuită de extraordinara și neașteptata noastră întîlnire. Totuși, chiar din primul moment m-a izbit faptul că nici una din cele două făpturi dublu-grase nu m-a onorat întinzîndu-mi mîna. Insolent ca un purcel pus pe grohăit, Karlo Golombek m-a împresurat imediat, în mod mecanic, cu o sumedenie de întrebări indiscrete, de-a dreptul iscoditoare. Cînd am sosit la Roma, unde locuiesc, cît mai rămîn, de unde vin, dacă am primit vreo scrisoare de acasă, cu cine întrețin legături, dacă sînt la curent cu cele mai noi evenimente, unde am fost pînă acum, cu ce tren am venit, ce fac, ce am de gînd, dacă intenționez să plec mai departe, dacă e adevărat că plec în America...

— În America? Ce să caut eu în America?

Citise dumnealui prin ziare că mă pregătesc să fug în America... Cel puțin așa presupuneau autoritățile polițienești, și fusese emis chiar și un mandat de arestare pe acest motiv. Poliția emisese mandatul fiindcă exista bănuiala întemeiată că aș avea legături cu o foarte ramificată și iscusită bandă de falsificatori de bancnote...

În Capela Sixtină, în mijlocul gloatei de barbari, al turmei fiecare de porci și de capre, un grăsun miop și dublu-gras vrea să-mi explice că sînt membru al unei bande internaționale de falsificatori de bancnote, că s-a emis împotriva mea un mandat de arestare, și că el a avut no-

rocul să mă prindă la Capela Sixtină... Excelent. Şi nu înţelege de ce tot fac pe niznaiul ? Ce tot fac pe simandicosul ? Adică, vezi Doamne, vreau să zic că n-aş avea nici în clin, nici în mînecă cu toate astea ? Dacă nu m-aş simţi cu musca pe căciulă n-aş face pe nevropatul, nu m-aş erija într-un Schöngeist care se desfată cu producţiile artei, m-aş duce frumuşel — dacă aş avea conştiinţa curată — şi m-aş pune la dispoziţia autorităţilor, sau cel puţin m-aş prezenta la ambasadă...

— Toate astea se datoresc unor presupuneri greşite... Fără îndoială că e vorba de o eroare... Eu ţin permanent legătura cu doctorul Kaminski. Doctorul Kaminski îmi ştie adresa...

— Vedeţi cum nu ţine minciuna ! Vedeţi cum vă încurcaţi în contradicţii ! De unde pînă unde doctorul Kaminski ? Cum de l-aţi scos aşa, deodată ? Acum un minut aţi recunoscut singur că n-aveţi nici un fel de veşti de acasă, de cel puţin o lună... Toate astea nu-s decît trucuri, dragul meu !

— Karl, pentru Dumnezeu, calmează-te ! În fond, ce te priveşte pe tine ?...

— Cum să nu mă privească, Mutti ? Treaba asta îl priveşte pe orice cetăţean corect... Ar trebui anunţată imediat ambasada...

Simţeam nevoia, adîncă şi literalmente fizică, să mă întorc şi să dispar. Să scap cît mai repede posibil de pacostea asta ! Să fug ! Pe de altă parte, mă împiedica gîndul că idiotul de Golombek va crede cu adevărat că sînt un fel de falsificator care caută să scape de urmărire,

şi, tîmpit cum e, ar fi în stare să alarmeze paznicii şi să-i pună pe urmele mele. Am încercat, deci, să acţionez cu ajutorul raţionamentelor...

— Aţi citit dumneavoastră în ziare că s-a emis un mandat de arestare împotriva mea ? Cînd ?

— Cînd ? Ce întrebare ridicolă ! Exact acum trei săptămîni.

— Aşa ! Trei săptămîni ! Şi scrie în ziare că sînt bănuit ca falsificator de bancnote ?

— Nu scria că le falsificaţi dumneavoastră personal, ci că aveţi legături cu falsificatorii !

— Aşa ? Şi dumneavoastră personal credeţi că eu am într-adevăr legături cu falsificatorii ?

— De ce nu, mă rog ? Un om care şi-a ameninţat binefăcătorul cu revolverul ! Un om care a stat în puşcărie ! Ştiţi cum e.. In der Not...

Am dat să plec, dar domnul Golombek mi-a blocat drumul cu impozanta lui statură de măcelar.

— De ce v-aţi speriat aşa ? De ce tremuraţi ? Nu vă temeţi ! N-o să vă dau pe mîna poliţiei ! Dinspre partea mea, poftim, aveţi drum liber ! Atîta însă pot să vă spun : ruşine ! Ptiu !

L-am pocnit cu palma, direct peste nas, peste monoclu. L-am umplut de borş şi m-am mînjit şi eu. Paznici, babe, ghizi, copii, femei, călugări, iezuiţi, cuirasieri, carabinieri, mulţime de oameni umplînd scările şi coridoarele Vaticanului, zarvă şi bătaie cu sînge ! O venă ruptă la nasul domnului director general Karl Golombek, un ciob din monoclul lui înfipt în palma mea dreaptă, cîteva batiste pătate de sînge, vată

plină de sînge, scoasă din dulăpiorul de prim ajutor al chesturii vaticane, miros de spirt, pansamente la nas, plasturi, feşe aplicate de mîna moale a unei frumoase infirmiere ; apoi, interogatoriul amănunţit, luat de către părintele Giacomo, de la Fraţii Iezuiţi, care mi s-a recomandat ca *nobile di Acquaforte et San Pedro in Castello.*

În calitatea de chestor al poliţiei unui stat suveran, Giacomo *nobile di Acquaforte et San Pedro in Castello,* însoţit de cuirasierii săi, era foarte politicos, amabil şi mai mult sau mai puţin inteligent. Aş putea spune chiar că-şi făcea datoria oficială într-un fel cald şi omenos. I-am explicat cu de-amănuntul tot incidentul şi am subliniat, mai ales, că regret sincer, regret nespus de mult că tocmai pe pămîntul acesta istoric, care pentru mine înseamnă o adevărată sursă de emoţii alese, am fost nevoit să dau frîu liber unui instinct obscur, biologic, dar că — din păcate — n-am avut altă ieşire.

Nobile di Acquaforte et San Pedro in Castello mi-a declarat, în numele Chesturii Vaticane, că regretă şi el incidentul acesta ieşit din comun (unic în analele Statului papal), dar că va fi nevoit, cu tot respectul pe care-l are faţă de situaţia mea delicată, să se conforme convenţiei existente între Statul papal şi Regatul Italiei, şi să mă predea carabinierilor, care mă aşteptau la uşa camerei. Nobile di Acquaforte et San Pedro in Castello şi-a făcut datoria potrivit susnumitei convenţii şi m-a predat carabinierilor Regatului Italiei. Iar carabinierii Regatului Italiei mi-au pus cătuşe la mîini şi m-au urcat într-o maşină blindată. Comisariatul m-a predat chesturii, chestura m-a transportat pînă la frontieră, aici m-au luat în primire autorităţile noastre grănicereşti care m-au predat poliţiei, poliţia, la cererea procuraturii de stat, m-a deferit justiţiei, iar tribunalul a dispus să fiu internat la balamuc.

XII

Printre naufragiați

Tot șirul ăsta de belele, singurele care-mi mai lipseau în situația mea, mi l-a servit Matko, stăpînul broaștei țestoase Geraldina, tovarășul meu de închisoare de la numărul patruzeci și șapte, spărgătorul care a făcut pînă în prezent șaptesprezece ani de pușcărie și care („în ciuda bunelor sale intenții") mi-a adus pe cap toată blestemata afacere cu pachetul de bancnote false. Cu cîteva zile înainte de Crăciun, Matko, aflat atunci provizoriu în libertate (între spargerea pentru care făcuse cinci ani și proaspăta afacere cu bancnotele false), a sunat la ușa mea ca să-mi ceară sfatul într-o complicată chestiune juridică în care era interesat. Cu acest prilej, înainte de-a părăsi localitatea, el m-a rugat („ca pe un tovarăș și prieten") să păstrez în seiful meu niște documente de-ale lui... Era un pachețel de manuscrise, sigilat cu pecetea lui Matko (de fapt, cu inelul prietenei lui, Geraldina). Iar eu am pus pachețelul lui Matko în

sertarul de jos al seifului, uitînd apoi cu desăvîrșire de el. Cînd mai apoi, în preajma Paștilor, a urmat eșecul companiei lui Matko, principalul fotograf al clișeelor, un anume Petri, calfă de fotograf, a recunoscut că „din totalul de bancnote false, a cîte o sută de dinari, aveau toată colecția, în afară de șapte bancnote pe care le și puseseră în circulație și de alte opt mii cinci sute de bucăți, pe care le ascunsese Matko". Spre lauda sa, trebuie spus că Matko nu și-a predat fortăreața imediat, chiar din prima zi a asediului. Pînă la urmă însă, a fost nevoit să capituleze. Și așa a apărut în presă primul (ca să zic așa) comunicat Golombek : că sînt bănuit de a avea legături cu o bandă ramificată de falsificatori de bancnote, și că, în consecință, aflîndu-mă în străinătate, s-a emis un mandat de arestare împotriva mea. În dimineața cînd grănicerii m-au predat autorităților, s-a făcut imediat o percheziție la locuința mea, s-a descoperit pachetul lui Matko în seiful meu, și, cu toate că Matko, la confruntare, a recunoscut loial „că nu mi-a spus nici un cuvînt adevărat despre ce se afla în pachețel" și că eu, personal, fusesem convins că mi-a dat spre păstrare niște „documente personale", am fost reținut, totuși, în arest preventiv și a trebuit să îndur apoi tortura extrem de încîlcită, de confuză și de ilogică a ospiciului, înainte de a izbuti, în cele din urmă, să obțin dreptul de a mă apăra în stare de libertate.

Cel mai mîhnit de pățania mea a fost Matko însuși. Pe el nu-l necăjea că i se prăpădise o

colecţie întreagă de asignate preţioase, cît faptul că mă vîrîse pe mine într-un bucluc de care aveam nevoie, ca să folosesc cuvintele lui, „ca purceaua de şa !" Matko s-a dovedit, nici vorbă, om de caracter. Gentleman ! Fost lucrător la o ceasornicărie, ajuns printr-un joc al hazardului, la vîrsta de nouăsprezece ani, în situaţia de a fi învinuit, datorită unui nefericit concurs de împrejurări, de furtul unui ceas de aur şi înfierat ca hoţ, el evoluase, în mod logic, spre meseria de spărgător : nu din imboldul sîngelui, ci după principiul aşa-ziselor situaţii fără ieşire.

În viaţă, există momente cînd fiecare om aude cum scîrţîie roata la maşina propriului său destin. Pentru Matko, aceasta s-a întîmplat într-o sîmbătă. O sîmbătă plicticoasă, de toamnă, a unui tînăr lucrător dintr-o ceasornicărie, care, stînd la masa de lucru, cu lupa la ochi, desface unul după altul, cu vîrful cuţitului, capacele plate ale ceasornicelor, ca pe nişte stridii, şi ascultă cu luare-aminte ţăcănitul carapacelor sclipitoare şi scormoneşte cu acul prin măruntaiele metalice ale acestor scoici ciudate în care sclipesc rubine şi se mişcă micile rotiţe dinţate, asemeni unor gîndăcei... Era sîmbătă, iar Matko era îndrăgostit de domnişoara Marta, practicantă la oficiul poştal. Ea învăţa stenografia la o şcoală serală, şi dacă avea să-şi ia examenul de contabilitate, putea să capete o slujbă bună, la corespondenţa comercială... Era sîmbătă. A doua zi avea să fie duminică, şi domnişoara Marta urma să-şi facă apariţia în mantoul ei de culoare vişinie care o făcea să fie minunată ! Duminică,

zi cu excursie în parcul de la marginea oraşului, cu plimbări pe lac, cu lebede, cu armonici, cu fotografii, cu limonade, cu bărci, şi cu cinema... În ziua aceea era sîmbătă, ultima zi a lunii, şi Matko n-avea nici o para chioară în buzunar (fiindcă leafa se plătea în săptămîna următoare). Iată de ce a luat el fatala hotărîre de-a amaneta unul din ceasurile de aur aflate la reparat, şi anume ceasul cu numărul 274 b, căruia abia peste paisprezece zile îi expira termenul de reparaţie. Întîmplarea a făcut ca proprietarul ceasului 274 b să treacă pe la prăvălie chiar luni, şi încă devreme, pe la ora nouă : pleca curînd, într-o călătorie neprevăzută şi nu se întorcea curînd, aşa că ruga să-i fie înapoiat ceasul cu numărul 274 b.

Lucrătorul Matko a mărturisit că ceasul numărul 274 b era la casa de amanet. Chitanţa se afla la el : 333 c. Pînă cel mai tîrziu sîmbăta viitoare, putea să-l scoată... Reclamaţie. Mărturisire. Nici vorbă de circumstanţe atenuante. Un lucrător de ceasornicărie, care s-a apucat de la nouăsprezece ani să fure ceasuri, o să fure şi mai al naibii mai tîrziu, fiindcă e hoţ din naştere ! Trei luni. Prima oară, trei luni. Începutul unui capitol : hoinăreli în căutare de lucru, foame şi tot felul de necazuri.

Cum să mai capete de lucru, cînd nota din ziarul local îl arătase pe Matko drept hoţ de ceasornice ?

— A ! Dumneata eşti Matko, ăla care a furat ceasul numărul 274 b ?

— Nu l-am furat! L-am amanetat cu gînd să-l scot la timp. Săptămîna următoare primeam leafa. Era ultima zi a lunii. Eram logodit. Logodnica mea...

— Ce mă interesează pe mine că „erai logodit"? Cum îţi închipui că o să ţin un hoţ aici, în magazinul meu de bijuterii, unde sînt atîtea obiecte de valoare?

— Dar eu lucrez la dumneavoastră de aproape un an de zile şi v-aş fi putut fura de-o mie de ori, dacă eram hoţ...

— Pardon, eu habar n-am avut că dumneata eşti Matko ăla, numărul 274 b. Te rog să-ţi iei catrafusele. Uite leafa, ia banii, şi la revedere!

Uşi închise, trotuare, ploi, toamnă, iarnă, primăvară, din nou toamnă, din nou decembrie cu tenişi albi şi rupţi în picioare, primiţi cadou de la un jucător de tenis care în decembrie n-avea ce face cu ei în dulap, printre zdrenţele uzate şi aruncate... Să vă văd pe dumneavoastră că faceţi în decembrie o plimbare prin noroaiele noastre, cu o pereche de tenişi rupţi în picioare, cum făcea Matko, cel care a furat ceasornicul 274 b, l-a amanetat socotind că o să-l poată răscumpăra la timp, şi nu s-a ţinut de cuvînt, fiindcă ce a urmat a fost tehniceşte imprevizibil, iar acum trebuie să-şi ispăşească păcatul de moarte şi să umble cît o trăi prin viscol şi nămeţi într-o pereche de tenişi albi şi într-o haină ponosită, fără cămaşă... Cînd e omul osîndit la o moarte atît de ticăloasă, e logic şi firesc ca într-un flăcău de nouăsprezece ani să se ivească rezistenţa, să se facă auzită logica voinţei sănătoase de a trăi, şi să i se pară logic că trebuie într-adevăr să devină lup, din moment ce e hăituit ca o fiară... Primul furt, al doilea furt, prima spargere, a doua spargere, al treilea furt şi, natural, consecinţele juridice şi legale ale acestor fapte. Primii trei ani. Recidivă. Spargere la un magazin de bijuterii! A doua condamnare: şapte ani. Din nou libertate, din nou cu tenişi albi, pe zăpadă, din nou bătînd pragurile caselor străine, din nou hoţii, o serie de furturi şi spargeri, cîteva excursii îndrăzneţe în străinătate, specializare în spargeri la magazine de bijuterii, la magazinele giuvaergiilor, lume interlopă, subteran, zece ani, cincisprezece ani, şaptesprezece ani, falsificatori de bancnote, şi perspectivele acestui joc periculos: ştreangul sau averea în străinătate. Mai degrabă ştreangul!

Am stat aproape două luni în arestul preventiv cu Matko şi cu Petri, specialistul lui în fotografierea bancnotelor, pînă cînd doctorul Kaminski, colegul meu de avocatură, a izbutit să-şi realizeze noua combinaţie amicală şi să mă pună sub observaţie forţată, la ospiciu. N-am nici un motiv să pun la îndoială buna intenţie a amicului şi colegului meu doctorul Kaminski, dar faptul că s-a caracterizat dintotdeauna printr-o totală lipsă de raţiune şi prin bizarerii niţeluş cam paranoice şi imbecile, de asta nu m-am îndoit din prima zi de cînd l-am cunoscut. Nici un gest şi nici o declaraţie de-a mea n-a putut vreodată să-i ofere cuiva temeiul de a se îndoi de sănătatea mea mintală, dar că în perioada cît a durat supravegherea în ospiciu m-au lăsat

nervii, cred că nu-i de neînţeles. Mai întîi, fiindcă habar n-aveam că era vorba de o „combinaţie bine intenţionată" a colegului meu, doctorul Kaminski ; în al doilea rînd, fiindcă felul de a se purta cu mine al unor anumiţi domni a fost de aşa natură, încît „cedarea nervilor" — eufemistic vorbind — a fost cel mai mic risc pe care îl putea încerca cineva în balamucul acela, unde, cu fiecare gest şi cu fiecare gînd al lor, arbitrii vădeau fără doar şi poate mai multă nebunie chiar decît nebunii pe care-i aveau sub observaţie. Dacă nu l-aş fi întîlnit acolo, în dosul gratiilor spitaliceşti ale arestului preventiv, pe doctorul Katančić, un şantajist, un pamfletist şi un naufragiat al vieţii, care se refugiase voit pe solul ospiciului, ca să scape astfel de nişte consecinţe legale extrem de complicate, nu ştiu ce forme ar fi ajuns să îmbrace ultima mea aventură, cînd prietenii m-au vîrît în cămaşă de forţă ca să mă ferească de fantastica răspundere care îi ameninţă pe falsificatorii de bancnote şi pe complicii lor.

Istoria doctorului Katančić, omul care şi-a pierdut onoarea civică deturnînd banii clienţilor săi, omul care fusese odinioară membru marcant al comitetului central al unui partid burghez patriotic şi pe care prietenii săi de partid l-au lăsat să cadă, neliniştiţi de aptitudinile lui remarcabile în toate privinţele, era istoria unui naufragiu obişnuit, lamentabil, constituind prin el însuşi o experienţă profundă, sinistră, dar totuşi preţioasă, a realităţilor noastre. Personal, nu-l cunoscusem înainte pe doctorul Katančić ; dar tot ce auzisem despre el (şi asta se întîmpla în ultima parte, aproape finală, a tragicei lui cariere), erau, în general, lucruri scandaloase şi cît se poate de negative : că e imoral, depravat, beţiv, fără căpătîi, şantajist, că scrie pamflete la comandă, că şi-a jecmănit clienţii pierzîndu-şi astfel, pe bună dreptate, dreptul la avocatură, că e un scrib periculos, într-un cuvînt, un amestec dubios de şarlatan şi de boem, o fire uşuratică, frivolă, care şi-a nenorocit întreaga familie şi, mai devreme sau mai tîrziu, va crăpa ca un cîine lîngă vreun gard. Doctorul Katančić edita nişte publicaţii bimensuale semimilitare-semipolitice, şi ţin minte că atunci cînd se întîmpla să-mi cadă în mîini vreun articol semnat de el îmi făcea silă şi scîrbă scrisul lui dizolvant, odios, de ploşniţă, care lasă în urma ei duhori dubioase, mai ales cînd elogiază bilanţuri vădit falsificate sau declamă despre înaltele îndatoriri ale patriotismului veritabil şi nealterat. Ştiam despre el că i se anulase titlul de avocat şi că fusese condamnat în mai multe rînduri de către tribunalele noastre, pentru calomnie. Şi cum despre asemenea lucruri gîndeam „par distance", ca un veritabil şi nealterat „homo cylindriacus", sau, mai precis, cum despre multe lucruri nu gîndeam, în genere, nimic, fiindcă habar n-aveam despre ele, chipul şi semnătura lui Katančić îmi rămăseseră asociate în minte cu o noţiune ce lasă în urma ei o duhoare neplăcută, un fel de latrină sau oală de noapte. Colaborînd prin toată existenţa mea de burghez la pro-

ducţia de oale de noapte a domnului director general Domaćinski, gîndul la un astfel de pamfletar de provincie îmi repugna la fel ca noţiunea oalei de noapte, adică a unui obiect la care lucram şi eu şi din care îmi asiguram venerabila existenţă şi venerabilul trai de burghez... În intimitatea viziunii puturoase şi ferecate cu gratii, în care, din cămaşa de forţă, lucrurile apar într-o cu totul altă perspectivă, imaginea despre Katančić mi s-a schimbat din temelie... Toţi falsifică semnăturile de pe poliţe, toţi primesc mită ca să nu spună adevărul, toţi fură şi înşală şi adună bani, numai naufragiaţii, născuţi să fie drepţi, adică oamenii cu nervii atît de subminaţi, încît instictul lor vital e pus sub controlul creierului, numai ei devin nişte otrepe scuipate şi călcate în picioare, fiindcă n-au ştiut să se descurce înăuntrul menajeriei, unde nu domneşte decît un principiu, potrivit căruia sîngele din beregata aproapelui e cel mai cald, şi deci mai hrănitor...

— Vezi dumneata, eu am fost călcat în picioare. De ce ? Fiindcă am cutezat să mă împotrivesc prostiei omeneşti — aşa vorbea doctorul Ljudevit Katančić, fumîndu-şi ţigara întins pe salteaua lui şi slobozind rotocoale groase de fum, calm şi perfect recules, de parcă ar fi vorbit despre o terţă persoană. M-am lăsat culcat în picioare de nişte neghiobi, fiindcă şi eu sînt un neghiob. Iată, asta ar fi în două cuvinte formula naufragiului meu ! Dacă nu m-aş fi lăsat strivit şi dacă aş fi început la timp să-i strivesc eu pe alţii din jurul meu, astăzi aş fi fost un personaj respectabil şi ilustru ! Dilema n-a fost eroică, cel

puţin *„pro foro externo"*, căci eşecul meu, sau cel puţin semnificaţia lui pozitivă, n-o cunoaşte nimeni în afară de mine ! Toţi cei care astăzi mă scuipă privindu-mă „de sus" cu oroare şi indignare, toată şleahta asta ar fi tremurat acum în faţa mea şi şi-ar fi murdărit pantalonii de frică în faţa privirii sau a condeiului meu, dacă aş fi vrut să devin un nemernic şi să mă arunc pe grumazul lor... Am preferat însă suferinţa anonimă, ascunsă, în taină, cu toate că, pe de altă parte, n-aş putea spune că am conştiinţa absolut curată. Spre propria mea împăcare, îmi rămîne însă consolarea gratuită de a fi putut pînă acum, de cel puţin cincisprezece ori, să mă reabilitez cu preţul părăsirii poziţiei mele politice... De ce n-am făcut-o, nu ştiu. Normal ar fi fost să cedez, din moment ce nu eram destul de tare din fire ca să lupt... Fiindcă, atunci cînd joacă cineva cărţi şi pierde tot ce a avut, ar trebui să aibă măcar atîta curaj cît să-şi tragă un glonţ în tîmplă... Eu însă am intrat în aventurile astea cu nervii prea zdruncinaţi. Încă de la bun început eram un fost om. Încă de pe atunci eram un cerşetor... Şi ia aminte la ce spun : dacă vrei să asculţi sfatul unui naufragiat vechi şi cu experienţă, atunci află, dragă domnule doctor şi colega, că vei fi strivit, cu certitudine matematică. Dumneata ai, desigur, un avantaj faţă de mine : nu eşti un şarlatan şi delapidator. Dar şi împotriva dumitale au şi început să acţioneze, după vechea reţetă : eşti făcut falsificator, nebun, calomniator dovedit în faţa instanţei, agent al po-

liției, personaj problematic, paranoic, se spune că ai paralizie, că ești la vîrsta critică... M-am uitat de multe ori la mutrele astea turcite, arnăuțite, germanizate sau maghiarizate ; o viață întreagă i-am observat pe renegații ăștia care au devenit bandiți murdărindu-și cu scîrnă umbra numelui : știam că aici, printre noi, puțini sînt cei care să nu fi renunțat la demnitatea lor pentru un blid de linte. Dar dumneata, scumpe domnule doctor, trebuie să recunosc că m-ai uluit... Dumneata ai îndrăznit ca, dintre cele treizeci și trei de soiuri de gunoaie și de lichele autohtone, să te întorci spre una din mutrele astea scîrnave și să-i spui răspicat că e un zero ordinar, o secătură cu aere de aristocrat, în toga demnității lui de magnat, de tinichigiu provincial, de fabricant și vînzător de țucale... Ai toată stima mea ! Dar nu uita un lucru, dragă colega : că ai stîrnit împotriva dumitale toate conștiințele simandicoase și binecrescute ale elitei noastre, fiindcă ai cutezat să-l arăți cu degetul pe un bandit ordinar și să-i spui pe față că este, ceea ce este, adică un bandit ! Cine refuză să umble în patru labe, ca o javră ordinară, în fața Domaćinskilor ăstora, lingîndu-le mîinile pentru trei sprițuri, va fi călcat în picioare, extirpat, nimicit, scuipat, zvîrlit în noroi ca un stîrv. Drept să-ți spun, mă tem pentru dumneata... Și, dacă aș fi în locul dumitale, adică dacă aș fi independent din punct de vedere material, așa cum ești dumneata, știi ce aș face ? Aș vinde totul, mi-aș lua banii și aș pleca în lume...

Situația în care m-am aflat, cînd mi s-a dat voie să mă apăr în libertate, nu era dintre cele mai strălucite. După primul proces cu Domaćinski, și începuse să prindă contur juridic, ca un spectacol al unui teatru de provincie, al doilea proces Domaćinski, cu o sumedenie de injurii și de calomnii la adresa ilustrului personaj, stabilite ca atare cu ajutorul unor martori serioși. În afara acestui al doilea proces Domačinski, se mai afla la ordinea zilei, cu termenul deja fixat, dublul proces Rugvay, cu grave acuzații de calomnie și injurii la adresa acestor venerabile și aristocrate persoane. În plus, reclamația (cu valoare semioficială) a colegiului de judecată, reclamația oficială a procuraturii de stat pentru o sumedenie de delicte, conform legilor pozitive. Cîteva denunțuri și plîngeri mai mărunte pentru injurie directă (Aquacurti-Daljska, von Petretich etc.), plîngerile avocaților Hugo-Hugo și Otto-Otto, plîngerea magnatului industrial Karl Golombek pentru grave leziuni fizice, plîngerea socrului meu farmacistul, inventatorul ceaiului digestiv, cum că aș fi falsificat actul de donație (prin care mi-a donat casa cu trei etaje din Piața Episcopiei), procesul Matko-Petri în afacerea bancnotelor false, procesul de divorț intentat de soția mea Agnesa, în care sînt acuzat, printre altele, de perversiuni sexuale. Într-un cuvînt, un întreg mărfar de probleme juridice extrem de complicate, suficiente ca să dea de lucru unui birou de avocatură mult mai mare decît al meu, căruia, după ruptura cu Domaćinski, eu îi mai rămăsesem singurul client și funcționar.

Pe cînd cercetam, cufundat în gînduri, un morman de hîrțoage și-mi răsfoiam corespondența particulară, personală, adunată vraf încă de la plecarea mea în Italia, mi-a căzut privirea pe o enigmatică scrisoare de la Viena. Cine putea să-mi scrie de la Viena ? Un plic albastru, cu un scris feminin, cam primitiv, ascuțit, colțuros. Adresa corectă, expeditorul nemenționat, ștampila poștei vieneze de pe la începutul lui martie... Mirosul scrisorii ? Nedefinit... Mirosea a scrobeală umedă. Așa cum miros cămășile, prin călcătorii. Misterioasa scrisoare vieneză mirosea a ceva umed și, ținînd-o în palmă, mi se părea destul de grea. Ce putea să fie în plicul acela albastru, ușor mototolit ? Un carton ? O fotografie ?

Într-adevăr ! Între două bucăți de carton (de ce oare de carton ?) se afla împăturit un exemplar din „Journal"-ul vienez, cu o notiță subliniată în care era vorba despre o sinucidere la „Tref"-bar. Mărunta și, la prima vedere, neînsemnata știre locală vieneză, avea un chenar făcut cu creion roșu ; fiecare rînd al textului era și el subliniat cu creion roșu. Iată ce cuprindea știrea : *„Sinuciderea unei artiste.* La cabaretul „Tref"-bar, unde fusese angajată ca interpretă de cîntece vechi, s-a otrăvit aseară, după reprezentație, artista Jadviga Jesenska. Motivul sinuciderii nu se cunoaște." Pe o latură a ziarului, aceeași mînă adăugase, cu aceeași cerneală cu care era scrisă și adresa : „La rugămintea răposatei. Cu respect, Nelly" — numele de familie indescifrabil. Punct. Punct. Jadviga s-a otrăvit la „Tref"-

bar, în Viena. Motivul, necunoscut. „La rugămintea răposatei" — semnătura, necunoscută. Încă de la începutul lui martie, pe cînd eu hoinăream prin Umbria...

Să scriu că vestea m-a zguduit, n-ar fi adevărat. Undeva, foarte departe, la periferia trupească a eului meu, am simțit, pe suprafața rece, aproape glacială, a conștiinței mele, ceva ca o apăsare, la fel de rece și destul de plată, de parcă m-ar fi înțepat cineva cu un ac în carnea cocainizată. M-am ridicat de la masă și mi-am aprins o țigară. Am străbătut de două-trei ori camera, apoi m-am oprit la fereastră. Era o noapte caldă, de vară. Sub frunzișul castanilor, viața își urma cursul ei firesc, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic deosebit. Un vînzător de înghețată se întorcea acasă, și lumina albargintie a felinarului cu acetilenă se revărsa pe stradă în unduiri neregulate, aruncînd umbre uriașe pe ziduri, ca un vapor legănat de valuri. La fel se legănau și umbrele copacilor de-a lungul străzii, iar din depărtare, peste acoperișuri, se auzeau sunetele fanfarei dintr-un parc mărginaș. Dincolo, pe partea cealaltă a străzii, se vedea o cameră goală dintr-un apartament de oameni bogați. Nu se zărea și nu se auzea nimeni în tot apartamentul. Pe fondul brun-roșcat al tapetului se reflecta mătasea portocalie, plisată, a abajurului unui lampadar care lumina festiv odaia, iar pe peretele din fund lucea muchia ramei aurite a unui tablou de culoare închisă. Am stat mult timp la fereastră, fără să mă gîndesc la nimic, trăgînd în răstim-

puri din ţigară şi privind şuviţele de fum care urcau în spirale de-a lungul geamului. Apoi, m-a fulgerat deodată un gînd ciudat... Să deschid aparatul de radio şi să evadez în sunete. Omul poate să se ascundă, să evadeze, să dispară, să-şi lepede povara în sfera sunetelor, să se dizolve în undele glasului, să se scufunde, să se volatilizeze în amplitudinile negre şi amare ale violoncelului... Omul poate să se destrame imperceptibil în arcuirile sunetelor, în unduirile glasului diafan care urcă lăsînd în urmă firele verticale ale flautelor, înşurubîndu-se în serpentine argintii ; şi glasurile urcă tot mai îndrăzneţe, în acompaniamentul depărtat al clopotelor, pînă la pajiştile ireale de unde se deschid nesfîrşite zări de lumină, şi unde, la umbra platanilor negri, răsună susur de ape şi viers de fluier jucăuş. Catifeaua odihnei suave, ploaia de sunete duioase, vălul unduitor al muzicii, vuietul cascadelor ne poartă cu ele, prăbuşindu-ne în hăuri, în adîncuri astrale, în vîrtejuri negre, abisale... Spaţiul sferelor fremătînde şi al pînzelor transparente unduieşte în verticale fără sfîrşit. Bolţile cresc, reci sub zidurile sumbre, iar de sus, ca şuviţa unui izvor de munte, se strecoară uşor o lumină albă, verzuie... Omul e singur, omul suferă, omul umblă şi umblă şi umblă, călătoreşte, fuge, îşi leapădă poverile, pluteşte, planează în unduiri eterice, se destramă în acordul grav al sunetelor, într-un zbor imaterial, mistuindu-se în cercul fermecat al inimii şi al sîngelui. Şi din el rămîne doar o umbră toropită, o siluetă jalnică, ostenită, cu ţigara în mînă, răsucind în neştire enigmaticul buton al ghitarei acesteia electrice care cîntă şi cîntă necontenit în odaia goală, unde zace pe masă „Journal"-ul vienez cu ştirea morţii Jadvigăi Jesenska. Iar aci fumegă şi se învălmăşesc vîrtejuri, bulboane ale suferinţei omeneşti, vuiesc rîuri subterane, cu ape mîloase, prăvălindu-se în hăul patimilor, fumegă căldări amare cu smoală, totul devine înghiţitură, dar nu spre intestine, în jos, spre masa pămîntului, ci în sus, spre bolţile de sticlă ale creierului, unde s-au deschis acoperişurile tuturor clădirilor şi totul zboară vertical, toate mişcările devin transparente, se revarsă, străvezii, perfecte, sticloase, suave, sonore... Flaute, viori, xilofoane, o voce de alto, eşarfe de mătase, unduiri ale eşarfelor de mătase, zurgălăi, cavalcadă, galop, galop năvalnic de cavalerie grea, galop vijelios şi frenetic : coame, trompete, năvală, iureş, goană bezmetică a unei întregi omeniri goale după o idilă : o şuviţă de fum suind dintr-un acoperiş fericit ; lapte cald în căniţa de cositor aburită, pe tăblia mesei bătrîneşti ; susur de izvoare, clocot de timpane, zvon de harfă.

Iar cu un milimetru mai la dreapta : locomotive, mitraliere, legi, pinteni, tunuri, zumzet de fabrici, senzaţie de gol, de vid total în cranii şi în inimi, axul vertical al beznei absolute în jurul căruia se vălătucesc uriaşe, nemărginite cantităţi de întuneric, şuierînd ca vîntul. În vidul acesta întunecos, vocea unui conferenţiar din spaţiu vorbeşte despre afecţiunile lombare la locuitorii marilor oraşe, legat în special de vitezele mijloacelor moderne de transport ; vocea

unui alt om vorbeşte despre gazele toxice şi despre înarmarea marilor puteri ; apoi apare o operă, aplauzele sălii aurite, reflexele galbene ale luminii pe partitura cu irizaţii de fildeş, aplauzele sălii aurite, scîrţîit de scaune în loji, ritmul epocii, un-doi, un-doi, nesfîrşite formaţii în marş, în treizeci şi trei de sensuri opuse, un-doi, un-doi, mitinguri, aplauze, urletele mulţimilor, steaguri, clopote, tunuri, rachete... Armonică, *Parlez moi d'amour*, şi, pe acelaşi milimetru, mai la dreapta : Madrid, Şanhai... Un milimetru la stînga : *tempo* de batalioane, un-doi, păcănit de scîntei sub furnirul subţire al cutiei vrăjite care cîntă : în odaia goală, fum, clopote, incendii, antene, biserici, noapte şi singurătatea unui om care răsuceşte nervos butonul aparatului de radio, ca şi cum ar căuta şi el, cu antenele propriei sale emisiuni, să stabilească în vid contactul cu cineva. Contact uman. Mozart : motiv din „Flautul fermecat". Întreaga Europă dansează astă-seară foxtrot, iar aici, un om nespus de singur, în mijlocul vocilor, în bezna dintre dansuri şi masacre, ascultă singur-singurel, prin crăpăturile cutiei, acordarea instrumentelor înainte de reprezentaţie, în clădirea unui teatru de operă depărtat şi necunoscut... În penumbra sălii aurite, instrumentele muzicale stau de vorbă ca păsările în zori, în crîng, în pădurea scăldată de rouă, deasupra căreia cerul albastru-închis cu reflexe de oţel, se luminează încet. În pădurea asta întunecoasă te-ai putea pierde la ivirea zorilor. Copenhaga anunţă că fiul mai mic al lui

Johann Sebastian Bach, născut în 1735, a făcut studii muzicale la Bologna, la Pater Martini ; la Londra au fost organizate concerte ale fiului lui Bach. La situation du gouvernement, vouz pouvez profiter... Kreisler anunţă, de la New York, că a cîntat de peste treizeci de ori prin felurite colţuri ale New York-ului, ca muzicant de stradă obişnuit, fără ca vreunul din trecători să fi remarcat că era un virtuos Sunet de sirenă, reflectoare, modă elegantă, tennis-match, mingi : tac-tac, tac-tac, fifteen-forty, match-ball, tac-tac, tac-tac, fileu, *fifteen-thirty*, game, şase-trei, bravo, dirijorul loveşte scurt şi repetat în bara de sus a pupitrului, păsările din pădure au tăcut, ss-s-t, se face linişte, doar un chefliu bătrîn tuşeşte în rîndul întîi, ss-s-t, demnitatea calmă a arcuşurilor se opreşte în propriul ei echilibru, cantilena se stinge încet ca amurgul tac-tac-tac-tac-tac-tac, puşca-mitralieră răpăie deasupra parapetului noroios, sunet de sirene, şuier de locomotive, trenul aleargă frenetic, călătorim, ţiuitul undelor din antenă, vîntul geme, viscol, fagotul behăie ca într-o piaţă meridională : marea scînteiază, iolele se leagănă în suflarea uşoară a mistralului, sună de amiază...

Bang-bang, bang, miez de noapte, clopotul catedralei din Westminster, a murit cineva — o vioară discretă cîntă despre arteziene, despre umeri goi de femeie în sala plină, o voce beţivă de alto, dintr-un local de noapte. E tîrziu. Ţigara fumegă pe buza pianistului, în colţul stîng al gurii ; se bea alcool tare, sunete de gong,

vălul străveziu al sunetelor, lumina lunii scînteind în rouă, uriaşe, sumbre grămezi de acorduri melancolice, o trompetă deasupra vijeliei, ţăcănitul acului telegrafic : ta-tara-tata-tata-tatata — undeva se scufundă nişte vapoare naufragiate, în noapte, în beznă...

Întuneric. În penumbră, instrumentele muzicale se deschid ca nişte flori ; curg şuvoaie de lavă groasă, brun-închisă, izvoare de lavă, fum, totul fumegă, incendiile aruncă vîlvătăi, tunete vulcanice în adîncul pămîntului ; şi o voce exalînd duhori de pomadă declamă patetic despre echilibrul internaţional al forţelor. Clinchet de clopoţei, orgă, vals, din „Văduva veselă" : „Să mergem la Maxim"... De-am putea să dormim. Să adormim. Încet şi definitiv. Să dispărem.

CUPRINS

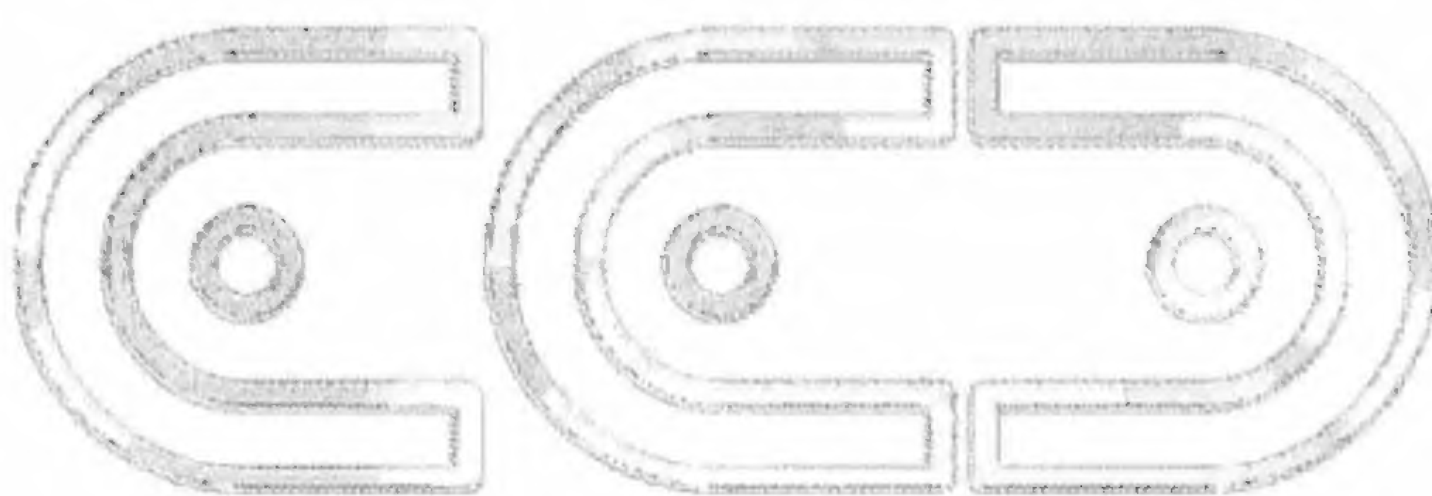

TIPARUL EXECUTAT LA :

ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ „13 DECEMBRIE 1918".

Coli tipar 11,25 ; comanda nr. 2303

Scanare și prelucrare digitală

de

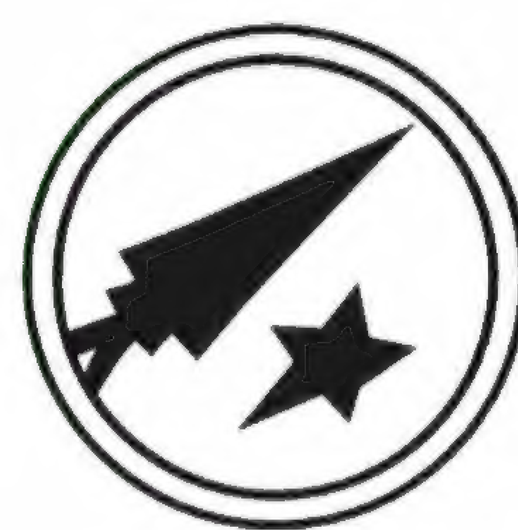

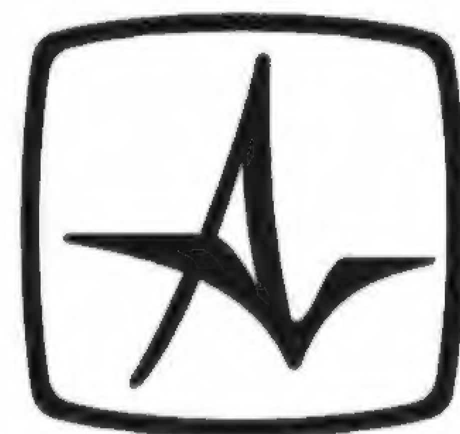
Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2023

